

CRITICATA

Volumul apare cu sprijinul Fundației Friedrich Ebert România.
Opiniile exprimate de autori nu reprezintă cu necesitate poziția FES -
Fundația Friedrich Ebert România.

© 2012, CriticAtac pentru prezenta ediție.
Toate drepturile rezervate.

ISBN 978-606-8437-17-0

Antologia
CRITICATAC
2012

Anul vrajbei

Anul 2012 a fost unul plin de fricțiuni politice și sociale semnificative. În retrospectivă, pare a fi unul de cotitură în perioada de după 1989. A început cu manifestări de stradă în marile orașe din țară, inițial ca forme de protest împotriva modului în care Raed Arafat a fost forțat să demisioneze, continuând apoi ca forme de protest împotriva mișcărilor de austeritate impuse de Guvernul Boc și, mai ales, de către președintele Băsescu. Pe acest fundal s-au formulat inclusiv mesaje antisistem, chiar dacă acestea nu au fost majoritare, vizînd în special sistemul actual de partide, dar și relația de subordonare a țării în raport cu organismele internaționale, precum FMI.

În primă fază, protestele au determinat o reacție defensivă, PDL și președintele fiind nevoiți să bată în retragere. Renumirea lui Arafat și mai ales înlocuirea Guvernului Boc cu cel condus de Mihai Răzvan Ungureanu au reprezentat semnele că presiunea străzii a avut efect, chiar dacă unul mai degrabă conjunctural. Apoi, protestele au dus la întărirea opoziției USL care, beneficiind de majoritatea parlamentară în urma migrațiilor succesive din PDL pe fundalul crizei acestui partid, a declanșat procedura de suspendare și demitere a președintelui.

Referendumul s-a dorit a fi o încercare de a profita de pe urma protestelor din ianuarie, o prelungire a acestora în cadrul constituțional care să producă efecte juridice: anume, demiterea președintelui. Referendumul a fost, însă, un eșec și a reprezentat un adevărat moment de scindare a societății ce a amintit de începutul anilor '90 și de pasiunile pe care conflictele dintre politicieni le suscitau la nivel popular. Cauzele pentru care referendumul a fost un eșec merită o discuție mai amplă, însă două par a ieși în evidență. În plan local pregătirea superficială și în grabă a referendumului de către USL a produs impresia unor abuzuri legislative. Totodată, bîlbîielile și ezităările USL din timpul procesului – în special în ceea ce privește chestiunea cvorumului și a listelor electorale – au dus la dezamăgirea unei părți importante a electoratului. Ceea ce trebuia să fie un moment de glorie pentru alianța USL și de întărire a poziției acesteia ca

alternativă la PDL a constituit de fapt prilejul întăririi sentimentului antisistem. Aceasta se va vedea cel mai probabil la viitoarele alegeri printr-o prezență foarte scăzută la vot. În plan global, faptul că în timpul ambelor mandate președintele Băsescu s-a făcut în mod explicit reprezentantul intereselor europene în România, în dauna alianței USL, acuzată mereu de corupție și interese capitaliste locale, a dus la susținerea sa de către mare parte a oficialilor europeni, nu numai de creștin-democrații germani. Mai mult, Băsescu reprezenta garanția că măsurile de austeritate și în general linia de evoluție a UE impusă de Germania vor continua. Desigur, este greu de crezut că odată ajunsă la putere, coalitiția USL ar fi schimbat radical mersul lucrurilor – în acest sens este de ajuns să ne uităm la agenda social-democraților europeni – însă momentul a fost semnificativ pentru că a dovedit faptul că USL nu este capabilă deocamdată de a face politică europeană, dar și, totodată, că politica locală românească nu mai este de mult doar locală: aici se împletesc o serie de interese și politici europene și globale. Faptul că Băsescu s-a făcut garantul acestora l-a menținut la putere și nu voința populară exprimată prin vot.

Această constatare a modificării spațiului de luptă politică, precum și a actorilor și a relațiilor de forță care îl structurează, presupune o nouă abordare a contestării politice. În acest sens, una dintre cele mai importante manifestări din acest an a fost articularea unui discurs critic față de imperialismul și colonialismul vestic. Momentul referendumului – când presa occidentală și-a dovedit complicitatea cu interesele capitaliste și politice reprezentate de politicienii globali – a fost doar momentul declanșator al unei predispoziții critice ce se poate dovedi foarte fertilă pentru rearticularea unui discurs politic nou. Critica Vestului de pe poziții estice și implicit anticoloniale era deja prezentă la nivelul discuțiilor teoretice, însă în acest an a căpătat forme de expresie publică. Mișcările împotriva intereselor capitalului vestic (precum cele legate de exploatarea aurului la Roșia Montană sau a gazelor de șist) au început astfel să fie recodificate în termeni politici și economici, și mai puțin în termeni ecologici și morali. Redescoperirea conflictelor esențiale și a dimensiunii transnaționale a acestora, atât teoretic, cât și practic, pare a pune sub semnul întrebării atât virtuțile activismului pur și simplu, mai ales în formele sale ONG-istice specifice perioadei post-1989, dar și tipul de cunoaștere produs de mediul academic-intelectual mainstream. În același timp, discursul anticolonial și critic la adresa Vestului oferă posibilitatea conectării, măcar discursive și de solidaritate, cu mișcările protestatare din sudul european (Grecia, Spania). Această deschidere implică totodată apariția unor noi forme epistemice și ideologice prin care aceste mișcări devin inteligibile ca mișcări anticapitaliste și antiausteritate globale.

Însă aceste incipiente rearticulări de limbaj, pe fundalul succesiunii rapide a evenimentelor politice, a dus la tensiuni și rupturi în cadrul grupurilor contestatare și alternative. Paradoxal, pentru stînga din România, în plin proces de articulare și clarificare, anul 2012 a fost unul de regres și de pierdere a

minimei coeziuni ce exista anterior. Forțați să se poziționeze cumva de o parte sau alta în conflictul dintre politicieni, mai ales în lipsa unei alternative viabile capabile să adune la un loc nemulțumirile antisistemice, membrii grupurilor alternative și critice au devenit antrenați în lupte și dispute interne. Schimbările de la ICR, periferice în raport cu restul situației politice, au născut totuși ample polemici, dincolo de situația instituției. Practic, în urma dezbatelor de atunci, s-a realizat o ruptură în interiorul grupurilor contestatatoare (de artiști, intelectuali etc.): dacă în ianuarie se considerau împreună de aceeași parte a baricadei, în iunie atît inamicii, cît și prietenii încetaseră să mai fie clari. Practic, atunci s-a produs o scindare între stînga ceva mai critică și chiar radicală și o formă de liberalism cu unele accente conservatoare. Această scindare era probabil inevitabilă în dezvoltarea istorică a stîngii locale, însă în contextul local e posibil să se fi produs prea devreme, ducînd la noi forme de marginalitate și pesimism.

Dar desigur, sfera conflictelor politice și culturale nu se suprapune deloc celei a conflictelor sociale. În fapt, acestea din urmă au continuat să se acutizeze, însă au rămas periferice în preocuparea publică, obliterate fiind de succesiunea rapidă a evenimentelor și a luptelor dintre politicieni. Astfel, flexibilizarea și precarizarea muncii au continuat nestingherite, în contextul în care a avea o slujbă este considerat deja o formă de privilegiu. Pauperizarea unei largi părți a populației s-a întezit sub asaltul măsurilor de austeritate, dar și a lipsei oricărei preocupări pentru redistribuire, bunăstare și justiție socială. Noi forme de privatizare a unor bunuri comune, precum resursele de gaze și minerale, le continuă pe cele deja începute, mai ales în sănătate, educație și energie, anunțînd noi forme de monopol și dominație. Pe fundalul crizei sistemice a capitalismului, societatea românească apare din ce în ce mai scindată și stratificată, nici măcar pe bază de clase, ca în trecut, ci efectiv în relații de castă: pe de o parte, un grup transpartinic din ce în ce mai mic ce reușește să acumuleze capital (de cele mai multe ori în relație preferențială cu statul și/ sau cu capitalul global) și astfel să-și reproducă poziția dominantă; pe de altă parte, marea parte a populației pentru care lupta zilnică pentru supraviețuire fizică devine din ce în ce mai mult singurul orizont plauzibil. Între aceste două categorii, diverse fracțiuni din ce în ce mai mici, plasate mai aproape sau mai departe de grupul deținătorilor de capital, se zbat pentru a-și menține propriile poziții și beneficii. Această situație îi împinge în mod normal la poziții politice conservatoare și sociale rasiste (împotriva săracilor), precum și la escapism cultural. Astfel, joncțiunea dintre aceste fracțiuni și grupurile contestatatoare descrise mai sus este imposibilă, ducînd în schimb la constatarea generalizată că nu există nici o soluție alternativă și anulînd totodată premisele oricăror forme de solidaritate. Spațiul politic apare închis ermetic, iar sentimentul general este unul de pesimism și renunțare.

Antologia CriticAtac 2012 își propune să combată această malaise, aducînd în prim-plan, sub această formă editorială, principalele dezbateri și intervenții

din ultimul an. Selecția nu are însă un rol reprezentativ pentru textele publicate pe site, și cu atât mai puțin nu se dorește a fi o colecție best of. Grupajul de texte din această antologie oferă o perspectivă transversală a principalelor momente și linii de clivaj ce au caracterizat perioada recentă. Așadar, Antologia joacă rolul unei arheologii a prezentului, iluminând trecutul recent, precum și formele posibile de viitor. Este o formă de eliberare de sub tirania prezentului prin confruntarea reflexivă și nemediată cu acesta.

Lectură plăcută!

Grupul **CRITICATAC**

Vasile Ernu

Mihai Iovănel

Florin Poenaru

Iulia Popovici

Costi Rogozanu

Victoria Stoiciu

Ciprian Șiulea

Ovidiu Țichindeleanu

Criza, de la teorie la practică, de la cuget la stau

de Alex Cistelecan

In campania de pregătire și justificare a războiului din Irak, Donald Rumsfeld a formulat, la un moment dat, un fel de teorie epistemologică devenită celebră ulterior, desigur nu prin caracterul ei subtil sau pătrunzător, ci prin utilizabilitatea ei practico-politică. Există, spunea el, lucruri pe care știm că le știm, lucruri pe care știm că nu le știm și lucruri pe care, pur și simplu, nici nu știm că nu le știm¹.

Unul din aspectele cele mai interesante ale crizei actuale e tocmai regularitatea, consecvența cu care se verifică un fel de mecanism practic și automat de departajare informațională, dacă nu epistemologică, oarecum asemănător celui rumsfeldian: există, în ce privește criza, lucruri pe care știm că le știm, lucruri pe care toată lumea – mai mult sau mai puțin interesată de subiect – a ajuns să le știe, o armată de informații deja arhicunoscute și transformate spontan în folclor, și, pe de altă parte, lucruri care rămân, în ciuda oricărui efort de informare și interpretare, iremediabil opace, impermeabile la orice înțelegere.

Pe de o parte, pe partea luminată a lunii, criza a devenit așadar folclor. Un subiect de conversație care rivalizează deja cu fotbalul și starea vremii la popularitate și număr de vizualizări. E la fel de probabil să auzi în bar sau la coadă discuții despre Poli și CFR ca despre agențiile de rating, bonusurile bancherilor și managerilor, recapitalizarea băncilor, fuga capitalului, declinul suveranității statale, socializarea datoriei și privatizarea profiturilor, Occupy, Keynes, neoliberalism, Thatcher & Reagan, datoria SUA, *quantitative easing*, *bail out*, FED, BCE etc. Toate acestea sînt lucruri pe care le știm și știm că le știm. Subiecte care au deja acea funcție socială de a umple discuții colocviale în care nu dimensiunea informațională contează – aflarea a ceva nou –, ci doar cea comunicațională, de nu chiar comunională: de a depăna împreună fondul de informații și experiențe comune, ceea ce ne unește și știm că ne unește, pe lângă faptul că afară plouă și că Poli e în B.

¹ Citat de Slavoj Žižek, în *What Rumsfeld Doesn't Know That He Knows About Abu Ghraib*, www.lacan.com/zizekrumsfeld.htm – Žižek adăugînd, după cum se știe, trilemei rumsfeldiene o a patra categorie, cea a inconștientului propriu-zis: lucrurile pe care nu știm că le știm (n. a.).

Asta pe de o parte. Dar pe de altă parte, cea întunecată, rămîne însă din criză ceva iremediabil opac, impermeabil la orice efort de înțelegere. O întrebare frustrată mereu de un posibil răspuns: *what the f!+Δ is going on?*

Cum se explică această departajare rigidă între cunoscut și necunoscut în ce privește criza? Cum se face că, în ciuda puzderiei de informații și interpretări ale crizei economice, aceste date și teorii rămîn nontotalizabile, structural incomplete?

În celebra analiză pe care a făcut-o rubricilor de astrologie din cîteva ziare americane, Adorno² scotea la iveală curioasa coexistență și departajare realizată în aceste texte între rațional și irațional, mundan și supranatural. La nivelul conținutului practic, horoscoapele sînt grotesc de „raționale”, pragmatice la limita grosolanului: fii prietenos cu colegii, ai grijă ce-i zici șefului, nu uita butelia deschisă, cumpără-i flori iubitei etc. Și totuși, această desfășurare plată de banale sfaturi practice este autorizată numai prin proiectarea ei pe un fundal cu totul irațional: Venus a intrat în conjuncție cu Saturn, prin urmare ar fi bine să nu uiți să-ți plătești chiria astăzi. Tensiunea și clivajul dintre rațional și irațional la nivelul astrologiei reflectă însă, spunea Adorno, o tensiune și o contradicție la nivelul socialului ca atare: și aici, aceeași departajare între un set de practici sociale cotidiene extrem de „normale”, firești, raționale, dar care se derulează pe fondul unei opacități totale – fetișismul mărfii – a structurării relațiilor sociale în *ansamblul lor*.

Cam la fel stau lucrurile și cu criza actuală. Din această perspectivă, criza actuală și efectele ei sociale respectă cu fidelitate binomul adornian rațional-irațional: la nivel micro, toate măsurile și evenimentele care aparțin dinamicii crizei fac sens, sînt logice, explicabile, chiar dacă nu justificabile: de la creditele subprime, la variațiile ratei dobînzilor, la acțiunile și inacțiunile liderilor europeni, la înlocuirea lui Berlusconi și Papandreu etc. Dar, pe de altă parte, fundalul pe care se derulează aceste acțiuni și evenimente frenetice este unul cu totul opac: același întunecat *Abgrund* al întrebării heideggeriene „ce naiba se-ntîmplă?”.

Această opoziție tranșantă între raționalitatea micro și iraționalitatea macro nu este însă un simplu accident provocat de criză, o trăsătură specifică doar crizei, ci ea nu face decît să confirme și accentueze o trăsătură definitorie a modului de producție capitalist și a socializării sale. O trăsătură definitorie care pare să se opună, punct cu punct, ideii încetățenite și autolegitimante de viclenie a rațiunii capitaliste. În locul situației utopice în care, deși fiecare individ își urmărește interesele private după cum îi dictează mușchii și idiosincraziile proprii, există totuși o logică necunoscută, o mîna invizibilă care armonizează aceste decizii particulare și atomice într-o structură generală rațională, avem situația opusă în care, deși la nivel individual toate deciziile și strategiile sînt raționale, la nivel de ansamblu, totalizarea lor rezultă a fi cu totul irațională.

Există, așadar, în criză, cam cum spunea și Rumsfeld, lucruri pe care le știm și știm că le știm; și lucruri – de fapt, aceleași – pe care, deși le știm, odată puse cap la cap, nu reușim să le înțelegem. Această departajare nu este specifică momentului

² Theodor W. Adorno, *The Stars Down to Earth*, Routledge, Londra & New York, 2002 (n. a.).

actual al crizei economice, ci este o simplă accentuare a modului obișnuit de socializare al capitalismului. Ea este expresia socializării și totalizării deficitare și contradictorii ale capitalismului, în care libertatea sacră și inalienabilă a fiecăruia constă în dreptul său de a se plia și adapta, cum știe mai bine, la iraționalitatea de ansamblu. Să derulăm acum opoziția un pas mai departe.

Departajarea dintre arhicunoscut și necunoscut în contextul crizei nu este atât o separație în interiorul cunoașterii, o tensiune, oarecum normală, între deja cunoscut și încă necunoscut, ci o prăpastie care desparte cunoașterea, teoria, de exteriorul său intim, de „extimitatea” sa: practica. Altfel spus, motivul pentru care orice informație și interpretare a crizei intră spontan într-un proces de reificare, de solidificare și fixare într-un lucru-deja-arhicunoscut este tocmai blocajul obiectiv al oricărei posibilități de reacție, de practică, de schimbare radicală. În acest context, în contextul privării de orice finalitate practică, informația și teoria crizei devin automat simplă bază de date, registru de informații, comun, public și, tocmai pentru că e abstract, inutilizabil. Din starea gazoasă trec direct în stare solidă, fără să lase timp și șansă unui flux de înțelegere-decizie-acțiune. Și, ca la Adorno, acest rest opac, acest fundal întunecat nu este ceva potențial cognoscibil, nu este un rest interior cunoașterii. Nu e ceva ce ni s-ar putea dezvălui dacă am avea acces la mai multe informații secretizate sau am învăța mai cu metodă niscaiva teorie economică. Nu, acest rest, această tensiune reflectă, de fapt, contradicțiile de la nivel social. Și ele rămân ca atare, ireductibile și opace, nu din cauza unei deficiențe a interpretării și a teoriei, ci dintr-o imposibilitate obiectivă a practicii; vor rămâne ca atare exact atâta timp (pare-se pentru mult timp) cât trecerea de la preistorie la istorie, trecerea din tărîmul necesității în cel al libertății – mai concret politizarea și socializarea economiei – nu se va realiza. Exact atâta timp cât structurarea relațiilor sociale în ansamblu va rămîne supusă operațiunilor automate și inconștiente ale mîinii invizibile a capitalului. Sau, dacă vreți, fetișismului mărfii.

Despre modul actual de reproducere și acumulare a capitalului și, implicit, despre criza actuală știm destule, știm atât cât e omeneste posibil și relevant. Ceea ce lipsește însă acestei cunoașteri, ceea ce o împiedică să fie completă este rezultatul său practic, traducerea ei într-o practică revoluționară efectivă.

Ceea ce lasă amprente profunde asupra ambelor tabere ale frontului (anti) capitalist.

Pe de o parte, de partea posibilei opoziții anticapitaliste, acest blocaj obiectiv al practicii duce la inevitabila estetizare și moralizare a practicii politice în general și a protestului politic în special. Nu întâmplător revista *Times* i-a decernat protestatarului premiul pentru cel mai simpatic și de treabă personaj al anului. Lipsit de orizontul revoluționar care-i conferea posibila sa semnificație, protestul devine finalitate fără scop, politică de amorul artei, *lifestyle*, tricou cu Che Guevara. (Și o mărturisește unul cu dulapul plin de astfel de tricouri.) În același timp, și din aceleași motive obiective, blocarea practicii revoluționare duce la transformarea protestului anticapitalist în probă de moralitate, declarație de virtute, cu toate

neajunsurile acestei poziționări moraliste și moralizante – conștiința nefericită, sufletul frumos – punctate de Hegel în *Fenomenologia spiritului*. Protestele *occupy*, mișcarea *indignados*, violențele din Grecia sînt toate frumoase și tragice, emoționante și înălțătoare, însă din punct de vedere politic și structural, ele rămîn fundamental tăcute. Și nu pentru că le-ar lipsi înțelegerea corectă a situației – deși nu de puține ori se întîmplă și asta –, ci pentru că situația nu mai admite o înțelegere de ansamblu traductibilă în practică. Dintr-un motiv sau altul, de la un punct încoace, contradicția capitalismului a încetat să mai deschidă o „transcendență istorică”, să mai trimită către alte orizonturi posibile. Contradicția capitalistă a devenit, poate, ceea ce era: o contradicție *internă* capitalismului.

De cealaltă parte a baricadei, în cartierul general al capitalului, criza a adus cu sine o evoluție interesantă: mîna invizibilă a capitalului a devenit astăzi hipervizibilă, expusă în plină lumină, însă nu mai puțin – ori poate dimpotrivă, mult mai – opacă, mai de nepătruns în temeiul său. Actori și pîrghii de decizie care pînă mai ieri stăteau ascunși în spatele cortinei vizibilității populează astăzi pînă la refuz primele pagini ale ziarelor și jurnalelor de știri. Agențiile de rating, bancherii de vîrf și faimoșii investitori mereu raționali și paranoici – sau care dictează regulile rațiunii comune după puseurile paranoiei lor private – au devenit astăzi materie de cultură generală și discuții cotidiene. Deși în prim-planul scenei acești actori minunați și deciziile lor zburătoare își păstrează intactă aura lor de opacitate. Criza dezvăluie și expune astfel mîna invizibilă a capitalismului *ca* mînă invizibilă. Nu întîmplător, oarecum ca la Adorno, ratingurile stabilite de S & P, Fitch și Moody joacă azi rolul de horoscop economic, dar și politic și social, pentru toată planeta. Deciziile și opiniile lor sînt la fel de inscrutabile și totodată imuabile ca mesajele lui Jupiter și Saturn. În același timp, criza a adus astfel cu sine un proces de decantare și purificare a capitalismului. Redus la exigențele și imperativele forurilor sale supreme – capitalul financiar – capitalismul bifează astăzi toate trăsăturile a ceea ce, în psihanaliză, se numește supraeu: o lege supremă din care n-a mai rămas decît forma goală, „*loi sans dialectique*”, „*parole qui ne dit rien, loi sans parole*”, „*au même temps la loi et sa destruction*”³, și care e cu atît mai imperativă și mai exigentă cu cît vigoarea sa a rămas pur formală, intraductibilă sau contradictorie din punct de vedere politic și social. Eliberat, prin criză, de pretențiile că propria sa acumulare ar fi compatibilă sau chiar favorabilă unei socializări oneste și decente, meritocratică, a bogăției comune, dezvăluit în efectivitatea dominației sale abstracte, capitalul financiar se manifestă astăzi ca o serie de diagnostice, pronosticuri și remedii care nu mai au decît forma cinică, imperativă și totodată aleatorie a lui „tu trebuie”. O instanță supremă care, ca orice supraeu, e cu atît mai crudă și mai capricioasă cu supușii săi, cu cît măsurile politice și sociale ale acestora în vederea pacificării ei sînt mai febrile și mai desperate. Și care face din mărunțul Bartleby și din al său „*I would prefer not to*” figura insurecțională a epocii.

³ Jacques Lacan, *Des Noms-du-Père*, Seuil, Paris, 2005, pp. 49, 57; Jacques Lacan, *Le Séminaire, livre III: Les psychoses (1955-1956)*, AFI, p. 485 (n. a.).

Sănătatea neoliberală: o magistrală de la portofel la inimă

de Ovidiu Țichindeleanu

O dată cu actualul proiect de Lege a sănătății, itinerarul politicilor publice ale acestei generații politice pare a completa un ciclu: de la taxa unică, prima măsură luată de Guvernul Tăriceanu imediat după instalarea sa la sfârșitul anului 2004, trecînd prin prima tentativă de privatizare a sănătății, imediat în 2005, și pînă la actuala propunere de Lege a sănătății, pentru care Guvernul Boc e gata să își „asume responsabilitatea“, ne putem uita înapoi, cu amărăciune, la opt ani de promovare a inegalităților și in justiției sociale sub numele „normalizării“ economice. Dacă reformarea economică a societății a fost întreprinsă și pînă în 2004 eminamente prin măsuri neoliberale – adoptate fie cu entuziasm, fie cu rezerve calculate –, abia după 2004, și cu atît mai mult în 2011¹, se poate vorbi de îngrădirea și exproprierea sistematică a sectoarelor publice în direcția intereselor private. În parcursul acestui ciclu, bunăstarea și sărăcia au funcționat, pe rînd, ca justificare a direcției generale de privatizare a bunurilor, proprietății și serviciilor sociale. De la economie la sănătate, guvernarea pare a încerca să realizeze prin politici publice – unele adoptate în mod nondemocratic – marea magistrală directă de la portofel la inimă și înapoi.

Așa cum taxa unică, promovată la momentul respectiv ca măsură de „normalizare a pieței“ și scoatere la suprafață a economiei informale, nu fusese adoptată, în mod paradoxal, niciodată, de nici una din țările cu economie „normală“ care serviseră drept model ideologilor locali², așa și actuala propunere de Lege a sănătății, la un cincinal după propunerea din 2005³, merge în avangarda neoliberalismului global, contrazicînd dezideratul susținut atît de Uniunea Europeană⁴, cît și de Organizația Mondială a Sănătății⁵: *acoperirea universală a populației cu servicii*

¹ Victoria Stoiciu, 2011 – triumful pieței asupra societății, www.criticatac.ro/13012/2011-triumful-pietei-asupra-societatii (n. a.).

² www.romania.indymedia.org/ro/2004/11/528.shtml (n. a.).

³ www.romania.indymedia.org/ro/2005/10/1056.shtml (n. a.).

⁴ ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=754&langId=en (n. a.).

⁵ www.who.int/whr/en (n. a.).

medicale. Dacă taxa unică a contribuit decisiv (dar nu exclusiv) la creșterea radicală a inegalității sociale după 2005⁶, după cum fusese ușor de anticipat, actuala propunere de Lege a sănătății, sub același pretext al scoaterii la suprafață a „economiei negre“, ia forma unui proiect de eugenie socială, care propune filozofemul că sînt sănătoși cei care merită (și au bani) să fie astfel. Dincolo de pretextele imediate (eliminarea plății informale, deși corupția la vîrf e mai importantă), sensul de bază e, fără îndoială, privatizarea, dubla credință că orice instituție socială e „comunistă“ și că doar piața și mîna sa invizibilă vor regulariza, într-un final fericit, totul. În istoria reală, scăderea contribuțiilor la asigurările sociale, justificată prin aceeași logică puristă a pieței ce a înlocuit impozitul progresiv cu taxa unică, dar și carența etică generalizată a grijii și respectului pentru cetățeanul simplu sînt cele care au afectat sistemul serviciilor de sănătate. Tot în istoria reală, privatizarea nu a eliminat corupția în nici un sector – iar în educație, privatizarea e indisociabilă de scăderea calității și fenomene de amploare ale corupției.

Actuala guvernare nu face decît să continue experimentele ideologice pe pielea populației, sub umbrela ideologiei dominante la nivel global din ultimele decenii, adaptată local într-un amestec de elitism anticomunist și oportunism fără scrupule, de un partid fără alte principii vizibile decît interesul de grup și obediența față de puteri dominante, respectiv agresivitate la nivel local/docilitate în cadru internațional. Astfel se poate observa și sensul epistemic pozitiv (pentru capital) al uneia dintre ideologiile dominante postdecembriste: din punct de vedere pragmatic, „anticomunist“ înseamnă de fapt antisocial și procapital. Adică nici măcar în interesul noii clase mijlocii – ci în cel al elitelor capitalului și al acelui segment al clasei mijlocii care se întîmplă să aibă legături directe cu elitele politice conjuncturale, fiindcă în capitalismul real, încrederea în piață e transpusă invariabil în privilegierea unor grupuri de interese.

Intuiția sceptică a omului simplu e justificată însă: măsurile neolibérale de austeritate s-au înscris pînă în prezent în paradigma „vindem ce mai avem“ și de restul „stăm drepti ca să împrumutăm“. Atît la nivel global, cît și la cel local (într-o semiperiferie a capitalismului global), elitele neolibérale gestionează prin normativitate negativă criza care a erupt sub propriul lor mandat – mai mulți bani pentru poliție și armată, asprirea codurilor penale, respectiv ciopîrțirea statului social și tăierea cheltuielilor publice – și care se manifestă, firește, mai drastic la periferia capitalului, unde sînt mai puțini bani. Măsurile neolibérale sînt echivalente cu aruncarea mizeriei sub preș, bazîndu-se pe faptul că tot familia, femeile, soțiile, muncitorii emigrați, micii lucrătorii salariați și pensionarii vor prelua, ca pînă acum, povara în cîrca lor și vor suporta costurile sociale și financiare crescute ale serviciilor publice și a înstrăinării bunurilor comune pe care statul le vinde în prezent pentru a mai „băga bani în sistem“. Cu alte cuvinte, austeritatea neoliberală și fundamentalismul economiei de piață se bazează de fapt pe extinderea economiei reproductive (pe care nu o recunoaște categorial) și tocmai de aceea

⁶ Vezi dezbaterea: www.criticatac.ro/12767/dzbatere-inegalitate-sociala-in-romania-1990-2010 (n. a.).

sănătatea publică e un punct nevralgic al sistemului, capabil să genereze tulburări sociale de largă amploare, și pentru cauza căruia se implică astăzi propagandiști și „jucători” politici importanți, din afara sectorului de sănătate.

Oricât ar tăia în carne vie, sănătatea și educația pur și simplu nu pot fi reduse însă la principiul pieței, după cum proprietatea socială nu se reduce decât în fantezii anticomuniste ieftine la „colectivizare” ori la eliminarea inițiativei private. La nivel global, atât sănătatea publică, cât și cercetarea universitară au constituit de altfel câmpuri problematice pentru paradigma fundamentalismului pieței și, în anumite limite, zone ale rezistenței ori cel puțin a heterotopiei epistemice. Soluția disperată pe care continuă să o propună actuala putere e ignorarea teoriei critice sociale și abandonarea bunurilor comune și a instituțiilor publice care s-au constituit prin muncă socială. Soluția bine temperată nu poate fi găsită decât într-altă paradigmă, și anume nu cea a unui capitalism utopic pur, ci probabil pe calea revederii rolului statului, inclusiv în cadru transnațional, și a explorării, între multiplele alternative tehnice care există deja, a modurilor de conectare a instituțiilor sănătății cu cele ale dezvoltării comunitare, într-un cadru principial al recunoașterii și instituirii sănătății ca proprietate socială și nu ca subsegment al pieței pentru profit.

Politica marginalizării. Abrupt și invizibil

de Cristina Raț

Parlamentul României a planificat pentru ședințele din iunie 2012 dezbateră proiectului de modificare a Legii marginalizării sociale. Sîntem la sfîrșit de septembrie și dezbateră încă nu a avut loc. Marginalitatea abruptă a oamenilor care nu au loc în cotidianul comun se extinde și se adîncește pe măsură ce, în retorica cețoasă a crizei și a austerității generalizate, diviziuni perverse devin invizibile, iar precaritatea extremă nu mai are loc pe agenda publică. Oamenii și problemele lor sînt împinși la margine, iar în prim-plan se hărțuiește păpușa gonflabilă a „țiganului cerșetor“, degajată discursiv ca un nor poluant, răspunzător pentru toată ploaia de remarce acide venite dinspre Europa. Ne adăpostim sub prelata strategiilor de incluziune socială și a raportărilor de bune practici *made in EU*, dar bani de intervenție nu avem și echipa de implementare a fost ciuruită în criza de anorexie a „statului prea gras“. Marginalii rămîn la margine, iar dacă au doi cai la căruță sau o motoretă, le tăiem și ajutorul social.

A avea un loc

Frecvent, marginalizarea începe și se înfundă în problema actelor de identitate. Eliberarea cărții de identitate necesită dovada unui loc de rezidență. Extrasul de carte funciară sau declarația unui proprietar-gazdă funcționează ca dovezi, la fel și mărturiile a doi vecini urmate de o anchetă de constatare a domiciliului, deși această ultimă variantă trebuie unsă politic pentru a fi utilizată. În absența unui loc, autentificarea cetățenească se degradează într-un carton îndoielnic, nefoliat, ce denunță preventiv: „lipsă spațiu“. Cu această „carte de identitate temporară“ nu ne putem înregistra pentru a lucra ca persoane fizice autorizate, nu putem trece granița și nu putem solicita ajutor pentru încălzire pe perioada iernii. Dacă nimeni nu ne angajează, rămîne doar să aplicăm pentru venitul minim garantat.

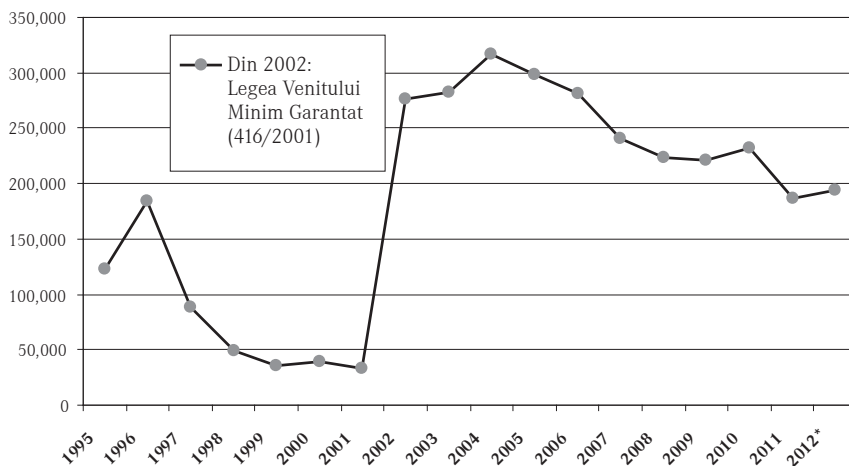
Venitul minim garantat

Schemă de protecție socială, introdusă sub forma unui ajutor social acordat de autoritățile locale începând din anul 1995 (Legea 67/1995), reformat în 2001 (Legea 416/2001), în contextul participării la *Metoda Deschisă de Coordonare a Politicilor Sociale* din cadrul UE și formularea primului *Plan Național Antisărăcie și pentru Combaterea Excluziunii Sociale*, din 2002. Toate persoanele cu rezidență legală în România au dreptul la un venit minim garantat (VMG), stabilit prin lege. Sursele lor de venit, evaluate în cadrul unei anchete sociale efectuate de primării la domiciliul solicitanților, sînt suplimentate cu un ajutor financiar pînă la pragul legal. Acest prag nu a mai fost indexat din 2010: este de 125 lei pentru o persoană singură, 225 lei pentru două persoane și 390 lei pentru patru persoane. Sumele medii plătite efectiv, sub formă de ajutor social, sînt însă mai mici: 119 lei în cazul persoanelor singure, 188 lei în cazul familiilor compuse din două persoane și 232 lei în cazul celor din patru persoane, în primul semestru al anului 2012 (vezi Raportul Ministerului Muncii din 2012). Motivul: în evaluarea surselor de venit sînt incluse și alocațiile pentru copii (inclusiv alocația de susținere pentru familiile nevoiașe), indemnizațiile și pensiile, dar și contravaloarea potențială a muncilor sezoniere pe care membrii apti de muncă din gospodărie le-ar putea efectua. Semestrial, Finanțele locale transmit situația veniturilor impozabile realizate de beneficiarii MIG, iar eligibilitatea se verifică din nou.

Dacă pînă recent legea a fost relativ tolerantă privind deținerea animalelor domestice (H.G. 1010/2006 și H.G. 50/2011), acum posesia unui al doilea cal sau a unei a treia bovine înseamnă, indiferent de mărimea familiei, încetarea ajutorului (H.G. 57/2012). În același timp, restanțele la plata taxelor locale sau a amenzilor conduc automat la suspendarea plății prestației, pînă la achitarea datoriilor (H.G. 50/2011). Comunicatul de presă al ministerului din februarie 2012 arată că restanțele beneficiarilor de VMG și de alocații de susținere pentru familiile nevoiașe au valori mai mici decît cele ale beneficiarilor de indemnizație de creștere a copilului mic, iar ministerul atrage atenția asupra posibilității eşalonării acestor datorii, conform Codului de Procedură Fiscală. Într-un comunicat anterior, ministerul raportase că 10,8% din cele 190 490 de familii beneficiare ale VMG nu își achitaseră taxele sau amenzile locale, comparativ cu 11% dintre beneficiarii de alocație de susținere pentru familii nevoiașe cu copii și 6,7% dintre beneficiarii de indemnizație pentru creșterea copilului. Prestațiile lor au fost suspendate pentru cinci luni.

Așa cum arată Graficul 1, numărul de familii beneficiare de VMG a scăzut semnificativ chiar în perioada crizei economice, datorită reglementărilor mai stricte de eligibilitate.

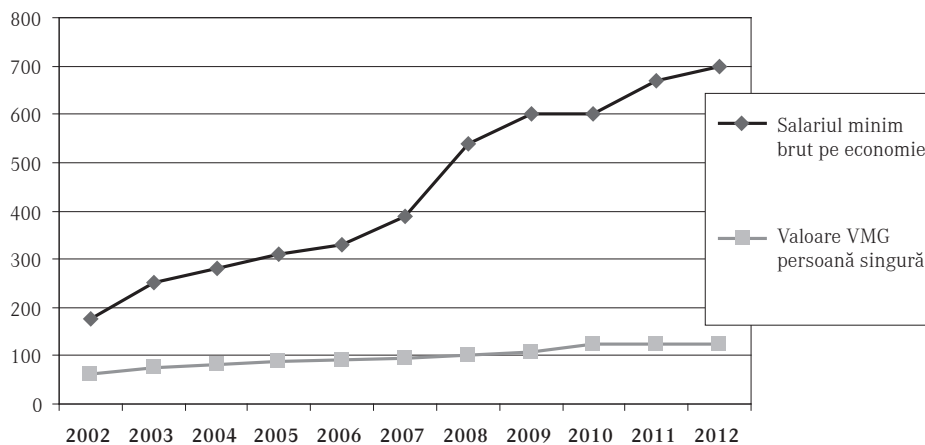
Grafic 1: Evoluția numărului de ajutoare sociale plătite în perioada 1995-2012

Sursă: Ministerul Muncii, Familiei și Protecției sociale (2012). Graficul autoarei.
*Pentru 2012, doar trimestrul 1.

Prin neindexarea valorii VMG, diferența dintre salariul minim brut și valoarea statutară a prestației s-a accentuat, așa cum arată Graficul 2.

Grafic 2: Relația dintre salariul minim brut și VMG pentru o persoană sigură

Sursă: Ministerul Muncii, Familiei și Protecției sociale. Statistici în domeniul asistenței sociale (2012) și evoluția salariului minim brut (2012). Graficul autoarei.

Este mai rentabil să trăiești din ajutoare decât să muncești

Să facem un calcul. O familie cu doi copii, unde doar unul dintre părinți lucrează și câștigă salariul minim pe economie, are ca venit lunar:

- salariul net (calculat cu o deducere de bază de 550 lei/lună, corespunzător celor trei persoane dependente din gospodărie): 558 lei
 - alocația universală a celor doi copii: $2 \times 42 \text{ lei} = 84 \text{ lei}$
 - alocația de susținere pentru familii cu venituri mici: 50 lei
- Total: 696 lei/lună.

În cazul în care aceeași familie ar beneficia de venit minim garantat, nivelul acestuia ar fi de 390 lei/lună, din care 84 lei alocațiile universale pentru copii, 60 lei alocația de susținere (mai ridicată în această situație) și 250 lei ajutorul social. Pentru a rămâne beneficiar, titularul VMG ar trebui să efectueze muncă în folosul comunității (a se citi curățarea șanțurilor, a parcurilor sau alte munci fizice în spațiul public, de regulă sub supravegherea unui polițist comunitar) și să prezinte lunar o adeverință de la Agenția de Ocupare a Forței de Muncă (AJOFM), atestând că este în căutarea unui loc de muncă și nu a refuzat nici un interviu de angajare, tîrg de ocupare a forței de muncă, curs de calificare sau posibil loc de muncă ce i s-a oferit. Cum AJOFM are în registru sediul oficial al firmelor și nu întotdeauna și locația curentă a acestora, găsirea posibilului loc de muncă devine frecvent o încercare în sine, iar ghinionul de a-l rata se poate solda cu suspendarea VMG.

Beneficiarii de VMG au asigurarea de sănătate în sistemul public plătită din bugetul central, dar asigurarea obligatorie a locuinței se scade din valoarea ajutorului social. În funcție de tipul construcției, se virează 10 sau 20 de euro pe an din banii alocați pentru VMG al familiei respective. Cu toate că actualul ministru a criticat această reglementare (vezi articolul semnat de Daniel Ionașcu în *Jurnalul național*, 2011) nu sînt semne că ar fi luat măsuri pentru redresarea problemei.

Legea marginalizării sociale

Imaginați-vă că în România ar exista o lege care ar obliga autoritățile locale să identifice cazurile de marginalizare socială și să ofere acces la locuință și servicii publice de strictă necesitate. Mai mult, să prevină evacuările pentru neplata utilităților publice prin abilitarea Consiliilor Locale de a deconta parțial sumele datorate furnizorilor. Sună nefezabil? Legea există, încă din 2002: se numește „Legea pentru prevenirea și combaterea marginalizării sociale”, nr. 116/2002, cu normele metodologice de implementare H.G. 1149/2002. A supraviețuit chiar și reorganizării sistemului de asistență socială (adică Legii 292/2011).

Legea nu definește exact ce se înțelege prin persoană marginalizată, acest lucru fiind reglementat doar în normele metodologice de implementare. Citat din art. 49 al H.G. 1149/2002: prin „persoană marginalizată se înțelege persoana care beneficiază de venit minim garantat sau face parte dintr-o familie beneficiară de venit minim garantat, în condițiile Legii nr. 416/2001, și se află în cel puțin două dintre următoarele situații:

- a) nu are loc de muncă;
- b) nu are locuință în proprietate sau în folosință;

- c) locuiește în condiții improprii;
- d) are unul sau mai mulți copii în întreținere sau face parte dintr-o familie cu mulți copii în întreținere;
- e) este persoană vîrstnică, fără susținători legali;
- f) este încadrată în categoria persoanelor cu handicap sau invaliditate;
- g) are în întreținere o persoană încadrată în categoria persoanelor cu handicap grav accentuat ori invaliditate gradul I sau II;
- h) a executat o pedeapsă privativă de libertate“.

Raportul din 2010 privind implementarea legii (ultimul disponibil pe site-ul ministerului) arată că în 2010 s-au realizat circa 200 000 de anchete sociale pentru identificarea situațiilor de marginalizare socială, iar numărul de persoane consiliate a fost de circa 115 000. Diferențele dintre județe, dar și dintre localități (vezi Anexa 2 a Raportului), sînt considerabile și cu greu se pot justifica prin diferențe în incidența cazurilor enumerate în definiția marginalizării sociale. De exemplu, în județul Cluj au fost raportate 95 de persoane marginalizate social care nu dispun de locuință în proprietate sau folosință, în timp ce în județul vecin Bihor existau 3 241 persoane, iar în județul Bacău, 5 180 persoane. Cu toate că nici Legea marginalizării, nici normele metodologice nu fac referire la intenția de facilitare a incluziunii sociale a romilor, iar anchetele sociale efectuate pentru aplicarea Legii venitului minim garantat nu înregistrează etnia solicitantului, în raportările privind combaterea marginalizării sociale se prezintă statistici distincte privind etnia romă. De exemplu, în județul Cluj sînt raportate 278 de persoane de etnie romă marginalizate (?!), spre comparație, în județul Bihor sînt 4 088, în Satu Mare, 6 064, iar în Mureș, 9 569 persoane marginalizate de etnie romă. Cum s-au realizat aceste statistici, în absența identificatorilor etnici din cererile de VMG și din formularele anchetelor sociale? Ce criterii au fost folosite pentru stabilirea identității etnice a beneficiarilor? Care este utilitatea acestor date?

În noiembrie 2011, Ministerul Muncii a propus spre dezbatere publică reforma Legii marginalizării sociale, iar proiectul de lege a fost trimis către Parlament, urmînd să fie dezbătut în iunie 2012. Proiectul de lege conține mai multe îmbunătățiri, printre care sancțiuni aplicabile autorităților locale care nu iau măsuri pentru prevenirea marginalizării sociale. La sfîrșitul lui septembrie, încă nu ajunsese pe ordinea de zi.

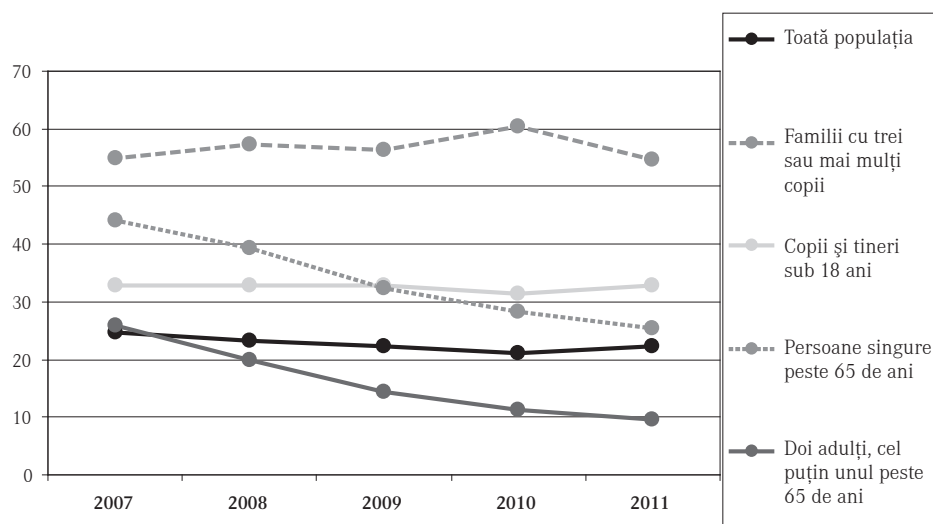
Marginalizarea invizibilă în statistici

Contrainuitiv, statisticile europene arată că în perioada 2007-2010 inegalitatea s-a redus, deși a rămas semnificativ peste nivelul mediu european: dacă în 2007, cei mai avuți 20% dintre cetățeni cîștigau în medie de 7,8 ori mai mult decît cei mai săraci 20%, în 2010, raportul a scăzut la 6, iar în 2011 a crescut ușor la 6,2, față de media 5 din UE 27 (vezi Eurostat, 2012). Indicele lui Gini, mai sensibil față de distribuția veniturilor pentru întreaga populație, a scăzut, dar foarte puțin: de la

0,39 în 2007, la 0,38 în 2009 (vezi OECD, Transmonee dataset 2012). Transferurile sociale diminuează doar în mică măsură aceste inegalități (European Commission, 2011).

Rata relativă a sărăciei, calculată în funcție de venitul median, a scăzut în mod similar. Dar, așa cum arată Graficul 3, diminuarea se datorează în mare măsură reducerii ratei de sărăcie în rândul populației vîrstnice, pe de o parte, prin introducerea pensiei sociale în 2009, pe de altă parte, prin îngustarea segmentului de populație înaintată în vîrstă și săracă din mediul rural. Sună macabru, dacă nu chiar cinic, dar sărăcia s-a redus parțial pentru că vîrstnicii cei mai săraci din mediul rural s-au stins din viață. În aceeași perioadă, rata de sărăcie rămîne peste 30% în rândul copiilor și tinerilor (comparativ cu 20,5% media UE), iar în rândul familiilor cu trei sau mai mulți copii se menține peste 55% (comparativ cu 25,8% media UE).

Grafic 3: Evoluția ratei de sărăcie, pe categorii de populație, în perioada 2007-2011

Sursă: Eurostat, 2012. Graficul autoarei.

Deficitul median relativ s-a ameliorat doar puțin, de la 38% în 2007 la 32% în 2011, rămînînd semnificativ mai ridicat decît media UE, de circa 23% (Eurostat, 2012). Rata privațiunilor materiale severe¹ a scăzut de la 36,5% în 2007 la 29,4% în

¹ Conform definiției Eurostat (2012), prin persoane supuse unor privațiuni materiale severe se înțeleg persoane care se confruntă simultan cu cel puțin patru dintre următoarele nouă probleme: (1) nu își pot plăti utilitățile gospodăriei; (2) nu pot asigura încălzirea adecvată a locuinței; (3) nu ar putea acoperi cheltuieli urgente neprevăzute, dacă ar fi nevoie; (4) nu își pot permite să mănînce, măcar din două în două zile, carne, pește sau alte alimente bogate în proteine; (5) nu își pot permite un sejur de vacanță de o săptămînă; (6) nu își pot permite un autovehicul; (7) mașină de spălat; (8) TV color; (9) telefon. Sursă: Eurostat 2012, epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&language=en&pcode=tsdsc270 (n. a.).

2011, rămânând însă aberant de ridicată față de media europeană de 8% (Eurostat, 2012). Faptul că rata privațiunilor severe este mai ridicată decât rata sărăciei relative (situația din România, Bulgaria și Letonia) indică faptul că standardul de viață este scăzut chiar și în cazul familiilor cu venituri peste pragul sărăciei relative.

Am scris despre procesele de marginalizare și întrepătrunderea lor cu formarea agendei publice și a politicilor sociale. Și cred că întrebarea legitimă nu este cum să integrăm „marginalii”, ci cum să dezintegrăm mecanismele excluderii lor.

Referințe

European Commission (2011): „Are our societies working fairly? Recent changes in income inequality”, cap. 2, extras din *Employment and Social Developments in Europe 2011*; inequalitywatch.eu/IMG/pdf/Recent_changes_in_income_inequality.pdf

Eurostat (2012): Indicators of social inclusion (Theme 3); epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/sdi/indicators/theme3

Ionașcu, Daniel (2011): „Ajutorul social, transformat în asigurare de locuință”, *Jurnalul național*, 21 august 2011; www.jurnalul.ro/economia/ajutorul-social-transformat-in-asigurare-pentru-locuinta-587865.htm

Ministerul Muncii, Familiei și Protecției Sociale (2010): *Raport referitor la aplicarea prevederilor Legii 116/2002 privind prevenirea și combaterea marginalizării sociale în anul 2010*; www.mmuncii.ro/ro/articole/0000-00-00/2010-2529-articol.html

Ministerul Muncii, Familiei și Protecției Sociale (2011): *Proiect de lege privind prevenirea și combaterea riscului de marginalizare socială* (11 noiembrie 2011); www.mmuncii.ro/ro/articole/2011-11-11/proiect-de-lege-privind-prevenirea-si-combaterea-riscului-de-marginalizare-sociala-2378-articol.html

Ministerul Muncii, Familiei și Protecției Sociale (2012a): *Raport statistic privind activitatea Ministerului Muncii, Familiei și Protecției Sociale în domeniul incluziunii sociale*; www.mmuncii.ro/pub/imagemanager/images/file/Domenii/Incluziune%20si%20asistenta%20sociala/Raportari%20si%20indicatori/Raport%20asistenta%20semestrul%20I%202012.pdf

Ministerul Muncii, Familiei și Protecției Sociale (2012b): *Buletin statistic în domeniul asistenței sociale. Trimestrul I, 2012*; www.mmuncii.ro/pub/imagemanager/images/file/Statistica/Buletin%20statistic/2012/Asist%20site%20trim%20I%202012.pdf

Raportul din 2010 privind situația persoanelor marginalizate, pe județe: www.mmuncii.ro/pub/imagemanager/images/file/Domenii/Incluziune%20si%20asistenta%20sociala/raportari/Anexa%2020Pers%20marginalizate%20localitati.pdf

Raportul 2010 privind implementarea Legii marginalizării sociale: www.mmuncii.ro/pub/imagemanager/images/file/Domenii/Incluziune%20si%20asistenta%20sociala/raportari/Text%20Raport%202010_Legea_116.pdf

Muncă pe rupe plus sărăcie lucie – cîteva considerații pe marginea statutului de marginal în România

de Victoria Stoiciu

Indiferent de cum am defini sărăcia, indiferent de ce măsurători am utiliza, cumva, într-un mod inexplicabil, reușim imediat să recunoaștem figura săracului acolo unde ea își face apariția: pe stradă, în magazine, în spațiile rezervate celor privilegiați, unde nu poate ajunge decît printr-o eroare, în mijloacele de transport în comun sau pe aeroporturi. Figura săracului se desprinde din tumultul de oameni cu o claritate aproape dureroasă, indiferent că este vorba de săracul din Brazilia, adeseori lihnit de foame, sau săracul din Europa, cel cu telefon mobil în buzunar. Dacă nu îl trădează hainele, îl trădează privirea. Dacă nu îl trădează privirea, îl dă în vileag mimica, fie că este marcată de umilitate sau agresivitate. Ceva, o trăire mugind în adîncul nostru de animale sociale ne ajută, ca un detector diabolic, să reperăm imediat figura proscrisă a săracului. Cum?

Ce este sărăcia? Ce este săracul? Deși ușor recognoscibilă, sărăcia este greu definibilă. Gîndirea de dreapta ne spune că sărăcia înseamnă să mori de foame, de frig, să nu ai adăpost, și nu să te raportezi invidios la ceilalți, bagatelizînd prin invocarea sărăciei relative „adevărata” sărăcie a subnutritului din Somalia. Așadar, sărăcie absolută versus sărăcie relativă. Sărăcia absolută se referă, *grosso modo*, la situația în care nu reușești sau reușești cu foarte mari dificultăți să îți asiguri cele necesare subzistenței fizice și traiului cotidian. Acest tip de sărăcie trebuie să ne preocupe, decretează dreapta, nu capriciile și frustrările rezultate prin compararea cu ceilalți, care înseamnă, de fapt, inegalitate, și nu sărăcie.

Capcanele sărăciei: sărăcie relativă versus sărăcie absolută

Deci, sărăcie absolută sau sărăcie relativă? Din punct de vedere al măsurătorilor, ne aflăm într-un hățiș metodologic. Sărăcia relativă, evaluată actualmente la 60% din venitul median la nivel național, este principalul instrument de măsurare a incluziunii sociale în Uniunea Europeană. Pînă la un moment dat, mai exact pînă

la extinderea Uniunii, o asemenea măsurătoare era aptă să ofere o viziune despre tabloul sărăciei și excluziunii din statele membre. Mai are ea, însă, sens acum, după aderarea noilor state membre, după ce România și Bulgaria au devenit parte a constructului european? Să luăm un exemplu: nivelul sărăciei relative în Marea Britanie este de 17,1% (în 2010), iar în România de 21,1%. Este comparabilă însă calitatea vieții unui britanic sărac cu cea a unui român sărac? În România venitul median era situat în 2010 la 1 222 euro anual, față de 10 263 euro în Marea Britanie, în timp ce costul vieții la noi este de aproximativ 70% din media europeană.

Limitându-ne la măsurarea sărăciei relative, ajungem la situații aberante, de genul celei descrise mai sus. Sau la cazuri paradoxale în care sărăcia scade în statistici, fără ca populația vizată să o ducă cu un centimetru mai bine. Ba din contră. Un exemplu: în anul 2010, sărăcia relativă în România a scăzut, nesemnificativ, e adevărat, dar totuși a scăzut de la 22,4% în 2009 la 21,1% (după transferurile sociale). Cum a fost posibil acest lucru în plină criză economică? Prin redistribuire cumva? Ei zău, în nici un caz! Sărăcia a scăzut pentru că pragul sărăciei, prin raportare la care se calculează populația aflată în risc de sărăcie, s-a diminuat de la 1 297 euro la 1 222 euro. Și mai pregnante sînt exemplele Letoniei și Estoniei, unde venitul median a scăzut cu 17%, respectiv 8%, ceea ce s-a tradus, evident, și printr-o reducere a ratei sărăciei relative. Prin urmare, cifrele sînt amăgitoare – *sărăcia relativă poate descrește în statistici fără a antrena un plus de prosperitate*. Mai mult decît atît, în timp ce venitul median a scăzut în România, costul vieții a crescut cu aproximativ 50%, conform unui studiu al companiei de consultanță Golden Mind & Spirit¹. Deci, despre ce vorbim? Despre o reducere a sărăciei relative prin sărăcirea majorității, atît și nimic mai mult!

S-ar părea că este imperios necesară măsurarea sărăciei absolute, din moment ce sărăcia relativă ne situează pe o pistă adesea înșelătoare. Ajunși în acest punct, ne lovim de un impediment practic și de unul metodologic. Mai întîi, datele referitoare la sărăcia absolută nu mai sînt disponibile pe site-ul Ministerului Muncii după anul 2010 și toți experții în sărăcie cu care am vorbit strîng nedumeriți din umeri cînd sînt întrebați despre motivele absenței datelor. De ce nu avem aceste cifre pentru ultimii ani? Cît de săraci sînt cu adevărat românii? E suficient să mă gîndesc la evanescența din statistici a aproximativ două sute de mii de șomeri indemnizați (șomajul a scăzut în 2011 la aproximativ 4% față de 7% în 2010), pe care însă nu îi regăsim în rîndurile salariaților (al căror număr nu a crescut semnificativ), dar nici în statisticile oficiale privind șomajul – cel mai probabil, ei s-au alăturat hoardelor de români trăind în precaritate și am deja un presentiment dureros. Șomaj camuflat, sărăcie camuflată, catastrofă camuflată... În lipsa datelor despre sărăcia absolută a populației, putem arunca un ochi peste evoluțiile percepției subiective a celor vizati. Potrivit raportului *Viața în Tranziție*, realizat de Banca Europeană pentru Reconstrucție și Dezvoltare (BERD) și de Banca Mondială, procentajul românilor care se declarau satisfăcuți de viața lor a scăzut de la 32,7 în 2006 la 18,1 în 2010,

¹ www.business24.ro/articole/costul+vietii+romania (n. a.).

evoluție rar întâlnită în celelalte țări incluse în eșantion (29 în total), unde tendința a fost fie pozitivă, fie a înregistrat o scădere de cel mult 5-10 puncte procentuale. Singurele state care urmează un *pattern* similar României sînt Lituania și Letonia, unde satisfacția se reduce de la peste 50% la puțin peste 30%² (Letonia fiind și ea, așa cum arătam mai sus, o țară în care sărăcia relativă a scăzut, iată).

Luat separat însă – și aici survine inconvenientul metodologic – indicatorul sărăciei absolute este și el, la fel ca și cel al sărăciei relative, pasibil de a crea eroare. Între 2000 și 2006, sărăcia absolută în mediul rural a scăzut în România de la 48% la 22%, în timp ce cifrele referitoare la sărăcia relativă atestă o creștere a acesteia: în 2006, aproximativ 30% din populația rurală se afla în sărăcie relativă față de 24% în 2006³. Astfel încît, chiar dacă veniturile în termeni absoluți au crescut, cu greu am putea spune că locuitorii din mediul rural au ieșit din sărăcie, din două motive. Mai întîi, cum definim pragul sărăciei absolute astfel încît el să fie satisfăcător? Doi, cum putem defini acest prag absolut, în măsura în care sărăcia nu este niciodată doar o stare individuală, ci și una inter-relațională și socială? *In extremis*, nu există sărăcie absolută, orice sărăcie fiind în cele din urmă relativă – „sărăcia absolută e relativă pentru orice societate (...), este vorba de un prag relativ al sărăciei absolute“, spunea Foucault încă în 1979⁴. A vorbi despre sărăcie absolută este cumva, impropriu, în sensul în care sărăcia absolută reprezintă, pînă la urmă, o concepție mai restrînsă (dar variabilă) a depravării relative: ceea ce noi considerăm a fi nevoi biologice sînt nevoi condiționate cultural și circumscrise unei epoci istorice, iar viziunea despre necesarul de hrană și aportul caloric al omului din secolul XXI este cu siguranță fundamental diferită de cea a omului din epoca primitivă sau din Evul Mediu. Nu cred că există foarte multe nevoi „absolute“ în funcție de care să putem gîndi un prag – la limită, un om nu moare de foame chiar dacă se hrănește doar cu pîine și cartofi și în felul acesta putem considera chestiunea sărăciei absolute rezolvată. Prin urmare, dacă ne focalizăm politicile strict pe necesarul supraviețuirii fizice, pe nevoile „absolute“, putem ajunge la aberații în care sărac e oricine nu moare de foame – și cam aceasta și este realitatea României, unde pragul sărăciei absolute era, în 2009, de 258 RON! A clama o reducere a sărăciei în condițiile în care am săltat haiducește X procente peste acest prag derizoriu poate fi, desigur, o victorie pentru politicienii populiști, dar este praf în ochi – o brumă de bun-simț ne spune că chiar dacă cîștigi 300 de RON, tot sărac lipit pămîntului ești.

Mizele politice ale conceptului de sărăcie relativă/sărăcie absolută

Prin urmare, a afirma că ambele tipuri de măsurători – cea a sărăciei absolute și a sărăciei relative – sînt necesare și totuși insuficiente este probabil un truism.

² www.guardian.co.uk/global-development/poverty-matters/2011/jun/29/human-cost-economic-crisis-europe-asia#data (n. a.).

³ siteresources.worldbank.org/INTROMANIA/Resources/RO_Pov_AAA_Phase_1_November_2007.pdf (n. a.).

⁴ Michel Foucault, *Nașterea biopoliticii*, Idea, Design&Print, Cluj, 2007 (n. a.).

Complicațiile metodologice sînt, în acest sens, infinite. Se pot dezvolta alte seturi de indicatori, cum ar fi cei referitori la depravarea materială, de exemplu, pentru a reflecta lipsurile și pauperitatea populației. Ceea ce mă interesează în ultimă instanță, însă, nu este doar măsurarea și definirea statistică sau matematică a sărăciei, cît mai ales felul în care gîndim sărăcia, viziunea esențialistă care constituie fundamentul și linia directoare a acțiunii politice. Pentru că una este să gîndești sărăcia prin raportare la nevoile individuale și alta prin raportare la societate ca ansamblu – obiectivele politice care vor decurge din aceste abordări vor fi fundamental diferite. Dezbaterile din jurul metodologiei ascund, pînă la urmă, o miză politică – carențele și imperfecțiunile măsurării sărăciei relative, care sînt reale și deloc neglijabile, devin o armă prin care dreapta politică incriminează ideea de relativitate a sărăciei. Dacă măsurătorile conduc la rezultate paradoxale, înseamnă că indicatorul în sine e o ineptie stîngistă! În fapt, nu dificultățile metodologice îi alarmează pe cei de la dreapta, ci miza instrumentalizării conceptului de sărăcie relativă. De ce? Pentru că atîta timp cît ne propunem să eliminăm doar sărăcia absolută, salvăm, într-adevăr, oamenii de la foame, atenuăm asperitatea existenței etc., dar sărăcii, deși nu pier de foame sau frig, rămîn, în esență, tot săraci. Nu săraci absoluți, dar totuși săraci. Sărăcia continuă să fie un concept structurant al relațiilor sociale, nu dispăre, e doar atenuată, ea rămîne a reprezenta un zid ce desparte săracii de bogați. Din contră, obiectivul eliminării sărăciei relative conține implicit germenii anulării sărăciei ca element de ierarhizare a spațiului social, ca un criteriu de demarcare și stratificare, și asta, într-adevăr, aduce a egalitarism, ceea ce nu e deloc pe placul multora!

Săracii invizibili – marginalii din România

Cine sînt marginalii în România post-tranziției? E o întrebare pe care ne-o punem prea rar, mult prea rar, preocupați îndeobște de exemplele de succes, de miliardarii din topul celor 300, de cei care reușesc și care pot servi ca modele restului. Sîntem în mod constant interesați de cîștigătorii de la olimpiadele de matematică și mai puțin de zecile de mii de elevi care beneficiază de servicii de educație precară și de statisticile alarmante privind ratele de analfabetism și abandon școlar. Măsura succesului nostru ca societate pare să fie dată de excepțiile care ne flatează și nu de regula care, iată, frustrează. Marginalii din România nu sînt doar victimele excluziunii economice și sociale, ci și ale marginalizării mediatice și discursive. Marginalii sînt marginali nu pentru că sînt puțini și înghesuiți timid undeva, la periferia îndepărtată a societății, ci pentru că sînt totalmente invizibili. Cîți dintre noi cunoaștem numărul de medalii de aur luate de sportivii români la jocurile olimpice din acest an și cîți dintre noi avem fie și o vagă idee despre valoarea venitului minim garantat sau despre ratele de sărăcie din țara noastră?

De curînd au fost date publicității datele Eurostat pe anul 2011 care contrazic un mit intens vehiculat în spațiul public românesc: cine muncește, are parte. „Cine muncește are, cine nu, nu trebuie să aibă (...) nu pot trăi pe spinarea celorlalți“

– iată chintesența acestei credințe debile, formulată recent de Gabriel Biriș, vice-președinte al celei mai recente făcături de dreapta, Forța Civică. Asta după ce în primăvară, liderul aceleiași făcături, MRU, scotea din context spusele unui laureat al premiului Nobel și ne anunța solemn că această „criză este doar pentru cei care nu doresc să muncească”⁵. Asemenea aberații nu sînt străine nici unor aiuriți propulsați din oportunism prin partidele de stînga din România, alde Gabi Firea, care se laudă cu atitudinea sa „religioasă” față de bani, spunîndu-ne că „cine nu muncește, nici să nu mănînce”⁶.

Muncă și recompensă – despre săracii care muncesc

Cifrele Eurostat pe anul 2011 arată că numărul celor care muncesc și sînt săraci a crescut constant în ultimii ani: ponderea lor s-a ridicat la aproape 19%⁷, de două ori și ceva mai mult decît media la nivelul UE 27 și la distanță enormă față de alți vecini, la fel de săraci, precum Bulgaria (7,7% în 2010). Munca grea și intensivă nu este nicidecum o soluție pentru ieșirea din sărăcie, așa cum propovăduiesc fanatic unii alde MRU: în gospodăriile cu intensitate înaltă a muncii, procentul celor aflați în risc de sărăcie este de 15⁸, de aproximativ trei ori mai mult decît media statelor UE. Ne putem, deci, „lăuda” cu o forță de muncă exploatată intens și recompensată modic și care, pe deasupra, mai și înghite în sec, fără să crîcnească, atunci cînd i se spune că de vină pentru sărăcia în care se află este lenea și nimic altceva.

Paradoxal – și mai ales contrar credințelor vehiculate – nu pensionarii sînt pătura cea mai vulnerabilă economic în România: din acest punct de vedere, România a intrat într-un *pattern* european al normalității începînd cu 2009, cînd Guvernul Boc a introdus pensia minimă garantată și cînd nivelul sărăciei în rîndul celor aflați la pensie a început să scadă sensibil de la an la an. Astfel, dacă în 2007 procentul pensionarilor aflați în risc de sărăcie era de 23, pînă în 2011 a scăzut de două ori, ajungînd la 11⁹, o cifră rezonabilă prin comparație cu media europeană. Această situație este anormală, în restul țărilor UE rata sărăciei în rîndul celor care lucrează și a celor aflați la pensie fiind relativ apropiată sau chiar inversată (Bulgaria) – numai la noi, cel ce muncește are șanse bune să fie mai sărac decît cineva aflat la pensie. Bineînțeles, concluzia ce se poate trage pe marginea acestei stări de fapt nu este aceea că pensionarii sînt niște privilegiați sau că pensia minimă garantată e o cheltuială excesivă, ci mai degrabă aceea că, în timp ce în privința pensionarilor politicile sociale au reușit o redresare a situației dramatice

⁵ www.criticatac.ro/16690/criz-munc-democraie-se-auto-faulteaz-iarai-pdl-cu-mana-lui-mru (n. a.).

⁶ stiri.rol.ro/gabi-firea-privesc-banii-mai-mult-prin-prisma-religioasa-cine-nu-munceste-nici-sa-nu-manance-831978.html (n. a.).

⁷ epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tsdsc320&plugin=1 (n. a.).

⁸ epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tessi123&plugin=1 (n. a.).

⁹ epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/refreshTableAction.do?tab=table&plugin=1&pcode=tessi124&language=en (n. a.).

de dinainte de 2009, în domeniul politicilor privind piața muncii, sîntem la nivelul genunchiului broaștei.

Cine sînt săracii care muncesc? Puținele cercetări despre săracii care muncesc¹⁰ ne arată că majoritatea acestora sînt lucrători pe cont propriu în agricultură, or România deține recordul european la acest capitol, avînd cel mai mare număr de lucrători pe cont propriu din Europa¹¹. Salariații au un risc mai scăzut de a fi *working poor*, dar reprezintă totuși un segment consistent al acestei categorii (în 2006, aproximativ 300 000¹². Deloc surprinzător, salariații săraci sînt într-o proporție mult mai mare angajați cu contracte de muncă pe durată determinată sau contracte *part-time* și beneficiază într-o mult mai mică măsură de ajutoare sociale, cum ar fi subvenții pentru încălzire, transport gratuit etc. Ultimele două aspecte ridică mari semne de întrebare apropo de ultimele măsuri adoptate de guvernările Boc în domeniul pieței muncii și asistenței sociale.

Flexibilizarea contractelor de muncă prin modificarea în 2011 a Codului Muncii – cea mai drastică „reformă” în sensul slăbirii protecției muncii dintr-un grup de 43 de state care au operat schimbări legislative semnificative între 2007 și 2011 analizate de OIM¹³ – nu are cum să aducă nimic bun în această privință pentru angajații amenințați de sărăcie și ne putem aștepta ca o creștere a contractelor pe perioadă determinată și a celor *part-time* să conducă la o precarizare tot mai accentuată a salariaților. Și asta nu din voia lor sau pentru că oamenii au rețineri în a munci mai mult – un recent raport¹⁴ ne arată că ponderea muncii *involuntare* în regim temporar sau în regim *part-time* este printre cele mai înalte din Europa și a crescut în intervalul 2007-2010. La noi se vorbește despre flexibilizarea muncii, despre necesitatea de a spori numărul contractelor pe perioade scurte sau parțiale, ignorîndu-se faptul că munca cu normă redusă te condamnă, în România, la sărăcie crasă (58% dintre cei cu contracte parțiale erau *working poor* în 2011!) Ce se va întîmpla peste cîțiva ani la noi, ca urmare a schimbării legislației muncii, putem să estimăm uitîndu-ne la exemplul altor state care au trecut prin reforme ale pieței muncii, de exemplu Germania. E adevărat că numărul total al salariaților a crescut după ce social-democrații germani au flexibilizat piața muncii, dar e la fel de adevărat că joburile care au apărut după reformă au fost în marea lor majoritate locuri de muncă instabile, pe perioade determinate și slab remunerate, ceea ce a făcut ca prăpastia dintre angajații bine plătiți și cei prost plătiți să se adîncească simțitor în ultimii ani.

În ceea ce privește asistența socială, Legea asistenței sociale adoptată în toamna anului trecut va înrăutăți situația și mai mult așa cum este ea gîndită și pusă

¹⁰ siteresources.worldbank.org/INTDEBTDEPT/Resources/468980-1218567884549/5289593-1224797529767/RomaniaDFSG03.pdf

¹¹ siteresources.worldbank.org/INTECA/Resources/gg_overview.pdf

¹² siteresources.worldbank.org/INTDEBTDEPT/Resources/468980-1218567884549/5289593-1224797529767/RomaniaDFSG03.pdf

¹³ www.ilo.org/global/research/global-reports/world-of-work/WCMS_179453/lang-en/index.htm

¹⁴ www.ilo.org/global/research/global-reports/world-of-work/WCMS_179453/lang-en/index.htm

pe testări severe ale mijloacelor, verificări la sînge ș.a.m.d. E destul de răspîndită preconcepția conform căreia cine lucrează nu mai are nevoie de ajutoarele sociale¹⁵: și în mod normal, așa ar trebui să fie, o persoană activă nu s-ar cuveni să aibă nevoie de forme suplimentare de asistență socială. Dar, la nivelul de salarizare și sărăcie al angajatului român, acest lucru pare inevitabil pentru a tempera efectele precarității cronice, pentru că munca singură nu ne poate scoate din sărăcie.

O soluție absolut necesară ar fi mărirea salariului minim – astfel, s-ar transfera pe umerii angajatorului o parte din responsabilitățile financiare pe care azi și le asumă statul prin programele de asistență socială (fără prea mare tragere de inimă, adevărat). Că avem cel mai mic salariu minim în cadrul UE în termeni absoluți nu e nici o surpriză pentru nimeni – dar marea problemă constă în aceea că salariul minim reprezintă doar 30% din salariul mediu pe economie, în timp ce în majoritatea statelor europene această pondere se ridică la 50%. Or, perspectivele nu sînt foarte roz în această privință, după ce în 2011 au fost abolite negocierile colective la nivel național și la nivel de ramură. Acum, salariul minim este decis doar prin hotărîre de guvern, fără nici o formă de dialog social – și se cunoaște foarte bine faptul că salariul minim la nivel național negociat în contractul colectiv național îl depășea, întotdeauna, pe cel „decretat” prin bunăvoința guvernului. Așa ceva nu se va mai întîmpla pe viitor dacă Codul de Dialog Social nu va fi modificat.

În fapt, contrar declarațiilor spumoase ale membrilor unor partide de stînga-dreapta, munca în România nu asigură nici un fel de parte. Din contră, munca generează de foarte multe ori marginalitate și pauperism. Partea leului revine altcuiva, și anume capitalului, iar aceasta nu e o situație deloc singulară în Europa sau în lume. Astfel, începînd cu anul 2000, cota care revine capitalului a crescut cu 1,5 puncte procentuale (de la 17% la 18,5% în 2007) în economiile dezvoltate și cu mai mult de 4 puncte procentuale în economiile emergente, unde a atins 27% în 2007. Prin urmare, tendința e globală, iar România se înscrie în tabloul general: la noi, partea deținută de capital a crescut de la aproximativ 24% din PIB în 2000 la aproximativ 28% în 2009¹⁶. Cu toate astea, în discursul public românesc, eroul nedreptățit al crizei și al post-tranziției în general este sectorul privat și întreprinzătorii, acei curajoși deschizători de drumuri pe umerii cărora cade tot greul, chiar dacă acest „greu” înseamnă restructurări și concedieri cu scopul creșterii profitului¹⁷. Munca este doar un pretext onorabil sub care clasa politică și elita dominantă se deculpabilizează pe sine însăși și aruncă pisica în ograda săracului.

¹⁵ www.zf.ro/analiza/economia-sta-pe-o-piramida-inversata-3-1-mil-salariati-din-privat-sustin-15-mil-bugetari-copii-pensionari-si-asistati-social-este-sustenabil-modelul-de-organizare-a-romaniei-10081177 (n. a.).

¹⁶ www.ilo.org/inst/lang-en/index.htm (n. a.).

¹⁷ www.zf.ro/profesii/angajatii-romani-din-multinationale-mai-profitabili-decat-vesticii-7941207 (n. a.).

Flexibilizarea muncii: privilegii și marginalizați

de Ciprian Domnișoru

În perioada fanariotă, între 50 și 80% din cheltuielile totale ale statului mergeau către Poartă, fiind alocate haraciului, mucarului, rușfetului și altor plăți neoficiale¹. Un alt procent important mergea pentru plata datoriei publice. Ca atare, cheltuielile pentru bunuri și servicii publice erau neglijate sau lăsate în voia localităților. Multe dintre funcțiile oficiale – dregătoriile – nu presupuneau un venit fix, ci dregătorii percepeau diferite taxe care nu ajungeau în vistieria statului.

Această perspectivă istorică ne poate ajuta să înțelegem cine sînt privilegiații și cine sînt marginalii în ultimii ani în România. Precum în perioada fanariotă, întîietate are profitul. Urmează apoi presiunile pe bugetul de stat de a reduce cheltuielile, mai ales că statul are de rambursat noi datorii. În consecință, cetățenii de rînd au suportat în recesiune două presiuni: pe de o parte ca angajați cu venituri și program de lucru incert – obiectivul angajatorului fiind menținerea profitului –, pe de altă parte ca beneficiari de bunuri publice mai rare.

Cultura întîietății profitului presupune atomizarea muncii pînă la un nivel la care indivizii negociază individual cu angajatorul pentru orele lor de muncă, dar angajatorul poate selecta liber dintre mii de solicitanți. O astfel de atomizare se realizează prin slăbirea puterii sindicatelor, favorizarea muncii prin contracte pe perioadă determinată, *part-time* sau prin prevederile Legii zilierilor. Relația de muncă nu mai vizează relația cu o comunitate sau responsabilitatea pentru asigurarea unui nivel de subzistență angajatului. Relațiile de muncă devin cu atît mai impersonale cu cît angajatorul nici nu mai recrutează direct forța de muncă, ci apelează la agenții de muncă temporară.

Criza a însemnat consfințirea unor privilegii pentru marile companii din România și top managementul acestora, privilegii încetățenite prin legislația care favorizează angajatorii și investitorii străini:

- Deși salariile reale ale angajaților au scăzut, profiturile marilor companii au crescut în criză.

¹ hist.ro/structura-cheltuielilor-tarii-romanesti-1750-1830 (n. a.).

- Impozitarea veniturilor are un caracter parțial regresiv în România, cea mai mare povară fiind suportată de angajații cu venituri medii.
- Marginalizați se pot considera angajații din economie:
- Salariile lor au scăzut în termeni reali în perioada recesiunii.
- Munca lor a fost segmentată prin legislația muncii de dreapta.

Salarii în scădere, profituri în creștere în recesiune

Tabelul de mai jos arată evoluția veniturilor nete în economie per gospodărie, pe percentile, în perioada recesiunii, conform datelor Eurostat. Pentru grupele superioare de venit, reducerea salariilor bugetarilor, șomajul tehnic sau pierderea locului de muncă, reducerea primelor sau a surselor de venit din activități independente au condus la situația în care veniturile reale după patru ani de recesiune sînt mai mici decît în 2007.

Pentru nivelurile foarte joase de venit, Institutul Național de Statistică (INS) înregistrează contravaloarea consumului de produse agricole din resurse proprii. Pentru decila 1 de pildă, Institutul de Statistică lua în 2009 în calcul 45,3% din veniturile familiei ca provenind din consumul de produse agricole de producție proprie. Acest procent rămînea ridicat chiar și pentru decila 4 de venit, la 20,7% din veniturile totale. Veniturile din prestații sociale reprezintă o altă componentă importantă a veniturilor din decilele inferioare, atingînd și 32% din venitul familiei (decila 4). Pentru cele mai reduse categorii de venit, autoconsumul, prestațiile sociale, introducerea pensiei minime și mărirea salariului minim au reprezentat o supapă pentru a evita scăderea veniturilor în criză. Nu același lucru se poate spune însă despre „clasa mijlocie” – gospodăriile cu două salarii din decilele superioare.

Venituri totale nete lunare în gospodărie, exprimate în lei la valoarea iulie 2012, actualizată cu indicii de prețuri de consum

Grupa de venit	2007	2008	2009	2010	2011	%2011 față de 2007
Percentila 100*	5207	4849	5036	4447	4260	82
Percentila 99	3232	2928	3061	3064	2774	86
Percentila 98	2527	2409	2583	2491	2340	93
Percentila 97	2200	2105	2296	2250	2102	96
Percentila 96	1985	1942	2107	2079	1964	99
Percentila 95	1816	1785	2000	1931	1849	102
Decila 9	1395	1418	1575	1585	1550	111
Decila 8	1061	1082	1224	1260	1223	115
Decila 6	746	769	879	900	880	118
Mediana	642	656	763	773	761	119
Decila 4	529	559	648	660	650	123
Decila 2	333	359	424	449	427	128
Decila 1	226	246	293	315	296	131

Grupa de venit	2007	2008	2009	2010	2011	%2011 față de 2007
Percentila 5	156	179	202	216	202	130
Percentila 4	137	155	171	195	183	134
Percentila 3	122	127	150	174	156	128
Percentila 2	105	111	117	158	118	113
Percentila 1	77	71	85	124	70	91

Sursă: Eurostat, SILC, Distribution of income by quantiles

*Estimare pe baza procentului din venitul național raportat de Eurostat pentru această percentilă

Situația veniturilor în criză este complicată de creșterea fenomenului muncii la negru. Conform Consiliului Fiscal, ponderea angajaților care muncesc fără forme legale a crescut de la 24,1% în 2007 la 35,3% în 2011.² Pe de o parte, măsura neraportării veniturilor permite angajatorului să plătească salarii relativ mai mari față de ce ar putea plăti suportînd toate costurile. Pe de altă parte, angajații care acceptă munca fără forme legale nu sînt protejați în fața angajatorului, riscînd să nu își primească salariul, să îl primească diminuat sau să muncească mai mult pentru sumele promise.

În ceea ce privește stabilitatea salariului și a locului de muncă, soarta angajaților din multinaționale nu era cu mult mai bună decît cea a angajaților din restul economiei. Un studiu PwC realizat în 58 de mari companii din România arăta că profitul brut anual per angajat fusese în România în 2008 de 2 910 euro, dar concedierile generaseră o creștere a profitului. Mediana profitului brut per angajat în 2009 în România fusese de 5 898 de euro față de 5 472 de euro în filialele din Europa de Vest ale aceluiași companii.³ Multinaționalele din România nu au ezitat, însă, să reducă personalul pentru a-și crește profitabilitatea. Angajatorii au profitat de criză și pentru a negocia salarii de pornire mult mai mici: conform unui studiu Paylogic citat de *Ziarul financiar*, „față de primele șase luni ale anului 2008, în primele șase luni ale lui 2009, numărul angajaților noi cu venituri de peste 1 000 de euro a scăzut cu 86,8%”⁴.

Tabelul de mai sus arată estimări asupra veniturilor celor mai bogați 1% dintre români. Aceste estimări sînt însă conservatoare, anchetele statistice asupra bugetelor familiilor nereușind de regulă să surprindă veniturile celor mai bogați cetățeni. O altă anchetă INS, asupra salariilor, arăta că în octombrie 2011 erau 190 000 de români cu salarii brute mai mari de 5 000 de lei pe lună (salarii nete de 3 500 RON).

În jur de 90% din salariile mari din economie sînt concentrate în mediul privat, deși sectorul bugetar cuprinde aproximativ 25% din angajații cu normă întreagă din economie. Ancheta salariilor din octombrie 2010 arăta că dintre cei 205 000 de salariați ce câștigau peste 4 000 RON lunar brut, aproape 30 000 erau personal bugetar. Din grupa de salarii de peste 8 000 RON brut, personalul bugetar reprezenta

² www.zf.ro/companii/statul-pierde-2-7-mld-euro-pe-an-din-munca-la-negru-9676293 (n. a.).

³ www.zf.ro/profesii/angajatii-romani-din-multinationale-mai-profitabili-decat-vesticii-7941207 (n. a.).

⁴ www.zf.ro/zf24/ponderea-angajatilor-cu-venituri-pest-1-000-de-euro-a-scazut-cu-o-treime-in-primele-sase-luni-4794673 (n. a.).

10%, iar în grupa de salarii 4 000-8 000 RON, personalul bugetar reprezenta 15%.⁵ Cele mai mari salarii din economie merg însă către cetățeni străini. Se estimează că sînt 10 000 de manageri străini în companiile multinaționale din România, iar salariile lor însumează 1,2 miliarde de euro.⁶ Echivalentul a 1,2 miliarde de euro îl reprezintă salariile anuale a 250 000 de profesori ce încasează un salariu lunar de 400 de euro. Pachetele salariale ale managerilor străini includ locuințe de serviciu, taxele pentru școala privată a copiilor, vizite periodice în țara de origine și asigurări medicale în clinici private.

Managerii din România sînt privilegiați în raport cu managerii din vestul Europei din perspectiva costului relativ redus de trai, dar și a fiscalității reduse asupra veniturilor. „Creșterile salariale pe poziții de management, stagnarea prețurilor la imobiliare și recesiunea economică de pe piețele internaționale au propulsat România pe locul 8 în lume în funcție de puterea de cumpărare a managerilor“, nota *Ziarul financiar*, citînd un studiu realizat de compania de consultanță în management Hay Group.⁷

Privilegiile pentru manageri rezultă și din caracterul regresiv al impozitării în România. Beneficiind de asigurări medicale private deductibile din impozitul pe venit și avînd obligația de a plăti contribuții de pensii doar pentru veniturile care echivalează cinci salarii medii brute pe economie, managerii cu venituri foarte mari încasează un salariu net procentual mai mare din salariul brut decît salariații cu venituri medii. În cazul salariaților cu venituri mici există o serie de deductibilități fiscale care limitează impozitul. În final, însă, persoanele cu venituri medii suportă, procentual, din salariu, cele mai mari impozite și contribuții.

Salariații cu veniturile medii suportă - procentual - cele mai mari impozite și contribuții

Salariu brut	700	1500	2500	5000	7000	150000	200000
Impozite/Contribuții	367	840	1437	2894	4051	74452	98972
Salariu net	530	1081	1763	3507	4910	117548	157028
Raport net/brut	0.76	0.72	0.71	0.70	0.70	0.78	0.79

Sursă: <http://www.calculatorsalariu.ro/>

În vreme ce salariile scădeau în termeni reali în România, majoritatea companiilor listate la Bursa de la București anunțau profituri mai mari în 2011. 48 de companii din cele 72 de companii listate raportau venituri în creștere, iar profiturile cumulate creșteau cu 62%.⁸ Firma Spedition UMB a lui Dorinel Umbrărescu realiza profituri de 182 milioane de lei în 2010 și 161 milioane în 2011. EuroConstruct

⁵ www.zf.ro/infografice/repartizarea-bugetarilor-pe-grupe-de-salarii-8999772 (n. a.).

⁶ www.banknews.ro/stire/20055_zf_expatrii_adusi_de_multinationale_costa_peste_un_miliard_de_euro_pe_an.html (n. a.).

⁷ profesionline.zf.ro/articole/3379918/Romania-refugiul-executivilor-pe-timp-de-criza.html (n. a.).

⁸ www.capital.ro/detalii-articole/stiri/162376.html (n. a.).

Trading98 realiza profituri de 82 de milioane de lei la afaceri de 270 de milioane de lei în 2010, iar în 2011 profitul era de 38 milioane de lei.⁹

Creșterea profiturilor în recesiune nu viza, însă, toate companiile din economie, așa cum nu toți angajații din economie își vedeau salariile tăiate sau diminuate în termeni reali. Creșterea profiturilor depindea de două seturi de privilegii: statutul de investitor străin și legislația și fiscalitatea redusă ce favorizează marile companii precum și contractele cu statul sau accesul la „dregători” în cazul firmelor locale. În vreme ce Spedition UMB sau EuroConstruct Trading98 realizau marje de profit foarte mari în recesiune, CNADNR înregistra un deficit record de 1,35 miliarde RON în 2009 – deficit acoperit din taxele plătite de angajați.

Mecanisme marginalizării

Prin modificările aduse Codului Muncii, Legii dialogului social și prin Legea zilierilor, Guvernul PDL a susținut, la recomandarea FMI și a Băncii Mondiale, o politică de flexibilizare a pieței muncii. Chiar înainte de schimbările legislative din 2011, angajatorii români crescuseră cu 20,25% în 2010 numărul contractelor cu timp parțial pe perioadă nedeterminată, cu 35,78% numărul contractelor pe perioadă determinată cu normă întreagă și cu 59,75% numărul contractelor pe perioadă determinată cu timp parțial (conform raportului anual din 2010 al Inspecției Muncii). Aceste mecanisme legale permiteau marilor angajatori să dispună de forța de muncă în așa măsură încât să mențină profitabilitatea în criză.

Măsurile de eficientizare ajung pentru marile companii la un control perfect al orei suplimentare de muncă. Eforturile merg în direcția planificării perfecte a necesarului de muncă și la reducerea costurilor cu personalul. Pentru angajați în schimb, acest nivel de eficientizare nu are echivalent: un angajat cu normă redusă trebuie să facă eforturi substanțiale pentru a combina venituri din mai multe astfel de slujbe și să suporte cheltuieli suplimentare de transport. Angajații ale căror venituri sînt diminuate în perioada crizei din diverse motive – austeritate, șomaj tehnic, trecerea la program *part-time* – trebuie să suporte toate consecințele și stresul ce rezultă din instabilitatea veniturilor în raport cu cheltuielile fixe ale gospodăriei. Riscul de sărăcie crește pentru angajați, costurile de găsim a unui loc de muncă în recesiune crescînd pe măsură ce slujbele devin mai rare. În tot acest proces, angajații suportă toate consecințele recesiunii, în timp ce companiile mari ce atomizează forța de muncă își permit menținerea ratelor de profit.

Nivelul de sărăcie în muncă (*in work poverty*) a atins cota de 19% în 2011 în România, în creștere de la 17,3% în 2010, conform Eurostat. Nivelul acestui indicator este alarmant: Bulgaria vecină înregistrează o rată de 7,7%, iar Ungaria de 5,3%.

Nivelul indicatorului este de 15,3% pentru persoanele care muncesc cu normă întreagă, dar de 58% pentru persoanele care lucrează cu normă redusă. Acest nivel este de asemenea un semnal de alarmă: media acestui indicator pentru persoanele

⁹ economica.rtv.net/un-rege-al-asfaltului-isi-surclaseaza-concurenta-top-4-constructori-la-profit_29076.html (n. a.).

cu muncă *part-time* este de 12,4% în UE 27. Nivelul riscului de sărăcie pentru persoanele care muncesc *part-time* este aproape dublu în România față de a doua țară din listă, Portugalia, care înregistra un nivel de 32,7% în 2010.

Marginalizarea persoanelor cu contracte *part-time* a fost explicită: vechiul Cod al Muncii reglementa salarizarea persoanelor angajate prin agenții de muncă temporare, stabilind că acestea nu pot fi plătite, proporțional cu munca depusă, mai puțin decât persoanele care depuneau o muncă similară. Guvernul Boc a schimbat această prevedere, lăsând plata persoanelor angajate cu normă redusă la libera negociere a părților.

La nivelul actual de salarizare din România, munca *part-time* presupune riscul sărăciei. Acest aspect a fost ignorat de guvernanți, care au ascultat sfaturile FMI și ale investitorilor străini de „flexibilizare” a muncii.

Contractele pe perioadă determinată reprezintă același risc de sărăcie, probabilitatea ca aceste contracte să fie reînnoite în perioade de decline economic fiind foarte redusă. Deputatul PDL Cezar Preda deplîngea recent în Parlament soarta românilor cu contracte temporare suspendate sau care nu vor fi reînnoite. Din poziția recentă de politician de opoziție, Preda critica starea economiei folosind un indicator nou: numărul de contracte reînnoite. Critica lui Preda era ipocrită: cu doar doi ani în urmă, Guvernul PDL deplîngea numărul scăzut de contracte de muncă temporare sau *part-time* și promova legislație pentru facilitarea creșterii numărului acestor contracte.

Guvernul PDL mai introducea și registrul zilierilor. La momentul apariției acestei legi, deputatul social democrat Ioan Cindrea critica proiectul considerînd statutul de zilier ca o excepție care va transforma anumiți oameni în „sclavi pe moșiile unora”. Atît statutul de zilier, cît și cel de muncitor *part-time* pun muncitorii în situația riscului de sărăcie. Salariul minim stabilit pentru zilieri, 2 lei/oră, face ca la sfîrșitul lunii un zilier lucrînd 21 de zile să aibă un salariu minim de sub 350 RON, jumătate din salariul minim pe economie. Nu numai că remunerația minimă este net inferioară celei pentru un angajat cu normă întreagă, dar zilierii se vîd lipsiți de plata unor contribuții de sănătate sau de pensii.

În materie de venituri și profit, privilegiile și marginalizarea în societatea românească s-au construit de-a lungul anilor printr-o legislație și un regim fiscal care favorizează marile companii, managerii lor de vîrf, companiile românești care au afaceri cu statul și „dregătorii” din administrație care nu cîștigă oficial la fel precum omologii lor din mediul privat, ci cîștigă alocînd privilegiile.

Cheltuielile pentru protecție socială, educație și sănătate sînt reduse în România pentru că nivelul taxării a fost redus în încercarea de a atrage investitori străini. Criza financiară a adus datorii suplimentare în condițiile în care nivelul fiscalității nu mai putea să acopere deficitul bugetar. Odată cu noile datorii, un regim de austeritate în care populația și-a văzut veniturile reduse a suportat consecințele unor cheltuieli publice mai reduse și a trebuit să lupte să mențină unele drepturi precum pensiile sau unele cheltuieli publice esențiale în educație sau sănătate.

Marile companii au avut tot sprijinul PDL în noi legi prin care costurile lor de personal să fie reduse. Consecința este că sărăcia în muncă a crescut simțitor în România, iar măsurile de dreapta de flexibilizare a muncii fac ca munca *part-time* să fie sinonimă cu sărăcia.

Regimul fiscal regresiv avantajos persoanelor cu venituri foarte mari a fost de asemenea neatins în recesiune. O impozitare progresivă a veniturilor de peste 5 000 de euro din România ar fi putut duce la evitarea scăderii brutale a salariilor personalului medical sau ale profesorilor. Costurile austerității nu au fost împărțite în mod egal, mecanismul cel mai pregnant de creare a unor privilegii fiind cel al flexibilizării muncii.

Cum să distrugi o industrie nefăcînd nimic: Oltchim și politica struțului

de Iulia Popovici, Victoria Stoiciu

Mecanica politică în cazul Oltchim (cunoscută și sub numele de „politica struțului”) pare a fi cea universal valabilă în România: ne frîngem mîinile și așteptăm că poate trece/se rezolvă de la sine. Iar dacă nu trece, poate totuși se rezolvă cumva, ne-nțelegem și noi ca oamenii – în situația dată, cu FMI și Comisia Europeană.

Acum, politicienii se întrec în a arăta cu degetul unii la alții, acuzîndu-se reciproc de dezastrul pe nume Oltchim. Ponta aruncă pisica în curtea lui Videanu, a lui Vlădescu și a PDL-ului, PDL încearcă să-l transforme în țap ispășitor pe Ponta și Guvernul USL, DD e transformat în vedetă a unei privatizări ratate. Procurorii și DNA intră și ei imediat în joc, ca în orice păruială autohtonă serioasă, în care dacă nu e băgată Procuratura, atunci înseamnă că e plictiseală. În încercarea de a instrumentaliza electoral subiectul Oltchim, se omite că povestea ascensiunii și decăderii combinatului petrochimic se întinde, de fapt, de-a lungul a multe, multe guvernări, cu coloraturi ideologice diferite, dar cu apucături identice. Responsabilitatea nu aparține unui partid politic sau altuia, actualului sau fostului guvern, stîngii sau dreptei, ci întregii clase politice, care acum, în loc să-și facă sepuku într-un ritual colectiv, în semn de recunoaștere a vinovăției, pasează pisica dintr-o parte într-alta.

Cine e și ce face Oltchim Rîmnicu Vîlcea

Diferența dintre Oltchim și multe alte întreprinderi românești scoase pe piață în ultimii mulți ani e cea dintre o industrie vie și una muribundă, între o platformă modernă producînd pentru o piață în creștere și un mastodont industrial socialist care nu mai are ce fabrica. Înființat în 1966, Oltchim e un combinat la zi cu tehnologia, iar ceea ce se „fabrică” pe platforma de la Rîmnicu Vîlcea sînt produse cu mare cerere pe o piață în care societatea deține un semimonopol regional: din Ucraina pînă în Germania, în afară de Oltchim, nu mai există decît un fabricant de

PVC (policlorură de vinil) în Ungaria¹ și unul de oxo-alcooli, polioli etc. în Polonia (deținut de acționarul minoritar de la Râmnicu Vâlcea, PCC) și nimeni care să le producă pe amândouă. Oltchim deține 41% din piața Europei Centrale pentru sodă caustică și e al treilea producător de PVC din Europa². V-ați pus tîmplărie PVC de maximă calitate? Există mari șanse ca profilele pe care le aveți în casă să fie Ramplast – una dintre mărcile-lider de pe piața românească. Iar Ramplast e produs la Oltchim. Cifra de afaceri a Oltchim a crescut de la 78 milioane euro (echivalent) în 1992 la 528 milioane euro în 2008. Platforma Oltchim reprezintă 65% din activitatea industrială a județului Vâlcea. 80% din producție merge la export.

Lanțul trofic al Oltchim

Două sînt materiile prime de bază la Oltchim – etilena și propilena. (Mai e și sarea – furnizată de Exploatarea Râmnicu Vâlcea a Salrom, care și ea va suferi o lovitură dacă se închide combinatul.) La capacitate maximă, combinatul consumă 10,6 tone/oră de etilenă și 12 000 de tone de propilenă pe lună. Etilena e un gaz incolor puternic inflamabil, motiv pentru care transportul ei, altfel decît prin conducte speciale, presupune instalații de criogenare (în UE, transportul feroviar de etilenă e interzis, iar din cauza condițiilor speciale de siguranță, cel rutier e foarte costisitor, și oricum nu poate fi realizat la nivelul de necesar al combinatului de la Râmnic). Etilena e materia de bază în producția de PVC – care reprezintă 35% din activitatea Oltchim.

Și aici apare lanțul trofic: etilena vine, deci, doar pe conductă. Conducta (care are 60 km și e funcțională din anii '70) leagă Oltchim de Petrochimia Pitești, care produce etilenă și propilenă. Etilena și propilena rezultă din procesarea naftei, care e un amestec inflamabil de hidrocarburi rezultat în urma rafinării țiteiului. Nafta e furnizată Petrochimiei de Rafinăria Pitești – ambele alcătuiind Complexul Arpechim, deținut din 2004 de Petrom. Complexul Arpechim a fost integrat în complexul petrochimic încă din 1971, iar relația de interdependență dintre diferitele componente ale lanțului de producție s-a menținut și după 1989. Numai că acest sistemul integrat de producție funcționa atîta timp cît avea drept unic proprietar statul: în momentul în care unele dintre elementele sale au început să fie privatizate, întreg procesul a început să scîrțîie, supus unei logici de funcționare complet diferite de cea în care fusese conceput. Asta s-a văzut foarte clar după 2004, cînd a

¹ E vorba de BorsodChem (Kazincbarcika), actualmente (din 2011) deținută de compania chineză Wanhua Industrial Group Inc. În 2009, cifra de afaceri a BorsodChem a fost de 627 milioane de euro, foarte apropiată de potențialul Oltchimului. Combinatul maghiar, construit în 1963, a fost privatizat în etape: management privat din 2009, vînzare de participații către Wanhua în 2010 și cedare a întregului pachet de acțiuni începînd din februarie 2011 (n. a.).

² Policlorura de vinil (PVC) se produce prin polimerizarea clorurii de vinil, care la rîndul ei are drept materii prime etilena și clorul. În combinatete petrochimice, clorul (gaz) se obține din electroliza sării, din care rezultă de asemenea soda caustică și hidrogenul (gaz). De aceea, combinatele care produc PVC sînt de asemenea producători importanți de sodă caustică și hidrocloruri, cu piețe de desfacere diferite de ale policlorurii de vinil, ceea ce le protejează de variațiile unei piețe unice.

fost privatizat Petrom. Deși OMV-Petrom n-a ținut cu tot dinadinsul să primească la pachet și Arpechim, l-a căpătat la privatizarea Petrom din urmă cu opt ani – cu obligația de a menține funcționale Rafinăria și Petrochimia o jumătate de deceniu.

Dependent de unicul său furnizor privat, Oltchim a trebuit să accepte mărirea exponențială a prețurilor pentru etilenă și propilenă, în timp ce Petromul restrângea activitatea la Arpechim, pregătindu-se de închidere. Și Oltchim tot acumula la o datorie către Arpechim care avea să se ridice la suma de 31 de milioane de euro. Totuși, pentru că piața PVC-ului era în expansiune și afacerile mergeau bine (între 2004 și 2006, combinatul a avut profit semnificativ, de 32 milioane euro anual în acest interval), Oltchimul a investit 200 de milioane de euro în re tehnologizarea diviziei de policlorură de vinil. A venit, însă, criza și odată cu restrângerea pieței construcțiilor, a scăzut și cererea de PVC. Nu și prețul la etilenă. Așa că la finele lui 2008, inevitabilul se produce: Petrom sistează livrările de materie primă (etilenă și propilenă) către Oltchim (beneficiarul de bază, care acum avea nevoi limitate). Astfel, Oltchim își reduce activitatea în 2008, succesiv cu 20%, apoi încă 20%. Încă are 4 500 de angajați (în toamna lui 2012 rămân 2 800), dar intră într-un program de restructurare care urma să se finalizeze în 2013 și care, odată încheiat, se estima că va aduce profituri de 82 milioane de euro. Sindicatul, conducerea și muncitorii încep să se îngrijoreze – dar în noiembrie 2008 (să ne amintim, e sezon de alegeri) vine în vizită președintele României, Traian Băsescu și le zice: Stați liniștiți, știm ce avem de făcut, în relație cu OMV și cu AVAS.

În cele din urmă, în 2009, Oltchim a convins Ministerul Economiei să aprobe o linie de credit care să permită cumpărarea de la Petrom a Petrochimiei Pitești. Deja, la acel moment au devenit vizibile diferențele de viziune dintre acționarul majoritar, adică statul român, și cel minoritar, PCC, în ceea ce privește strategia investițională și de dezvoltare a companiei, fricțiuni care s-au menținut de-a lungul timpului, transformându-se într-un adevărat război. Poziția PCC a fost categoric împotriva achiziției, pe motiv că Arpechim este o gaură neagră, iar pentru integrarea eficientă a unității este nevoie de minim cinci ani, interval în care compania va falimenta. Mai mult decât atât, PCC depune reclamație la Comisia Europeană, solicitând deschiderea unei investigații pentru un presupus ajutor de stat, în legătură cu creditul luat de Oltchim de la CEC Bank și cere Curții de Apel București interzicerea garanției EximBank de 50 milioane de euro pentru Oltchim (de fapt, pentru cumpărarea și reparațiile de la Petrochimia Pitești). Astfel, garanția de stat intră sub lupa Comisiei Europene, iar războiul dintre acționarul minoritar și cel majoritar se poartă, de aici înainte, fără mânuși, cu consecințe păguboase pentru companie. Poziția PCC se explică prin faptul că compania polono-germană n-are treabă cu PVC-ul, să se-nchidă, piața lui e pe celelalte linii de producție (cele de electroliză) de la Rîmnicu Vîlcea, unde materia primă se poate aduce din altă parte. Spre deosebire de conducerea companiei, care investește în producția de PVC,

PCC este interesată să câștige cota pe piața de polioli, aceasta fiind și intenția din spatele încercării eșuate de a achiziționa pachetul majoritar al Oltchim în recentul proces de privatizare – obținerea unei poziții în topul celor mai mari cinci producători de polioli la nivel european. În acest context, administratorii români au acuzat acționarii PCC că subminează activitatea combinatului prin metode „securisto-comuniste ale securității poloneze” și are ca țintă „distrugerea concurenței” (reamintim, PCC deține în Polonia o societate, Rokita, cu profil de producție parțial similar cu cel al Oltchim).

Totuși, în pofida opoziției PCC, cumpărarea Petrochimiei are loc în decembrie 2009, contra sumei de 12,9 milioane de euro. Totodată, Oltchim obține și o reeșalonare a datoriilor către Petrom pe o perioadă de trei ani. Reparațiile la Petrochimia au durat până în noiembrie 2010, an în care cifra de afaceri a companiei crește cu 21%, iar pierderile avansează într-un ritm mult mai lent – cu 2% față de 2009.

Dar în martie 2011, ce să vezi, Petrom închide Rafinăria Arpechim! Petrom făcuse acest anunț încă din 2010, prin urmare *decizia de închidere nu a fost o surpriză*, așa cum nu reprezenta o surpriză nici impactul închiderii rafinăriei asupra combinatului Oltchim. Cu toate astea, politica struțului este din nou varianta pentru care optează Guvernul României: bagă capul în nisip, se prefacă că nu aude și nu vede, în speranța că sfântul duh, piața liberă sau o minune vor salva situația de la dezastru. Astfel că în 2011, cu 1 200 de angajați în pragul șomajului la rafinărie, prim-ministrul Emil Boc se dădea de ceasul morții vorbind despre importanța rafinăriei pentru Oltchim și a Oltchimului pentru țară. Între timp, Petrom stă cu rafinăria în brațe, în conservare – nu-i trebuie, dar susține că nu a identificat un cumpărător credibil. Întrebarea care se pune este: de ce nu este statul român un cumpărător credibil? În mai 2011, combinatul Oltchim transmite companiei petroliere Petrom oferta de achiziționare a rafinăriei Arpechim (să ne-nțelegem, discuțiile despre preluarea rafinăriei datau din 2009). (În aceeași lună mai 2011, cotația la bursă a acțiunilor Oltchim era în creștere și toată lumea aștepta o privatizare anunțată din urmă cu un an.) Dar cam cât de cooperantă ar putea fi, totuși, o companie privată cu un stat pe care l-a dat deja în judecată la Curtea Internațională de Arbitraj pentru recuperarea cheltuielilor de ecologizare? Statul român s-a obligat să deconteze lucrările de decontaminare istorică (adică pentru exploatare făcute înainte de privatizare) realizate de Petrom, prin contractul încheiat în 2004; compania a înaintat două notificări de plată, însumând circa 25 milioane de euro, și statul e încă dator.

Un an mai târziu (!), în 2012, situația nu evoluase deloc, în schimb Guvernul României își asuma în fața FMI și a Băncii Mondiale angajamentul că nici Oltchim, nici Guvernul „nu vor achiziționa active ale rafinăriei Arpechim înainte de privatizare”, prevăzând în mod explicit încheierea unui protocol între SC OMV Petrom și Ministerul Economiei privind opțiunea de achiziționare de active ale Rafinăriei Arpechim deținute de Petrom. În același timp, pe 27 iunie 2012, în urma unei pichetări sindicale,

Ministerul Economiei semna cu sindicatele din Oltchim un protocol în care se jura că negociază deja cu Petrom „răscumpărarea” Rafinăriei Arpechim.

*Aviz favorabil de la UE – și ce dacă?
Șah și mat în lupta dintre acționari*

Anul acesta, Comisia Europeană și-a dat acordul pentru conversia în acțiuni a creanțelor Agenției de Valorificare a Statului (AVAS). Soluția măririi capitalului fusese imaginată încă în 2009, considerându-se că problema în relansarea combinatului venea din capitalul social foarte mic (doar 9 milioane de euro³). Doar că în februarie 2009, și pe fondul acuzațiilor lansate de PCC, „noul” Guvern s-a gândit că Bruxelles-ul ar putea privi această conversie drept ajutor de stat, deci s-au dus cu jalba în proțap la Comisia Europeană. Iar răspunsul acesteia a venit trei ani și patru guverne românești mai târziu, în martie 2012... E lungă coada la UE și nu se face să-i grăbim pe stimabili... În tot acest răstimp, de la solicitarea avizului de la Comisia Europeană până la primirea lui și după aceasta, nimeni nu s-a preocupat de negocierea cu acționarii minoritari pentru a se ajunge la un consens favorabil ambelor părți, deși divergențele de viziune dintre PCC și fondul de investiții Carlson Ventures, pe de o parte, și acționarul majoritar, pe de alta, erau bine cunoscute. După primirea avizului, în martie anul acesta, energiile politice au fost absorbite de moțiunea de cenzură, de schimbarea Guvernului și apoi de acțiunea de suspendare a președintelui. Așa se face că la Adunarea Generală a Acționarilor (AGA) din 10 septembrie, cei peste 33% minoritari au respins majorarea de capital, care trebuie aprobată de două treimi din acționariat. Dacă s-ar fi aprobat majorarea de capital, PCC (plus Carlson Ventures) ar fi ajuns să dețină doar 2% din acțiuni, iar influența sa în procesul de decizie ar fi scăzut considerabil. A nu se omite faptul că în 2007, PCC a preluat 1% din pachetul de acțiuni de pe Bursă, dar a ajuns să-și majoreze pachetul de acțiuni după ce în 2008 Guvernul Tăriceanu a decis diminuarea capitalului social al combinatului Oltchim cu 100 de milioane de euro. Adunarea Generală a aprobat diminuarea capitalului și, astfel, PCC a ajuns să dețină 12,9% din acțiuni, fără a plăti un leu în plus, și a continuat să achiziționeze participații de pe Bursa de Valori București (de la SIF Oltenia, mai precis). Așa se face că, după ce a stat trei ani după avizul Comisiei Europene, Guvernul României s-a trezit azi în imposibilitatea de a implementa majorarea de capital, pentru că... surpriză, surpriză, acționarii minoritari nu sînt de acord.

În august, a venit Fondul Monetar Internațional cu „cioc, cioc, ați zis că privatizați Oltchim în septembrie” (atenție, privatizarea era restantă din aprilie, conform

³ Asta explică de ce rata de îndatorare a Oltchimului pare acum astronomică: ea se calculează împărțind creditele restante la capitalurile proprii, care sînt alcătuite din capitalul social, rezervele reprezentînd maxim 50% din capitalul social și profitul/ pierderile din exercițiile fiscale anterioare. Pentru o companie cu 600 de milioane cifră de afaceri, capitalul social al Oltchim e penibil – iar rata de îndatorare pare (s-ar putea să nu fie) mortală.

calendarului convenit de FMI cu Guvernul Boc). Pe urmă, a venit și Comisia Europeană să spună: Vindeți acțiunile separat de creanțe! În absența mijloacelor circulante (mai exact, o linie de finanțare care să permită realimentarea cu energie și materii prime, fiindcă la rata de îndatorare pe care o avea – din motive explicate –, nimeni nu mai păsuia combinatul, darămite să-i dea vreun credit), Oltchim a ajuns la privatizarea așteptată de doi ani funcționând în avarie și plin de datorii.

În mod normal, Guvernul ar fi trebuit să-și pună cenușă în cap pentru vastul circuit de indecizii și să ceară o amânare a privatizării de la FMI (opiniile generale ale celor în temă cu subiectul sugerează că o licitare mai așezată și asigurarea unui capital de lucru ar putea da o șansă combinatului Oltchim). Doar că, în mod evident, nu are curajul s-o facă. La fel cum nu e în stare să înfrunte Comisia Europeană în privința „ajutorului de stat” pe care l-ar putea reprezenta oferirea unei linii de finanțare către combinat. Soluția e în același spirit al lui „o să se rezolve”: amânarea prin mimarea privatizării – de aici, preferința pentru un licitator care oferea o sumă mai mare, dar negarantabilă, în locul unuia reprezentând versiunea mică, locală și de avarie a idealului (Chimcomplex Borzești).

Căpușele, unde sînt căpușele?

Experiența românească a „privatizărilor” spune că în aceste cazuri trebuie neapărat să fi existat niște căpușe – ca și un profitor în carne și oase, de preferat directorul companiei.

Ziarul financiar publică o listă cu firme contractoare ale Oltchim care au făcut profit în timp ce combinatul înregistra pierderi. Sînt, cele mai multe, companii născute din externalizarea de către Oltchim a unor servicii (de mentenanță, de proiectare etc.). Dar. Pentru ca firmele care execută lucrări pentru Oltchim sau prestează servicii societății să poată fi calificate drept „căpușe”, ar trebui aduse dovezi nu că lucrările și serviciile au fost externalizate (și Uzinele Dacia au externalizat, și Romtelecom, ba chiar și OMV-Petrom) unor companii la care Oltchim deține acțiuni, ci că aceste lucrări și servicii au fost: 1) inutile, și/sau 2) facturate la prețuri mult peste cele ale pieței. Că în 2008, pe cînd Oltchim încă funcționa la capacitate maximă și avea o cifră de afaceri de aproape 600 de milioane de euro, o firmă care face izolații cisterne și lucrări de reparații, la care Oltchim are 30% din acțiuni, avea cu societatea petrochimică contracte în valoare de 7 milioane de euro, reprezentînd 33% din cifra de afaceri a respectivei societăți, nu e un indiciu de căpușism. (Combinatul și-a vîndut sau a încercat să-și vîndă participațiunile la aceste societăți rentabile ca să-și acopere din datorii.)

Însumate, contractele cu firmele în cauză par ridicole comparativ cu îndatorarea Oltchim.

Mult mai credibilă – și pomenită la unison de reprezentanți ai statului (chiar dacă nu cu totul credibili ei înșiși, ca Liviu Pop) și de syndicate (liderul Cartel Alfa, Bogdan Hossu, într-un interviu pentru CriticAtac) – este versiunea în care căpușarea s-a produs în procesul de distribuție a produsului finit. Mai exact, pe cînd avea

producția limitată la câteva procente din capacitate (prin închiderea Rafinăriei de la Arpechim), Oltchim vindea *cu plata la trei ani* (în loc de 90 de zile). Prin contracte aprobate de Consiliul de Administrație, ai cărui membri sînt numiți politic (ca reprezentanți ai Ministerului Economiei), nu de directorul Oltchim.

Cine e în spatele acestor contracte nu se știe – Mihai Diculoiu, liderul Sindicatului Liber Oltchim, spune că firmele căpușă nu sînt treaba sindicatului, că nu știe, nu se bagă. Bogdan Hossu spune că liderii de sindicat nu se bagă pentru că vor să-și păstreze poziția și salariul, iar în cazul concret al lui Diculoiu, pentru că sindicalistul de la Oltchim a crezut întotdeauna că „se rezolvă”, că fiecare schimbare politică va aduce dorința de rezolvare a problemei (căci după ce ți-au promis-o și prim-miniștrii, și președintele țării...). Dar pierderile în sine sînt la fel de simple: 84 euro/MwH plătiți la Electrica atunci cînd ALRO Slatina (companie privată) plătea între 114 și 214 lei/MwH, monopolul CET Govora pe aburul industrial furnizat – din cauză că Oltchim nu-și permitea cumpărarea unei centrale termice proprii, investiții majore pe timp de criză acoperite doar de promisiuni guvernamentale...

Cine plătește prețul?

Singurii care plătesc un preț greu pentru aceste eșecuri în lanț, descrise mai sus, sînt muncitorii de la Oltchim, care nu și-au luat salariile timp de câteva luni și ale căror perspective sînt sumbre, precum și cei în jur de 7 000 de angajați din industriile pe orizontală care vor fi afectați în cazul reducerii activității sau închiderii Oltchim (conform estimării lui Mihai Diculoiu, lider sindical, într-un interviu pentru CriticAtac). Pe fondul tensiunii, o parte dintre muncitori au demarat acțiuni de protest îndreptate împotriva lui Diculoiu, liderul Sindicatului Liber Oltchim. Cu toate astea, nu pare să existe nici o diferență semnificativă între revendicările sindicatului și cele ale muncitorilor răzvrățiți: și unii, și alții au ca obiectiv primirea plăților compensatorii în cazul eventualelor concedieri de după privatizare. Diferența este una de tonalitate și stil de negociere, nu de conținut: muncitorii nemulțumiți cred că prin recursul la proteste își maximizează șansele de a primi plățile compensatorii, cerînd asigurări și răsasigurări în acest sens de la diferiți oficiali. Totuși, în ianuarie 2011 (înainte, deci, de intrarea în vigoare a noului Cod al Muncii) s-a semnat un contract colectiv de muncă valabil pe o perioadă de patru ani, care prevede plăți compensatorii în valoare de 18 salarii medii brute (valoarea acestuia este de 2 900 lei, în 2011 sindicatul obținînd o majorare salarială de 50%⁴). Din punct de vedere legal, acționarul majoritar al Oltchim de după privatizare va prelua și contractul colectiv de muncă în vigoare. Acest lucru va pune la adăpost pe termen scurt salariații Oltchim, care își vor primi salariile compensatorii, dar nu și soarta complexului petrochimic din România și a industriei românești în

⁴ Fondul de salarii la Oltchim reprezintă circa 50 milioane de euro pe an, 10% din cifra de afaceri, un raport considerat economic valabil. Majorarea de salarii s-a obținut în contextul desființării, prin noul Cod al Muncii, a grupelor de muncă de risc crescut (munca în petrochimie presupune expunerea la substanțe cancerigene) (n. a.).

general. Când funcționează la capacitate maximă, 80% din producția Oltchim e destinată exportului, situându-se în topul primilor zece exportatori ai României, iar încetarea activității ar afecta serios balanța comercială a României și deficitul comercial. Dar nimeni nu e preocupat de asta, toți actorii din sistem își urmăresc agenda lor îngustă și imediată: guvernul și politicienii – protejarea funcționarilor incompetenți care s-au perindat la Ministerul Economiei și la Oficiul Participațiilor Statului și Privatizării în Industrie, îndeplinirea angajamentelor față de FMI, liniște dinspre Comisia Europeană și acumulare de capital electoral prin pasarea pisicii moarte; muncitorii – salariile compensatorii; acționarii minoritari – protejarea propriilor interese în cotele de piață.

Combinăția dintre politica struțului, tactica amânării și presiunile exercitate de acționarul minoritar s-a dovedit a fi cum nu se poate mai contraproductivă: un combinat de succes a ajuns, în acest moment, în stare de comă avansată. Acest lucru nu este nici rezultatul ineficienței economice a combinatului, nici al „distrugerii creatoare” a capitalismului: este pur și simplu rodul lipsei de viziune economică, al unor privatizări anterioare făcute alandala și al lipsei de voință politică a diferitelor guverne în soluționarea problemei. Cazul Oltchim nu era lipsit de soluții, așa cum pare acum, dar amânarea deciziilor pînă în ceasul al doisprezecelea a făcut ca toate deciziile aparent bune să fie proaste. Cine plătește prețul pentru asta? Pînă una, alta, singurul capital protejat e cel electoral.

Cei care-și imaginează că a existat o conspirație în punerea pe butuci a Oltchimului creditează guvernele transpartinice, de la Năstase la Ponta trecînd prin Emil Boc și toți miniștrii său ai Economiei, cu o capacitate de management conspiraționist de care mai mult ca sigur nu au fost în stare.

Odată ce combinatul nu mai putea controla relația cu furnizorul său unic de etilenă, trebuia luată o decizie, din cîteva variante posibile:

1. Achiziția *urgentă* a Complexului Arpechim (Rafinăria plus Petrochimia).
2. Achiziția Petrochimiei și punerea la punct a unei linii de import de nafta (în 2002, oricum, România importa 4 000 de tone de nafta anual, iar în 1995 importa de șapte ori mai mult).
3. În loc de investiții în re tehnologizarea liniei de PVC, fie închiderea ei (și tăierea cordonului ombilical care face/făcea Oltchim dependent de Arpechim; conform liderului de sindicat Diculoiu, asta ar fi însemnat concedierea a trei sferturi dintre angajați, dar dezvoltarea ulterioară a diviziilor de polioli, oxo-alcoolii etc. ar fi permis reangajarea unora), fie restrîngerea la producția de policlorură din clorură de vinil importată.

N-a fost luată nici o decizie, soluția a fost doar promisă.

Totul se învîrte în jurul alegerii de a continua producția de PVC: acționarul minoritar PCC a făcut tot posibilul să blocheze dezvoltarea liniei de PVC, mult-hulitul

fost (timp de două decenii) director de la Oltchim, Constantin Roibu, a mers orbește pe ideea rentabilității pe termen lung a producției de PVC, garantată de nimic altceva decât promisiunile guvernamentale. „Stați liniștiți, știm ce avem de făcut...” A fost un joc la ruleta rusească. Acum, rămîne de văzut dacă statul va obține la cacealma amînarea de care are nevoie, dacă va tăia nodul gordian (a fi sau a nu fi PVC?), dacă va pregăti privatizarea dînd combinatul în administrare privată care să producă temporar în regim de lohn (cu materia primă importată)... Dacă...

Interviu cu un angajat de la eMAG

de Vladimir Borțun

În dezbaterea publică din România privitoare la condiția angajatului se face auzit, în genere, punctul de vedere al autorităților, cel al angajatorilor sau cel al comentatorilor de pe margine (primele două fiind destul de similare în ultimii ani). Foarte rar întâlnim și punctul de vedere al angajatului. Mărturiile directe despre cum e să muncești în România sînt surprinzător de puține și de sumare, ca și cum am ști cu toții cum stau lucrurile. Dar poate că nu știm. Poate că se întîmplă lucruri revoltătoare, iar noi nu știm nimic despre ele. Sau poate că se întîmplă lucruri minunate, iar lumea trebuie să afle.

CriticAtac lansează acum o serie de interviuri menite să prezinte și punctul de vedere al angajatului român. Ne propunem să dăm cuvîntul celor care simt nevoia să vorbească despre ce se întîmplă la locul lor de muncă. Pentru a-i proteja, numele lor nu vor fi publicate. Dar mărturiile lor vor conta: le vor da ocazia să dezvăluie problemele punctuale cu care se confruntă la locul de muncă și, per ansamblu, vor contribui la o mai bună cunoaștere a condiției angajatului în România.

VLADIMIR BORTUN: Unde lucrezi?

ANGAJAT eMAG: La firma Dante Internațional, cunoscută sub numele de eMAG.

VB: Din ce an?

AE: Din 2009.

VB: Și cu ce te ocupi acolo?

AE: Lucrez la unul dintre depozitele lor din București. Sînt operator PC și operator facturare. Fac mai multe lucruri: scot facturile, le sortez și le dau colegilor ca să găsească produsele; îmi îndrum colegii să găsească produsele, le dau reperele.

VB: Presupun că ai contract de muncă, nu?

AE: Da, sigur.

VB: Cît scrie în contractul tău că trebuie să lucrezi? Cîte zile pe săptămînă și cîte ore pe zi?

AE: 5 zile pe săptămână, de luni pînă vineri, și 8 ore pe zi plus o oră de pauză. Asta scrie în contract. Cînd m-am angajat, mi-au spus – fără s-o treacă în contract – că, o dată la cinci săptămîni, voi mai lucra două ore sîmbăta.

VB: În afară de stipulația asta, de a munci două ore sîmbăta din cinci în cinci săptămîni, s-a întîmplat să muncești mai mult decît prevede în contract?

AE: În primele trei luni, se întîmpla ca, la 2-3 zile, să muncesc 1-2 ore peste program.

VB: Pentru că îți cereau ei asta?

AE: Da, îmi cereau ei.

VB: De ce?

AE: Ca să se termine treaba, pînă la ultima comandă.

VB: Treaba era dată la începutul zilei sau se adăuga pe parcursul zilei?

AE: Se adăuga pe parcursul zilei. Nu aveau o limită, forțau mereu. Iar după primele trei luni acolo, lucrurile s-au înrăutățit.

VB: Adică?

AE: Adică am început să stăm tot mai mult peste program, să fim chemați și sîmbăta și duminica la serviciu, ca să terminăm treaba pe care n-o făcusem în timpul săptămînii.

VB: De ce nu terminați treaba în timpul săptămînii?

AE: Din cauza lor – erau prea multe comenzi, noi prea puțini, iar ei nu știau să se organizeze.

VB: Vă obligă să veniți și în weekend?

AE: Practic, ne obligă, pentru că ne lasă de înțeles că nu ne prelungesc contractele, că ne dau afară dacă nu venim și în weekenduri sau nu stăm peste program în timpul săptămînii.

VB: Și s-a întîmplat să dea afară pe cineva din cauza asta?

AE: Da, au fost deja vreo trei cazuri. Le-au desfăcut contractele. Pe alții doar i-au retrogradat din funcție.

VB: Și cum au justificat aceste măsuri?

AE: Pe motiv de indisciplină. Oricum, dacă vor să te dea afară, găsesc ei un motiv.

VB: Cam cît de des se întîmplă să vă țină peste program?

AE: Păi, anul ăsta am stat aproape în fiecare zi peste program, atît în prima tură, cît și în tura a doua.

VB: Tura întîi cît durează în mod normal?

AE: De la 9 la 18:30.

VB: Și pînă la cît ai stat, uneori?

AE: Pînă la 21-22. Deci lucram 12 sau 13 ore.

VB: Iar tura a doua?

AE: În tura a doua, ar trebui să stăm de la 12 la 21, dar în ultimele două luni am stat pînă la 3-4 dimineața, aproape în fiecare zi. Pînă acum două luni, ne țineau, în tura a doua, „doar“ pînă la miezul nopții, deci 12 ore. Acum stăm cîte 13, 14, 15 ore, ca să terminăm comenzile.

VB: Zi de zi?

AE: Zi de zi.

VB: Șapte zile din șapte?

AE: Șapte zile din șapte.

VB: Vă cheamă și sîmbăta, și duminica?

AE: Da, dar fiindcă sîntem deja foarte obosiți, ne ținem „doar“ 12 ore în weekend.

VB: Cîte săptămîni la rînd ai lucrat șapte zile din șapte?

AE: O lună și jumătate.

VB: O lună și jumătate, zi de zi?

AE: Da, zi de zi.

VB: Și cît ai muncit, în medie, în fiecare zi?

AE: 12 ore.

VB: Dar cel mai mult cît ai stat?

AE: 18 ore.

VB: 18 ore într-o zi?!

AE: 18 ore. A fost într-o marți. Am stat de la 9 dimineața pînă la 3 dimineața a doua zi. Am ajuns acasă la 4 jumate și m-am trezit la 8, ca să mă întorc la 10. Și am stat încă 12 ore, iar în următoarele două zile, joi și vineri, am stat conform programului normal, cîte 9 ore.

VB: Te-a afectat acest program, din punct de vedere fizic?

AE: Da, sînt pur și simplu extenuat. Cîteodată, nu mai pot să mă ridic din pat.

VB: Ai avut colegi care au avut mai mult de suferit de pe urma acestui program de muncă?

AE: Da, unor colegi din depozit, care caută produsele, le-au apărut varice. Alt coleg, care lucrează la colete, a stat două luni în concediu medical, din cauză că a făcut apă la genunchi de la atîta muncă. Altui coleg – era miezul nopții – i s-a blocat spatele, așa că a venit ambulanța și l-a dus la spital. Sînt o grămadă de cazuri. Altul a trebuit să facă infiltrații din cauza problemelor la coloană, apărute de la cărat. Altă dată, o fată a leșinat și abia au fost de acord să o trimită cu o mașină acasă, nici măcar n-au chemat o ambulanță. Dar cele mai multe cazuri sînt cu probleme de spate, de la cărat.

VB: Au primit concediu medical, ca să se recupereze?

AE: Au primit, dar cînd s-au întors la muncă, au fost pedepsiți: ori retrogradați din postul pe care-l aveau și puși să muncească mai mult, ori dați afară – nu li s-au mai prelungit contractele.

VB: Poți să-mi dai un exemplu de acest fel?

AE: Da, cel care a făcut apă la genunchi, care a stat două luni în concediu medical. Nu a răspuns la telefon în acest interval, dar anunțase deja că nu poate veni la muncă și din ce cauze. A adus la contabilitate toate actele necesare, inclusiv cele care dovedeau problema de care suferea. Dar cînd s-a întors la muncă, i s-a reproșat că n-a răspuns la telefon și că totul e o invenție, că nu avusese apă la genunchi, dar dăduse bani la medicul de familie ca să ia un concediu mai lung. Așa că i s-a desfăcut contractul.

VB: Aveau vreo dovadă că își mituise medicul de familie?

AE: Nu, normal că n-aveau.

VB: Și, din ce știi tu, chiar avusese apă la genunchi?

AE: Da, chiar a avut apă la genunchi. Și chiar s-a întors mai devreme la muncă, fiindcă doctorul îi spusese să stea două-trei luni acasă, fiindcă nu trebuia să mai meargă, nu trebuia să mai stea în picioare.

VB: Sînt accidente la locul de muncă? Care sînt condițiile de protecție a muncii?

AE: Din cîte știu, pînă acum nu s-a întîmplat nimic grav, dar condițiile de protecție a muncii sînt slabe și dacă mai pui și oboseala, riscul de accident e și mai mare. Crezi că un stivuiorist care lucrează 14-15 ore pe zi poate fi concentrat mereu la maxim? După atîta muncă, obosește și devine mai neglijent. Nu știi ce se poate întîmpla.

VB: Revenind la orele suplimentare, vi le plătesc?

AE: Le plătesc, dar dacă nu stai peste program, nu ți le mai plătesc pe cele pe care le-ai făcut deja. De exemplu, dacă ieri ai stat 5 ore peste program, iar azi nu mai stai și pleci cînd prevede programul, atunci n-o să-ți mai plătească orele muncite ieri.

VB: Deci penalizările astea se fac pentru că pleci la timp și nu vrei să mai stai peste program?

AE: Da, exact.

VB: Și penalizările sînt doar din bonusuri sau și din salariu?

AE: Doar din bonusuri, de salariu nu se atinge niciodată. Dar bonusurile din care îți taie sînt ale tale, sînt munca ta.

VB: E singurul motiv pentru care vă taie din bonusuri?

AE: Nu, mai e ceva. La noi, la depozit, se mai fură din cînd în cînd. Deși sînt camere de supraveghere peste tot, se fură și nimeni nu e prins, decît rar. Din acest motiv, ca să amortizeze pierderile, ne scad din bonusuri. Deci, practic, noi facem ore suplimentare și plecăm extenuați de-acolo și ca să plătim pentru produsele furate, de parcă ar fi vina noastră, a tuturor, că se fură și că ei nu sînt în stare să găsească hoții. De fapt, am impresia că nici nu se chinuiesc prea tare să-i găsească.

Parcă le convine situația, ca să ne pună să stăm și mai mult peste program, fără să ne plătească așa cum se cuvine.

VB: Mai sînt și alte tipuri de pedepse dacă nu stai peste program?

AE: Da, te retrogradează sau îți dau mai mult de muncă sau chiar te dau afară. Îți spun că nu mai vii de a doua zi.

VB: Pentru că nu stai peste program?

AE: Pentru că nu stai peste program, da. Asta e deja o regulă la eMAG.

VB: Apropo de program, la început ai zis că aveți pauză de masă cîte o oră pe zi. Se respectă pauza asta?

AE: Nu. Dacă tu trebuie să iei pauza la ora 13 sau la 15, în funcție de cum pică turele, ți se mai dă de muncă pentru o oră sau două pînă să-ți poți lua pauza. Și se întîmplă foarte des, la mai toți angajații.

VB: A încercat vreunul dintre voi să-și exprime nemulțumirea față de aceste lucruri?

AE: Da, iar cine a făcut asta a fost pedepsit. I s-au dat bonusuri mai mici...

VB: ...pentru munca pe care o făcuse deja?

AE: Da. Sau nu i se dau deloc. Alteori, te înjură sau te amenință cu bătaia. A fost și un caz în care unul dintre liderii de echipă i-a băgat mîna în gît unui subaltern pentru că îl contrazisese.

VB: Mi-ai spus că au fost concediați oameni pentru că n-au vrut să stea peste program. Au existat și alte tipuri de concedieri care să ți se pară nedrepte?

AE: Da. Ultimul caz la care am asistat s-a petrecut acum două săptămîni, cînd a venit la noi în inspecție patronul eMAG, Iulian Stanciu. L-a văzut pe un băiat de la „Recepție marfă” că stătea degeaba în momentul respectiv și i-a spus celui mai important lider de echipă de la noi: „Uite, mă, dacă e să-l vezi că stă, dă-l afară. Uite-l pe-ăla! Dă-l afară!”. Și după cîteva ore a fost o ședință – fără Iulian Stanciu, care plecase –, iar directorul depozitului l-a dat afară pe colegul meu, că așa i se spusese.

VB: Dar el de ce stătea degeaba?

AE: Pentru că aștepta o mașină să vină la rampă.

VB: Deci el nu avea, în momentul ăla, nimic de făcut?

AE: Da, nimic. Aștepta mașina ca să-și poată continua munca. Și era un tip serios. Lucra de două luni jumate, pe un contract de trei luni, deci mai avea cîteva zile. Și i-au desfăcut contractul.

VB: Care ar fi atitudinea generală a superiorilor față de subordonați?

AE: Foarte urîță. Se țipă, se urlă, se înjură, se jignește, se amenință cu bătaia.

VB: S-a ajuns vreodată la bătaie?

AE: Doar între colegi. Plus unii lideri de echipă care bagă mîna în gît subordonaților. În rest, sîntem înjurați de mamă, amenințați cu bătaia...

VB: Dar șefii ăștia ai voștri sînt, la rîndul lor, înjurați de șefii lor?

AE: Nu, nu, nu. Ei, între ei, se respectă.

VB: Care ei? Ce funcții ocupă acești șefi?

AE: Lideri de echipă. *Team leaderi*. Unul e șef de depozit, altul e șef la colectare, altul e șef la asamblare, altul e la facturare, altul e la recepție.

VB: Voi cîți oameni sînteți acolo?

AE: Înainte, eram 80. Dar acum, în ultima vreme, fiind foarte multe comenzi, firma fiind în ascensiune și numărul unu pe piață – cel mai tare magazin de comerț online din România și din Europa de Est, ca cifră de afaceri...

VB: ...cel mai tare pe domeniul lui sau în general?

AE: În general. Așa că am ajuns la 125-130 de inși.

VB: Acolo unde lucrezi tu?

AE: Da.

VB: Și, per total, cîți sînteți?

AE: Nu știu exact. Din ce-am auzit, cam 500 și ceva.

VB: Cu colegii cum te înțelegeți?

AE: Nu sîntem un colectiv unit. Fiecare e pe cont propriu acolo. Nu există solidaritate.

VB: De ce crezi că se întîmplă așa?

AE: Ca să se pună bine cu șefii. Liderii de echipă le cer subordonaților să le spună dacă cineva nu face ce trebuie și le promit, pentru asta, bonusuri mai mari. Practic, se încurajează „turnătoria”.

VB: Există vreo formă de organizare sindicală la eMAG?

AE: Nu, încă nu s-a format așa ceva. Dacă era așa, poate ni se respectau și nouă drepturile.

VB: Dar s-a încercat vreodată formarea unui sindicat?

AE: Nu. La noi, la depozit, am vrut, la un moment dat, să facem un grup de 20-30 de inși din toate departamentele, care să ceară drepturile în numele tuturor și care, dacă nu li se acceptau cererile, să plece toți, în bloc. Asta am vrut, dar nu s-a putut.

VB: De ce nu s-a putut?

AE: Celor mai mulți li s-a făcut frică. Au chirii, au familii și depind prea mult de banii pe care-i primesc la eMAG. N-au cum să renunțe la slujbă, așa că acceptă orice.

VB: Și dacă ați fi reușit să vă organizați, care ar fi fost cererile voastre?

AE: Să ni se respecte programul, să ni se mărească salariile și să fie mai mult respect pentru angajați.

VB: Chiar, în condițiile date, pe care mi le-ai descris aici, tu ce salariu ai?

AE: 1 400 de lei.

VB: Și cu bonusuri, la cît ajungi?

AE: Cu bonusurile, dacă le iau și nu sînt penalizat, ajung undeva în jur de 2 000 de lei.

VB: Dacă ar fi după tine, să poți alege cu adevărat, ai face ore suplimentare?

AE: Aș face dacă aș avea salariul mai mare și bonusurile mai mari și dacă ar exista respect față de noi și față de munca depusă pentru firmă. Dar cu siguranță n-aș face atîtea ore suplimentare.

VB: Deci voi faceți aceste ore suplimentare mai mult pentru că sînteți amenințați?

AE: Da.

VB: Că dacă nu le faceți, vi se scade din bonusuri.

AE: Da. Sau sîntem dați afară.

VB: Sau sînteți retrogradați.

AE: Sau așa.

VB: Să înțeleg, din tot ce mi-ai spus, că la eMAG e mai degrabă rău decît bine?

AE: Da, clar.

VB: Atunci – te-ar putea întreba cineva – de ce nu pleci în altă parte?

AE: Pentru că, pur și simplu, n-am avut timp să-mi caut altceva, tocmai din cauza programului de muncă prea încărcat. Plus că nu avem acces la telefoanele noastre cît stăm acolo, cu excepția a trei pauze de cîte zece minute și a pauzei de masă, care durează o jumătate de oră. Cum să-ți cauți de muncă, mai ales cînd te mai cheamă la muncă și în weekend? Oricum, pentru ei nu e mare pierdere dacă pleci, că pot oricînd să găsească pe altcineva ca să facă munca ta. Te pot înlocui în secunda doi. În schimb, ție ți-e mai greu să găsești alt loc de muncă. De-asta încă sînt aici.

Rampa de gunoi: spațiul marginalității urbane avansate rasializate în România de azi

de Enikő Vincze

Marginalitatea urbană: spațiile sărăciei regimului neoliberal

Marginalitatea urbană avansată este noua formă de excluziune caracteristică ordinii neoliberale, afirmă Waquant¹, fiind caracterizată de cumularea penuriei economice, a privațiunilor sociale, a diviziunii etno-rasiale și a violenței publice în aceleași zone urbane suferinde (*distressed*). Acest tip de expulzare în marginalitate nu rezultă neapărat din criza și/sau subdezvoltarea economică, căci, precum demonstrează autorul, el mai degrabă este efectul impactului mutațiilor economice inegale asupra fracțiunilor celor mai joase ale muncitorimii și ale categoriilor etnice subordonate. Petrecută într-un context economico-politic global aflat în plin avânt neoliberal, marginalitatea urbană avansată diferă de sărăcia urbană premergătoare, caracteristică etapelor anterioare ale capitalismului (sau, am putea adăuga noi, socialismului târziu din România), fiind marcată de următorii factori: expansiunea „pieței libere”, comodificarea vieții sociale, polarizarea creșterii economice, fragmentarea muncii aducătoare de venituri, transformarea formelor de ocupare și predominanța ocupării informale și nesigure, autonomizarea economiei stradale în zonele urbane degradate, lipsa locurilor de muncă, de-proletarizarea celor mai vulnerabile segmente ale clasei muncitoare, politici guvernamentale axate pe economisirea cheltuielilor sociale și pe abandonarea reglementărilor urbanistice.

Fenomenul trebuie tratat în contextul fiecărui stat în funcție de regimurile vechi și noi în care acesta se înglobează, el cunoscând istorii și manifestări diferite, structurate de articulațiile locale ale *welfare state* și/sau ale pieței, de sistemele de clasificare predominante sau de regimurile distincte ale sărăciei urbane. În cele ce urmează, îmi propun să dezvolt evoluțiile marginalității urbane clujene care au condus la formarea unei zone a locuirii în apropierea rampei de gunoi municipale

¹ Lois Waquant. *Urban Outcasts. A Comparative Sociology of Advanced Marginality*, Oxford, Polity Press, 2008 (n. a.).

găzduind azi circa 1 500 de persoane. Cu acest scop mă bazez pe experiențele mele dobândite prin implicarea în activismul civic local antisegregaționist (www.gloc.ro), precum și prin cercetarea despre spațializarea și rasializarea excluziunii sociale (www.sparex-ro.eu)², iar în ceea ce privește premisele teoretice, pe schema analitică waquantiană³, respectiv pe cadrul analitic elaborat de Smith⁴. Cel din urmă urmărește schimbările segregaționism rasial din Marea Britanie legate de modul în care politicul a construit această problemă și a încercat să o rezolve în funcție de concepțiile sale despre rasă. Autoarea observă că orice decizie majoră privind locuirea în Marea Britanie de după război a avut un efect direct și cumulativ asupra diviziunii rasiale a spațiului rezidențial și că inegalitățile persistă în acel sistem nu doar ca efect al unor forțe materiale (legate de producția și distribuirea resurselor, inclusiv celor din domeniul locuirii), ci și datorită faptului că ele sînt legitimate prin apelul la ceea ce se consideră a fi normal, rațional și tolerabil în democrația liberală.

Rampa de gunoi clujeană și marginalitatea avansată rasializată

Locuirea în așezămintele de pe și din apropierea rampei de gunoi a orașului Cluj (în zona Pata Rîț) este o manifestare a marginalității avansate sau a spațializării și rasializării excluziunii sociale în mediu urban. Această ipostază a locuirii sărace a trecut prin schimbări majore (cantitative, în sens de lărgire, și calitative, în sens de precarizare) de-a lungul transformărilor economiei politice a orașului din perioada socialistă și postsocialistă: din punct de vedere material, în timp ce s-a extins tot mai mult, acest spațiu al locuirii s-a înrăutățit permanent, astfel încît lipsurile multiple și starea de nesiguranță a oamenilor de acolo se reproduc intergenerațional; din punct de vedere social, în funcție de gradul de izolare de restul orașului, diferitele grupuri se consumă sub tensiunile economiilor informale și subterane bazate pe exploatarea celor mai vulnerabili; din punct de vedere simbolic, toată zona s-a desprins tot mai puternic de imaginarul orașului asumat cu mîndrie de populația lui, simbolismul deșeurilor înlăturate asociindu-se cu

² Pe această cale doresc să îi menționezi pe colegii mei cu care am lucrat și lucrăm împreună la aceste inițiative, încă în curs de derulare: Cătălin Berescu, Adrian Dohotaru, László Foszto, Hajnalka Harbula, Cristina Raț și alții (n. a.).

³ Acesta urmărește cele șase caracteristici ale marginalității urbane avansate, la care mă voi referi și eu în mai mică sau mare măsură în raport cu locația aleasă: munca pentru venit devine vector al instabilității sociale și nesiguranței vieții, în timp ce condițiile de trai de acolo se înrăutățesc permanent indiferent de tendințele macroeconomice; fixarea teritorială și stigmatizarea acestor spații care devin tot mai izolate și marcate ca locații unde numai cei exilați din normalitate își pot „dori” să trăiască și care transferă stigma lor asupra locatarilor; transformarea politicii locului (a ghetoului afro-american ca loc protectiv față de starea de nesiguranță generată de sistem) într-o politică a spațiului (în hiperghetoul ca teren de luptă unde se urmărește supraviețuirea); în condițiile lipsei generalizate a locurilor de muncă și a de-proletarizării unor mase foarte mari de persoane, indivizii nu mai pot apela la rețelele informale de înțajutorare, ci numai la strategii individuale de autosusținere; fragmentarea socială și simbolică, incapacitatea categoriilor precare să se coalezeze și mobilizeze în jurul unui imaginar colectiv (n. a.).

⁴ Vezi Susan J. Smith: *The Politics of Race and Residence. Segregation and White Supremacy in Britain*, Oxford, Polity Press, 1989 (n. a.).

oamenii care locuiesc în apropierea gropii de gunoi, în timp ce mirosul și murdăria aferente mediului toxic se corporalizează, iar stigma mediului devine element al auto- și heteroidentificării.

Folosind, vrînd-nevrînd, Pata Rîț drept loc al căminului, dar și ca loc de muncă, populația zonei a crescut de la patru familii de romi stabilite acolo la sfîrșitul anilor '60 (în epicentrul vechii gropi de gunoi), pînă la circa 1 500 de persoane, cîte numără azi. Covîrșitoarea majoritate a locatarilor este de etnie romă și trăiește în sărăcie extremă în condiții substandard de locuire, chiar dacă istoriile individuale și colective de exclusiune socială ale oamenilor produc diverse grade ale marginalității avansate structurate de spațiul fizic, social și economic imediat al rampei, dar și de contextul politico-economic mai larg al orașului și al țării. Cele trei imagini ale formelor prin care diverși locatari din zona Pata Rîț au acces la apa curgătoare redau plastic diferențele între statutul lor social în interiorul spațiului comun segregat, dar cu diviziuni interne importante.

O parte din locatarii zonei Pata Rîț (azi circa 300 de oameni în Dallas și circa 200 de oameni pe rampa de gunoi, numărul lor fluctuînd sezonally, cu preponderență persoane de etnie romă) au ajuns acolo „benevol” (dar sub constrîngerile economice care i-au exclus de la alte alternative ale traiului), individual sau ca membrii unor rețele sociale informale (de obicei de rudenie sau fiind vecini vechi, venind din

oraș, din același județ sau din alte județe ale țării). Coeziunea sau „disciplina“ lor este construită în jurul dependențelor financiare bazate pe relații de patron-client, sau pe cămătărie, sau pe comercializarea informală a curentului electric (sau, altfel spus, în jurul autorităților economice formale și informale ale rampei), precum și în jurul ajutoarelor oferite de o fundație olandeză neoprotestantă de caritate (culminând în cumpărarea terenului Dallas care astfel a devenit „cartierul privat“ deținut de Fundația Pro Roma). Granița între securitate și întrajutorare, precum și control și exploatare este foarte firavă în viața acestei comunități închise în sine, suspicioase față de orice element extern perceput drept amenințare la adresa resurselor limitate ale vieții sau a organizării interne informale, inclusiv a formelor economice subterane.

O altă parte dintre locatarii de la Pata Rîț a fost relocalată acolo (pe strada Cantonului) de către primărie, individual sau în grupuri mai mici (de obicei legate între ele prin relații de rudenie), în urma evacuării acestora din alte părți ale orașului (strada Byron, blocul NATO din Gheorgheni, Casa Călăului, Piața Cipariu, subsolurile blocurilor din Mănăștur, foste cămine muncitorești etc.) tot prin măsuri administrative. În 2003 populată doar de cinci familii, colonia de romi de pe strada Cantonului include azi peste 130 de familii, mai mult de jumătate dintre ele stabilindu-se acolo informal și „benevol“, unele venite din afara Clujului prin mijlocirea diverselor rețele ale economiei subterane. Populația coloniei Cantonului este foarte eterogenă, ea fiind grupată și fragmentată pe familii nucleare sau extinse, cu relații de contestări ciclice reciproce foarte tensionate și cu un grad ridicat de suspiciune față de orice formă de organizare internă sau externă care este percepută ca o imixtiune în ordinea internă a șantajărilor și dependențelor financiare legate de cămătărie, proxenetism sau comercializarea informală a curentului electric.

Cei mai noi locatari ai zonei Pata Rîț sînt cele circa 300 de persoane evacuate sub regimul primarului Apostu în decembrie 2010 de pe strada Coastei, unde au format o comunitate relativ încheagată (sau un mozaic compus din mai multe rețele de rudenie) cu conștiința apartenenței la oraș și cu practici de școlarizare și ocupare care îi legau de urbe. Ele au fost mutate în cele 40 de apartamente ale caselor modulare alocate ca locuințe sociale pe bază contractuală, restului de circa 30 de familii, rămase fără locuință în timp de iarnă, sugerîndu-li-se să-și construiască locuință „illegal“ pe terenul care li s-a atribuit „informal“. De-a lungul celor aproape doi ani de cînd trăiesc acolo, capacitatea lor de auto-organizare și autogospodărire s-a manifestat în activități legate de școlarizarea copiilor, accesul la ajutoarele de încălzire și la soluționarea problemei transportului, dar și de construcții de locuințe și extinderea rețelelor de utilități. Implicarea mai multor organizații locale și internaționale (GLOC, Amnesty International, European Roma Rights Center) derulată în vederea sprijinului revendicărilor comunității față de autoritățile locale a fost probabil și ea importantă din punctul de vedere al capacității și mobilizării lor.

Dinamica internă schițată mai sus a locuirii în Pata Rîț se conturează în contextul unui set de mecanisme mai largi, a căror congruență îi plasează pe etnicii romi

săraci în pozițiile marginalității avansate rasializate, printre ele: de-industrializarea peisajului economic al orașului în urma căreia aceste persoane au ajuns să aibă acces doar la locuri de muncă precare (instabile, informale, slab plătite, toxice); privatizarea fondului locativ public și deregularizarea pieței imobiliare, astfel încât cei mai vulnerabili locatari ai orașului în mod structural nu își pot permite locuințe decente care satisfac standardele legale naționale și internaționale în materie de locuire; retragerea guvernării centrale și locale din rolul de distribuire a resurselor locative în măsura în care această distribuție se referă la cei săraci, în timp ce ea se practică față de cei privilegiați de sistemul neoliberal al privatizării spațiului public, fenomene în urma cărora marginalii sînt depozitați prin evacuare, iar „merituoșii” devin proprietarii terenurilor și clădirilor golite de cei „nemerituoși”; criminalizarea persoanelor care nu sînt capabile să dobîndească locuințe pe „piața imobiliară liberă”, în strînsă legătură cu culpabilizarea generalizată a săracilor pentru că sînt săraci; asocierea, prin construcțiile discursului public cotidian, politic și mediatic, al „țiganilor” cu sărăcia și/sau cu gunoierii și în general utilizarea categoriei de „țigan” în vederea identificării alterității absolute și al delimitării de fenomenele considerate a fi nedemne de starea de modernitate și civilizație cu care populația mainstream dorește a se identifica, încercînd să minimalizeze efectele mizeriilor proprii asupra percepției de sine.

În cele ce urmează, îmi propun să schițez modul în care aceste mecanisme s-au derulat de-a lungul schimbărilor de regimuri politico-economice, demonstrînd cum a fost instrumentalizată conceptualizarea „politicilor pentru romi” în vederea implementării planurilor de creștere economică ale diverselor vremuri, în timp ce, cele din urmă au avut ca efect și legitimarea construcțiilor identitare și clasificărilor cetățenilor produse de regimurile puterii.

Moștenirea socialistă – romii transformați în muncitori români

Dispersarea unei colonii compacte de romi de pe strada Bufniței din Cluj în anii 1960 a fost justificată de credința conform căreia creșterea economică socialistă bazată pe industrializare și urbanizare va rezolva problemele legate de acceptarea lor de către societatea majoritară. În ceea ce privește romii, prețul acestui tip de integrare prin asimilare a fost renunțarea la limbă, meșteșuguri tradiționale, cutume culturale, acestea fiind considerate inferioare/premoderne atît față de cultura majoritară, cît și în general față de idealul omului nou. În regimul cetățenesc național-comunist romii nu au fost recunoscuți ca minoritate națională și, spre deosebire de etnicii maghiari, ei au trecut prin procesul de transformare în muncitorime și în români, acesta fiind considerat ca un traseu pozitiv al mobilității sociale și al „civilizării” lor. Relativul succes al acestui proiect politic etno-social a fost asigurat de producția la scară largă a blocurilor și a cartierelor muncitorești și de faptul că el s-a integrat în politicile mainstream ale ingineriei sociale socialiste.

Aparent doar o investiție urbanistică social-economică, în imaginarul național-comunist, aceste cartiere (și industrializarea care le-a făcut necesare, dar pe

care ele le-au și susținut la rîndul lor) au avut și menirea de a schimba peisajul etnic al orașului, transformîndu-l din Cluj în Cluj-Napoca (schimbarea denumirii petrecîndu-se în 1974), adică într-un oraș cu populație preponderent română (în timp ce înainte de 1956 compoziția etnică a orașului era predominant maghiară, iar în acel an a ajuns la paritate și – precum ne arată recensămintele ulterioare – procentul etnicilor maghiari s-a redus treptat, azi ei constituind doar sub 16% dintre locuitorii urbei). Statul socialist, prin politica sa economică și cea etno-națională, inclusiv de clasificare a cetățenilor, a transformat „țiganul” în cetățean universal definit ca muncitor român locatar de bloc, care și-a găsit loc în mare măsură ca muncitor necalificat sau calificat în uzinele orașului sau, de exemplu în cazul „gaborilor”, și-a continuat activitățile tradiționale care i-au mai putut asigura traiul în umbra producției industriale socialiste sau, în cazul lăutarilor, în industria de divertisment de atunci. Istoria mai veche a romilor (care i-a transformat în subiect al fenomenului de asimilare în Transilvania și al sclavagismului în țările românești) nu a primit reparații morale sau financiare în perioada socialistă, astfel încît poziția lor materială relativ dezavantajată, precum și inferiorizarea lor culturală s-au reprodus și în acest regim și s-au accentuat după 1990.

Rampa de gunoi a orașului Cluj din zona Pata Rît (aparținînd de comuna Someșeni, pe vremuri separată de oraș din punct de vedere administrativ), în prima sa locație din zona numită ulterior Dallas, s-a constituit la sfîrșitul anilor 1960. Pe atunci erau stabiliți acolo patru familii de romi proveniți din satul Dezmir din apropierea Clujului. Rampa s-a extins pe măsura creșterii și industrializării orașului (conform recensămîntului din 1966 populația Clujului a fost de 185 663 locuitori, în 1992 a ajuns la 328 602, iar azi, împreună cu studenții diverselor universități este de circa 450 000 de persoane producătoare de cantități zilnice mari de deșeuri).

Moștenirea postsocialistă a anilor '90 – perdanții retragerii statului de pe piața rezidențială

Anii '90 au însemnat pentru Cluj, pe lîngă domnia lungă și tricoloră a lui Gheorghe Funar (actor important în transformarea cetățenilor urbei din muncitori în români⁵), și fenomenul jocului piramidal Caritas. În acea perioadă, rampa de gunoi a cunoscut un *boom* în materie de deșeuri, lucru care a atras mai multe familii de romi pe groapa municipală, aflate în căutarea unor venituri și a unei locuiri care implică costuri minimale. Caritas a însemnat cîștiguri enorme pentru unii, precum și rampa de gunoi, care a început să devină un *business* tot mai înfloritor pentru întreprinzătorii industriei deșeurilor. Dar Caritas a însemnat și pierderi la fel de mari

⁵ Precum demonstrează Petrovici, etno-naționalismul lui Funar a legitimat prezența muncitorilor în Cluj după destrămarea industriei socialiste, fenomen care de altfel îi transforma într-o categorie socială redundantă. Acesta a articular dreptul la oraș al clasei muncitoare, în termenii drepturilor românilor față de Cluj în relația lor cu populația maghiară, și a arătat afinități cu frustrările muncitorimii legate de ideea de a fi fost furată și depozată (Norbert Petrovici: „Articulating the Right to the City: Working-class Neo-Nationalism in Postsocialist Cluj, Romania”, în *Headlines of Nationalism, Subtexts of Class*, ed. Don Kalb, Gábor Halmai, New York & Oxford, Bergham Books, 2012) (n. a.).

pentru alții, mai ales pentru cei care și-au vândut tot ce au avut în speranța unei investiții financiare cu succes, dar care, nefiind printre relativ puținii atenționați și protejați de sistem, și-au pierdut toată averea agonisită de o viață fără șansa de a-și mai reveni vreodată. Rampa de gunoi a devenit spațiu al dependenței financiare și al exploatarei muncii celor care nu au mai avut unde să-și vândă forța lor de muncă manuală necalificată. Asta în condițiile în care de-industrializarea și privatizarea companiilor industriale de stat a de-proletariatizat zeci de mii de persoane rămase fără loc de muncă, cei mai afectați de aceste schimbări fiind cei fără calificare sau cu calificare redusă, șansa lor de a se reorienta pe „piața liberă” a forței de muncă fiind structural foarte limitată. Tot în acea perioadă, industria construcțiilor private a mai absorbit forța de muncă fizică, calificată sau necalificată, de exemplu multe persoane de etnie romă care locuiau atunci pe strada Coastei, dar și în alte părți ale orașului, puteau să se angajeze sau să lucreze ca angajați sau în mod informal în acest domeniu.

În paralel cu acest fenomen specific local, tranziția postsocialistă din România, din punctul de vedere al locuirii a însemnat privatizarea masivă a fondului locativ.⁶ Cea din urmă a rezultat pe de o parte din procesul de reîmproprietărire (redobândirea proprietăților locative de către cei care au fost deposezați de aceste proprietăți în urma naționalizării socialiste), pe de altă parte din procesul în urma căruia chiriașii blocurilor socialiste (deveniți chiriași pe vremuri în urma repartizărilor de locuințe prin întreprinderile la care lucrau) au dobândit dreptul (dar și povara) de a deveni proprietarii apartamentelor și nu în ultimul rând din retragerea completă a statului din construcția de locuințe. Așa-zisa „piața imobiliară liberă” a devenit de fapt piața speculațiilor imobiliare și a contribuit masiv la acumularea primitivă de capital de către cei care s-au aflat în poziții cheie din acest punct de vedere. Astfel, deregularizarea domeniului a dat mână liberă celor care se aflau în apropierea informațiilor legate de deciziile politice privind terenurile urbane și spațiile publice, toate convergând pînă la urmă la privatizarea acestora de către întreprinzătorii locali susținuți de legislația românească, de corupție și de rețelele birocratice locale protective din punctul lor de vedere.

⁶ Precum arată datele EUROSTAT, de cînd a devenit stat membru al Uniunii Europene, România se află pe primul loc în ceea ce privește procentul populației care are în proprietatea sa locuință privată fără a avea datorii bancare consistente, acesta fiind de 95.3 %. Aparent pozitivă, această stare de fapt nu implică și gradul înalt al calității locuirii, din contră, ne atrage atenția asupra faptului că ceea ce a fost celebrat ca o măsură guvernamentală populară după 1990, s-a dovedit a fi o capcană pentru populație, și o măsură care a deresponsabilizat statul față de nevoile locative ale cetățenilor săi. Tot în același an, rata locuirii supra-aglomerate a fost și ea cea mai mare în România, și anume de 55,3%, în timp ce rata medie aferentă în UE 27 a fost de 17,7%, iar procentul celor care nu posedă toaletă în interiorul casei a fost de 42,5% (față de 3,5% media europeană). Mai departe, în 2009, populația României a fost cea care s-a confruntat cu gradul cel mai mare al privațiunii locative (indicator care măsoară accesibilitatea financiară a locuinței, proximitatea fizică a serviciilor locale, precum și accesul la locuire): procentul populației confruntate cu această problemă a fost în UE 27 de 5,9%, iar în România de 28,6%. Vezi epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Housing_statistics#Further_Eurostat_information (n. a.).

Toate aceste schimbări i-au afectat negativ cel mai mult pe cei care au fost chiriași ai caselor naționalizate și au fost evacuați din acele locuințe fără vreun suport sau despăgubire din partea statului; pe muncitorii care și-au pierdut locurile de muncă ce le-ar fi putut asigura resursele necesare cumpărării locuințelor primite de la întreprinderile de stat pe vremuri sau plății utilităților; și noile generații de tineri care, devenind adulți în familii sărace care nu posedă proprietăți, nu puteau să acceadă la locuințe pe „piața imobiliară liberă” datorită inegalităților structurale la care au fost supuse. Drept consecință, aceste categorii de persoane au început să fie evacuate din locuințele lor anterioare (unii dintre ei, cei care nu beneficiau de o rețea protectivă informală, retrăgându-se în păduri, parcuri, sub poduri sau în subsolurile blocurilor), mărin numărul celor care locuiau în improvizații informale sau au ocupat spații imobiliare abandonate. O perioadă de vreme statul a ignorat sau, în cel mai bun caz, a tolerat aceste fenomene, dar nonintervenționismul său (poate în așteptarea miracolului pieței sau a dispariției acestor oameni prin migrarea lor în alte locații) a cronicizat lipsa locuințelor pe care aceste categorii sociale și le-ar fi permis, respectiv consecințele sociale de lungă durată ale depozitării acestora de la dreptul la locuință decentă.⁷

Anii 2000 – rasializarea spațiului rezidențial segregat al rampei de gunoi

Primele semne ale rasializării cetățeniei și conflictelor interetnice legate de utilizarea spațiului au fost pogromurile antițigănești din mediul rural al anilor '90. Acest fenomen s-a petrecut în contextul privatizării agriculturii și a terenurilor. Prin aceste pogromuri, etnici români sau maghiari (de exemplu din comunele Kogălniceanu, Hădăreni sau Plăieșii de Sus) au încercat să-i alunge pe romi din satele lor dându-le foc la case, considerînd nu doar că aceștia au devenit inutili în economia locală, dar și că sînt un pericol din punctul de vedere al sfințeniei proprietății private și al ordinii comunitare.

Mediul urban a produs acest fenomen mai tîrziu, și într-o formă mai subtilă, dar instituțională: autoritățile publice, în timp ce acceptau ca normală și de dorit intensificarea privatizării și predominanța logicii pieței (și) în domeniul locativ, au început să facă ordine printre cei mai vulnerabili, evacuîndu-i din ariile integrate în fluxul orașului înspre zonele periferice ale acestuia. Raționalitatea invocată de autorități a oscilat între accentuarea nevoii de regenerare urbană (prezentînd

⁷ Cu privire la „dreptul locuirii care este dreptul de a locui undeva în siguranță, pace și demnitate, ce ar trebui asigurat tuturor persoanelor indiferent de veniturile sale sau accesul său la resurse economice, United Nations Committee on Economic, Social and Cultural Rights stabilește cele șapte criterii ale locuirii decente: siguranța legală a deținerii locuinței; accesibilitatea serviciilor; materialelor, facilităților și infrastructurii; disponibilitatea; locuibilitatea; accesibilitatea; locația adecvată privind facilitățile de muncă și alte facilități de bază; adecvare culturală – toate acestea la un cost rezonabil – United Nations Committee on Economic, Social and Cultural Rights comment on *The right to adequate housing, art.11 (1), din 12.13.1991*, [www.unhcr.ch/tbs/doc.nsf/\(Symbol\)/469f4d91a9378221c12563ed0053547e?Opendocument](http://www.unhcr.ch/tbs/doc.nsf/(Symbol)/469f4d91a9378221c12563ed0053547e?Opendocument) (n. a.).

acest lucru ca o intervenție tehnică neutră); „plîngerile repetate“ ale vecinilor sau referințele la „refuzul locatarilor din alte zone de a primi în vecinătatea lor romi“ (prin care au transferat responsabilitatea nondiscriminării de pe umerii lor către antițigănistul presupus autodefensiv al populației majoritare); sau chiar între „argumente“ cinice și false prin care au susținut că „eliminarea pungilor de sărăcie“ (a zonelor sărace de locuire din centrul orașului) și mutarea locatarilor (de obicei de etnie romă) la periferii este un prim pas către „îmbunătățirea condițiilor lor de trai“ sau, culmea, către „incluziunea socială a romilor“.⁸

Începînd cu 2003, în orașul Cluj, locația aleasă pentru reșezarea romilor evacuați din mai multe părți ale orașului a fost strada Cantonului din zona Pata Rîit.⁹ Pe atunci această zonă se fixase deja în opinia publică drept spațiul deșeurilor, al mizeriei, gunoiului și sălbăticiei, al lucrurilor care se aruncă și se ascund ca să nu se vadă de către locatarii „civilizați“ ai orașului. Locatarii de pe Cantonului sînt legați și ei de industria deșeurilor. Majoritatea celor care lucrează în economia formală (cam jumătate dintre adulții de vîrstă activă) sînt angajați la una dintre companiile locale de salubritate. Cîțiva dintre ei merg din cînd în cînd pe rampa de gunoi. La acea oră, groapa de gunoi municipală se întinsese deja către Sud, în timp ce vechea rampă, Dallasul, s-a „ecologizat“ (ceea ce a însemnat la acea oră punerea unui strat de pămînt de circa jumătate de metru deasupra deșeurilor în destrămare), devenind „cartier de locuit“ informal. După filmul lui Andrei Schwartz, *Auf der Kipe*, realizat în 1998, nimeni nu mai putea să nege condițiile inumane de trai și de muncă ale romilor de pe rampa de gunoi. Discursul mediatic, de cele mai multe ori interesat de momentele senzaționale de pe rampă (moartea mai multor persoane, adulți și copii călcați de buldozere și mașini ale companiilor de salubritate sau arși în casele care au luat foc; raziile aleatorii ale poliției locale urmărind alungarea locatarilor rampei de obicei prin arderea colibelor acestora; sau discordiile politicienilor în legătură cu statutul acestei rampe toxice) a contribuit mult la construirea imaginii publice despre oamenii de pe rampă. Aceasta este un amalgam între compasiune umanitară și criminalizarea victimelor, bazîndu-se pe convingerea rasială că „numai această etnie este în stare să locuiască în astfel de

⁸ Vezi despre articularea acestui discurs în mod particular cu referire la acțiunile primarului Che-recheș (USL) din Baia Mare în Enikő Vincze, „Zidurile rasismului și eliminarea pungilor de sărăcie“, *CriticAtac*, 19 iunie 2012 (n. a.).

⁹ În 2004, primăria lui Gheorghe Funar, apoi în 2005 cea a lui Emil Boc a semnat un acord cu Fundația Ecce Homo, pe baza căruia cea din urmă a amplasat acolo 50 de căsuțe de termopan constînd din cîte o singură încăpere. Acest act, precum și contractele de închiriere încheiate între Ecce Homo și locatari pe perioadă determinată au fost documentele pe baza cărora s-a dovedit, în cadrul procesului intentat locatarilor de către CFR, prin care se cerea evacuarea imediată a celor dinții, că aceștia nu s-au stabilit acolo ilegal, ci au fost plasați acolo de către primărie. Vezi despre asta la:

www.petitieonline.ro/petitie/petitie_privind_posibila_evacuare_fortata_a_pest_120_de_familii_de_pe_strada_cantonului_din_cluj-p60638048.html; gloc2011.files.wordpress.com/2011/08/comunicat-apel-reconciliere-gloc-23-august2011_final.doc; www.sectorulcultural.info/gloc/?page_id=509 (n. a.).

condiții“ și hrănind mai departe prejudecățile care afirmă despre ele însele că ele sînt consecințe, și nu cauze ale marginalizării celor care ajung în astfel de situații.

În pofida acestui zgomot mediatic, autoritățile și companiile de salubritate au preferat să nege sau să minimalizeze existența oamenilor pe groapa de gunoi, aceștia afirmînd că „acolo nu trăiesc oameni“ sau că „acolo regăsești doar o anumită etnie“, de parcă ei nu ar fi ființe umane și viața lor nu ar conta. Se vorbește mai puțin, sau deloc, despre complicitatea dintre primărie și alte autorități municipale și județene – companii de salubritate, firme de colectare a deșeurilor selectate sau poliție – și despre relațiile de muncă sclavagiste de pe rampă sau despre îmbogățirea „patronilor“ de pe rampă prin exploatarea celor mai vulnerabili. Nici urmă de responsabilizarea autorităților față de cei care, de mai multe decenii, selectează deșeurile orașului, pe bani de nimic sau în schimbul hranei necesare supraviețuirii zilnice, sau față de cei care trag foloase financiare imediate de pe urma muncii inumane pe care romii de pe rampă o prestează prin colectarea și selectarea deșeurilor.¹⁰ Nepăsare, inerție și nonintervenționism din partea autorităților – este prea puțin spus despre funcționarea acestui sistem economic informal al deșeurilor, pe o perioadă atît de lungă de timp, și este mai mult decît cinism în opiniile celor care, spre autolegitimare, aduc în discuție „umanismul“ celor care „îi lasă“ pe „bieții romi“ să lucreze și să locuiască pe rampă.

Dependența absolută a celor nevoiași de aceste surse de venit și de această locație (timp de mai mult de patruzeci de ani trei generații au devenit sinonime cu semnificațiile materiale și simbolice ale acestui spațiu) face ca ei să nu se fi auto-organizat niciodată în vederea revendicării drepturilor lor, care în acele condiții este pur și simplu dreptul la viață în contextul unui oraș ale cărui interese de ecologizare le slujesc, fără să fie recunoscuți ca atare.¹¹ Munca lor precară informală și slab plătită, care le periclitează sănătatea și le pune în primejdie viața, se desfășoară în contextul unei ilegalități oficiale susținute de profitorii sistemului.

¹⁰ „Patronii“ rampei de gunoi sînt cămătarii deghizați ai sistemului în actori care facilitează munca celor de jos, ei fiind și elementul lanțului care face legătura între groapă (forța de muncă invizibilă a celor care colectează și selectează deșeuri) și lumea din afară (speculanții mai mult sau mai puțin funcționali în format oficial ca firme de colectare a deșeurilor). Ei creditează persoanele și familiile nevoiaș (cîteva dintre ele petrecînd doar sezonul de vară acolo), moment după care acestea lucrează pentru ei pînă își plătesc datoria, neavînd voie să părăsească zona fără acordul patronului. Neavînd bani, muncind pe datorie, oamenii „cumpără“ produse alimentare de la acești patroni la prețuri mult mai mari decît cele din magazine, dar le „cumpără“ tot pe datorie, pentru care continuă să lucreze pe rampă pentru ei. Pe rampă nu există sursă de curent. Există o sursă de apă de izvor, calitatea acesteia fiind contestată de unii dintre locatari, dar apreciată de alții. Lemnele pentru foc se adună tot de pe rampă. Cei care nu au datorii, lucru foarte rar, primesc banii jos în momentul în care predau fierul, peturile, cartoanele selectate (n. a.).

¹¹ Acțiunea Grupului de Lucru al Organizațiilor Civice „Și eu sînt gunoier“ din 22 martie 2012 și-a propus, la scară mică, acest lucru, combinînd inițiativa stradală din centrul orașului cu depunerea unei petiții autorităților locale (consiliului județean și primăriei) în legătură cu necesitatea și obligația lor de a lua în considerare, în derularea proiectului de construire a noului centru de management al deșeurilor și al ecologizării vechii rampe de gunoi în valoare de 80 milioane de euro, și sprijinirea populației care a jucat și joacă un rol important în industria clujeană a deșeurilor. Vezi *gloc2011.files.wordpress.com/2012/03/scrisoare-deschisa-pata-rat-23-032.pdf* (n. a.).

În 2005, la intrarea în noua rampă s-a afișat un tablou care afirma că rampa nonconformă cu reglementările europene a fost închisă (ea, *de facto*, funcționând și azi). Rampa s-a închis, din nou aparent, în iulie 2010, proprietarul (rudă cu directorul companiei de salubritate) fiind amenințat cu mari penalități sub presiunile venite dinspre Uniunea Europeană. În pofida acestui fapt, rampa de atâtea ori închisă, este reautorizată acum, în iulie 2012, de către Agenția Regională pentru Protecția Mediului „pentru activitatea de sortare a deșeurilor reciclabile” (lucru imposibil din moment ce în oraș nu s-a realizat integral sortarea selectivă a deșeurilor gospodărești). Între timp, noul prefect al județului (USL) contestă procedurile pregătitoare ale fostului prefect (PDL) în legătură cu noul centru de management al deșeurilor, referindu-se în primul rând la locația sa planificată greșită (asta după ce întreg mecanismul a fost întârziat ani de zile din cauza seriilor de licitații publice contestate).

Ilegalitatea autorităților și cea a oamenilor mici (legate și de Pata Rîț, și de colectarea deșeurilor) sînt evaluate diferit și de către forurile justiției. Cei din urmă primesc pedeapsă cu închisoare, în timp ce cei dinții – în cel mai bun caz – pierd cîte ceva din capitalul lor politic (datorită războiului pe care îl duc între ei pentru pozițiile politice aducătoare de privilegii economice). Din mărturiile oamenilor reiese că aproape că nu există familie de pe rampă sau de pe strada Cantonului care să nu fi avut membru încarcerat la un moment dat al vieții sale (pentru că a furat fier vechi de undeva, pentru că a ocupat ilegal un spațiu abandonat). Aplicarea acestei logici a standardelor duble a fost oarecum ruptă de arestarea fostului primar al Clujului, Sorin Apostu, în 2011, pe motive de corupție. De altfel, ciclul penalizărilor mai mici (de genul amenzilor primite datorită călătoriei fără bilet pe autobuz sau expirării cărții de identitate, fapt identificat prin raziile aleatoare care se fac în această zonă de către poliție în zorii zilei) are și el un efect dramatic asupra vieții oamenilor: cei care au amenzi nu primesc ajutor social; cei care nu primesc ajutor social nu au asigurare medicală; cei care nu au asigurare medicală nu beneficiază de tratamente gratuite. Toate astea în condițiile în care, în schimbul ajutorului social, beneficiarii acestuia trebuie să presteze 72 de ore în folosul comunității, obligație aplicată consecvent în cazul etnicilor romi, puși la diverse munci, printre ele de igienizare a locațiilor rămase în urma evacuării oamenilor fără adăpost din adăposturile lor improvizate în păduri.

Toxicitatea rampei de gunoi moștenite de mai mult de patruzeci de ani, precum și caracterul poluat al întregului mediu este recunoscut abia acum, și numai implicit, de către autoritățile locale, cînd Uniunea Europeană îi obligă să o închidă din acest motiv. Impactul dezastruos al acestui mediu poluat asupra sănătății celor care locuiesc acolo (nemaivorbind despre consecințele sociale și personale dramatice ale traiului într-o vecinătate izolată atît fizic, cît și simbolic de restul lumii) a fost un argument căruia aceleași autorități nu i-au acordat atenție cu ocazia relocării

familiilor (majoritatea acestora de etnie romă) de pe strada Coastei.¹² Spațiul de locuire vechi și nou al acestora a fost obiectul unor tranzacții de terenuri efectuate de primărie: terenul unde stăteau pe strada Coastei a fost alocat de către primărie în folosință gratuită Arhiepiscopiei Feleacului cu scopul construirii unui campus pentru studenții facultății de teologie a Universității Babeș-Bolyai; iar în schimbul terenului unde au fost mutați în Pata Rît, primăria a oferit companiei de salubritate Brantner Veres un teren dintr-o locație mai adecvată a Clujului.

Dincolo de lipsurile și pierderile materiale suferite în urma evacuării, aceste familii și persoane au suferit și o traumă morală trăită ca o degradare a demnității lor datorită mutării acestora lângă rampa de gunoi și stația de deșeuri chimicale. Chiar dacă, de nevoie, încearcă să se adapteze noilor condiții de trai și prin îmbunătățirea stării locuințelor sau extinderii acestora, simbolic ei încă accentuează detașarea lor de semnificația acestui spațiu. Construirea relațiilor lor cu spațiul Pata Rît este mediată de practica de relaționare cu vechii locatari ai zonei, în primul rînd de pe rampă, din Dallas, dar și din colonia Cantonului. Ei încearcă să-și mențină imaginea pozitivă într-un mediu natural și social negativ prin încercarea repetată de a dovedi că ei sînt altfel, ei sînt diferiți față de populația autohtonă, că ei nu aparțin acestor locuri.

Mecanismele de identificare prin ierarhizare sînt, de altfel, elemente importante ale societății formate în situația marginalității avansate. Aproape fiecare categorie de persoană găsește pe cineva față de care să-și dovedească superioritate morală, în timp ce identitatea de rom sau de țigan este acceptată de fiecare. De exemplu, în relația case modulare-rampa de gunoi, se face apel la argumente de genul „noi nu lucrăm în gunoaie“, „noi ne trimitem copiii la școală“, în timp ce, în relația Dallas-Cantonului se afirmă: „noi nu ne trimitem femeile pe traseu“, sau în relația celor care se adună în subgrupuri mici chiar în miezul rampei de gunoi, se folosesc cu același scop clasificări de felul „țigani maghiari veniți din Harghita sînt un alt soi“, „ei sînt violenți“, „corturarii sînt cei mai agresivi“, „noi sîntem țigani românizați“, „noi sîntem pașnici“.

¹² Vezi protestele, petițiile și programele repetate ale organizațiilor civice care în ianuarie 2011 au constituit Grupul de Lucru al Organizațiilor Civice: www.petitieonline.ro/petitie/impotriva_ghetoizarii_romilor_din_ora_ul_cluj-p19395057.html; www.sectorulcultural.info/gloc/wp-content/uploads/2011/03/propunere-protocol-24-mai-2010.pdf; www.sectorulcultural.info/gloc/wp-content/uploads/2011/03/referat_de_constatare_20-sept-2010.pdf; voxpública.realitatea.net/politica-societate/mutarea-romilor-lunga-groapa-de-gunoi-in-cluj-lupta-continua-57979.html; gloc2011.files.wordpress.com/2011/09/whd-comunicat-de-presa.doc; gloc2011.files.wordpress.com/2011/12/invitatie_19dec2011_dreptate-sociala.doc; gloc2011.files.wordpress.com/2011/12/invitatie-17-dec-2011_program-copii-pata-rat.pdf; www.sectorulcultural.info/gloc/?page_id=653; gloc2011.files.wordpress.com/2012/01/scrisoare_deschisa_gloc_ian2012.pdf. Cele mai mari realizări ale acestora au fost pînă acum obținerea unei decizii din partea CNCD cu privire la caracterul discriminator al evacuării de pe strada Coastei și al condițiilor de locuire din noua locație a familiilor din Pata Rît (www.sectorulcultural.info/gloc), precum și organizarea întîlnirii de lucru din 10 iunie 2011 în Pata Rît, între oamenii din comunitățile de romi din zonă, organizațiile civice locale și organizațiile internaționale care au acceptat invitația (www.sectorulcultural.info/gloc/?page_id=335), și în urma căreia s-au declanșat procedurile de dialogare cu primăria, iar aceasta a acceptat să elaboreze o strategie și un proiect pilot de locuire integrată (www.undp.ro/projects.php?project_id=68; gloc2011.files.wordpress.com/2012/07/suggestions-for-the-implementation-of-the-undp-project.pdf) (n. a.).

De la fenomenul asimilării la rasializare – diferențiere socială prin segregare rasializată și acutizarea marginalității criminalizate

Politica de asimilare privind romii, caracteristică socialismului, a servit producerii și asigurării forței de muncă necesare industrializării și „dezvoltării multilaterale a națiunii române”. (Precum, în același context, ceea ce se considera a fi politica de emancipare a femeilor a fost supusă aceluiași scop cu toate valențele sale economice și etno-naționale). Din punctul de vedere al celor care doreau, dar nu îndrăzneau să-și asume identitatea de rom pe atunci, prețul plătit pentru „integrarea pe piața muncii socialiste” a fost cel al renunțării la elementele identitare.

De-a lungul tranziției postsocialiste a anilor '90 (susținută de ideologia tranziției spre democrație și marketizare) și în perioada triumfării neoliberalismului (extinderii principiului pieței asupra tuturor domeniilor sociale), fenomenul asimilării a fost înlocuit treptat de politica rasializării romilor. Asimilarea a presupus că romii au o problemă culturală care se va rezolva prin adaptarea lor culturală la normele societății socialiste (acest model de inginerie socială a fost de altfel utilizat față de întreaga populație premodernă și rurală a României ce trebuia transformată în muncitorime urbană). Rasializarea romilor, ca efect pervers și neintenționat al recunoașterii lor ca minoritate etno-națională cu drepturi etno-culturale, dar și ca încercare de a explica sărăcia în care trăiesc fără recunoașterea cauzelor economico-politice ale generalizării precarității, transpune diferența și inegalitatea între român/maghiar și rom în zona biologicului și fiziologicului. Privit în contextul larg al transformărilor postsocialiste românești, rasializarea romilor este tehnologia specifică prin care se realizează de-proletarizarea sau de-universalizarea cetățenilor români de etnie romă.

Acest efort se leagă de inițiativele mai ample de reinventare a subiectivității cetățenești în relația sa cu statul reconfigurat: în România postsocialistă – dincolo de fațada legislativă impusă de procesul aderării la Uniunea Europeană –, asta s-a întâmplat ori prin discursurile naționaliste care au (re)construit idealul națiunii pure și al „românului autentic” anticomunist, ori prin discursurile europeniste care au creat imaginarul românului european față de care „țiganul” a devenit „specia aparte” sau „soiul diferit” care nu numai că nu este asociabil cu românul, ci este considerat a fi impedimentul europeanizării celui din urmă.¹³

Spațiul segregat întruchipează procesele de diferențiere între cei dinăuntru și cei din afară, între cei care „merită să aparțină societății” și cei care „nu merită”

¹³ Amintesc aici câteva momente care demonstrează că rasismul este (și) element al unei culturi politice care transcende partidele politice: miniștri de externe au apelat la el pentru a defini problema României în sfera relațiilor internaționale și a identifica soluții ale acestora. Aceste observații/explicații ale lor nu sînt chestiuni de ordin tehnic, ele denotă un consens adînc printre anumite rînduri ale elitelor politice și intelectuale românești în materie de antițigănist. Vezi diagnoza lui Baconschi cu privire la „infracționalitatea fiziologică a romilor”; anunțarea nevoii „deportării romilor infractori în deșertul egiptean” din scenariul purificator al lui Cioroianu; sau temerea lui Marga privind „cerșetorii romi” care „ar periclita efortul nostru pentru a încheia dosarul Schengen” (și ar fi periclitat „vocea lăuntrică” proprie, care îi șoptea la un moment dat, conform declarațiilor sale, că aderarea României la Schengen se va întâmpla pînă în toamna acestui an) (n. a.).

acest lucru sau între clasa de mijloc și categoriile sociale pauperizate. Segregarea este un teritoriu pe și prin care – după destrămarea socialismului cu tendințe omogenizatoare – actori sociali diverși negociază din poziții inegale asupra unui consens cu privire la cine poate fi inclus în și cine trebuie exclus din spațiile sociale considerate adecvate. Segregarea spațială este un proces care creează și menține diferențierea între cetățenii „merituoși” și „nemerituoși”, creați la intersecția dintre etnicitate și statut social, de exemplu între membrii societății mainstream și categoriile sociale care nu pot face față normelor stabilite de aceștia. Mai departe, susținând că un etnic rom sărac este sărac pentru că nu vrea să lucreze și așteaptă ca statul să-l ajute, autoritățile întăresc în populația majoritară ideea că un cetățean „responsabil” și „meritos” nu trebuie să aștepte să fie „asistat” de către stat, căci dacă face asta, acționează la fel cum acționează ȋiganii sau chiar devine ȋigan. Pe de altă parte, prin evacuarea și relocarea romilor în zone segregate, autoritățile publice au o contribuție la crearea sentimentului de superioritate morală în rîndul majoritarilor, inclusiv al celor săraci, care astfel se pot simți „cetățeni normali”, ne-expulzați în medii izolate și poluate, nedemne de ființa umană.

În zilele noastre, segregacionismul rasializat devine tot mai acut datorită predominanței neoliberalismului atât ca generator, cît și ca administrator al crizei economice, care accentuează și adîncește sărăcia din România, producînd diverse forme avansate ale marginalității, cum ar fi cea a locuirii precare în spațiul stigmatizat, poluat și izolat al rampei de gunoi a Clujului. Politicile guvernamentale centrale și locale din domeniul locuirii (ca în orice alt caz, de altfel) nu sînt tehnici neutre care oferă soluții la problemele definite în mod „natural”, ci ele sînt instrumente ale puterii, marcate de ideologii politice și convingeri personale.¹⁴ Politicile aparent nonintervenționiste în raport cu „piața liberă” rezidențială și imobiliară (dar care au importantul rol de a crea iluzia realității libertății pieței și de a acoperi tranzacțiile imobiliare dubioase) sînt de fapt saturate de valorile neoliberalismului.

Privatizarea și marketizarea locuirii sînt susținute de argumentele sau luările de poziții ale decidenților și implementatorilor de politici prin care aceștia construiesc distincția dintre cetățenii „merituoși” și cei „nemerituoși”, dintre cetățenii „responsabili” și cei „dependenți” de protecția socială sau dintre cei care pot dobîndi locuințe pe „piața rezidențială liberă” și cei care „nu sînt în stare de așa ceva pentru că nu le place să muncească”. Mai departe, aceste luări de poziții îi clasifică pe etnicii romi drept „săracii nemerituoși”, transformîndu-i în simboluri ale dependenței față de statul care, de altfel, refuză să acționeze în favoarea lor, în timp ce îi privilegiază pe cei oricum favorizați de situațiile lor economice, capitalul lor social sau cîștigurile lor de pe „piața liberă” neoliberală.

Odată „creată” ca atare etnia romilor prin astfel de proceduri simbolice, evacuarea acestora din așezămintele informale sărace urbane devine mai ușoară din

¹⁴ După Shore și Write, conform cărora politicile funcționează ca instrumente ale guvernăntei, ca vehicule ideologice și ca agenți prin care se construiesc subiectivități și se organizează oamenii în sistemele puterii și autorității (Cris Shore, Susan Wright: *Anthropology of Policy. Critical Perspectives on Governance and Power*, Londra & New York, Routledge, 1997) (n. a.).

punctul de vedere al legitimizării acestui act. În consecință, relocarea lor în vecinătățile periferice ale urbei (cum ar fi rampa de gunoi, despre care unii afirmă că „este mediul natural al Țiganilor”) este explicată prin neputința lor de a se adapta timpului și locului în care trăiesc; transformările prin care trec în sensul pierderii capacității lor de integrare în societatea mainstream prin școală sau locuri de muncă sînt pedepsite de parcă ele ar rezulta din opțiunea lor liberă; abilitatea lor de a locui în condiții subumane este catalogată drept o „caracteristică naturală a etniei”; ajungîndu-se chiar la ideea că ei „merită să locuiască în mediul toxic și izolat al rampei”. Astfel, rasismul antițigănesc devine o verigă importantă a neoliberalismului, legitimîndu-i acțiunile în termenii raportării la relația dintre romi și neromi ca la o relație a diferenței și nu a inegalității produse de ierarhiile de putere aferente sistemului. În urma acestui demers, segregarea rezidențială ajunge să fie interpretată ca un rezultat natural al acestei diferențe presupus prescrise atît biologic, cît și cultural, iar soluția la ea se imaginează ca un proces al transformării celor marginalizați în indivizi capabili să corespundă cerințelor regimului de viață neoliberal, fără schimbarea acestuia.

Lucrătoarele filipineze din industria domestică din România

de Simina Guga

Acest studiu de caz este parte a raportului de cercetare intitulat „Străinii din România. Descrieri, analize și dialoguri pe tema imigrației”, redactat de către Simina Guga și Șerban Toader în perioada februarie-iulie 2011 și publicat de Blocul Național Sindical în august 2011.

*

„Cînd se vorbește despre ele, se uită adesea că experiențele sînt individuale și fiecare dintre ele este o persoană în sine.”

(Maria Fe T. Pangilinnan, diplomat)

Filipine este o țară cu 80 de milioane de locuitori, dintre care peste 60% reprezintă populație activă. Emigrația forței de muncă din Filipine are o istorie de zeci de ani, începînd cu anii '70 cînd mobilitatea pentru muncă a persoanelor a fost singura soluție pentru ieșirea din criză a statului. În prezent, se estimează că aproximativ 8,7 milioane de cetățeni filipinezi¹ lucrează în afara granițelor țării, aceștia fiind principala forță de muncă imigrantă care lucrează pe continentul Asiatic și una dintre cele mai semnificative de pe continentul European și American. Cîteva industrii le-au consacrat pe lucrătoarele filipineze la nivel mondial: munca în industria textilă, în industria domestică și în sectorul medical². Cu toate acestea, lucrătorii migranți din Filipine ocupă adesea și poziții înalt calificate³, în special în anumite țări arabe, dar și pe continentul european.

Deși statul filipinez neagă faptul că migrația pentru muncă ar fi principalul stîlp de rezistență al economiei țării, adesea emigranții sînt numiți *modern day*

¹ Cf. „International Migration. The Search for Decent Work”, raport realizat de SOLIDAR (2010): cms.horus.be/files/99931/MediaArchive/Migration_report_web.pdf (n. a.).

² Majoritatea lucrătoarelor filipineze din sectorul medical sînt angajate ca asistente medicale în țări precum Arabia Saudită, Anglia, Canada și SUA. Multe dintre acestea aveau profesia de medic în Filipine, însă au fost nevoite să accepte poziții mai slab calificate în țara de destinație (n. a.).

³ De exemplu, ingineri, arhitecți, manageri, funcționari administrativi etc. (n. a.).

heroes și premiați pentru efortul și dedicația cu care realizează anumite munci în afara granițelor țării.

Odată cu intrarea în Uniunea Europeană, România a devenit o destinație nouă pentru imigranți din foarte multe țări (un comunicat de presă al ORI vorbea la un moment dat despre 83 de state de origine), între care și Filipine. Anumite voci consideră că numărul mic de imigranți nu ar fi ajuns în atenția publică, dacă nu ar fi izbucnit o serie de scandaluri legate de abuzuri în muncă, ale căror victime au fost străinii din România.

În 2008 a devenit de notorietate cazul lucrătoarelor filipineze din Sibiu⁴ – angajate de o firmă din industria textilă care le promisese condiții de muncă și salarizare net superioare celor oferite în realitate. Deși cazul s-a dorit a fi mușamalizat, nefiind foarte prezent în mass-media românească, situația celor aproximativ 100 de lucrătoare concediate rînd pe rînd a fost dramatică. Acestea au fost nevoite să se întoarcă în Filipine înainte de finalizarea contractului, fără a-și putea acoperi nici măcar comisionul plătit firmei de plasare, care le adusese în România.

Acest studiu de caz se axează pe descrierea condițiilor de muncă ale lucrătoarelor filipineze din industria domestică din România.

Conform ultimelor date statistice oferite de către Oficiul Român pentru Imigrări, în luna ianuarie 2011, cca. 400 de imigranți filipinezi aveau un drept de ședere pe teritoriul României. Dintre aceștia, majoritatea erau femei care lucrează în industria domestică, principala meserie fiind cea de îngrijitoare de copii (bonă) sau guvernantă.

„Munca în industria domestică se referă la multiplele sarcini legate de gospodărie, curățenie, îngrijirea copiilor sau a bătrînilor. Acest sector nu este regularizat sau valorizat suficient, munca fiind prestată aproape exclusiv de către femei. Lucrătoarele migrante din industria domestică⁵, în special cele care lucrează fără documente legale, plătesc adesea destul de mult pentru promisiunea unor salarii mari: încălcări ale drepturilor omului, abuzuri sexuale și condiții de muncă inumane.”⁶ Un prim pas spre regularizarea acestui sector al economiei s-a realizat în iunie 2011, cînd Organizația Internațională a Muncii (OIM) a adoptat Convenția referitoare la munca decentă pentru lucrătorii interni. Prin intermediul acestui document, care se dorește a fi ratificat cît mai curînd și de către România, „se acordă milioanele de muncitori domestici dreptul de a se bucura de toate drepturile lucrătorilor în general. Pînă în prezent, marea majoritate a lucrătorilor interni aparține așa-numitei economii informale. Îndată după ratificare, Convenția are potențialul de a scoate milioane de lucrători din economia informală, subterană, și de a le acorda un statut de muncitori legali, cu acte în regulă. Convenția recunoaște,

⁴ Cf. raportului Fundației Soros, intitulat „Imigrant în România: Perspective și Riscuri”; vezi de asemenea și romania.indymedia.org/ro/2008/09/2756.shtml (n. a.).

⁵ Numărul de migranți folosiți pentru treburile casnice din lume este estimat la circa 121 milioane de persoane, dintre care 83% sînt femei, serviciile casnice reprezentînd cel puțin 7,5% din totalul angajatelor pe plan mondial, cf. www.cartel-alfa.ro/default.asp?nod=20&info=47961 (n. a.).

⁶ Cf. „International Migration. The Search for Decent Work”, *idem*, p. 20 (n. a.).

printre altele, dreptul acestei categorii de a se organiza în sindicate, de a negocia pentru îmbunătățirea condițiilor de muncă, fapt încă interzis în multe țări.⁷

Meseria de guvernantă este una dintre ocupațiile pentru care se califică foarte multe femei din Filipine. Este o meserie care le oferă acestora posibilitatea de a putea accesa piața forței de muncă din afara granițelor, fie că opțiunile sînt în Orientul Mijlociu⁸, SUA, Europa de Vest sau, mai nou, Europa Centrală și de Est. Din discuțiile purtate cu guvernantele filipineze din România, am aflat că, anterior, acestea au avut experiențe de migrație pentru muncă în Israel, Qatar, Kuwait, Siria, Liban, China, Hong Kong, Singapore, Anglia, Franța, Spania, Italia și chiar Rusia. În aceste țări, salariile lunare variază în medie între 250 dolari (Liban) și 1.000 dolari (Israel). Dacă în anumite state europene, precum Anglia și Franța, multe dintre filipineze sînt angajate ca asistente sau infirmiere, Italia, Spania și România solicită munca filipinezelor preponderent pentru industria domestică.

Deși se află spre limita inferioară a salarizării pentru imigrantele filipineze, cu contracte de muncă ce stipulează suma netă de 400 de dolari, multe dintre guvernante aleg România fie din lipsă de alte oportunități, fie pentru îmbunătățirea CV-ului și creșterea șanselor de a obține o slujbă mai bine plătită într-o altă țară. Majoritatea acestora au familia în îngrijire în țara de origine, în anumite cazuri remitențele fiind singura sursă de venit a familiei. Pentru acest tip de muncă, lucrătoarele ar câștiga în zona metropolitană a Manillei salarii de aproximativ 200 de dolari (2 500 de pesos), iar în alte regiuni, salarii lunare de cca. 100 de dolari. Chiar și așa, astfel de locuri de muncă în Filipine sînt greu de găsit, motiv pentru care migrația apare adesea ca singura variantă pentru mare parte din populația activă a țării.

Angajarea guvernantelor/bonelor filipineze a devenit subiect de discuție în 2009-2010, cînd din ce în ce mai multe persoane publice din România au explicat avantajele angajării unor lucrătoare domestice care să fie vorbitoare de limba engleză, să aibă o diplomă de calificare pentru meseria de bonă sau de guvernantă, să fie oricînd la dispoziția angajatorului și să accepte un salariu modest.

Foarte puține dintre cele care lucrează momentan în România se află la un al doilea contract (ulterior finalizării primului contract de 2-3 ani) și nici una nu a avut o experiență anterioară de migrație către România. Cu toate acestea, majoritatea guvernantelor care se declară mulțumite de condițiile de muncă doresc prelungirea contractului de muncă, semnat inițial pe o perioadă de doi ani.

Femeile au aplicat pentru oferta de muncă în România în urma unor anunțuri ale unei firme de recrutare din Filipine, care colaborează cu o firmă similară din România. Anterior sosirii, singura imagine pe care acestea o aveau despre România era aceea a unei țări membre a Uniunii Europene, o țară în care se poate câștiga decent. Intrarea României în UE a adus cu sine așteptări referitoare la dezvoltarea posibilităților materiale, atît pentru români, cît și pentru străinii din România. Doar o parte dintre acestea s-au materializat.

⁷ Cf. www.cartel-alfa.ro/default.asp?nod=20&info=47961 (n. a.).

⁸ Țările din Orientul Mijlociu și țările din Golf sînt mari importatoare de forță de muncă din Filipine (n. a.).

„Chiar și pentru noi reprezintă un motiv de mirare faptul că atât de multe lucrătoare în industria domestică au ales să vină în România. Dacă ne-ar fi întrebat cineva acum câțiva ani, am fi spus că pentru anii viitori, imigrația din Filipine va fi preponderent una feminină, concentrată în fabrici de textile sau fabrici din industria ușoară“, ne mărturisește un atașat diplomatic din partea Ambasadei Filipinelor la București.

Migrația pentru muncă a filipinezelor din industria domestică a avut nu numai un traseu, ci și o evoluție neașteptată, cererea pentru angajarea lor crescând vertiginos în perioada de recesiune prin care trece România în ultimii doi ani și jumătate. Mai exact, cu toate că numărul șomerilor a crescut, românii preferă în continuare aducerea lucrătoarelor din Filipine în detrimentul angajării româncelor șomere. Acest lucru se încadrează în aceeași dinamică a fenomenului migrației globale, purtând cu sine justificări similare cu cele ale aducerii în anii trecuți a unor contingente mari de lucrători imigranți în anumite sectoare ale economiei precum industria textilă, construcții etc.

Comunitatea filipineză din România – organizare

Având o tradiție de lucru în România de câțiva ani, lucrătoarele filipineze din industria domestică și-au înființat în iunie 2010 Asociația Comunității Filipineze din România. Asociația funcționează parțial după tiparele unui sindicat, având în luna iunie 2011 un număr de 110 membri înregistrați, care plătesc o cotizație modestă. Principalele atribuții oficiale ale asociației sînt acelea de a fi în permanentă legătură cu comunitatea imigranților filipinezi, de a facilita coordonarea acestora pentru participarea la anumite evenimente sociale și culturale, organizarea anumitor întâlniri, contactul cu ambasada etc. Majoritatea lucrătoarelor care întâmpină probleme în relațiile de muncă comunică acest lucru asociației, care transmite mesajul către ambasadă. Prin toate aceste atribuții pe care și le asumă, asociația reprezintă o resursă la nivelul comunității filipineze din România⁹.

Spre deosebire de cazul altor comunități de imigranți din România, pentru filipineze ambasada reprezintă un suport, aceasta fiind implicată activ în soluționarea problemelor survenite în viața persoanelor pe care le reprezintă. Benjamin D. Roque, reprezentant al Ambasadei Filipinelor la București în perioada iunie 2008-2010, ne explică faptul că „există trei stâlpi ai diplomației filipineze: politic, economic și de acordare a asistenței necesare pentru comunitatea migrantă din Filipine“. Acesta declară că instituția pe care o reprezintă are o bună cooperare cu ORI, care se extinde de la momentul aducerii lucrătoarelor în țară și pînă la momentul părăsirii țării de către acestea¹⁰.

⁹ Asociația este fondată în București, iar majoritatea membrilor sînt active în capitală (n. a.).

¹⁰ De exemplu, în cazul în care o persoană a depășit perioada de valabilitate a permisului de ședere, ambasada solicită ORI ca persoana să fie scutită de plata unei amenzi în cazul în care dovedește că este în posesia unui bilet de avion pentru întoarcerea în țara de origine (n. a.).

Compararea ofertelor – guvernantele și bonele din România

„Trebuie spus că, inițial, clienții nu solicită în mod special bone filipineze, ci doar bone care să îndeplinească anumite condiții – să vorbească limba engleză, să aibă experiență și/sau cursuri de specializare în domeniu, să fie blinde, dar ferme în ceea ce privește programul copiilor și educația lor. Oferta locală de profil este cu mult mai mică decât cererea, așa încât se apelează la bonele filipineze, care au deja o tradiție recunoscută în acest sens”¹¹, explică patroana unei firme de recrutare din București.

Majoritatea filipinezelor au venit pentru a ocupa posturi de guvernante sau bone interne ale familiilor cu venituri medii sau mari din România, angajatorii fiind preponderent medici, avocați, arhitecți, oameni de afaceri, persoane din showbiz etc. Filipinezele au vârsta cuprinsă între 25-45 de ani, au calificare profesională pentru meseria pe care o prestează și nu au alte obligații de familie pe perioada șederii în România¹². Aceste caracteristici explică parțial preferința românilor pentru angajarea unor lucrătoare domestice străine. Pe de altă parte, în România, abia recent au început să fie realizate cursuri de calificare pentru meseria de guvernantă sau de bonă (îngrijitoare copil)¹³. Iar pentru multe persoane care ar putea presta o astfel de muncă, există anumite impedimente care țin de salariile și cerințele muncii la domiciliu, dar și de valorizarea negativă a acestui tip de muncă, în România.

„Chiar dacă sînt multe românce care lucrează în Italia în îngrijirea bătrînilor la domiciliu și altele care lucrează în Anglia ca bone, multe dintre ele nu ar face aceste munci în România. Există cazuri în care și aici li se dau salarii decente, însă le este rușine să lucreze asta. A sta cu bătrîni în Italia a devenit un job comun. Româncelor nu le este rușine să spună că fac asta acolo, dar le este rușine să facă asta aici...”¹⁴, ne mărturisește o doamnă care a căutat o îngrijitoare la domiciliu timp de cîteva luni, pe un salariu ce depășea salariul mediu pe economie.

Pe de altă parte, meseria de lucrătoare la domiciliu nu este una comună în România. Oferta disponibilă la nivel local/național este în continuare redusă cantitativ și calitativ. Majoritatea persoanelor dispuse să presteze astfel de munci solicită aproximativ salariul mediu pe economie pe o muncă de 40 de ore/săptămîină, însă sînt persoane în vîrstă, fără calificare profesională și, uneori, fără experiență de lucru în acest domeniu. Majoritatea sînt pensionare, nevoite să muncească pentru a își suplimenta veniturile insuficiente.

¹¹ Cf. www.dailybusiness.ro/stiri-cariere/bonele-filipineze-au-succes-in-romania-pest-80-din-contractele-lor-de-munca-au-fost-prelungite-48527 (n. a.).

¹² Sînt foarte puține cazuri în care lucrătoarele filipineze aplică pentru reîntregirea familiei într-un stat european. În România nu a fost înregistrat încă un astfel de caz (n. a.).

¹³ Cursurile sînt realizate de către Ministerul Muncii în parteneriat cu diferite fundații/asociații din țară (n. a.).

Din punct de vedere semantic, este evident faptul că meseria de bonă¹⁴ internă este uneori confundată cu cea de guvernantă¹⁵. Astfel că, potențiala angajată¹⁶ trebuie să: aibă experiență, o vîrstă medie, un aspect agreabil, studii medii-liceu, să vorbească corect gramatical, să știe să socializeze-relaționeze cu copilul, să facă menajul, să gătească, să aibă referințe verificate, să fie disponibilă pentru program prelungit, să aibă o bună relație cu familia etc. Asta este ceea ce par a-și dori majoritatea familiilor din România. Însă, aceste cerințe, deși nu descriu neapărat competențe profesionale pentru care să fie nevoie de calificare specială, nu pot fi îndeplinite de persoane care au obligații familiale, motiv pentru care angajatorii consideră că a aduce o bonă filipineză, care să lucreze în condițiile cerute de angajator, pentru un salariu mediu net de 1 200 RON/lună, reprezintă un privilegiu, însă nu și un lux.

Preferința pentru filipineze în viziunea angajatorilor și a firmelor de recrutare

Justificările preferinței pentru lucrătoarele filipineze sînt multiple, însă doar unele dintre acestea au menirea de a satisface deopotrivă atît angajatorii, cît și lucrătoarele.

„Asiaticii sînt recunoscuți pe plan internațional pentru devotamentul lor față de angajator, pentru ușurința cu care se adaptează și, totodată, pentru capacitatea de înțelegere a sarcinilor ce le revin. Un alt avantaj pe care îl oferă angajații asiatici este disponibilitatea. Este foarte confortabil să știi că poți pleca de acasă și lași copilul sub supraveghere, că programul tău nu mai este condiționat de ora la care se termină programul bonei, care este vorbitoare de limbă engleză și oferă copilului posibilitatea de a deprinde încă de mic această limbă“, declară reprezentanta unei firme de recrutare care aduce lucrătoare filipineze în România¹⁷.

În Filipine există o lege specială, conform căreia persoanele nu au voie să părăsească țara pentru a lucra în străinătate în absența deținerii unei calificări acreditate pentru munca pe care urmează să o presteze. Combinația dintre tradiția exportului forței de muncă și avantajele pe care această mobilitate o aduce economiei țării a determinat statul filipinez să acrediteze funcționarea unor instituții speciale, care califică lucrătorii pentru prestarea unor meserii cerute pe piața forței de muncă

¹⁴ Conform COR, meseria cea mai apropiată acestor cerințe este cea de îngrijitoare de copii, ocupația fiind definită astfel: „Îngrijitoare de copii supraveghează toaleta, hrănirea și joaca acestora, îi însoțesc la școală sau în activitățile recreative, își asumă pentru o perioadă variabilă de timp responsabilități de îngrijire și educare a unor copii aflați în dificultate care nu pot beneficia de acestea în cadrul familiei biologice“ (descriere modificată prin Ordinele 902/2005 MMSSF și 1211/2005 INS) (n. a.).

¹⁵ Codul Ocupațiilor din România adoptat recent – în cadrul grupei minore 513: Personal de îngrijire și asimilat, grupa de baza 5131: Îngrijitoare de copii – cuprinde cinci ocupații: îngrijitoare de copii, guvernantă, asistent maternal, părinte social, educator specializat, pentru toate fiind necesare nivelul 2 de instruire (studii medii) (n. a.).

¹⁶ Caracteristici colectate în urma unei analize de presă, cf. forumului forum.desprecopii.com/forum/topic.asp?TOPIC_ID=150748 (n. a.).

¹⁷ Camelia Pătru, partener al firmei de recrutare United Euro Stars, cf. www.clujtoday.ro/2010/03/13/ultima-modg-on-domeniul-ongrijirii-casnice.html (n. a.).

internaționale. Calificarea garantată și cunoașterea limbii engleze reprezintă, cel puțin la nivel declarativ, principalele explicații pentru care străinii vizează importul de muncă din Filipine.

Devotamentul lucrătorilor asiatici față de angajator nu reprezintă în sine o caracteristică a indivizilor din această parte a lumii. Spre deosebire de lucrătorii turci sau cei din țări arabe, lucrătorii asiatici au adesea un traseu circular, România fiind doar o destinație temporară. Majoritatea acestora vin în Uniunea Europeană în speranța unor câștiguri materiale ce vor fi direcționate către familia din țara de origine. Așa se explică faptul că unii dintre ei acceptă să lucreze ore peste program, sperând ca acestea să le aducă venituri suplimentare, utilizate pentru întreținerea familiei din țara de origine.

Disponibilitatea de muncă a imigranților în general și a lucrătoarelor filipineze în particular reprezintă motivul pentru care venirea lor în România este atât de agreată. Neavând familia cu ele, acestea acceptă să fie cazate la domiciliul angajatorului și, în majoritatea cazurilor, să lucreze mult peste programul definit prin contractul de muncă sau prin legislația națională. „Dacă vrei să ieși sîmbătă-seară cu prietenii, e greu să găsești pe cineva care să aibă grijă de copil cîteva ore“, spune directoarea unei firme de recrutare pentru bone¹⁸, făcînd referire la faptul că filipinezele sînt dispuse să lucreze și în zilele de sîmbătă.

De asemenea, acestea nu își iau concedii fără plată, concedii medicale sau cu ocazia sărbătorilor. Însă lucrînd în baza unui contract de muncă, au dreptul legal la minim 20 de zile de concediu anual.

Toate filipinezele din România sînt bilingve, putînd comunica în limba engleză cel puțin la un nivel satisfăcător. Explicația este simplă: în Filipine engleza este limbă oficială, iar una dintre cerințele postului este aceea de a comunica în limba engleză. Din perspectiva angajatorului, acesta este un mare avantaj, copiii familiei fiind nevoiți să își exerseze cunoștințele de limba engleză încă de la o vîrstă fragedă.

Suplimentar, în funcție de angajator, se preferă fie angajatele mai tinere, fie cele care au avut propriii copii în întreținere, respectiv o experiență personală în îngrijirea copiilor. Majoritatea familiilor din România preferă guvernantele cu experiență de lucru în industria domestică din străinătate. Contractele semnate cu acestea sînt încheiate pe o perioadă de minim doi ani, cu posibilitate de prelungire. Acestea locuiesc de regulă la domiciliul angajatorului, fie într-o cameră separată, fie în cameră cu copilul de care trebuie să aibă grijă. În rare cazuri, angajatorii le pun la dispoziție un spațiu independent, în afara locuinței în care își desfășoară activitățile lucrative. În toate situațiile, atât cazarea, cît și masa sînt asigurate de angajator, suplimentar față de salariul stipulat prin contractul de muncă.

Diferențele culturale sînt chestiuni care sînt valorizate pozitiv de către majoritatea persoanelor care angajează guvernante filipineze. Acestea consideră că împărtășirea acestor diferențe culturale reprezintă mai degrabă o oportunitate de dezvoltare pentru copii, decît o barieră.

¹⁸ Magdalena Peisakh, director la agenția Bonă de nota 10 (n. a.).

Recrutarea și plasarea filipinezelor în România

Cum aducerea bonelor filipineze se transformă din ce în ce mai mult într-o chestiune cotidiană, mulți potențiali angajatori români își găsesc viitoarele angajate fie pe internet – CV-urile acestora fiind postate pe site-urile diferitelor firme de recrutare, fie printr-o vizită la agențiile de recrutare, care le vor face oferte care să corespundă cerințelor lor. Înainte de a o selecta pe cea pe care o vor angaja, românii au opțiunea de a analiza mai multe CV-uri sau chiar de a realiza un interviu telefonic/Skype cu respectiva persoană, aceasta fiind și o bună metodă de verificare a cunoștințelor de limba engleză ale potențialei angajate.

Plasarea lucrătoarelor filipineze pe piața forței de muncă din România reprezintă un proces relativ dificil, însă acesta tinde să devină un automatism pentru firmele care se specializează în aducerea în țară a lucrătoarelor domestice din zona Asia-Pacific. Aceste firme nu sînt acreditate pentru desfășurarea unor astfel de activități în mod particular, iar relația dintre firme și angajat/angajator se realizează, de regulă, în baza unor contracte comerciale. Legislația din România nu recunoaște, însă, decît relația directă dintre angajat și angajator. Însă, așa cum ne-a spus un reprezentant al ORI, „dacă noi nu le recunoaștem, asta nu înseamnă că ele nu există”.

Firmele de recrutare din România lucrează împreună cu firme de recrutare/agenții din Filipine. Acestea din urmă „se ocupă de recrutarea candidaților, de analizele lor medicale, testări psihologice, testări practice, verificarea cazierului judiciar, pentru a ne asigura că persoanele propuse spre angajare corespund cerințelor pieței muncii din România”, a precizat o reprezentantă a unei firme de recrutare din România.

Durata de așteptare este de aproximativ 3-4 luni, timp în care, contra unui comision de 3 000-3 500 de euro, firma din România și cea din Filipine se vor ocupa de realizarea dosarului pentru solicitarea autorizației de muncă, obținerea vizei, achiziționarea biletului de avion și, ulterior, obținerea permisului de ședere în scop de muncă. De cele mai multe ori, acest comision este achitat de către angajator, însă există și cazuri în care lucrătoarele însele au achitat firmei de recrutare din Filipine un comision ce variază între 400 de dolari (respectiv valoarea unui salariu lunar) și 2 500 de dolari¹⁹. Chiar și în cazuri în care angajatorul plătește acest comision, suma respectivă este uneori dedusă ulterior, în mod ilegal, din salariul angajatei.

În vederea alcătuirii dosarului pentru obținerea autorizației de muncă, firmele de recrutare sînt nevoite să traducă și să echivaleze diplomele de studii și de calificare ale filipinezelor, acestea fiind o precondiție necesară pentru a aduce în România un lucrător calificat.

Conform OUG nr. 56/2007, autorizațiile de muncă trebuie solicitate direct de angajatori, însă aceștia mandatează firma de recrutare care se va ocupa de depunerea documentelor necesare pentru obținerea acestor autorizații de la Oficiul Român pentru Imigrări. Pentru a putea aduce o lucrătoare filipineză, angajatorul trebuie să se supună prevederilor legislative în vigoare, făcînd dovada faptului că

¹⁹ Jonglarea cu sume în dolari și euro nu reprezintă o eroare de redactare. Acestea reprezintă sume aproximative, în moneda în care au fost achitate și după cum ni s-a relatat (n. a.).

nu are datorii la bugetul de stat și că are capacitatea financiară de a achita lunar salariul viitoarei angajate.

Firmele de recrutare din România și Filipine lucrează în colaborare cu POEA (Philippine Overseas Employment Agency), o agenție de ocupare a forței de muncă emigrante, care le oferă acestora un certificat de acreditare ce le permite să recruteze lucrători din Filipine. Conform statisticilor oficiale acesta procesează circa 200 000 de cereri anual. Contra unui comision din partea tuturor lucrătorilor înregistrați în străinătate, agenția se ocupă de respectarea drepturilor acestora și luptă împotriva traficului de persoane în scop de muncă, avînd o strînsă legătură cu ambasadele din țările de destinație ale migranților filipinezi. Aceasta solicită ca toți migranții filipinezi care lucrează în străinătate să aibă o calificare profesională pentru a putea presta un anumit tip de muncă. Astfel, în vederea eliberării documentelor necesare părăsirii țării, instituția solicită și o copie a contractului de muncă cu angajatorul din străinătate. Cu toate că aceste contracte nu pot fi înregistrate oficial decît după ajungerea la destinație a migrantului, POEA se mulțumește cu o copie semnată de ambele părți, însă neautenticată de vreo instituție publică din țara de destinație a migrantului.

Firmele de recrutare din România, acreditate de POEA, transmit ambasadei o serie de documente precum: acordul de colaborare între agenția din Filipine și cea din România, contractul de mandatare a agenției din Filipine, ce îi permite acesteia să recruteze în numele agenției din România, cererea de forță de muncă (număr de lucrătoare), modelul de contract de muncă, certificatul de înregistrare fiscală al firmei românești. Dosarul este trimis către POEA, care avizează recrutarea și părăsirea țării de către lucrătoarea migrantă.

Odată ajunse în țară, imigrantele filipineze semnează contractul de muncă, ce va fi ulterior înregistrat la Inspekția Muncii. Acestea încep să lucreze imediat, chiar dacă permisul de ședere în scop de muncă este obținut la un anumit interval de timp după depunerea solicitării.

Puține dintre firmele de recrutare păstrează legătura cu lucrătoarele, după plasarea acestora la domiciliul angajatorului, și puține sînt dispuse să își asume integral responsabilitatea cînd li se semnalează abuzuri. Acestea intră în acțiune pentru a media relația dintre angajata filipineză și angajator în cazul în care lucrătoarea depune o plîngere la ambasadă în legătură cu eventuale abuzuri, nerespectarea contractului de muncă, suprasolicitare etc. În acest lanț, angajată - ambasadă - firmă de recrutare - angajator, responsabilitatea aparține tuturor în mod egal, însă problemele sînt întotdeauna semnalate de către lucrătoare.

Problemele lucrătoarelor filipineze

Indiferent dacă ocupația stipulată în contract este cea de guvernantă sau bonă, filipinezele din România lucrează și locuiesc în spațiul angajatorului. Această situație aduce cu sine multe contexte problematice, fiind un teren fertil pentru practicarea de comportamente abuzive. La aceasta contribuie și faptul că, în

România, munca la domiciliu nu face obiectul vreunei legi speciale, motiv pentru care Inspekția Muncii²⁰ și Oficiul Român pentru Imigrări nu pot realiza verificări periodice ale condițiilor de muncă ale lucrătoarelor filipineze, acestea aflându-se pe o proprietate privată. În opinia unora dintre lucrătoare, vinovate în mare măsură pentru crearea și perpetuarea abuzurilor sînt firmele de recrutare, care le promit angajatorilor că angajata va presta munci nestipulate în contract, va lucra multe ore peste program, adesea invocînd faptul că există un angajament verbal cu lucrătoarele în acest sens.

Acestea sînt numai unele dintre considerentele care fac ca situația lucrătoarelor filipineze să fie fragilă, iar soluționarea acestora să fie pusă pe umerii uneia sau alteia dintre părțile implicate. În continuare, vom dezvolta cîteva dintre problemele cu care acestea se confruntă și care, de cele mai multe ori, sînt rezultatul nerespectării contractului de muncă, a normelor etice sau a drepturilor omului, atît din partea unor angajatori, cît și a unora dintre firmele de recrutare.

1. Percepția publică creată de firmele de recrutare

„În Filipine o bonă cîștigă, în fiecare lună, doar 50 de dolari. Aici, pentru salariul de 300-500 de dolari sînt dispuse ca, în afară de a avea grijă de copii, să facă și alte treburi casnice: mîncare, curățenie, spălat. Se poate spune că sînt un fel de sclave în casă. Sînt foarte supuse. De aceea sînt căutate”, declară cu nonșalanță reprezentanta unei firme de recrutare din România. Aceasta nu este singura care consideră că termeni precum „sclav” și „supus” sînt caracterizări care au menirea de a convinge potențialii angajatori să importe forță de muncă din Filipine. Astfel, atît angajatorii, cît și unii jurnaliști jonglează mult prea ușor cu aprecieri care variază de la „blînde, atente, muncitoare, răbdătoare” la „supuse, cap plecat, umile, dispuse să lucreze non-stop”, toate acestea fiind valorizate pozitiv.

Într-adevăr, de multe ori, munca internelor filipineze (îngrijirea copilului, bucătărie, curățenie, cumpărături) le face pe acestea să fie considerate și uneori chiar tratate de angajatori ca niște sclave. Acest lucru are repercusiuni asupra demnității lucrătoarei, precum și a exercitării raporturilor de muncă. Indiferent dacă această „supunere” este considerată a fi o chestiune ce ține de cultură, tradiție etc., o parte dintre potențialii angajatori nu au noțiunea respectării drepturilor și demnităților umane, considerînd că plata salariului lunar reprezintă o formă de închiriere a persoanei, care devine automat un executant. Astfel de comportamente sînt promotoare ale unor forme de neosclavagism, care ar trebui anchetate și sancționate corespunzător.

2. Reținerea documentelor personale

Unele dintre reclamațiile lucrătoarelor se referă la faptul că anumiți angajatori le rețin abuziv actele (pașaport, permis de ședere, autorizație de muncă) pe perioada

²⁰ Art. 19 din Legea 108/1999, republicată, spune că: „Inspectorii de muncă au următoarele drepturi: a) Să aibă acces liber, permanent și fără înștiințare prealabilă, în sediul persoanelor juridice și în orice alt loc de muncă organizat de aceasta”, acest lucru putînd fi interpretabil în ceea ce privește accesul în spațiul privat al unor persoane fizice (n. a.).

șederii în România. Chiar reprezentanți ai unor firme de recrutare, care din motive lesne de înțeles au decis să își mențină anonimatul, recomandă familiilor care au în casă angajate filipineze „să le țină pașapoartele sau alte documente importante. Cu siguranță, în aceste condiții, ele nu vor fura nimic din casă după care să dispară”²¹.

Afirmații și gesturi precum acestea dau dovada unei lipse de cunoaștere a drepturilor lucrătorilor din partea celor care pun în practică astfel de măsuri ilegale, care pot fi cu ușurință sancționate civil sau penal, după caz. De cele mai multe ori, în astfel de situații, ambasada contactează firma de recrutare și îi solicită acesteia să discute pe cale amiabilă cu angajatorul pentru a nu se ajunge la depunerea unor plângeri penale.

3. Nerespectarea contractului de muncă și exploatarea – obligativitatea lucrului peste program și a îndeplinirii unor sarcini nestipulate în contract

„Înainte de a veni în România, toate femeile au verificat contractul și acesta era ok. Nu contractul este problema, ci respectarea sa. Înainte de a veni noi, unele dintre familii aveau un bucătar, o menajeră și o bonă româncă. Acum noi trebuie să facem tot ce făceau cele trei persoane“, ne spune președinta Asociației Comunității Filipineze.

Munca pentru care filipinezele sînt aduse în România este cel mai adesea cea de bonă sau guvernantă – meserii stipulate în COR. Însă aceasta rămîne adesea doar un termen înscris în contract, multe dintre lucrătoare primind sarcina de a realiza munci care nu au legătură cu prevederile meseriei pentru care au fost angajate (menaj, cumpărături etc.).

În ceea ce privește timpul de muncă, marea majoritate a lucrătoarelor filipineze încep propriu-zis munca la ora 7:00 și încheie ziua în jurul orei 23:00, în acest interval de aproximativ 16 ore/zi fiind obligate să execute sarcinile impuse de angajator. Deși contractul de muncă al acestora nu depășește durata de muncă legală stipulată prin Codul Muncii (5 zile/săptămîină, 8 ore/zi), realitatea arată că acestea rareori lucrează mai puțin de 90 de ore/săptămîină, echivalentul a peste două norme de muncă. Atît firmele de recrutare, cît și angajatorii recunosc faptul că acestea nu au decît ziua de duminică liberă, iar în unele cazuri doar prima parte a zilei de duminică. Deși uneori li se pune la dispoziție o cameră separată, multe dintre femei consideră că muncesc 24 de ore pe zi, fiind nevoite să doarmă în aceeași cameră cu copiii pe care trebuie să îi îngrijească.

Cu toate că astfel de situații sînt facil clasificate ca abuzuri conform legislației din România, depistarea acestora în spațiul privat reprezintă o problemă încă nerezolvată de instituțiile abilitate cu verificarea condițiilor de muncă ale angajaților din România.

²¹ Cf. www.banknews.ro/stire/37037_romanii_cu_bani_prefera_bonele_filipineze_pentru_ca_sint_su-puse.html (n. a.).

4. Salarizarea

Multe dintre filipineze au depus plîngerii la ambasadă, reclamînd faptul că nu îşi primesc la timp sau nu îşi primesc integral salariile stipulate prin contractul de muncă. Reţinerile salariale de 50-150 dolari/lună de către angajatori, deşi ilegale, sînt motivate adesea prin recuperarea comisionului plătit firmelor de recrutare. De asemenea, deşi iniţial li s-a promis că masa şi cazarea le va fi asigurată, lucrătoarele mărturisesc că uneori li se cere să plătească pentru anumite cumpărături (igienico-sanitare etc.).

Există însă şi cazuri fericite în care lucrătoarele primesc salariile integral şi la timp, au asigurate toate condiţiile, primind şi bonusuri cu ocazia anumitor evenimente din an.

5. Abuzuri fizice şi verbale

Din păcate, abuzurile fizice şi verbale, deşi relativ rare, fac uneori subiectul relaţiilor dintre angajate şi familiile pentru care lucrează. Nu au fost înregistrate cazuri de abuzuri fizice din partea adulţilor din familie, lucrătoarele mărturisind că „pe noi ne abuzează copiii de care trebuie să avem grijă. Unii dintre ei sînt mai mari şi au şi putere să tragă de noi cum vor. Uneori părinţii le atrag atenţia, dar altele nu le zic nimic. Iar noi nu putem face decît să le explicăm că asta nu e bine. Dar ei se iau după părinţi, nu după noi“. Spre deosebire de abuzurile fizice, cele verbale au drept autor atît adulţi, cît şi copii. Cu referire la acestea, lucrătoarele îşi amintesc cum au fost uneori insultate sau au fost tratate cu atitudini nepoliticoase.

Concluzii

„Pentru noi, migranţii filipinezi sînt un fel de *modern day heroes*²². Sînt persoane care se sacrifică mult pentru ca familiile lor să poată duce o viaţă decentă, contribuind totodată la economia ţării noastre. Majoritatea sînt persoane optimiste şi încrezătoare în soartă. Asta îi face adesea nişte ţinte uşoare pentru cei care vor să îi exploateze.“

(Benjamin D. Roque, reprezentant al Ambasadei
Filipinelor în România)

*

Aducerea lucrătoarelor filipineze în industria domestică din România a deschis o serie de dezbateri pe forumurile de profil de pe Internet, potenţiali angajatori, firme de plasare a forţei de muncă, precum şi jurnalişti oferind puncte de vedere în favoarea sau în defavoarea unor astfel de iniţiative. Majoritatea familiilor care au angajat interne din Filipine se declară mulţumite, recomandînd şi altora să ia în considerare această opţiune, în timp ce firmele de recrutare consideră că, pentru a deveni competitivă, oferta de muncă de pe piaţa naţională va trebui să se califice şi să devină mai consistentă.

²² Eroi ai zilelor noastre (engl.) (n. a.).

În ziua lor liberă, duminica, filipinezele se plimbă prin parcurile orașelor în care lucrează sau merg la cumpărături. Majoritatea sînt catolice practice, motiv pentru care duminica dimineața merg la biserică²³. Acestea consideră că unele au fost norocoase, iar altele nu, însă indiferent de condițiile de muncă și relațiile cu angajatorii, majoritatea speră că vor putea remedia problemele existente și că își vor putea duce la capăt contractele de muncă. Ambasada și Asociația Comunității Filipineze organizează întâlniri periodice cu membrele comunității, care au astfel ocazia de a împărtăși experiențele pozitive sau negative ale traiului în România.

Acestea sînt conștiente de faptul că românii le privesc în moduri diferite, unii dintre ei considerîndu-le ca pe „niște sclave cu acte în regulă, care însuflă copiilor concepția că cine ține capul plecat va ajunge departe”, pe cînd alții le privesc cu demnitate și le consideră ca parte a comunității. Cu toate că sînt obișnuite cu migrația, filipinezele consideră că distanța față de casă este apăsătoare și se bucură atunci cînd au parte de angajatori care le lasă să folosească Internetul sau telefonul pentru a comunica ocazional cu familia din Filipine.

Atît în materie de legislație, cît și de atitudine civică, imigrantele filipineze contribuie la deschiderea unor noi dezbateri la nivelul societății românești. Garantarea drepturilor lucrătorilor din industria domestică ar trebui reglementată, iar societatea românească ar trebui confruntată cu imaginea în oglindă a acțiunilor pe care le săvîrșesc anumite persoane împotriva celor pe care îi consideră a fi total la dispoziția lor.

În ceea ce privește contribuția femeilor migrante la dezvoltarea statului Filipine, aceasta este imensă. Există voci care afirmă că economia filipineză se menține pe linia de plutire datorită remitențelor – bani vărsați în economia națională, dar care nu au legătură cu procesele de producție internă. În pofida acestei contribuții, viața migranților nu este niciodată sigură iar un nivel relativ de stabilitate se atinge cu dificultate. După mulți ani de lucru în străinătate, unii dintre aceștia reușesc să își deschidă mici afaceri care să le asigure o viață decentă și după trecerea pragului de cincizeci de ani – cînd șansele lor de a găsi o slujbă, în țară sau în străinătate, devin infime, iar contribuțiile pentru pensie sau șomaj nu au fost achitate în Filipine.

„Oamenii din Est sînt cei care adesea caută posibilitatea unei vieți mai bune în Vest. Țasta a fost mersul lucrurilor pînă acum. Poate într-o zi situația se va schimba...”, îmi spune una dintre doamnele pe care le-am întîlnit într-o zi liberă de duminică, la aniversarea zilei naționale a independenței statului Filipine.

²³ În București, fiind o comunitate numeroasă, acestea au solicitat realizarea unei slujbe religioase în limba engleză. Negocierile nu au fost soluționate pînă la momentul redactării acestui studiu (n. a.).

Lumpenii Ferentarilor, în capcana îngerilor din ONG-uri și a rechinilor din clasa de mijloc

de Adrian Schiop

În *Dilema* a apărut un articol, *Ferentari*, care, citind o lucrare ONG-istă, *Comunități ascunse. Ferentari*, coordonată de Florin Botonogu, prezintă unele exagerări și estetizări atât de bine ticluite că dau fiori pe șira spinării. Estetizările aparțin cel mai probabil istoricului Andrei Pippidi, autorul articolului, și vizează Aleea Livezilor, una din străzile cartierului bucureștean.

Locuiesc din toamna lui 2009 pe Aleea Livezilor și lucrurile stau un pic diferit față de peisajul descris de articol. În fapt, situația e într-adevăr dramatică în cele 9 sau 10 blocuri de garsoniere, dar articolul (nu știu dacă și lucrarea ONG-istă, fiindcă nu am citit-o) extrapolează situația asupra întregii străzi, care mai cuprinde vreo 20 și ceva de blocuri de familști, de două sau trei camere; iar articolul, care se numește *Ferentari*, înalță, ca-n basme, situația la rang de exemplaritate pentru întreg cartierul de 100 000 de suflete: „Garsonierele nu sînt singurul tip de locuință, există și apartamente cu două camere. Blocurile sînt clădite din panouri prefabricate mari, pe modelul subsol + parter + 4 etaje. Aglomerația și murdăria sînt de neînchipuit: «o treime dintre locuitori admit că aruncă gunoiul pe fereastră... ceilalți îl duc lîngă bloc». În aceste condiții trăiesc aproximativ 100 000 de oameni“. Chiar așa, 100 000 de ferentariști = 100 000 de *boschetari*? Acum, de exemplu, mă uit pe geam și văd așa: 12 mașini bunicile (loganuri) sau bune (adică străine, în special germane), parcate între blocul meu și blocul de vizavi, și o singură dacie; opt instalații de aer condiționat; gărdulețe metalice, noi-nouțe, care împrejmuiesc parcele de pămînt unde fie sînt flori, fie locuri de parcat mașini. E drept, blocurile nu sînt încă reabilite în oribilele culori țipătoare vizibile în restul orașului, ci au în continuare griul tern al postcomunismului (excepția o reprezintă 2 blocuri care au demarat programul de reabilitate). De asemenea, e iarăși drept că din unghiul în care privesc pot să număr 7 antene digi tv (pe care nu știu de ce le asociez cu sărăcia) și că copiii care se joacă afară sînt îmbrăcați cu haine de la Europa, la fel ca toată lumea de aici.

1. Ruptura de nivel

E suficient să pășești pe Alea ca să-ți dai seama că există o ruptură clară între estul sălbatic al celor 9-10 blocuri de garsoniere, unde au fost izolați drogații și dezadaptații, și unde într-adevăr gunoaiele se aruncă pe geam, tencuiala e căzută și cercevelele geamurilor plesnite – și restul de 20 și ceva blocuri ale Aleii Livezilor, care respiră un aer de sărăcie relativă sau de prosperitate contrafăcută din materiale chinezești ieftine. Dacă te plimbi mai mult, descoperi că Aleea arată chiar mai prosper decât celelalte zone de blocuri învecinate din Ferentari – Tunsu Petre, unde nu sînt interfoane la uși și construcțiile arată așa cum le-a lăsat Dumnezeu și Ceaușescu (doar balcoanele au fost închise și supradimensionate malign, în foamea oamenilor de spațiu).

De altfel, pe Aleea Livezilor, oamenii au izolat și lingvistic cele doua zone – zonei de garsoniere i se spune simplu, *la ghetouri* („Unde stă amărîtul asta?”, „Unde să stea, la ghetouri”). Există o stradă care separă cele două zone și contrastul e spectaculos, impresia de două lumi complet distincte aflate la 30 de metri distanță una de alta e foarte pregnantă. Într-o parte pare că un bombardament nuclear a distrus cîndva orașul și supraviețuitorii sălbăticiți și-au făcut culcuș acolo, în cealaltă vezi o civilizație stîngace cu miros de *working class* – civilizația geamurilor de termopan alb, a interfoanelor, plus o mulțime de copaci care îneacă spațiul dintre blocuri; vezi mămici care împing cărucioare, auzi larma unor copii îmbrăcați în haine ieftine și curate sau hohote de adolescenți la trening, care o freacă pe stradă. Nimeni nu-și aruncă gunoaiele pe geam, ba chiar o vecină mi-a făcut scandal cînd, fumînd la geam, am aruncat chiștocul jos în stradă; în plus, oamenii plătesc serviciile de salubritate și tomberoanele aferente, altfel n-ar avea în ce să caute amărîții de *la ghetouri*, de la garsoniere. E drept, blocurile sînt fără balcoane, camerele foarte mici și nedecomandate, dar oamenii cîrpesc sărăcia cum pot și pe scara unde stau majoritatea și-au renovat apartamentele, au pus termopane la geamuri și au schimbat ușile de PFL cu altele lucioase de metal. În interior, ca să dea luciu, au spart pereții (inclusiv pe cei de rezistență) și au pus laminat pe jos. Sărăcia s-a schimbat și ea, nu mai arată ca-n anii '90.

Lumea care populează apartamentele nu lasă nici ea o impresie de pungă fatală de sărăcie, de *insulă de Lumea a Treia*, cum o prezintă Andrei Pippidi în *Dilema*, chiar dacă prețurile, pentru servicii, sînt la jumătate față de oraș (2,5-3 lei berea la bar de exemplu). Nu neg, firește, că oamenii n-ar fi săraci, e clar că sînt mai săraci decât în restul orașului și de cum cobori din autobuz te izbește un aer de anii '90 – observ doar că sărăcia pare mai *hardcore* decât e și din cauza unui efect de perspectivă, fiindcă multora li se pare intolerabil ca Bucureștiul să conțină o zonă atît de săracă, uitînd că o mulțime din orășelele aparținînd unor județe falite din România arată așa (unul din colegii mei de apartament îmi spunea de pildă că se simte *foarte acasă* aici, că Ferentarii seamănă foarte mult cu orașul lui natal din Moldova). Dar, la fel ca restul Bucureștiului, și Ferentarii se ridică, chiar dacă nu lasă în urmă semne atît de evidente precum celelalte părți ale Capitalei.

Oamenii pe care i-am cunoscut în crîșmele din zonă nu lasă nici ei impresia de sărăcie extremă, majoritatea muncind pe salarii mici în oraș sau în zonă. De pildă, un ceangău de douăzeci și trei de ani venit din Bacău lucrează într-o fabrică de pâine din Ferentari și locuiește într-o cameră din fabrică; nu e foarte fericit, dar preferă Ferentarii decît să se întoarcă în curul lui de sat din Moldova (are și ceva rude în Italia, dar nu s-a putut adapta acolo). Un alt tip, la vreo treizeci de ani, după ce a bătut cîțiva ani Occidentul, s-a angajat la REBU și a încercat să mă convingă că nu-i e rușine de ce face, că profesia lui, așa prost plătită cum e, e foarte onorabilă: *nu fur, nu dau în cap*. Un turc de pe fosta insulă Ada Kalleh care s-a stabilit în Ferentari după ce s-a plimbat prin lume, s-a angajat la bătrînețe om bun la toate într-un bar din zonă. Fosta mea gazdă lucrează ca infirmieră într-un spital bucureștean, iar bărbatul ei e zugrav. Altă cunoștință s-a angajat un timp la *tata Nuțu* (una dintre cele mai respectate figuri din zonă, care are monopol pe lemne de foc pentru casele din Ferentari și din zonele învecinate), unde cîntărea lemnele și le căra cu spatele, apoi ospătar la Hanul Drumețului și acum la o firmă de fier vechi, unde demontează și cară fierul pe care-l aduc oamenii. În fapt, zonele de blocuri ale Ferentariului sînt restrînse (5-6 zone, în care Aleea Livezilor e cea mai extinsă) și cea mai mare parte a cartierului e ocupat de casele din extensia vechii mahalale. Articolul din *Dilema* vorbește despre faptul că oamenii de la blocuri squattează apartamentele – eu n-am auzit asta de la locatarii de la blocurile din zona de familii, care au, se pare, o situație juridică destul de clară, cred că situația îi privește mai repede pe cei care stau fie *la ghetourile* de garsoniere, fie la case, în zona străzii Humulești, unde se sfîrșește orașul – și unde, în haosul anilor '90, tot săracul și-ar fi putut ridica o casă dacă ar fi ținut neapărat. Acolo, în zona de case, inegalitățile se văd prin forța lucrurilor mai tare, cu castele sau case de *șmecheri* pe două-trei niveluri, reliefindu-se stinghere dintre case joase și amărîte de mahala sudistă. Tot acolo (pentru că se termină orașul), oamenii mai practică o agricultură de subzistență, cu trei straturi de arpagic și salată, două animăluțe și trei găini. Poți cumpăra de la ei lapte, ouă și murături bio, la prețuri care desfid orice concurență (3,5 lei kilul de lapte, 4 lei kilul de varză murată sau murături asortate, 7 lei castraveții la butoi).

2. Restaurante și viața bună

Restaurante nu există în zonă; în schimb, pe Prelungire, au proliferat fast-fooduri care servesc la geam shaorma sau sendvișuri – motiv pentru care sărăcia a început să se civilizeze și ea și să arate ca afară, cu supraponderali. Chiar dacă beau mult, oamenii nu-și permit restaurante – cînd beau, o fac de obicei în fața blocului sau a magazinelor alimentare, stînd pe lăzi de bere. Pe stradă, se bea de obicei bere la pet, doar *haladiții* beau bere la sticlă.

Totuși, există și trei crîșme în apropiere (nici una pe Alea, doar *la șosea*, pe Prelungire): una are aspect de boacază comunistă de tablă ruginită, cu două mese înghesuite și o plasmă imensă tronînd pe un perete. Cealaltă crîșmă funcționează și

ca magazin alimentar, permițînd clienților să bea pe terasă bere la pet de un litru. Cea mai haladită e *La băiatu*, pe Zețarilor, care are și biliard și pe vară ține pornit un ventilator șmecher, care împrăștie vapori înghețați. Pînă anul trecut a avut și lăutari de manele (au dispărut, însă, pentru că nu le ieșea banul). De fapt mint, la crîșma-magazin alimentar mai cîntă doi lăutari *old school*, de muzică lăutărească, care se acompaniază singuri cu acordeonul. E mai ieftin să cînți lăutărească, nu-ți trebuie orgă, trupă, instrumente de amplificare – doar un acordeon. Crîșma asta are multă personalitate – deține o terasă foarte frumoasă, cu mese amărîte de plastic, budă turcească și o vie care o acoperă în totalitate, foarte răcoroasă pe vară și care toamna (adică acum) lasă un miros amețitor de struguri, din care ciugulesc ca păsările pămîntului clienții barului.

Am încercat să-l conving pe patron să fac un eveniment acolo, să aduc oameni din oraș să-i audă pe lăutarii bătrîni care îți cîntă pe 5 lei dedicația, dar m-a refuzat. Mi-a zis că nu are nevoie de vizibilitate, îi ajunge cît cîștigă și să-mi văd de treabă. Ok, skillurile mele sociale sînt firave, put de la o poștă a burghezii, dar pe de altă parte patronii nu sînt chiar în regulă și lucrurile stau ca în satul meu natal din Ardeal, unde rulajul e slab și marfa, ca să iasă profitul, rareori e trecută prin casa de marcat. Nu le plac figurile noi, nu vor complicații, le e suficient că au pe cap poliția și celelalte organe de stat abilitate cu controlul, care le iau (un fel de) taxă de șmecherie – o dată am văzut cum, din chioșcul de zarzavaturi de lîngă mine, polițistul de proximitate a plecat cu portbagajul plin.

În lipsă de bani, oamenii socializează în draci. Toți se plîng că *ceilalți* sînt perverși și răi, că nu mai poți avea încredere nici în rude, dar continuă să-și scoată scaunele sau păturile pe trotuarul din față și să pălăvrăgească la nesfîrșit, să se plîngă de sărăcie și să susțină că în timpul lui Ceaușescu era mai bine (chiar și adolescenții au adoptat discursul ăsta, a observat antropologul maghiar Gergo Pulay, care scrie o teză de doctorat despre Ferentari). Seara, străzile se umplu de oameni, nicăieri n-am văzut atîția oameni pe stradă ca-n Ferentari – încît te întreb ce fel de comunități vor să construiască ONG-iștii, de ce se plîng atît că nu există comunități și că ele trebuie construite. E adevărat că lipsa de încredere e generalizată în Ferentari, dar aceeași lipsă de încredere, atît în cel de lîngă tine, cît și în autorități, o pun în evidență și studiile sociologice cu bătaie mai largă (Cătălin Augustin Stoica are un studiu pe tema asta). Întreaga Românie, după douăzeci de ani de capitalism sălbatic și sute de *amoralism familial*, trebuie să învețe solidarizarea civică, nu doar Ferentarii. Oamenii nu au încredere nici în persoane din afara familiei, nici în acțiunea politică și, ca peste tot în țara asta, democrația li se pare vorbă în vînt: ce-i mai mari hoți sînt politicienii, care după ce ies la alegeri se pișă pe oamenii care-i votează – e un clișeu pe care-l auzi peste tot, nu doar în Ferentari.

3. Pacea cartierului sau mafia, poliția și bodyguardii

Nu susțin însă că zona ar fi doar un resort ruginit de veselie proletară și austeritate economică. Are și o parte mai dubioasă, cum știe o țară întreagă și cum

observă și Andrei Pippidi: „Din cauza ratei de criminalitate și pentru a controla traficul de droguri, numărul polițiștilor și al jandarmilor, în Ferentari, este dublu față de celelalte cartiere din București“. Ce nu prea vede istoricul e diacronia, că infraționalitatea nu mai e ce a fost cândva – pe scurt, s-a civilizat și a devenit crimă organizată (i.e. mafie). Ca să fie lăsată să-și facă treburile, contribuie și ea la menținerea liniștii pentru săracii care-și cresc aici copiii. Nu am fost niciodată tâlhărit pe Alee, chiar și atunci când am venit rupt de beat acasă. De fapt, cei care se mai iau de oameni sînt *smardoiășii* (bătăușii) sau *bagabonții* din găștile de adolescenți care împart colțuri de stradă și noaptea se sparg în figuri teritoriale de putere. În anul când m-am mutat aici, un smardoiăș de ăsta s-a desprins de gașcă și m-a abordat pe mine și pe amicul meu, că *voi sigur nu stați pe Alee*. Ca să se dea mare, a scos un cuțit cu arc și ni l-a plimbat prin față. Dar nu ne-a întrebat de bani, demonstrația era de amorul artei.

Ferentariștii înșiși îți spun că zona s-a liniștit mult de cîțiva ani, că sînt duși anii '90 când „intrai la costum și diplomat și ieșezi în chiloți“. Afacerile se fac acum pe ascuns și locuitorii sînt lăsați în pace, mai mult, economia ilegală contribuie și ea la piața de joburi a zonei – se aude că spălătoriile de mașini care înfloresc în zonă rulează bani nefiscalizați, obținuți pe căi chestionabile.

Dar asta nu ține de un specific al Ferentarilor, România e în definitiv un stat mediteranean și, chiar dacă mafiile au apărut și proliferat cu o oarecare retardare istorică, i.e. după căderea comunismului, finalmente au adus și în partea asta balcanică de lume sincronizarea cu lumea democrațiilor occidentale din partea sudică a continentului: o vizită la Napoli mi-a lăsat o impresie covârșitoare de asemănare cu Ferentarii, deși arhitectura era complet diferită, respirînd grandoarea arhitecturii secolului XVIII (cum epicentrul Bucureștiului respiră splendoarea unui Mic Paris). Singurele care au reușit să pună mafia cu botul pe labe au fost fascismele (recte Mussolini) și comunismele estice. E trist, dar nu poți avea democrație/libertate privată și, în același timp, să scapi de mafie, pur și simplu nu se poate – de mafie poți scăpa doar dacă întărești supravegherea și intri în spațiile private ale oamenilor (spun nu eu, ci un expert, Diego Gambetta). Democrația are costuri și beneficii, iar incapacitatea de a lupta eficient contra mafiei e unul din costuri.

Oricum, cît timp nu-ți bagi nasul și nu te interesezi de chestiile din subteran, ai viață bună aici și nimeni nu se ia de tine. În primul an, când încă mai lucram ca jurnalist, am avut probleme cu cineva cu care credeam că m-am împrietenit, pe scurt, după ce m-a lăsat vreo două luni să beau cu el și să trîncănesc mesaje de pace și iubire, a schimbat brusc foaia și m-a amenințat că o să-mi rupă picioarele dacă o să-mi mai vadă mutra pe acolo. Pe de altă parte, a fost și vina mea, am mințit și nu am spus de la început că sînt jurnalist; în plus, sînt autist și interacționez prost cu oamenii, mai ales când au familii sau nu vin din clasa mea de intelectual burghez.

Un joc ciudat par să facă serviciile de protecție și pază – senzația mea e că sînt un fel de interfață între poliție și mafiile locale: astfel, în fața singurului magazin de *legale* care a mai rămas deschis pe Prelungire, e tot timpul o mașină a unui astfel

de serviciu – și nu mi-e deloc clar cui face jocurile: îi țin de șase pe patroni sau îi raportează la Poliție pe cei care cumpără prafuri? Cei mai probabil fac jocurile ambelor tabere, un sociolog mi-a spus că așa merg lucrurile în România, poliția și serviciile conlucrează cu mafia, e felul lor de a ține lucrurile sub control. De asemenea, nunțile de șmecheri care se țin în stradă au parte de unul sau mai mulți bodyguarzi care (Gergo Pulay *dixit*) separă simbolic zona invitaților la nuntă de a simplilor gură-cască care s-au adunat să audă gratis lăutari faimoși de manele. Polițiștii în uniformă apar la petrecere doar să-și ia tainul și uneori se întâmplă să mai închidă petrecerea. Oricum, polițiștii sînt la fel de *golani* ca șmecherii și, în afara uniformei, nimic nu-i distinge – același limbaj și aceleași glume, același machism, același ton răstit. Dar probabil altfel nu se poate, e o lume mai dură aici și de aceea polițiștii au ajuns, într-un sens, să capete culoarea locului, ca să facă față: polițiștii de centru par niște pechinezi șamponați pe lîngă cei din Ferentari.

4. Boschetarii și ONG-iștii

Peisajul mai conține și *boschetari*, săraci lipiți care cară fier vechi sau scormonesc în gunoaie după mîncare, sticle sau plastic. Sînt puțini (în nici un caz 100 000), dar sînt foarte vizibili pentru că sînt șocanți, sar în ochi. Majoritatea sînt *drogați* sau *distruși* (de alcool), îi recunoști după privirea goală, abstrusă și aerul de cîini jigăriți – nebărbierii, cu haine murdare care atîrnă pe trupuri descărnate. Toți sînt scofilciți și ireal de slabi. Uneori te opresc, temători, pe stradă să îți vîndă mărunțișuri furate. Nu au curaj să intre în magazine și crîșme sau să se oprească în fața magazinelor unde bea lumea – fiindcă lumea are boală pe ei și îi izgonește din spațiile astea de socializare. Există (tot Gergo Pulay *dixit*) un consens general că drogații sînt răul cel mare al cartierului – într-o zonă extrem de mixată etnic, spune antropologul, nimeni n-are tupeu să *facă pe față ură de rasă* și toată ura se duce spre drogați (expresia *ură de rasă* a pătruns în limbajul ferentarist, am auzit-o din gura cuiva într-o crîsmă). Sînt însă parte din peisaj și lumea nu reacționează decît cînd se injectează fără rușine în public, atunci îi alungă ca pe maidanezi, cu șuturi în fund și blesteme.

În fine, o altă categorie umană, chiar mai restrînsă numeric decît boschetarii, sînt ONG-iștii. Cel mai bine se descurcă aici cei cu origini țigănești, prin forța lucrurilor ridicați din familii simple – ca profesoara Elena Radu, care, la 18 ani, a fugit din orașelul ei din Moldova, unde ai ei voiau să o mărite cu un alt ursar din neam și, lucrînd ziua și învățînd noaptea, a ajuns profesoară pe Prelungire la Școala 136 și apoi a fost cooptată de ONG-uri să le facă intrarea în teren. Știe să le vorbească oamenilor pe limba lor, cu *fă* și alea, într-un limbaj care, cînd nu te rupe de rîs, face să roșească hîrtia de cît de verde e. Dar puțini ONG-iști au calitățile Elenei Radu, majoritatea celor pe care i-am cunoscut sînt ca mine, par corpuri străine din clasa de mijloc rătăciți în peisajul Ferentarilor.

5. Lumpenii

Dar, repet, *boschetarii* care caută în gunoaie, *șmecherii* realizați financiar sau *smardoiașii* care fac legea pe stradă sînt doar o parte a cartierului; majoritatea e de fapt constituită din oamenii din fosta clasă muncitoare, azi deprofesionalizată. Clasa proletarilor și subproletarilor, ca să mă exprim corect. Cei care au o calificare îi disprețuiesc pe necalificați, în special pe bodyguarzi, că nu știu să facă nimic și nu fac nimic, doar stau toată ziua cu ochii în soare pe 7-800 de lei. Job de loseri cum ar veni, deși după Criză a devenit probabil singura opțiune cu carte de muncă pentru un bărbat fără școală: înainte oamenii mai plecau pe afară la lucru, iar în țară se angajau în construcții sau ca ospătari în restaurante. Acum joburile astea au dispărut și doar cei mai răsăriți dintre ei s-au angajat ca taximetriști – unde, dacă lucrezi 12 ore pe zi, 6 zile pe săptămână, scoți 20 milioane. Cei mai mulți dintre ei par să îngroașe clasa de lumpeni a bodyguarzilor, în mod misterios rămas singurul job care are nevoie nesecată de forță de lucru. Nu poți să nu te întrebi dacă jobul ăsta nu e un fel de a masca șomajul într-un stat care a renunțat la școlile profesionale de trei ani, a încurajat prin pasivitate abandonul școlar și s-a trezit cu o masă de subproletari cu care nu are ce face.

Ce aer de familie îi unește pe oamenii de aici? Simplu, că nu au nimic de-a face cu burghezia, mică sau mare, a Bucureștiului – și că, chiar și cînd se îmbogățesc, nu se integrează în clasa de mijloc, ci în categoria lunecoasă a *șmecherilor*, fiindcă nu au în spate o istorie personală care să conțină suficientă școală. Ce nu prea înțelegi în Ferentari sînt oameni educați, cu facultate, care cam lipsesc din peisaj – și cînd îi vezi îți sar în ochi ca niște alieni. După ce oamenii termină facultatea, simt nevoia să se mute în alt cartier – pînă și Simona Rădoi, blogărița din Ferentari, s-a mutat de aici după ce s-a măritat. Cred că ăsta e motivul pentru care știrile idioate sau condescendente despre Ferentari proliferază în presă: clasa de mijloc educată lipsește din peisaj, iar cei puțin educați care locuiesc/au rămas aici nu pot și nu simt nevoia civică de a-și apăra cartierul, deși sînt complexați de imaginea lui. Prin urmare, poți liniștit să spui, ca *Dilema*, că cei 100 000 de ferentariști trăiesc ca *boschetarii* și nimeni nu o să sesizeze ce metafore suprealiste faci. În plus, clasa de mijloc există doar prin ONG-iști, care n-au interes să facă un portret echilibrat cartierului, întrucît banii vin mai bine dacă sărăcia și problemele sociale sînt prezentate într-o lumină mai apocaliptică decît e cazul. Scopul nobil scuză mijloacele, iar sărăcia rupe inima miloșilor cu bani. La nivelul ăsta, totul e marketing, iar ONG-iștii care operează în Ferentari, Italia sau New York știu să-și prezinte marfa – adică sărăcia. Sună cinic, dar așa stau lucrurile.

6. Concluzie: cine e criminalul?

În concluzie și ca să revin din punctul de unde am plecat, fie (a) Andrei Pippidi rupe citatele din context, fie (b) studiul din care citează lasă deoparte scrupulele metodologice ca să smulgă lacrimi și bani de la filantropi sau fonduri structurale.

Indiferent cum ar sta lucrurile, mi-e teamă că genul ăsta de articole sau studii care exagerează retoric pregătesc gentrificarea cartierului, aflat la doar două stații de metrou de Piața Unirii și cu prețuri imobiliare la jumătate față de restul orașului (20 000 euro pentru un apartament de două camere, la fel ca în orașele moarte din provincie). În cuvintele profetice ale profesorului Pippidi, „reabilitarea acestui teritoriu dominat de mizerie și inevitabila violență care însoțește mizeria ar trebui să fie pe agenda edililor noștri înainte de orice alt program ce urmărește «schimbarea la față» a Capitalei. Un oraș trebuie să se dezvolte armonios, nu cu insule de lumea a treia pierdute în indiferența generală”.

Să mori tu? E adevărat că oamenii se plâng de faptul că, deși în Ferentari și zonele învecinate sînt zone industriale enorme unde se demolează frenetic, nimeni nu se gîndește să transforme măcar una din zonele astea într-un parc frumos și mare, ca în celelalte cartiere... Nici nu ar avea cum, dacă e adevărat ce mi-a spus un prieten arhitect, că zonele astea au fost achiziționate de *barosani* din imobiliare. Pornind de aici, nu e greu de prevăzut că, în cîțiva ani, în locul acestor zone industriale decrepite or să apară zveltele blocuri ale tinerei și impetuoasei noastre clase de mijloc. Și că, după ce or să le izoleze în comunități închise și păzite, poate că or să apară și ceva părculețe. Firește, tot în interiorul acestor *gated communities*.

Ferentarii sînt pur și simplu prea aproape de centru ca să scape, procesul e inevitabil ca o ecuație matematică și în mod ironic facilitat tocmai de ONG-urile care luptă împotriva lui. Nu prea îmi vine să cred că ONG-urile o să-i scoată pe oameni din sărăcie, sînt costuri prea mari și un proces infinit de complicat care nu prea a dat rezultate în lume, nici chiar în New York sau Londra; mai repede o să rezolve sărăcia dislocînd-o, mutînd-o cîțiva kilometri mai încolo, în zone fără potențial imobiliar.

Acum mă uit din nou pe geam, soarele se cerne moale printre crengile plopului din fața ferestrei, un vecin și-a pus covoarele persane la uscat pe un gard și le păzește, jucînd table cu alt vecin. Mi se rupe inima să văd un cartier în care țipă viața și culoarea, cu o viață comunitară mai intensă decît orice amfetamină, și să-mi imaginez că ar putea să dispară. Mă mai doare, masochist, să-l văd distrus, bucată cu bucată, tocmai de ONG-iștii și oamenii de stînga care îl apără – dar procesul s-a declanșat și a devenit bombă cu ceas, în ciuda tuturor intențiilor bune. În fine, sînt conștient că eu însumi, ca individ din clasa de mijloc, am început procesul de gentrificare, o dată ce am decis să mă mut aici sau să scriu genul ăsta de articole.

Față de restul, ca să revin la începutul articolului, nu am sentimente și ca atare nici pretenții. Nu am nici o pretenție de la *Dilema*, dar ab-so-lut nici una, a scris un articol exact în nota în care mă așteptam să-l scrie. *Dilema* nu m-a dezamăgit niciodată.

Gravidă în România: violență structurală sau responsabilitate personală?

de Cristina Alexandra Pop

Adrienne Strong e doctorand în antropologie medicală la Washington University în St Louis, Missouri. Timp de peste un an, a asistat zilnic la controale prenatale și nașteri într-o clinică-dispensar din Tanzania, încercând să identifice cauzele mortalității infantile și materne la nivelul interacțiunii disfuncționale dintre cadrele medicale și viitoarele mame. La întrebarea tulburătoare *de ce preferă viitoarele mame africane să-și riște sănătatea, copilul nenăscut și viața în loc să se lase îngrijite gratuit în cadrul sistemului public de sănătate* au încercat să răspundă de-a lungul vremii și alți antropologi¹. Adrienne descrie scene în care asistentele medicale fie trec nepăsătoare pe lângă femei în travaliu care le cer ajutorul, fie le impun autoritar acestora procedurile standard de naștere, în ciuda inadecvării lor la situațiile concrete, sau scene în care medicii le reproșează printre înjurături gravidelor că și-au administrat singure remedii naturale.

Analiza comportamentului *providerilor* din domeniul sănătății reproductive (doctori, asistente, moașe, infirmiere) față de femei (gravide cu sarcini patologice, viitoare mame gata să nască, lăuze sau doar femei suferind de diverse afecțiuni ginecologice) e o zonă interesantă antropologic pentru a documenta felul în care micropoliticul operaționalizează cotidianul, potențînd, în cele din urmă, macropoliticul.

Pornind de la poveștile din Tanzania (și de la altele asemănătoare din maternități din estul Europei²) vreau să pun în discuție felul în care cadrele medicale par a face uz de o competență dincolo de cea medicală pentru a impune norme ale „rezonabilității” reproductive. Cîteva exemple mai mult sau mai puțin anecdotice, dar nu mai puțin reale, vor ilustra convingerea doctorilor/asistentelor/moașelor că femeile au nevoie nu doar de îngrijire medicală, ci și de *educație pentru sănătate* (în noua limbă de lemn a reformei), de *îndrumare* (concesiv, dar încă elegant exprimat), de *îndreptare* și *constrîngere* (mai pe șleau). Dacă, pentru doctori, femeile sînt de

¹ Vezi, de pildă, Rachel Chapman, *Risking Reproduction in Central Mozambique*, Nashville, Vanderbilt University Press, 2010 (n. a.).

² Michele Rivkin-Fish, *Women's Health in Post-Soviet Russia. The Politics of Intervention*, Bloomington and Indianapolis, Indiana University Press, 2005 (n. a.).

vină pentru condiția lor, antropologii ocultează problema răspunderii personale și atacă domeniul sănătății reproductive din perspectiva relativismului cultural și violenței structurale.

Cine stabilește normele comportamentului reproductiv?

În România, statul, piața liberă și biserica par a fi surse de reglare (implicită sau explicită) a comportamentului reproductiv. Din perspectiva statului, e legitim să încerci să stimulezi creșterea natalității, dar politicile din domeniul sănătății reproductive vizează mai degrabă disciplinarea fertilității.³ Economia de piață a dus la multiplicarea mijloacelor contraceptive disponibile, dar în același timp a inaugurat noi bariere în privința accesului la servicii de sănătate reproductivă de calitate. Iar Biserica Ortodoxă a așteptat pînă în 2005 ca să-și facă publică poziția cu privire la avort și contracepție.

În opinia mea, adevăratul loc unde se impun normele de „rezonabilitate reproductivă” e cel al interacțiunii clinice, nemijlocite, dintre femei și doctori/asistente/ moașe/infirmiere. Voi da în continuare cîteva exemple de asemenea practici, curente în maternitățile din România. Deși aproape invizibile, aceste interacțiuni sînt teribil de eficiente în impunerea (de către cadrele medicale) și însușirea (de către „paciente”) a normelor de conduită sexuală și reproductivă.

- Obstetricieni care dau „vestea” de pe poziții paternaliste deghizate în empatia persoanei I plural: *Pot să vă confirm că sînteți însărcinată. Păstrăm sarcina?*
- Doctori care le recomandă femeilor de la țară inserarea steriletului sau tubectomie pentru că bărbații lor nu vor folosi prezervative, iar ele nu-și vor aduce aminte să ia zilnic pilula.
- Doctori care le recomandă tubectomie femeilor cu cezariană planificată, nu atît pentru a preveni riscul unei viitoare sarcini, ci pentru că unul sau doi copii *sînt de ajuns*.
- Asistente, moașe și doctori care le mustră, tutuindu-le agresiv, pe gravide pentru că nu au grijă de ele și de copil, nu mănîncă echilibrat, cară sacoșe grele etc.
- Moașe/obstetricieni care le ceartă pe femeile în travaliu pentru inabilitatea de a urma întocmai indicațiile (*Împinge!, Respiră!, Acum!*)
- Doctori care le reproșează grobian femeilor pe care le asistă la naștere pre-supusele plăceri ale concepției (*Ți-a plăcut cînd te-ai f...?*)⁴.

Relativism cultural și violență structurală

Antropologii cred că femeile însele nu pot fi făcute responsabile pentru mortalitatea maternă și infantilă sau pentru numărul mare de avorturi, pentru că atitudinea femeilor față de sarcină și naștere e guvernată de norme locale – sociale,

³ Cristina Raț, *Părinți netrebnici și familii sănătoase. Fața disciplinatoare a politicilor familiale*, www.criticatac.ro/7657/parinti-netrebnici-si-familii-sanatoase-fata-disciplinatoare-a-politicilor-familiale (n. a.).

⁴ Vezi și descrierea maternității Giulești făcută de Mircea Cărtărescu, *Uciderea pruncilor*, în *Evenimentul zilei*, 20 august 2010, www.evz.ro/detalii/stiri/senatul-evz-uciderea-pruncilor-903620.html (n. a.).

economice și culturale – care modelează o înțelegere a condiției perinatale potențial conflictuale în raport cu paradigma biomedicală. În plus, femeile sînt nevoite să navigheze abil meandrele unui sistem de sănătate care le apare (asemeni viitoarelor mame din Tanzania) mai degrabă ostil decît prietenos. Prin urmare, privirea antropologică asupra sănătății reproductive e, la rîndul ei, modelată de preocuparea (adesea obsesivă) pentru relativismul cultural și violența structurală.

Dar și acțiunile cadrelor medicale sînt guvernate de „cultură” și de „sistem”. De microcultura interacțiunilor „profesionale”, epurate de empatie, pe care doctorii și-o însușesc încă din studenție și care duce adesea la cinism, blazare și ineficiență⁵. Cît despre violența sistemică, doctorii tind să se delimiteze de ea, perpetuînd-o însă tocmai prin neasumare. Rivkin-Fish (2005) interpretează insistența cu care obstetricienii din Rusia contemporană se delimitează de „sistem” (pe care îl conceptualizează ca pe o entitate distinctă, opresivă, întotdeauna altundeva, întotdeauna alienată și alienantă) drept un caz de nerecunoaștere (*misrecognition*), în sensul lui Bourdieu.

Dincolo de realitatea relativismului cultural și violenței structurale, e totuși validă ocultarea responsabilității personale? În cazul sănătății reproductive responsabilitatea e un subiect spinos și ambiguu, pentru că viitorii părinți se simt egal îndrituiți să și clameze, dar să și respingă implicarea statului. S-au tot dezbătut temele „Al cui e corpul/uterul femeii?”, „Al cui e nou-născutul?”, „Unde se oprește familia și începe patria?”, „Unde se termină patria și (re)începe familia?” etc. Oricum ar fi, statul (fie socialist, postsocialist sau neoliberal) iese prost.

Responsabilitatea pentru păstrarea/reinstaurarea sănătății e însă nu doar individuală, ci, ideal, împărtășită. Conceptul de *sick role*, cu privilegiile și obligațiile aferente statutului de „bolnav”, a tot făcut valuri în sociologie începînd cu anii '50. Cînd e vorba de contagiune, prezumția e că ai obligația să te tratezi nu doar ca să fii sănătos, dar și ca să nu-i îmbolnăvești pe alții. Studiile despre epidemia de TBC din România arată însă că asumarea responsabilității sociale e problematică. Doctorii care ar trebui să-i trateze pe tuberculoși vorbesc neputincioși, asemeni colegilor lor din Rusia, despre dictatura „sistemului”⁶.

Cum se translatează ideea responsabilității sociale în domeniul sănătății reproducerii? Sarcina e sau nu o problemă de sănătate publică? Sănătatea (mamei și a copilului) e un drept sau o îndatorire? Adicăte! *trebuie* să vrei să fii sănătoasă pentru tine, pentru copilul care vine și pentru societate? Și dacă trebuie, și dacă nu trebuie, în virtutea a ce (nu) trebuie?

Pînă una-alta, dacă statul chiar intenționează să stimuleze creșterea natalității, atunci trebuie să-și asigure complicitatea cadrelor medicale din domeniul sănătății reproducerii. Nu documentarele realiste despre ce înseamnă un avort le vor descuraja pe femei să întrerupă sarcinile nedorite, ci obstetricieni și moașe (decent

⁵ Așa-numitul *burnout syndrome*, care a fost descris încă din anii '70 de psihologi (n. a.).

⁶ Vezi Jonathan Stillo, *Cine are grijă de cei care ne îngrijesc?*, www.criticatac.ro/10506/cine-are-grija-de-cei-care-ne-ingrijesc (n. a.).

salarizați!) care nu se vor grăbi să sugereze contracepție din motive de „risc social“, care nu vor traumatiza prin delăsare, violență și cinism viitoarele mame, care nu vor recomanda cezariene inutile doar ca să încaseze o șpagă mai consistentă. Și, mai presus de toate, obstetricieni și moașe care le vor arăta femeilor cât de privilegiați se simt că fac cea mai teribil de grea și de frumoasă meserie din lume atunci când le asistă să aducă pe lume un copil.

De ce un rector nu este un manager al universității

de Norbert Petrovici

Un manager bun

Ce face un manager bun când conduce o afacere? Și ce se întâmplă atunci când un rector se comportă ca un manager atunci când conduce o universitate publică? Managerul caută să maximizeze criteriile de eficiență și se raportează la piață ca la mecanismul esențial care îi semnalizează când aceste criterii nu sînt îndeplinite. Un manager bun este atent să nu piardă procente de piață în fața competitorilor, să nu își piardă avantajul competitiv. Pentru că universitatea publică nu este tocmai o firmă, ci o instituție a statului, managerul rector va încerca să maximizeze și indicatorii birocratici în funcție de care este evaluat pentru a putea să maximizeze veniturile/profitul universității. De aceea managerul rector este o persoană care cunoaște reglementările legale și cele interne ale universității în amănunt și va încerca să se asigure că primește informații de calitate. De aceea el va tinde să multiplice instanțele birocratice pentru a produce date agregate prin care poate lua decizii eficiente. De asemenea, va încerca să producă embargouri/monopoluri informaționale pentru a reuși în jocurile de concurență internă să își devanseze competitorii care încearcă să maximizeze indicatorii birocratici.

Atunci când universitatea începe să fie imaginată ca firmă, avem de a face cu un paradox: studenții sînt atît clienți pe care încercăm să îi convingem să ne cumpere produsul, educația, cît și produsul pe care îl oferim mai departe pieței muncii (o entitate cu contur fantasmatic, dar oarecum presant de reală). Acest model de a imagina conducerea unei organizații se bazează pe urgență, pe o frică constitutivă a pierderii poziției pe piață. Frica constitutivă a unui presupus manager universitar care va maximiza procentul de studenți-clienți/produs este că va pierde în fața unei alte universități sau că nu va mai găsi clienți locali. Așa că va încerca să deschidă universitatea către piețe noi (filiale noi, achiziții de universități mai mici, oferte pentru clienți cu profiluri noi).

În sistemul de finanțare românesc, fiecare student atras înseamnă o sumă de bani (1 student master = 2,2 studenți echivalenți, 1 student doctorat = 3,3 studenți

echivalenți). Tot prin lege este specificat și salariul profesorilor, al celor care muncesc pentru a transforma studentul-client în absolventul-produs. Întrucât banii care vin per student (echivalent) nu acoperă în întregime salariile profesorilor (o incongruență voită pentru a împinge universitățile spre antreprenoriat), UBB-ul acoperă aproximativ 30% din fondurile de salarizare prin fonduri extrabugetare. În plus, ministerul tinde să nu asigure întotdeauna banii necesari salariilor (uneori vin doar 90% din fondul contractat de salarizare, alteori mai puțin), așa că universitatea are nevoie de alte resurse pentru a-și asigura „cash flow-ul”. O sursă importantă în acest sens sînt studenții la plată (adică studenți privați) care plătesc să facă studiile pentru a deveni și ei un produs vandabil pe piața muncii. Deci un manager universitar va încerca să păstreze un ochi la piața muncii (orice înseamnă acest monstru) pentru a putea face acele oferte de studiu care să atragă cat mai mulți studenți la buget și la plată.

Universitatea mai scoate bani și din cercetare, contracte private (firme private, ONG-uri, asociații profesionale, donatori) sau contracte publice (agenții naționale sau internaționale). Iar aici un rector manager competent va încerca să maximizeze cercetarea produsă de către angajați. O sursă de finanțare este și statul român care, în încercarea de a fi la rîndul său un manager competent, oferă recompense financiare universităților care produc cercetare. E drept că această sursă a fost relativ modestă pînă acum, dar noua clasificare a universităților s-a făcut pentru a putea redirecționa de la bugetul de stat fonduri mai substanțiale spre universitățile de cercetare de top în acest clasament.

Ce este problematic la aceasta schemă?

Studenții clienți, absolvenții-produs

În primul rînd, este problematică asumptia conform căreia piața produce bunuri colective prin intermediul deciziilor și dorințelor private. Astfel, decizia despre care specializări sînt cele relevante și care cele irelevante este lăsată în mîinile studenților-clienți, a preferințelor consumatorilor. Iar managerului-rector îi revine rolul de a adapta oferta universității la aceste dorințe. Se presupune că studenții-clienți își iau deciziile pe baza unei estimări corecte, a unei previziuni realiste a cererii pieței muncii pentru tipul de absolvenți-produs în care au optat să fie transformați de universitate.

Doar că piața muncii în România este locală, astfel încît ceea ce e valoros pe piața muncii din Cluj nu e la fel de valoros în Bistrița sau București. De asemenea, piața muncii este fluidă, iar ceea ce este valoros acum, nu va fi valoros peste patru ani, pentru că un manager bun al unei corporații capitaliste va căuta acele locații sau nișe de piață unde există un exces de forță de muncă de un anumit tip, pentru a se asigura că poate negocia salariile viitorilor angajați. Un număr scăzut de angajați cu studii similare nu face bine la afacere, pentru că vor putea dicta ei salariile, crescînd astfel costurile firmei. Așadar, efectul este că și dacă s-ar putea produce informații despre piața muncii care să ghideze studenții-clienți în

alegerea specializărilor pe care și le doresc (astfel încât aceștia să dea la facultate în cunoștință de cauză) aceste informații nu sînt de încredere tocmai datorită dinamicii pieței muncii.

Dar studenții-clienți nu aleg o facultate în funcție de veniturile pe care preconizează că le-ar putea avea ca absolvent-produs care își vinde capacitatea de muncă pe piața muncii. Cu greu ni-i putem imagina pe cei 12 500 de studenți de la FSEGA sau pe cei 6 700 de la Psihologie în UBB ca actori care s-au înscris la facultate pe baza calculului profitului viitor, crezînd că piața muncii îi va putea absorbi în funcție de specializările care le-au urmat. Deciziile studenților urmează mai degrabă fluxul de imaginar și libido legat de ce este interesant, pasionant, atrăgător ca disciplină la nivel social. Ele vin din faptul că managerul a devenit unul din eroii societății capitaliste, iar psihologul pare a fi eroul care rezolvă problemele psihice ale unei lumi sociale postmoderne contradictorii, care produce tensiuni psihice interne tot mai puternice.

Managerul universitar care urmărește maximizarea cifrelor de școlarizare este pus în situația stranie în care trebuie să speculeze acest libido social al studentului-client și eventual să redenumescă specializările existente după denumiri interesante pentru ei sau chiar să sacrifice specializările și disciplinele neatrăgătoare. Adică rectorul sau șefii de departament trebuie să devină „marketeri” buni. Efectul este că atunci cînd te joci cu acest libido social volatil, în facultățile „adaptate” la piață apar variații destul de mari ale numărului de studenți înscriși de la un an la altul. Ceea ce înseamnă că managerul universitar va avea grijă să nu permită să se angajeze prea mulți profesori, ci să mărească încărcăturile profesorilor, să țină cursuri cu sălile pline și să transfere seminariile studenților doctoranzi, care au în norma lor un anumit număr obligatoriu de seminarii. Astfel, facultățile de succes își vor maximiza profitul angajînd 1 profesor la 80 de studenți, precum la Facultatea de Business din UBB (media în UBB este de 1 profesor la 33 de studenți). Sau pur și simplu, managerul rector va juca soarta unor discipline la bursa alegerilor studenților-clienți. De exemplu, în UBB la Fizică avem înscriși doar 400 de studenți (din cei aprox. 49 000). Se pune întrebarea: are sens să mai ținem în viață specializarea Fizică?

Profesorii – angajații care produc ISI

Un manager rector ar răspunde că are sens să ții în viață Fizica doar dacă salariile angajaților sînt plătite din cercetare sau dacă avem angajați care produc cercetare suficient de multă încît să aducă profit universității. A doua asumție problematică a modelului managerial de la care am pornit se referă la existența și deziderabilitatea existenței unei piețe a „cercetărilor”. Să explorăm, așadar, ce presupune aceasta piață. Ca orice piață, are nevoie de informații pentru a funcționa: orice firmă are nevoie să știe nu doar cîte procente de piață deține, ci mai ales dacă costurile de producție sînt suficient de mici pentru a-i asigura un profit. De aici dorința de a măsura performanța angajaților și a formelor de muncă, care, prin natura

ei, este rezistentă la cuantificare. Efectul – noi straturi de management și birocrăție care să măsoare, să controleze și să producă date care să fie apoi transformate în tehnici de eficientizare a controlului angajaților pentru minimizarea costurilor.

Lucru acesta se întâmplă deja în universitate. Granturile de cercetare presupun formulare, indici, devize ante și postcalcul, contabilitate, fișe de pontaj, referate de necesitate, referate de necesitate pentru mobilități interne, ordinul rectorului pentru mobilități externe etc. Toate această birocrăție vine din necesitatea de a produce date în mod continuu, care trebuie apoi agregate pentru a putea evalua eficiența grantului. Produsul grantului este articolul ISI. Iar ISI este o listă de jurnale și conferințe indexate de către o corporație privată, ISI Thomson, care supervizează niște indicatori formali de calitate: dacă fiecare număr al unui jurnal iese la momentul anunțat, dacă limba articolelor este una de circulație internațională, dacă autorii sînt afiliați la instituții din mai multe țări, dacă există recenzare anonimă din partea colegilor etc. Adică o altă birocrăție pentru a califica un produs ca fiind de calitate.

Piața cercetărilor devine posibilă doar dacă produsul final este standardizat (articole ISI) și dacă procesul de producție devine standardizat (prin birocrăția de granturi) pentru a-i putea fi evaluată eficiența. Pentru a evalua un cercetător, un departament sau o facultate, universitatea are nevoie să producă date agregate pentru a vedea cum se poziționează pe piața cercetărilor. Acest lucru produce mai multă birocrăție și autosupervizare continuă (trebuie să completăm baze de date oficiale pentru a ne oferi CV-ul în format cuantificabil instituției și uneori baze de date oficiale pentru minister). E nevoie de mai multe niveluri de management pentru a se maximiza criteriile de eficiență la fiecare nivel. Noi înșine devenim manageri ai propriului sine, maximizîndu-ne CV-urile și fiind obligați să devenim management de granturi – simplu membru de grant este punctat prost în următoarele granturi pentru care vrei finanțare. Șefii de departament devin manageri, la fel ca decanii, rectorul și prorectorii, directorul de la contabilitate granturi, personalul de la contabilitate finanțe, contabilul-șef, directorul economic etc.

Ca să rezum, promisiunea unui „management” al cercetării se traduce în mult mai multă birocrăție și în multiplicarea șefilor. Înseamnă mult mai puțin control al propriei vieți instituționale și mult mai multă producție de hîrtii. Promisiunea unui rector manager înseamnă presiuni continue pentru a produce evaluări care să determine eficiența noastră de la cel mai mic nivel în sus, începînd cu propria noastră persoană. O eficiență înțeleasă vetust, prin standardizarea produsului și a procesului. Plăcerea cercetării și cunoașterii sînt înlocuite de necesitatea de a completa formulare.

Universitatea nu este o firmă condusă de un rector manager bun

Managerul rector maximizează procente pe piața studenților pentru a face față concurenței, crescînd astfel continuu universitatea. O poate face prin creșterea numărului total de studenți la 50 000, precum UBB-ul, sau prin achiziții de universități mai mici, cum a făcut Universitatea Tehnică Cluj-Napoca cu Universitatea

Baia Mare, sau poate crește numărul de studenți internaționali la plată cum a făcut Universitatea de Farmacie și Medicină.

Managerul rector maximizează procentele pe piața cercetărilor ISI și a citărilor ISI. Acest lucru îl poate face prin birocratizare, multiplicarea nivelurilor de management, autoevaluare continuă, evaluare periodică instituțională, audit permanent.

Însă, universitatea nu este o firmă. Studentul nu este client și nici produs. Cercetarea nu este un produs clasificat ca fiind de calitate sau nu de firma ISI Thomson. Iar rectorul nu este un manager. „Logica pieței“ devine „implacabilă“ doar dacă îi oferim noi acest statut iluzoriu. Iar ea, ca să primească caracterul de „realitate implacabilă“, are nevoie de frică, de amenințare că prin pierderea poziției pe piață vom ajunge în poziția iminentă de a ne pierde salariile. Dacă afacerile care funcționează ca afaceri intră periodic în criză, de ce să transformăm serviciile publice în afaceri? De ce să folosim această imagine a pieței și a managerului drept ghid pentru ce înseamnă un rector bun al unei universități publice?

În loc de democratizarea universității, s-a produs masificarea ei. În spatele logicii „finanțarea urmează studentul“ stă un deziderat nobil, acela de a deschide universitatea studenților și dorințelor lor. Însă mecanismul prin care s-a făcut această deschidere nu este cel corect. Studenții trebuie invitați să devină coproducători ai propriului program de învățământ, ai cunoașterii pe care încep să o stăpânească pe măsură ce și-o apropiază. Să poată controla în mod real procesul de învățare în care ei sînt angajați. Evident studenții nu au cum să știe domeniul pe care îl vor învăța, aici profesorul cunoaște autorii, temele, dezbaterile. Însa profesorii devin parteneri de cunoaștere, iar studenții sînt invitați să devină producători de cunoaștere pe măsură ce cunosc și își apropiază un câmp particular de teme. Acest deziderat general înseamnă lucruri foarte concrete prin care lista de lecturi, lista de activități și materiile devin lucruri deschise negocierii. Înseamnă să nu mai reducem societatea la „piața muncii“ și să încetăm să adaptăm universitatea la nevoile unor „firme private“. Dacă firmele private au nevoie de calificări specifice, pot apela la alte firme private pentru servicii de training.

O viziune alternativă

Societatea înseamnă contextul mai larg în care trăim cu ceilalți și în care cunoașterea are un rol foarte practic de înțelegere și transformare a acestui context. Cunoașterea, tehnică, umanistă sau socială, ne este utilă nouă tuturor și fără ea nu ne-am putea imagina modernitatea. Cunoașterea pe care o producem ca cercetători devine relevantă societății în care trăim nu prin transferuri către „piață“, ci deschizînd-o, alături de studenții noștri, către întreaga societate. Eu argumentez aici că nu putem vedea în cunoaștere un produs care aduce bani, ci acel lucru pe care instituția noastră publică îl oferă societății căreia îi aparține și mai ales îl oferă tuturor studenților care doresc să învețe.

Este absurd faptul că cercetarea plătită de către cetățenii acestei țări ajunge să fie publicată și accesabilă doar în reviste al cărui conținut poate fi citit doar dacă

îl plătești. Este absurd ca universitatea să devină o firmă de training, o anexă a pieței. Universitatea nu este o fabrică, universitatea nu este o corporație. Studenții și profesorii nu sînt antreprenori ai propriului sine care investesc în „capital uman” cu scopul de a avea o „meserie”. Imaginea rectorului manager ne duce în tot felul de înfundături și avem nevoie de noi imagini care să ne ghideze acțiunile.

Avem nevoie de o imagine alternativă. Modul în care văd eu universitatea este ca pe un loc în care conlucrăm pentru a lua decizii împreună pe baza unor principii care mixează democrația reprezentativă (alegerea senatorilor și forumul Senatului/alegerea rectorului și instituția Rectorului), democrația participativă (comisii tematice cu rol de consultare deschise oricărei persoane interesate), democrația consensuală (implicarea cît mai multor persoane din corpul profesoral și studentesc pentru a decide asupra unor teme de interes).

Universitatea este un bun public, iar noi sîntem persoane care caută emanciparea, rațiunea publică, sincronicitatea emoțională cu Celălalt, democrația consensuală, controlul propriului destin și al celui colectiv. Atunci cînd studenții urmează o școală, sînt pregătiți astfel încît să poată să aibă și o ocupație, însă a reduce universitatea la acest lucru este problematic. Universitatea produce studenți cu mințile deschise la lumea în care trăiesc, la societatea din care provin, la natură și procesele complexe care constituie mediul nostru înconjurător. Universitatea deschide apetit spre cunoaștere, minți curioase. Universitatea este un loc în care studenții și profesorii conlucrează pentru a produce cunoaștere relevantă social, în care conlucrează pentru a înțelege cum poate cunoașterea produsă să intre în dialog cu societatea și să-i devină utilă. Universitatea produce cunoaștere relevantă societății. Universitatea are rolul de a produce cunoaștere publică, nu produse apropiate de către piață (fie că e vorba de absolvenți, fie că e vorba de cercetători sau cercetări marketizabile).

Cel mai realist lucru de făcut în acest moment este să încercăm să redăm universitatea studenților și profesorilor ca loc de cunoaștere și învățare. Deja am experimentat cu modelul managerialist, acest model produce foarte multe contradicții, iar implementarea lui pare o distopie.¹

¹ Pentru mai multe informații pe tema acestui articol, vezi și www.multiversitate.ro (n. a.).

Ascensiunea Chinei sau povestea unui leninism de succes

de Gabriel Chindea

„În lume suflă două vânturi, de răsărit și de apus. Iar un proverb chinezesc spune: «fie vântul de apus va fi mai tare decât cel de răsărit, fie vântul de răsărit va fi mai tare decât cel de apus». Or, în vremea noastră, vântul din est suflă mai puternic decât cel din vest.“

(Mao Zedong)

„Lăsați-i pe unii să se îmbogățească primii, ceilalți o să-i urmeze, iar bogăția va fi generală.“

(Deng Xiaoping)

Este China o țară comunistă sau capitalistă?

Sansa a vrut să călătoresc de curînd în China. Am vizitat coasta și, bineînțeles, Shanghaiul, dar și interiorul țării, cu orașe miniere precum Datong sau Taiyuan. Am văzut centrul puterii, la Pekin, însă și fostele colonii europene de la Macao și Hong Kong. Pretutindeni, impresiile au fost puternice, deși amestecate. Întors acasă, am încercat să înțeleg mai bine fenomenul chinezesc și iată câteva dintre concluziile la care am ajuns.

De o sănătate economică aproape insolentă, dacă e s-o compari cu slăbiciunea de azi a Occidentului, China începe (sau reîncepe) să facă istorie. În clipa de față, ea are în urmă treizeci și trei de ani de dezvoltare neîntreruptă, cu un produs intern brut al cărui ritm mediu de creștere în ultimele două decenii s-a apropiat de 10% pe an și cu un șomaj mai degrabă în scădere. Greutatea ei s-a mărit de la 1,7% din PIB-ul mondial în 1980 la 8,6% în 2009, reușind să sporească mai bine de cinci ori. Nu degeaba a ajuns China în 2010 a doua economie a planetei, cu perspectiva de a depăși în 2018 și Statele Unite¹. În plus, din atelierul lumii, cum era socotită pînă nu demult, țara pare să fi devenit și bancherul globului. Ea are cele mai mari rezerve valutare din lume (în jur de 3 200 de miliarde de dolari) și

¹ Vezi www.economist.com/blogs/dailychart/2010/12/save_date (n. a.).

e curtată să se implice în redresarea finanțelor internaționale, inclusiv ale Uniunii Europene. Cît despre lansarea din august 2010 a ofertei publice inițiale (de acțiuni) a Băncii Agricole a Chinei, ea a fost cel mai mare eveniment bursier de felul acesta din istorie. În sfîrșit, pînă și la capitolul, obsedant pentru unii, al existenței unei clase de mijloc, China stă foarte bine: ea este astăzi primul cumpărător din lume de automobile, telefoane inteligente sau chiar plane (semn, dacă mai era nevoie, că nici la snobism nu vrea să rămînă în urmă)².

Totuși, dacă datele economice sînt clare, înțelesul istorico-politic al acestei evoluții spectaculoase pare mai greu de prins. Iar despre China zilelor noastre circulă în general două teorii care se bat cap în cap.

Astfel, pentru unii, în special de dreapta, China a fost și este încă o veritabilă întrupare a ideilor comuniste. Așa încît existența unui capitalism chinezesc – despre care se vorbește tot mai des în ultimii ani, spre a i se atribui fulminanta dezvoltare a țării – e nesocotită sau chiar negată cu totul. Căci, ni se spune, capitalismul nu poate funcționa cu adevărat într-un stat comunist. Prin urmare, capitalismul chinezesc trebuie că este măsluit și nicidecum autentic. Și într-adevăr, nu e oare China o țară nedemocratică? Iar statul nu se amestecă mereu în economie? Și nu se plasează China în afara actualului sistem economic mondial ori de cîte ori încearcă să se strecoare printre regulile de liberă concurență ale Organizației Mondiale a Comerțului sau să submineze hegemonia occidentală asupra lumii? Ca atare, ce alte dovezi ne mai trebuie spre a înțelege că e vorba de un regim comunist? De unde apoi și concluzia că prăbușirea Chinei e aproape, fiindcă numai adevăratul capitalism ar fi pasămite la adăpost pe lumea asta de falimentul generalizat.

În schimb, pentru alți observatori, să zicem de stînga, aceeași Chină se prezintă exact pe dos, și anume ca o țară fără nimic comunist în ea. Căci proprietatea privată – ni se spune de astă dată – propășește aici nestingherit, profitul e unicul criteriu al activității economice, iar inegalitățile sociale cresc mereu, strigătoare la cer. În plus, despre deplina integrare mondială a Chinei aproape că nu mai merită vorbit, altminteri n-ar fugi toate capitalurile într-acolo, dezindustrializînd Apusul. Unde mai pui că nu lupta cu Occidentul, ci imitarea lui pare să precumpănească în China. Iar asta nu doar tehnologic, ci și ideologic, de vreme ce fiica viitorului secretar general al Partidului Comunist Chinez a plecat la studii în Statele Unite³, iar unele declarații ale responsabililor economici chinezi – cei mai mulți formați tot în America – par să miroasă mai degrabă a liberalism decît a socialism⁴. Semn

² Vezi Flora Montcorbier, *Chine, les habits neufs du capitalisme mondial*, în *Éléments*, nr. 140, sept. 2011, p. 34 (n. a.).

³ www.lefigaro.fr/international/2010/10/19/01003-20101019ARTFIG00643-xi-jinping-futur-maitre-de-la-puissance-chinoise.php (n. a.).

⁴ Observația îi aparține lui Martine Bulard (blog.mondediplo.net/2011-11-14-La-Chine-la-crise-et-les-fraudeurs), care semnalează interviul acordat televiziunii Al Jazeera de către Jin Liqun (președintele China Investment Corporation, fond suveran de 400 de miliarde de dolari însărcinat cu investițiile în străinătate ale rezervelor valutare chineze). Potrivit acestuia, „greutățile apărute în țările Europei se datorează exclusiv problemelor acumulate de o societate aflată la capătul puterilor și care trăiește din achiziții sociale. Legile sociale sînt depășite. În loc de muncă dură, ele duc la lene și indolență.

că, în ciuda spoliilor populare, societatea chineză ar fi devenit încet-încet capitalistă, iar în comunism nu mai cred nici măcar conducătorii ei.

Iată, prin urmare, simplificînd puțin, rumorile care circulă în jurul fenomenului chinezesc. Și totuși care e adevărul? Și de unde vine o asemenea neînțelegere, chiar contradicție, între diversele păreri? În sfîrșit, ce e pînă la urmă real sau ireal în China, capitalismul ori comunismul? Sau poate că tocmai dihotomia asta nu e potrivită acum? Mai ales că ideea existenței unui capitalism chinezesc, justă de altfel, presupune adeseori și o ruptură istorică între China reformistă de astăzi și cea maoistă de altădată care nu mi se pare adevărată. Iar asta în vreme ce teoria, greșită după mine, care face din comunism adevărul Chinei, merită luată și ea în calcul, în măsura în care afirmă, din contră, existența unei continuități între trecutul și prezentul chinezesc.

Cum să judecăm China? Cîteva criterii nepotrivite

Firește, concluziile legate de China sînt de multe ori parțiale sau aproximative pentru că criteriile după care o judecăm nu sînt cele mai bune.

Așa de pildă, se vorbește despre lipsa de libertate politică din China și, mai cu seamă, despre drepturile omului, a căror încălcare (în Tibet, în Xinjiang etc.) e luată ca argument pentru caracterul comunist al țării. Dar asta ca și cum lumea nu ar fi plină de regimuri autoritare pe care cu siguranță nimeni nu le va socoti drept comuniste, cum e bunăoară Arabia Saudită. Ba mai mult, ca și cum capitalismul ar fi prin esență un fenomen democratic și n-ar exista și un capitalism autoritar, cum a fost în Chile în anii '70 ori cum mai este în Singapore astăzi.

Sau, tot așa, observatorii Chinei caută să înțeleagă ce se întîmplă acolo urmărind evoluția – de altfel foarte schimbătoare în ultimii ani – a regimului proprietății, de stat sau particulare. Criteriu, cu siguranță, interesant, care spune multe, dacă nu ne vom mărgini însă, cum se întîmplă de obicei, să facem din simpla prezență ori absență a statului în economie semnul univoc care să distingă comunismul de capitalism. Ca și cum n-ar exista state implicate în treburile economice, dar ne-comuniste, cum se întîmplă să fie bunăoară Iranul sau cum au fost atîtea alte țări din Lumea a Treia, imediat după obținerea independenței, ori Germania nazistă de altădată. Sau, invers, ca și cum acceptarea proprietății private și a întreprinderii particulare ar fi fost dintotdeauna incompatibilă cu politicile partidului comunist. Iar NEP-ul lui Lenin, la care voi reveni imediat, e cel mai bun contraexemplu.

În sfîrșit, cea mai mare greșeală de înțelegere a Chinei contemporane vine, cred eu, din analogia cu cele întîmplate în ultimele decenii în fostul spațiu sovietic (URSS și Europa de Est). Adică acolo unde, în urma unor revoluții ori reforme politice, regimurile socialismului real s-au prăbușit la sfîrșitul anilor '80, urmate de tot

Sistemul de incitare la muncă e pe butuci. De ce unii din locuitorii anumitor țări din zona euro să fie obligați să lucreze pînă la 65 de ani sau chiar mai mult, pe cînd în alte țări ei ies cu ușurință la pensie la 55 de ani și stau întinși la plajă? Cf. www.aljazeera.com/programmes/talktojazeera/2011/11/2011114434664695.html (n. a.).

felul de schimbări radicale. De unde, aşadar, ispita căutării unei evoluţii şi rupturi asemănătoare, chiar dacă mai temperate, şi în China, care să opună o epocă mai curînd socialistă alteia mai curînd capitaliste. Iar argumentele nu lipsesc, fireşte, mai ales că pînă şi Constituţia chineză a făcut loc la începutul anilor '90 unor expresii precum „economia socialistă de piaţă”. După cum există apoi regimuri comuniste îngheţate, precum cele din Cuba sau Coreea de Nord, unde contrastul cu cele petrecute în China sare în ochi.

Şi totuşi analogia cu vechea zonă sovietică este, cred eu, cel puţin pripită. Iar ipoteza contrară, a continuităţii istorice profunde între China maoistă şi cea postmaoistă, mi se pare mai corectă. Mai ales că aşa-zisele reforme chinezeşti, începute în 1978 (la doi ani după moartea lui Mao) şi accelerate în anii '80, au fost anterioare Perestroikăi, căderii Zidului de la Berlin ori dispariţiei Uniunii Sovietice şi s-au petrecut, internaţional vorbind, în plină perioadă comunistă. Ceea ce le face, aşadar, mai greu de comparat cu trecerea de la socialismul real la capitalismul liberal de la noi.

Cît despre Deng Xiaoping, iniţiatorul şi eminenţa cenuşie a acestor reforme, el nu a făcut parte dintr-o generaţie mai nouă şi potenţial revizionistă de comunişti, cum s-a întîmplat cu Gorbaciov. Din contră, contemporan, şi nu doar rival cu Mao, participant la Marşul cel Lung şi la lupta împotriva naţionaliştilor lui Chiang Kai Shek, Deng a fost legat de toate ofensivele şi planurile mai importante ale Partidului Comunist Chinez. Nici măcar pragmatismul lui economic, care l-a făcut celebru, nu ţine de o subită şi tîrzie revelaţie de bătrîneţe. Dimpotrivă, la începutul anilor '60, ca înalt responsabil al partidului, el mai dusesse, alături de preşedintele de atunci al Republicii Populare, Liu Shaoqi, aceeaşi politică. Iată de ce ar trebui să vedem în reformele sale de mai tîrziu o confirmare mai mult decît o renegare a vechilor lui idei comuniste.

Ce este China astăzi? Un leninism de succes

Fireşte, asta nu înseamnă că cei care neagă astăzi capitalismul chinezesc şi spun, în ciuda tuturor evidenţelor, că în China nu există aşa ceva ar avea dreptate. Căci nu doar capitalismul, dar şi schimbările de după moartea lui Mao sînt neîndoelnice. Şi lor li se datorează, de altfel, decolarea chineză.

Pe de altă parte, care ar fi atunci natura continuităţii dintre trecutul şi prezentul Chinei despre care tocmai am vorbit?

Or, răspunsul ţine de un al treilea termen, care lipseşte de obicei din actualele dezbateri care opun comunismul capitalismului. E vorba de leninism, adică de acea formă particulară, ba chiar eretică de marxism care şi-a făcut intrarea în lume în urma Revoluţiei Ruse din 1917, instalîndu-se şi în China după 1949. Iar asta întrucît leninismul, aşa cum urmează să explic mai jos, a fost un proiect politico-economic amestecat şi echivoc, care nu s-a confundat, de aceea, nici cu comunismul pur şi simplu şi nici cu un simplu capitalism.

Or, dacă China de astăzi nu poate fi socotită nici o societate socialistă, nici una capitalistă și ni se prezintă ca un sfinx, e pentru că, de fapt, este o țară leninistă. După cum ambiguitățile ei nu sînt altceva decît ambiguitățile originare ale leninismului însuși. Iată, așadar, de ce nu cred că actuala Chină ar fi diferită în esență de cea de acum patruzeci sau cincizeci de ani.

În sfîrșit, dacă ar fi să recunoaștem totuși ceva nou la China de azi e faptul că, față de trecut, acum sîntem martori, ce-i drept, la o politică leninistă funcțională, chiar la un soi de leninism de succes. Or, după eșecurile de altădată, din Uniunea Sovietică, dar și din China însăși, un astfel de leninism a ajuns să fie pentru mulți aproape de nerecunoscut. Și totuși reușita leninismului, iar nu îndepărtarea de el și, prin urmare, de socialismul real de odinioară, explică ce se petrece astăzi în China.

*Cîteva cuvinte despre leninism: o revoluție proletară victorioasă,
dar prematură, imposibil de continuat fără capitalism de stat*

În ce-l privește, la începuturile lui, leninismul a fost legat de o situație istorică destul de particulară. E vorba de imperialismul european de la începutul secolului XX și de urmările sale social-politice care nu fuseseră anticipate aproape de nimeni, fie liberali, fie marxiști.

Într-adevăr, inițial, în a doua jumătate a secolului XIX, toată lumea se așteptase la progres și la un fel de uniformizare mondială de la maturizarea și extinderea globală a capitalismului. Și totuși, odată împlinită, această extindere începuse să producă dezechilibre și conflicte neașteptate. De pildă, în locul mult așteptatului comerț liber și al păcii eterne, concurența dintre statele capitaliste mai tinere și cele mai bătrîne se îndrepta spre război. Iar asta în vreme ce, pe de altă parte, în locul lumii diverse și multipolare de odinioară, populate de felurite culturi și imperii milenare, se năștea o opoziție tot mai simplă între un centru avansat și o periferie subdezvoltată. Mai mult, o periferie care, deși atinsă de duhul modernității – sub formă de carteluri industriale ori capital financiar –, nu părea sortită egalității cu centrul și nici nu avansa spre ceea ce părea a fi idealul lumii burgheze: industrializare profundă, negoț echilibrat, independență națională, democrație liberală etc.

Ceea ce se vedea, de altminteri, și din noua situație în care ajunsese proletariatul. Mai numeros și mai bine organizat în țările europene, dar pârtaș la beneficiile politicii coloniale („social-imperialismul” cum era numită în epocă) și astfel împlînzit, el creștea mai rudimentar în restul planetei, dar și mai sălbatic în sărăcia lui lipsită de speranță. De unde și apariția unor situații revoluționare pe la marginile lumii, acolo unde nu se așteptase nimeni. Sau, ca să fim mai preciși, acolo unde însăși inteligența marxistă vorbea numai de o recuperare în etape, iar nu în hopuri a decalajului istoric. Ceea ce ar fi însemnat însă, politic vorbind, ca revoluția proletară să tot aștepte, lăsîndu-se devansată cu stoicism mai întîi de o revoluție burgheză, iar apoi de apariția unei societăți capitaliste dezvoltate, aidoma celei existente în Apus.

Or, împotriva unor asemenea prejudecăți evoluționiste, Troțki a fost primul care a vorbit de o „revoluție permanentă”. Adică a socotit că, într-o țară întârziată precum Rusia țaristă, revoluția proletară i se poate substitui, fără să mai aștepte, celei burgheze. Căci, odată atinse de modernitatea capitalistă, periferiile lumii ar putea, ba chiar ar fi nevoite să nu se mai dezvolte liniar, ci inegal și în salturi. Nu degeaba pînă și populațiile primitive ajunse în contact cu europenii trecuseră, bunăoară, de la arcul cu săgeți direct la pușcă, fără a se mai încurca cu formele intermediare ale istoriei armamentului.

Și într-adevăr, în Rusia începutului de secol XX, pătrunderea marelui capital internațional slăbea societatea feudală, ba naștea și un proletariat insurgent oarecum peste capul burgheziei locale, care nu mai apuca să se dezvolte și să-și joace rolul politic. La fel cum, odată cu capitalul străin, veneau din Occident și cele mai noi idei politice de acolo, și în primul rînd teoriile socialiste. Ca atare, se va întreba Troțki, cine, dacă nu muncitorimea rusă, putea răsturna autocrația, așa încît, în mod neașteptat, „valetul [proletar] să ia puterea înaintea stăpînului său [burghez]”⁵? Ceea ce însemna însă transformarea revoluției antifeudale direct într-una proletară, mai ales dacă muncitorii ruși ar fi acceptat și ideea lui Lenin, de a atrage în luptă țărănimea de partea lor.

Desigur, o asemenea tactică politică destul de originală nu putea convinge pe toată lumea. Și, de altfel, ea i-a scandalizat în primul rînd pe marxiștii ortodocși, pentru care etapele istorice nu puteau fi arse cu totul, țărănii erau lipsiți de potențial socialist, iar o revoluție proletară în țări subdezvoltate era, dacă nu imposibilă, cel puțin lipsită de sens.

Cît despre desfășurarea istorică ce a urmat, ea nu le va da dreptate, după cum se știe, nici ortodocșilor și nici leniniștilor. Căci, în ciuda crizei și a suferinței sociale de după Primul Război Mondial, revoluția proletară nu se va produce în Occidentul cel avansat, cum crezuseră marxiștii ortodocși, ci doar în întârziata Rusie (iar apoi în alte țări din Lumea a Treia, între care și China), ca luptă antiimperialistă, muncitorească-țărânească. Dar asta, pe de altă parte, fără ca o asemenea revoluție să fie totuși cu adevărat socialistă, cum se iluzionaseră leniniștii.

Căci același retard al Rusiei ori al Chinei, care îi îngăduise revoluției proletare să o ia înainte, iar partidului comunist să pună mîna pe putere, nu era totuși propice nici social, nici economic socialismului. Iar asta întrucît nu doar burghezia, care nu reușise să împiedice revoluția muncitorească, ci și proletariatul, care o provocase, erau cam subțiri în acea lume agrară abia atinsă de modernitate. Or, socialismul la care visaseră marxiștii avea nevoie de un proletariat evoluat, atît ca număr, cît și ca stil de muncă și organizare, spre a nu mai vorbi de resurse tehnologice, care să ceară și în același timp să permită o reorganizare colectivă a producției. Condiții de negăsit, însă, altundeva în afara lumii dezvoltate.

De unde, așadar, și adevărul aventurii leniniste: o revoluție proletară victorioasă, dar prematură, care urma să aibă nevoie de încă multă dezvoltare productivă ca

⁵ Lev Troțki, *Bilanț și perspective*, cap. 4, „Revoluția și proletariatul”, 1905 (n. a.).

să-și atingă ținta. Ca și capcana în care se va găsi prins comunismul leninist, care va trebui să „construiască”, în fond, capitalismul, și nu socialismul. Căci numai deposdarea lucrătorilor de o parte din muncă și reinvestirea ei masivă în instrumente productive puteau asigura dezvoltarea dorită. Or, tocmai asta știa capitalismul să facă atât de bine, când, în numele proprietății private, separa forța de muncă de mijloacele sale, care puteau spori astfel nestingherit sub formă de capital.

Ce-i drept, față de capitalismul clasic, de data asta întregul proces urma să fie așezat sub controlul unui partid comunist și să ia, așadar, forma unui capitalism de stat. În practica reală, însă, asta putea să nu însemne neapărat mai puțin capitalism și mai puțină exploatare a muncii, ci dimpotrivă.

În fine, dovada că Lenin însuși a înțeles de la început paradoxul statului său comunist, obligat să le stoarcă muncitorilor și țăranilor plusvaloare ca un adevărat capitalist, nu trebuie nici ea prea mult căutată. „Nu sîntem destul de civilizați, spunea el în 1923, pentru a trece direct la socialism, deși avem deja premisele politice”⁶; sau, tot Lenin, dar în 1918: „realitatea ne spune că un capitalism de stat ar fi un pas înainte. Dacă am putea ajunge în cît mai scurt timp la capitalismul de stat ar fi o mare victorie”⁷.

Și într-adevăr, capitalismul de stat a rămas pînă la capăt adevărul profund al leninismului, explicînd mai bine decît alte concepte istoria socialismului real. Căci ce nume merită așa-zisul „comunism de război” sovietic al anului 1918, care nu a naționalizat industria din rațiuni socialiste, ci pentru mai multă eficiență economică? Comunism de război ce a eliminat, pe deasupra, controlul muncitoresc al producției, apărut în urma consilismului Revoluției din 1917, și a transformat lucrătorii în simpli salariați ai statului patron, fără drept de grevă, supuși disciplinei și diviziunii muncii, taylorismului și direcțiunii formate din specialiști burghezi.

Sau cum ar trebui privită Noua Politică Economică (NEP), începută tot de Lenin în 1921 pentru încă și mai multă eficiență? Mai ales că, păstrînd în proprietatea statului controlul băncilor, al comerțului exterior și al unei părți din industrie, partidul lăsa, în schimb, mînă liberă întreprinderii private din agricultură și micului comerț. Ba mai și invita industriașii străini, nemți mai ales, să investească sau să primească în concesiune diverse fabrici și uzine din Rusia⁸.

În sfîrșit, tot capitalism de stat rămîne numele cel mai potrivit și pentru etatismul economic absolut al lui Stalin, clonat apoi și în restul lumii comuniste, inclusiv în China maoistă. Iar asta chiar dacă multă lume a văzut în el un soi de socialism. Căci nu a fost el oare continuarea, cu alte mijloace, mai radicale, a aceleiași politici de acumulare susținută de capital pe spinarea celor ce muncesc? Cum bine o presimțiseră, de altminteri, deja din secolul XIX, unii marxiști ortodocși, precum Wilhelm Liebknecht cînd spunea că „nimeni n-a combătut mai tare socialismul

⁶ V. I. Lenin, „E mai bine mai puțin bine”, *Pravda*, nr. 49, 4 martie 1923 (n. a.).

⁷ V. I. Lenin, „Raport despre sarcinile imediate ale guvernului sovietic”, aprilie 1918 (n. a.).

⁸ Așa se explică, de exemplu, restabilirea relațiilor diplomatice dintre Rusia și Germania și semnarea în 1922 a Tratatului de la Rapallo (n. a.).

de stat decât noi, socialiștii germani, și nimeni n-a arătat mai clar ca mine că socialismul de stat este în realitate un capitalism de stat⁹.

Leninismul chinezesc

Iată de ce, revenind la capitalismul de azi al Chinei, nu trebuie să ne mirăm prea tare. Căci el nu e decât leninism curat, adică un capitalism de stat aflat sub conducerea politico-administrativă a partidului comunist. Iar asta inclusiv când înțelege să facă loc în interiorul său pieței și proprietății private. Căci pînă și asta amintește, în fond, de NEP-ul lui Lenin.

Firește, inegalitățile Chinei de astăzi sînt mai mari decât altădată. Potrivit revistei *Forbes*, există nu mai puțin de 115 miliardari chinezi, fără a-i pune la socoteală pe cei din Macao sau Hong Kong. Ceea ce explică, printre altele, de ce coeficientul Gini se apropie actualmente în China de 0,50, față de numai 0,28 cît era în 1978, și este printre cele mai mari din lume.

Mai mult, dacă în 1998 venitul celor mai bogați 10% chinezi era de 7,3 ori mai mare decât al ultimilor 10%, în anul 2008 el ajunsese să fie de 23 de ori mai ridicat (spre deosebire de cifrele analoge de 6,9 în Germania, ori 15,9 în Statele Unite).¹⁰ La fel cum, tot în ultimii ani, a crescut și numărul migranților din interior, așa-numiții *mingong*. În număr de peste 200 de milioane, acești țărani veniți la lucru în marile orașe trăiesc în cele mai precare condiții: fără drept oficial de rezidență permanentă, fără acces la servicii sociale și, mai ales, fără șansa de a obține un loc de muncă stabil.¹¹ Asta în vreme ce dreptul la grevă e în continuare interzis, chiar dacă există un număr tot mai mare de conflicte de muncă.

În plus, lichidînd o parte din întreprinderile de stat ori cooperativele agricole, reformele începute în anii '80 au slăbit și vechiul sistem etatist al asigurărilor medicale. Rezultatul? Peste 300 de milioane de chinezi erau lipsiți în 2009 de orice asigurare de sănătate.¹² Iar dacă 71% dintre ei aveau acces la servicii medicale gratuite în 1981, doisprezece ani mai târziu, ei mai erau doar 21%. Asta în timp ce doar 50% din personalul medical lucrează la țară, deși acolo trăiesc 3/5 din locuitori.

În sfîrșit, s-ar putea vorbi și despre sistemul chinezesc de învățămînt, unde partea de costuri pe care cetățenii trebuie să o suporte singuri pentru educație a crescut foarte mult. În anii 2000 de exemplu, ea era deja de 44%, un nivel uriaș, înfîlnit în lume doar în țări ultra-capitaliste, precum Chile sau Paraguay¹³.

⁹ Vezi www.marxists.org/archive/liebknecht-w/1896/08/our-congress.htm (n. a.).

¹⁰ Conform unui raport al programului Națiunilor Unite pentru dezvoltare, preluat de *Le Monde diplomatique*. Vezi blog.mondediplo.net/2011-11-29-Des-indignes-a-la-chinoise#nb3 (n. a.).

¹¹ Vezi www.ledevoir.com/economie/actualites-economiques/318900/chine-la-main-d-oeuvre-migrante-se-rarefie (n. a.).

¹² Steven Mufson, „In China, too, a health-care system in disarray“, *Washington Post*, 29 oct. 2009. Vezi www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2009/10/28/AR2009102805081.html?sid=ST2009102805439 (n. a.).

¹³ Unesco Institute for Statistics/OECD/World Education Indicators Programme, *Financing education – Investments and returns. Analysis of the world education indicators*, 2002, p. 102 (n. a.).

Cu toate astea, să nu exagerăm mizeria socială chinezească. Căci, pe de altă parte, e greu de dovedit că exploatarea forței de muncă din China de astăzi, inclusiv a țăranimii sortite socialmente dispariției, ar fi mai mare decât cea de odinioară din alte țări ale socialismului real (și nu în ultimul rând din URSS-ul lui Stalin). Asta ca să nu pomenim chiar de China epocii maoiste. Numai Marele Salt Înainte, programul de stimulare forțată a creșterii producției agricole în vederea creării unei baze industriale, pus la cale de Mao în 1958, a costat, se pare, 20 de milioane de vieți. Ceea ce relativizează, așadar, puternicele diferențe sociale existente astăzi, cum bine observă și filosoful italian Domenico Losurdo¹⁴. Căci între inegalitatea de altădată dintre sătul și flămînd ori dintre supraviețuitor și cel ce a murit de foame, cea de acum, cînd toată lumea are ce mânca, pare un fleac. Iar dacă diferența dintre regiunile Chinei (și în primul rând dintre litoral și interior) crește, asta nu înseamnă că provinciile rămase în urmă ar regresa, ci doar că avansează mai încet decât cele aflate în frunte. De altfel, în ciuda inegalității sociale, doar 2,8% din populația Chinei trăia în 2004 sub pragul sărăciei absolute, față de 17,8% în Indonezia, 27,5% în India sau 30,8% în Brazilia, cel puțin dacă ținem seama de statisticile Băncii Mondiale.¹⁵

Oricum, dincolo de sacrificii, ceea ce a contat și atunci, și acum au fost, în primul rând, rezultatele, calculate într-o acumulare cît mai masivă de capital. Un scop pentru care orice mijloace sînt binevenite, fie că sînt etatiste sau private, dictatoriale sau liberale. Vorba lui Deng Xiaoping: „Puțin contează dacă o pisică e albă sau neagră, cîtă vreme prinde șoareci“. Or, dacă planul lui Mao din anii '50 a fost un fiasco, iar producția, atîta cîtă era, în loc să crească, s-a prăbușit¹⁶, reformele lui Deng, începute în 1978, au fost un succes, iar dezvoltarea care le-a urmat, spectaculoasă.

Despre puterea Partidului Comunist Chinez

Pe de altă parte, să spunem cîteva cuvinte și despre Partidul Comunist Chinez. Căci, în lipsa lui sau, mai precis, în lipsa monopolului său politic, nu am putea vorbi de leninism.

Or, ce-i drept, schimbările politice din ultimii ani nu sînt puține. Mai întîi, în partidul însuși, unde cultul personalității s-a stins cu totul, conducerea e mai

¹⁴ „Cînd mizeria atinge un anumit nivel, ea poate aduce cu sine riscul morții prin înfometare. În cazul acesta, oricît de mărunță ar fi bucata de pîine care garantează supraviețuirea celor mai norocoși, ea este semnul unei inegalități absolute, inegalitatea absolută existentă între viață și moarte. Este ceea ce s-a putut vedea în anii cei mai tragici ai Republicii Populare Chineze, înaintea introducerii politicii de reformă și deschidere, ca urmare fie a moștenirii catastrofice provocate de jaful și opresiunea imperialistă, fie a nemilosului embargo impus de Occident, fie a gravelor greșeli comise de noua conducere politică“ (Domenico Losurdo, *Un voyage instructif en Chine – Réflexions d'un philosophe*). Vezi www.comite-valmy.org/spip.php?article768 (n. a.).

¹⁵ Vezi data.worldbank.org/country (n. a.).

¹⁶ De fapt, e greu de știut care au fost exact efectele negative ale Marelui Salt Înainte, fiindcă mare parte din statisticile perioadei respective au fost distruse în mod deliberat. Pentru istoria PIB-ului chinezesc între 1952-2011, vezi www.chinability.com/GDP.htm (n. a.).

curînd colegială, elitele sînt scoase automat la pensie la 67 de ani, iar numărul mandatelor din vîrful ierarhiei s-a restrîns la două.¹⁷ Apoi, la nivelul societății și al statului, unde nu s-au rărit doar campaniile de îndoctrinare și propagandă, ci și majoritatea însemnelor oficiale eclatante. Așa încît, plimbîndu-te prin China, cu greu mai poți bănuî de multe ori că te afli într-o țară comunistă. În fine, pînă și noua Constituție, adoptată în 1982, s-a cam îndepărtat de modelul comunist al Constituției sovietice din 1936 care îi inspirase la mijlocul anilor '70 pe chinezi.¹⁸ Iar trimerile de odinioară la lupta de clasă, la rolul conducător al partidului sau la internaționalismul proletar au dispărut cu totul.

Și totuși e de ajuns, de exemplu, să te uiți pe *site*-ul oficial al guvernului chinez, ca să vezi că, în practică, lucrurile stau puțin altfel. De exemplu, în ciuda Constituției, care nici măcar nu pomeneste de ea, funcția de secretar general al partidului comunist le bate pe toate celelalte, fie că e vorba de președintele Congresului Național al Poporului, de președintele Republicii Populare sau, firește, de prim-ministru.¹⁹

Și într-adevăr, să nu ne lăsăm înșelați. Mai ales că noile formule constituționale mai blînde – ca de pildă „dictatura democratică a poporului“, în locul „dictaturii proletariatului“, sau chiar înlăturarea unor propoziții precum „Partidul Comunist Chinez e nucleul conducător al întregului popor, iar clasa muncitoare conduce țara prin intermediul avangardei sale [adică Partidul]“²⁰ – au o însemnătate relativă. Aceeași reținere, ca să zicem așa, se întîlnise bunăoară și într-o altă Constituție a Republicii Populare, anterioară celor din timpul Revoluției Culturale, și anume în Constituția din 1954²¹. Dar asta fără nici un efect în realitatea politică de atunci, cînd partidul conducea deja China cu mîna de fier. Iată de ce nici moderația constituțională de acum nu trebuie supraevaluată.

De altfel, nicăieri în lume, interpretarea unei Constituții nu trebuie să se mărginească la litera ei, ca să nu mai spunem că nu trebuie făcută exclusiv într-un spirit juridic, ci și politic. Căci, deși toate legile se întemeiază pe o lege fundamentală, care este chiar Constituția, la baza Constituției înseși nu se mai află o lege ori un principiu de drept mai înalt. Din contră, ceea ce se cheamă de obicei „putere constituantă“ e o forță politică care a instituit Constituția în mod suveran, fără a recurge la un principiu legislativ superior care să o legitimeze.

Ca atare, e nevoie să ne întoarcem de fiecare dată la această forță (și la situația istorică în care a luat naștere) pentru a pricepe semnificația unui sistem constituțional. Bunăoară, să ne gîndim la Statele Unite, unde redactarea Constituției nu s-a făcut abstract, într-un soi de laborator legislativ, ci în urma opoziției ilegale a coloniștilor americani și a Congresului reprezentanților lor la Coroana Britanică.

¹⁷ Vezi blog.mondediplo.net/2011-12-14-Le-printemps-arabe-vu-par-Pekin (n. a.).

¹⁸ De la proclamarea Republicii Populare, la 1 octombrie 1949, China a avut parte de patru constituții (1954, 1975, 1978 și 1982) (n. a.).

¹⁹ Vezi www.prcgov.org/index.php (n. a.).

²⁰ Este vorba de art. 2 al Constituției chineze din 1975 (n. a.).

²¹ Pentru versiunea online a constituției din 1954, vezi e-chaupak.net/database/chicon/1954/1954_bilingual.htm (n. a.).

Sau, tot așa, să ne amintim că fără hotărârea suverană și de asemenea ilegală a Stării a Treia din Franța anulului 1789 de a se proclama Adunare Constituantă, nu doar dispariția Vechiului Regim și a privilegiilor aristocratice, dar și Declarația drepturilor omului și cetățeanului ar fi fost imposibile.

Prin urmare, chiar dacă actuala Constituție a Chinei afirmă și ea, ca mai toate Constituțiile lumii, suveranitatea poporului²² ori statul de drept²³, trebuie să ne întrebăm totuși în ce condiții o face. Mai exact, cum au ajuns o asemenea suveranitate și un astfel de drept să se afirme și cine e vocea care le proclamă de fapt, tutelându-le. Or, însuși preambulul acestei Constituții o indică foarte clar: vocea, forța, autoritatea cu adevărat suverană, fiind fondatoare a actualului stat și, prin urmare, și a posibilității Constituției înseși, este Partidul Comunist Chinez. Iar asta datorită victoriei sale în războiul – civil și internațional – încheiat în 1949. Ceea ce înseamnă, pentru cine știe să citească printre rînduri, că nu Partidul va sta sub Constituție și sub toate drepturile afirmate acolo, ci Constituția sub Partid.

Și într-adevăr, deși Constituția chineză prevede, de pildă, că toate mișcările politice trebuie să o respecte²⁴ (deci, implicit, și comuniștii), ea stipulează, în același timp, că „regimul socialist e sistemul fundamental al Republicii Populare Chineze, căruia nici o organizație sau individ nu-i poate aduce atingere”²⁵. Or, asta înseamnă, în fond, a acorda, chiar dacă tacit, drept de existență și indirect de putere politică numai partidului comunist. Căci el este singura organizație ce nu are cum să pună în cauză – nu-i așa? – regimul socialist al statului. Ca să nu mai spunem că, în condițiile altminteri capitaliste ale Chinei, un asemenea regim se și reduce de fapt la pura existență a partidului comunist. De unde atunci și controlul pe care acest partid va putea să-l exercite nestingherit asupra Adunării Naționale Populare, care joacă rol de parlament, și astfel și asupra Constituției înseși. Iar asta chiar dacă un asemenea control nu mai este garantat ca altădată în chip explicit de nici o lege.

Pe de altă parte, rămîne, firește, întrebarea dacă această putere camuflată, dar semnificativă a partidului comunist mai are, ca în anii buni ai leninismului, o natură propriu-zis politică (eventual chiar doritoare de a face istorie). Căci s-ar putea ca, în ciuda hegemoniei sale, Partidul Comunist Chinez să fie un grup care să ascundă sub fațada lui politică niște simple interese particulare. Mai ales că nepotismul și corupția, prezente la eşaloanele lui provinciale, sînt binecunoscute.

Or, pe lângă faptul că nu se prea fac totuși concesii cu șefii corupți – condamnați, cînd sînt prinși, sistematic la moarte²⁶ –, tocmai extraordinara dezvoltare capitalistă

²² Vezi *Constituția Republicii Populare Chineze*, cap. 1, art. 2. Pentru cei interesați de o versiune online a constituțiilor chineze din 1982 și 1975: patrick.doan.pagesperso-orange.fr/constitution.htm (n. a.).

²³ *Constituția Republicii Populare Chineze*, cap. 1, art. 5 (n. a.).

²⁴ Astfel, finalul preambulului constituției din 1982 afirmă: „Această Constituție (...) este legea fundamentală a statului și are forță de lege supremă. Popoarele tuturor etniilor chineze, toate organismele de stat și toate forțele armate, toate partidele politice și toate organizațiile sociale, toate întreprinderile și toate serviciile publice trebuie să socotească această Constituție ca pe criteriul fundamental al activității lor; ele au responsabilitatea de a-i garanta inviolabilitatea și aplicarea” (n. a.).

²⁵ *Constituția Republicii Populare Chineze*, cap. 1, art. 1 (n. a.).

²⁶ Vezi blog.mondediplo.net/2011-12-14-Le-printemps-arabe-vu-par-Pekin?archives=toutes (n. a.).

din ultimii treizeci de ani a Chinei ne arată, în mod paradoxal, că partidul comunist nu doarme și nici nu se ocupă cu găinării. Căci această dezvoltare nu a fost spontană și nici nu a rezultat dintr-o simplă retragere a politicului din economie; eventual ca o concesie făcută societății de către comuniști. Din contră, ea nu ar fi fost cu puțință fără domnia administrației asupra treburilor economice ori dacă în China capitalismul, inclusiv cel privat, nu ar fi fost în primul rând o politică de partid. De aceea se și poate vorbi, la o adică, oficial și fără complexe acolo despre capitalism²⁷. Iar din sferele înalte ale puterii, li se poate aminti pe față celor bogați că averea nu li se datorează doar muncii ori inteligenței proprii, ci și condițiilor și ajutorului venit de la stat. Un stat față de care rămân, așadar, cu o datorie eternă²⁸.

Un capitalism organizat de sus în jos

Ce-i drept, China nu e singura țară din Lumea a Treia care se dezvoltă spectaculos. Brazilia sau India ar putea servi și ele ca exemplu. Cu toate astea, nimeni nu are ritmul Chinei, iar asta dintr-un motiv foarte simplu. În celelalte țări cu forță de muncă abundentă și ieftină, statul s-a mulțumit să se dea la o parte pentru a lăsa capitalismul cât mai liber, spre a crește oarecum de la sine. În schimb, în China el nu s-a detașat, ci s-a mobilizat în stimularea acumulării de capital. Așa de pildă, dacă în anii '90 și după 2000, Brazilia a investit în infrastructura ei între 2 și 5% din PIB, China a investit aproape 9%²⁹. Iar investitorii, firește, s-au înghesuit într-acolo.

Apoi, să nu uităm că, nici la țară, nici în orașe, pământul Chinei nu e proprietate privată, chiar dacă poate fi exploatat de particulari³⁰. Și tot în proprietatea completă sau majoritară a statului sînt resursele minerale și petroliere, industria grea, infrastructura și, mai ales, băncile³¹. Or, în felul acesta, statul chinez poate interveni direct în mersul afacerilor, iar exemplele sînt nenumărate. Potrivit revistei *The Economist*, China a întărit în ultimii ani puterea întreprinderilor sale prin mai multe acțiuni etatiste de concentrare a capitalului. Bunăoară, ea a pus pe picioare cea mai puternică entitate din istorie (*the most powerful entity you ever heard of*), o comisie de administrare și supervizare a activelor statului ce controlează acțiunile

²⁷ Vezi *What is Socialism with Chinese Characteristics*, contribuția profesorului Liu Jianwu (Hunan University of Science and Technology) la al V-lea Congres Internațional Marx, organizat de Paris-Sorbonne și Nanterre, 3-6 octombrie 2007. Aici se afirmă printre altele explicit că „socialismul cu trăsături chinezești e socialismul unei țări subdezvoltate, care a apărut într-o societate semicolonială și semifeudală (...) care construiește socialismul folosind capitalismul“ (n. a.).

²⁸ Cum se întâmplă să o facă Jin Liqun, președintele celui mai important fond de investiții externe al statului chinez, pe care, de altminteri, l-am mai pomenit. Vezi www.aljazeera.com/programmes/talktojazeera/2011/11/2011114434664695.html (n. a.).

²⁹ www.turkishweekly.net/op-ed/2852/infrastructure-investments-in-an-age-of-austerity-the-pension-and-sovereign-funds-perspective.html (n. a.).

³⁰ Vezi *Constituția Republicii Populare Chineze*, cap. 1, art. 9 și 10 (n. a.).

³¹ De altfel, în paranteză fie spus, băncile comerciale chinezești se clasează printre cele dintîi din lume ca profit și capitalizare de piață, iar primele două ca mărime (*Industrial and Commercial Bank of China* și *China Construction Bank*) sînt și cele mai mari de pe glob, înaintea unor giganți precum *JPMorgan Chase*, *HSBC* sau *Bank of America*. Vezi wordp.relatividad.org/fr/bolsa-de-l%C3%A9conomie/monde-dessus-des-grandes-banques (n. a.).

a aproximativ 120 de întreprinderi, în valoare de 3 700 de miliarde de dolari. Iar rezultatele nu s-au lăsat așteptate. Printre altele, au apărut trei „împărați” și cinci „regi” ai oțelului, care, depășind faza mai vechilor fabrici metalurgice mici și ne-competitive, nu numai că fac față oricărei concurențe interne, dar sînt gata să se arunce și pe piața internațională³².

De altfel, dacă pînă în 2005, contribuția cea mai puternică la creșterea producției din China au avut-o întreprinderile particulare (70%)³³, ulterior rolul acesta i-a revenit din nou statului. Nu întîmplător, sub titlul *Liberalization in Reverse*, influentul *think tank* conservator *The Heritage Foundation*, mărturisea: „Creșterea din China zilele noastre [e vorba de 2009] este în mod explicit condusă de stat, asigurată de investițiile entităților deținute de stat și însoțită de puternice măsuri de reglementare menite să-i asigure statului dominația asupra economiei: toate niște măsuri ce contrastează puternic cu reformele precedente”³⁴.

În plus, același stat dirijează foarte atent mișcarea capitalurilor străine, cărora le cere să-și reinvestească profitul în China, să se diversifice, să aducă tehnologie cît mai sofisticată și să-și lase acolo instalațiile în cazul în care vor să plece. Ba uneori le și constrînge pur și simplu să vină, cum s-a întîmplat cînd guvernul chinez, care exploatează 95% din resursele de minerale rare ale planetei, a hotărît să reducă cu 40% cota de export. Scopul? Forțarea producătorilor internaționali de telefoane mobile sau de ecrane plate (unde se folosesc asemenea minerale) să se instaleze în China – ei și tehnologiile lor desigur –, dacă voiau să mai aibă la dispoziție prețioasa materie primă³⁵.

Să mai amintim apoi și de zonele economice speciale, aceste paradisuri ale capitalului privat internațional organizate de statul chinez și care depind direct de conducerea centrală a partidului și de nimeni altcineva³⁶? Ori de subevaluarea yuanului, care îi îngăduie, se zice, Chinei să-și țină importurile sub control pentru ca banii făcuți acolo să nu se scurgă peste graniță? De altfel, lista intervențiilor guvernamentale ori de cîte ori apar dezechilibre economice structurale e nesfîrșită. Numai reacția la scăderea exporturilor chinezești din 2008 a însemnat un plan de 4 000 de miliarde de yuani (aproximativ 500 de miliarde de dolari) de investiții etatiste, transformate în 10 000 de kilometri de autostradă, zeci de noi aeroporturi, sute de centrale termo-electrice, linii pentru trenuri de mare viteză, porturi, poduri, tunele etc.

³² Vezi www.economist.com/node/21538159 (n. a.).

³³ www.businessweek.com/magazine/content/05_34/b3948478.htm (n. a.).

³⁴ www.heritage.org/Research/Commentary/2009/05/Liberalization-in-Reverse (n. a.).

³⁵ www.lefigaro.fr/international/2011/11/05/01003-20111105ARTFIG00029-chine-les-forcats-du-high-tech.php (n. a.).

³⁶ Ultima dintre aceste zone economice speciale, pusă pe picioare în 2010 la Chongqing, își propune să atragă cît mai multe întreprinderi chinezești și străine posibile, spre a da naștere unei piețe hiperdinamice de 240 de milioane de persoane într-una din regiunile cele mai sărace ale Chinei. Dar asta înseamnă, înainte de toate, investiții pe cinci ani de zile de 700 de miliarde de dolari din partea statului. Vezi www.lefigaro.fr/conjoncture/2010/11/25/04016-20101125ARTFIG00715-chine-chongqing-nouvelle-capitale-du-grand-ouest.php (n. a.).

Desigur, un asemenea efort investițional poate fi fatal, iar banii cheltuiți pierduți pe vecie, cum se întâmplă adesea în capitalism. Mai ales dacă ne gândim că investițiile fixe reprezintă 47% din PIB în China, pe când în Statele Unite, de exemplu, reprezintă numai 12%³⁷. Dar e limpede că, fără toate astea, acumularea capitalului nu poate continua, mai ales că a venit timpul să fie cucerit și interiorul țării („Marele Salt către Vest“, cum i se spune acum). Căci coasta, care a profitat cel mai mult de pe urma reformelor economice începute cu treizeci de ani în urmă, și-a cam atins limitele și e deja prea dezvoltată ca să mai aibă unde să crească.³⁸ Ba „dă impresia, cum o spun unii observatori occidentali, că este chiar «mai dezvoltată» decât numeroase state americane sau regiuni ale Europei. Șoselele sînt noi, trenul de asemenea, zgîrie norii sînt mai înalți, totul funcționează; pe scurt, infrastructura din China e cu mult «mai modernă» decât pe malurile Atlanticului. Un top manager câștigă de acum 250 000 de euro pe an, ca în Apus. Văzută de la Shanghai, «recuperarea decalajului» e deja un fapt împlinit»³⁹. Ceea ce, mai e nevoie să o spunem, nu e prea bine pentru cine se teme de scăderea ratei profitului.

Un capitalism fără crize?

În concluzie, nimic nou sub soare. După cum am spus, China a fost și rămîne un stat leninist. Iar singura noutate a leninismului chinezesc de astăzi este numai succesul său; sau, ca să fim mai preciși, succesul său capitalist.

Și totuși o ultimă observație. Căci, la începuturile lui cel puțin, leninismul nu s-a vrut un capitalism pur și simplu, cum pare a fi acum cel chinezesc. Altminteri, victoria revoluției proletare din 1917 și tot efortul politic care i-a urmat n-ar fi avut nici un sens. De unde, așadar, și anumite ambiții proprii leninismului original, de care ar fi trebuit poate să ținem seama: bunăoară, dorința lui de a fi un capitalism de tranziție, care să ducă în final la socialism; sau încrederea că își va putea tempera cu timpul contradicțiile, oarecum invers decât ar fi putut-o face capitalismul tradițional, despre care se spunea că urma să se autodevoreze și să ducă la revoluție. Iar asta în vreme ce, în lumea lui Lenin, revoluția era înfăptuită deja, chiar dacă prematur, așa încît încă una să nu-și mai aibă locul.

Doar că povestea asta, frumoasă în teorie, însemna practic în primul rînd un capitalism fără crize. Căci nu poți avea un capitalism ale cărui contradicții, în loc să crească, să se micșoreze treptat, ca să nu mai vorbim de o dezvoltare continuă și rapidă, cît timp economia oscilează ciclic sau ajunge chiar să stagneze, zguduită periodic de convulsii. Ceea ce explică și importanța controlului de stat în leninism, iar apoi a planificării, ca și toate celelalte metode economice mai puțin liberale. Metode care, de altfel, se vor întîlni în parte și în Apus după anii '30, încercînd să facă din criză un eveniment complet depășit, abandonat preistoriei capitalismului.

³⁷ www.slate.com/articles/business/project_syndicate/2011/04/beijings_empty_bullet_trains.html (n. a.).

³⁸ www.ledevoir.com/economie/actualites-economiques/318900/chine-la-main-d-oeuvre-migrante-se-rarefie (n. a.).

³⁹ Eric Le Boucher, *Oui, une autre démondialisation est possible*, Slate.fr, 15 oct. 2011. Vezi www.slate.fr/story/45061/demondialisation-mondialisation-alter (n. a.).

Or, dincolo de creșterea economică spectaculoasă, despre care am tot vorbit, tocmai o asemenea surmontare a crizelor pare să le izbutască chinezilor în ultima vreme. Căci, dacă leninismul sovietic a sfârșit în faliment și într-un soi de revoluție (exact cum îi șade bine unei crize capitaliste), iar Occidentul postkeynesian nu stă nici el prea grozav, China a reușit, în schimb, să treacă cu bine peste toate hopurile. Ea a izbutit să-și dezmembreze și reasambleze fără probleme economia în anii '80-'90, când a adoptat în mod controlat mecanisme de piață. Ba a ocolit și criza din 2008, care părea să o forțeze la o „aterizare dură”, cum se spune acum. Iar pregătirile ei de a-și reaseza încă o dată economia în anii ce vin, micșorînd de data asta exportul pentru a-și ridica piața internă, sînt făcute tot pentru a evita recesiunea⁴⁰.

Să însemne atunci că, pe nesimțite, capitalismul de stat chinezesc se îndreaptă spre socialism? Mai ales că obsesia pentru armonie și egalitate socială (dar într-o tentă mai curînd confucianistă decît marxistă) a revenit în forță în ultimul mandat al lui Hu Jintao? Sau, dimpotrivă, succesul Chinei în a sări peste criză are o cu totul altă morală? Și anume de a oferi lumii întregi lecția supraviețuirii autoritariste a capitalismului, ca sfârșit al utopiei liberale care a bîntuit în ultima vreme în Occident, dar nu și al capitalismului însuși? Asta spre a confirma parcă din nou vorba lui Castoriadis despre regimul sovietic de altădată, cum că “prezentarea [acestuia] ca socialist sau ca avînd vreo legătură oarecare cu socialismul e cea mai mare mistificare cunoscută în istorie”⁴¹.

Rămîne, firește, să vedem care va fi deznodămîntul. Iar pînă atunci, fiecare poate face pariuri după libera lui inspirație ori gustul său politic, mai ales că nu vom afla nimic prea curînd. Căci înalții responsabili chinezi nu par să se grăbească prea tare spre o nouă fază istorică și nici nu calculează sfîrșitul actualei epoci în ani și nici măcar în cincinale, ci în veacuri. Cum se întîmplă bunăoară cu programul politic al Partidului Comunist Chinez, care nu vede nimic nou la orizont în următoarea sută de ani⁴².

Sau poate totuși va izbucni pînă la urmă și în China o criză⁴³, să ne arate că, oricum a-i lua-o, capitalismul e incorrigibil...

⁴⁰ Pentru evitarea în 2012 a unei crize economice, guvernul chinez a adoptat deja mai multe măsuri pentru frînarea speculației imobiliare, combaterea cămătăriei, reducerea inflației, stimularea creditării micilor întreprinderi și altele. De altfel, întregul plan cincinal 2011-2015 e îndreptat în direcția asta (n. a.).

⁴¹ Cornélius Castoriadis, *Le régime social de la Russie*, paragraful 1, *Esprit*, iulie-august 1978. Vezi și mapagoueg.chez-alice.fr/babel/Castoriadis/castoriadis.html (n. a.).

⁴² E ceea ce putem citi în programul politic al Partidului Comunist Chinez: „China se află pe prima treaptă a socialismului și așa va rămîne pentru o lungă perioadă de timp. E vorba de treapta istorică a modernizării socialiste pe care China, înapoiată economic și cultural, nu o poate sări și care va dura aproximativ o sută de ani” (www.china.org.cn/english/features/49109.htm). De altfel, după același document, nici obiectivele mai ușor de atins nu sînt chiar pentru viitorul apropiat: un bun nivel de viață pentru un miliard de chinezi abia în 2021, iar un PIB/cap de locuitor la nivelul țărilor mediu dezvoltate și realizarea în mare a modernizării abia în 2049, la centenarul Republicii Populare. Să amintim că în momentul de față PIB-ul nominal al Chinei pe cap de locuitor este de zece ori mai mic decît cel al SUA (n. a.).

⁴³ Pentru perspectivele economice de viitor ale Chinei, vezi eurasiagroup.net/pages/Chinas_Great_Rebalancing_Act (n. a.).

Cum ieșim din neoliberalism?

de Cornel Ban, Daniela Gabor

În România a început să apară pentru prima dată o critică articulată și foarte diversă a neoliberalismului românesc. Este de asemenea evident că protestele din ianuarie 2012 au adăugat o legitimitate difuză, însă reală, acestei critici. Dar în ce termeni poate fi luat în considerare un proiect de dezvoltare alternativă, care să țină seama de constrângerile externe și interne existente? Cu alte cuvinte, *cum ieșim din neoliberalism?*

Efortul de a concepe alternative realiste care să fie independente de ortodoxia economiei neoclasică în care este ancorat neoliberalismul ne apare ca fiind de imediată necesitate. Este clar că actualul model de dezvoltare a României duce, în cel mai bun caz, spre un sistem socio-economic extrem de expus la volatilitatea piețelor financiare internaționale, pîndit de dezechilibre structurale și care pînă și în anii săi cei mai buni excludea milioane de oameni, în vreme ce devora în ritm alert mediul înconjurător.

Susținem că o posibilă alternativă heterodoxă, fezabilă pe termen mediu, este adoptarea unui proiect național de dezvoltare centrat pe recuperarea importanței statului și a cetățeniei sociale. Care ar fi liniile generale ale modelului de dezvoltare heterodox care să ne ducă în post-neoliberalism? Ne limităm la zece ipoteze de lucru principale, inspirate de tradiția intelectuală keynesiană și de experiențele concrete ale altor țări. Fiecare din aceste zece ipoteze urmează a fi discutate în detaliu și cu referințele științifice de rigoare în cursul unor viitoare intervenții.

1. Principalul obiectiv al politicii economice trebuie să fie deplina ocupare a forței de muncă, în condițiile efortului de asigurare a stabilității financiare și a prețurilor.

În neoliberalism, un nivel al șomajului de pînă la 10 % este privit ca un fel de lege naturală a capitalismului. Credem că tot așa cum autoritățile țintesc niveluri fixe ale inflației, la fel ar trebui să țintească un nivel al șomajului care să nu fie mai ridicat decît oferta de locuri de muncă vacante. Recunoaștem că țintirea simultană a deplinei ocupări și a stabilității macroeconomice va suscita tensiuni între aceste obiective. Însa situația actuală în care milioane de cetățeni au emigrat și cifra

șomajului rămîne ridicată este tragică din punct de vedere social, dar și ineficientă din punct de vedere economic.

2. Politica fiscală trebuie să fie în mod robust anticiclică și adaptată strategiei de dezvoltare (industrială) pe termen lung.

Aceasta înseamnă:

(a) *Politici fiscale anticiclice.* Surplus bugetar cînd economia este pe o traiectorie de creștere solidă și folosirea acestui surplus pentru a finanța intervenția statului pe timp de recesiune, în scopul menținerii nivelului cererii agregate.

(b) *Intervenția directă a statului în mărirea ratei de absorbție a fondurilor europene.* Constituirea la nivel național și la nivel local a unui corp de cîteva mii de funcționari publici capabili să asigure absorbția fondurilor europene într-o proporție de peste 80 % (adică 5,5 miliarde euro anual). Acest corp de funcționari ar putea dezvolta strategii care să maximizeze folosirea fondurilor europene pentru creșterea cererii agregate interne, evitînd situația actuală în care o mare parte a acestor fonduri contribuie la creșterea importurilor. În condițiile șomajului masiv din rîndul absolvenților de științe politice, administrative și studii europene, dar și a eșecului firmelor private de consultanță de a mări șansele de reușită a cererilor de fonduri europene, neconstituirea acestui corp de funcționari este de neînțeles.

(c) *BNR trebuie să accepte în mod explicit necesitatea de a coordona politica monetară și fiscală* (partea de gestiune a datoriei publice), intervenind în perioade de stres pe piața titlurilor de stat, așa cum au făcut băncile centrale din Anglia sau Statele Unite. În caz contrar, experiența României din 2009 încoace demonstrează că ridicatele costuri ale finanțării deficitului bugetar depind într-o prea mare măsură de disponibilitatea băncilor de a cumpăra titluri de stat. Însă această disponibilitate pune băncile în poziția de dominare a pieței care le permite să extragă dobînzii mult mai mari decît permite nivelul datoriei publice și starea generală a economiei, inconsistentă cu o strategie de dezvoltare pe termen lung. Într-o asemenea situație necompetitivă pe piața titlurilor de stat, se pot folosi băncile de stat pentru a reduce presiunea asupra dobînzilor (și costurile sociale tipic asociate cu o creștere rapidă a serviciului datoriei publice).

(d) *Politica salarială* trebuie să țintească un salariu minim sincronizat cu creșterea productivității.

(e) *Reforma impozitelor și taxelor.* Un sistem de impozitare care să echilibreze raportul dintre muncă și capital, să stimuleze investițiile cu valoare adăugată mare și să asigure un nivel stabil și just din punct de vedere social al cererii agregate interne. Aceste obiective se pot realiza prin:

(e1) Impozitare axată pe prioritizarea asigurării nevoilor de bază prin TVA mai redus la medicamente și alimente de bază, dar mai ridicat la produse și servicii de lux, automobile etc. Consumul de medicamente și alimente de bază nefiind dependent de ciclul economic, taxarea lor la niveluri reduse nu este doar o formă de

politică socială, ci și o formă de reducere a impactului crizelor economice asupra cererii agregate interne.

(e2) Sistem de impozitare în trepte a veniturilor. Reducând impozitul pe salariile mari, reforma fiscală din 2005 a dus la o cerere mărită de produse de import, lucru care a contribuit la creșterea deficitului de cont curent, creștere care a contribuit, la rândul ei, la dinamica crizei ce a lovit România în 2008-2009.

(e3) Mărirea deducerilor existente la calcul profitului impozabil aplicat firmelor ale căror investiții fac dovada integrării bazei de cercetare și inovație autohtone din universități și din sectorul privat. Această integrare este relevantă în politica fiscală, întrucât valoarea adăugată ridicată a acestor investiții crește baza de impozitare și, prin urmare, capacitatea statului de a interveni anticiclic.

(e4) Creșterea nivelului de impozitare al tranzacțiilor în segmente ale piețelor de capital concentrate în traficul investițional pe termen scurt, în special al operațiunilor de pe piața valutară.

(e5) Creșterea nivelului de impozitare aplicat exploatării resurselor forestiere, cazinourilor, cluburilor de noapte, caselor de pariuri sportive și industriei tutunului.

(e6) Creșterea impozitării dividendelor, inclusiv a celor plătite de o întreprindere românească persoanelor rezidente în alt stat membru al UE.

(e7) Impozit de solidaritate socială aplicat veniturilor tuturor cultelor religioase.

(e8) Creșterea impozitării veniturilor obținute din transferul proprietăților imobiliare din patrimoniul personal. Spargerea bulei imobiliare constituită în mare parte prin ipoteci denominate în monede străine și prin importuri masive de materiale de construcții a transferat costul apărării cursului de schimb și reducerii deficitului de cont curent asupra masei contribuabililor, prin politica prociclică reprezentată de austeritate.

(e9) Introducerea impozitului pe moștenire și pe marile averi.

(e10) Mărirea capacității de colectare a impozitelor prin mărirea numărului și calității profesionale a angajaților de la ANAF și Garda Financiară. Actualmente, România are cel mai mic număr de personal colector de taxe din UE raportat la populație și la numărul firmelor.

3. Politica monetară trebuie să deprioritizeze supraevaluarea permanentă a monedei naționale, fapt ce reduce competitivitatea exporturilor și crește dependența de importuri de produse și servicii cu valoare adăugată redusă sau care depind în principal de costul redus al forței de muncă. Prin contrast, o abordare post-neoliberală înseamnă o politică a cursului de schimb competitiv, ancorată într-un model de creștere bazat în principal pe investiții, care să reducă consumul privat de produse și servicii de import. Pentru aceasta este necesar ca evoluția monedei de schimb să reflecte capacitatea productivă a economiei și nu intrările masive de capital concentrate pe extragerea de profituri pe termen scurt. De aceea BNR trebuie să urmeze exemplul țărilor asiatice, impozitând activitățile investitorilor

nerezidenți în tranzacții valutare pe termen foarte scurt și în instrumente cu venit fix. Adoptarea acestor politici poate fi făcută imediat, dată fiind acceptarea lor de către FMI, începând cu 2010.

4. Politicile de dezvoltare (o nouă strategie de politică industrială) trebuie finanțate în principal din economisirea internă. Actuala politică de finanțare a creșterii prin împrumuturi externe a alimentat deficitul de cont curent, unul din mecanismele crizei, dar fără a duce la creșterea investițiilor până la nivelul cerut pentru o creștere sustenabilă. Dependența de finanțare externă a mai dus și la dependența politicilor economice de critica agențiilor internaționale de notare a titlurilor de stat, agenții ale căror preferințe nu coincid întotdeauna cu prioritățile naționale de dezvoltare, lucru valabil mai ales în timp de recesiune.

Alternativa la îndatorarea externă este încurajarea economisirii interne și reducerea celei externe. Aceste obiective se pot atinge nu doar prin politică monetară, ci și prin intermediul creării unui sector bancar public robust. Un prim pas în această direcție ar fi oprirea imediată a privatizării băncilor rămase în proprietatea statului și transformarea lor în bănci publice de dezvoltare, pe model german sau brazilian. Această transformare ar trebui să aibă loc prin crearea unui cadru instituțional care să minimizeze ineficiențele asociate cu sectorul bancar de stat din anii '90.

5. Instituționalizarea unui sector bancar care să funcționeze conform paradigmei „capitalului răbdător”, oferind finanțare pe termen lung pentru crearea unei baze industriale competitive. Criza a demonstrat clar pericolul unui model bancar bazat pe credit de consum sau pentru locuințe în monedă străină și finanțat prin împrumuturi pe termen scurt pe piețele internaționale de capital sau de la băncile-mamă. Prin contrast, economiile europene și asiatice bazate pe sectoare industriale competitive internațional și finanțate prin bănci de dezvoltare locale (capital răbdător) – adesea aflate în proprietate publică – au readus în discuție importanța industriei și a legăturii ei cu forme de capital financiar aservit dezvoltării. Această reorientare a activității bancare nu poate avea însă loc fără o reasezare a relației dintre BNR și sistemul bancar românesc pe câteva paliere.

Avem în vedere:

(a) controlarea fluxurilor investiționale pentru a limita expunerea băncilor românești la surse de finanțare internaționale pe termen scurt și substituirea pe termen mediu a acestora cu surse interne în lei pentru a încuraja tranziția de la credit în valută la credite în lei, reducându-se astfel expunerea familiilor și a firmelor la volatilitatea cursului de schimb;

(b) o politică a ratei dobânzii care să reducă diferențialul de dobândă care atrage fluxuri speculative pe termen scurt;

(c) o nouă strategie a BNR de gestiune a lichidității în piața monetară care să îi permită o influență mai substanțială asupra relației dintre băncile comerciale și investitorii nerezidenți.

Amintirea atacului speculativ asupra leului din octombrie 2008 e încă proaspătă și sugerează că abilitatea investitorilor nerezidenți de a paria pe deprecierea leului depinde de disponibilitatea băncilor românești de a le oferi finanțare pe termen scurt în lei. BNR trebuie să-și întărească poziția de creditor a sistemului bancar pe piața monetară și, astfel, posibilitățile de a influența relația dintre băncile românești și investitorii nerezidenți.

6. Reorientarea politicii pieței muncii spre crearea directă de locuri de muncă și adoptarea de legi care să întărească negocierea colectivă, protecția angajatului și pregătirea profesională în cadrul învățământului public.

Principala cauză a șomajului este nivelul insuficient al cererii agregate. De aceea, reducerea șomajului este în primul rând o problemă macroeconomică. Drept urmare, politicile de ocupare nu trebuie să invite la reducerea rolului negocierii colective și/sau la precarizarea condițiilor legale de muncă.

Experiența țărilor cu șomaj redus și economii industriale competitive arată că nivelul de competență tehnică a salariaților este un alt aspect crucial al succesului acestor economii în a crea locuri de muncă de calitate. Prin urmare, sugerăm adoptarea imediată a unor programe de extindere a învățământului tehnic la nivel pre- și postuniversitar, în paralel cu crearea unei infrastructuri instituționale care să coordoneze eficient nevoile industriei cu strategiile instituțiilor de învățământ tehnic.

7. Mărirea bugetelor învățământului, sănătății, asigurărilor sociale și culturii, în paralel cu reforma pensiilor private.

Drepturile sociale și accesul universal la serviciile publice sînt parte a cetățeniei sociale și respectarea lor este asociată cu consolidarea și aprofundarea democrației. Efectul pozitiv al cheltuielilor sociale asupra reducerii sărăciei este evident, însă se uită că acestea afectează pozitiv și dinamica economiei, avînd un efect de stabilizare automată a nivelului cererii interne în caz de recesiune economică, prevenind degradarea socială produsă de șomaj, boală și lipsă de acces la educație adecvată. O finanțare adecvată pentru învățământul public este decisivă nu doar pentru reducerea inegalităților de șanse și cultivarea angajamentului politic critic al cetățenilor, dar și pentru creșterea productivității forței de muncă și a capacității de inovație, două variabile cruciale în dezvoltarea economică.

Tot așa cum BNR țintește inflația, instituțiile competente vor avea ținte sociale integrate în programe multianuale. O politică socială post-neoliberală va trebui să țintească reduceri progresive ale sărăciei, analfabetismului, mortalității infantile și a altor indicatori ai calității reduse a vieții. În același timp, este necesară intervenția statului pentru a reduce inegalitatea, aceasta din urmă fiind nu doar injustă, dar avînd tendința de a fi puternic asociată cu inegalitatea de șanse, o caracteristică a societăților cu puține șanse de dezvoltare în condițiile actuale. Pledăm, de asemenea, pentru obligarea fondurilor de pensii private la garantarea ajustării

în conformitate cu inflația a pensiilor ce urmează a fi plătite din pilonul doi, sub sancțiunea transferului contribuțiilor viitoare în contul sistemului public de pensii.

8. Crearea unui corp birocratic autonom și meritocratic, capabil să conceapă și să implementeze politici industriale pe termen mediu și lung în colaborare cu bănci publice de dezvoltare și firmele din industrie.

Experiența economiilor de export din Europa și Asia sugerează că transformarea României într-o economie industrializată înzestrată cu o capacitate proprie de cercetare și dezvoltare, capabilă totodată să concureze în economia globală fără a se baza pe costul redus al forței de muncă și nivelul redus al impozitării, nu se poate face în absența politicilor publice care să asigure credite avantajoase pentru sectoarele de vîrf și să stimuleze investiția în cercetare și pregătirea forței de muncă.

Însă experiența acelorasi economii arată că astfel de politici riscă să se transforme în modalități de spoliere a banului public în lipsa existenței unui corp birocratic autonom și meritocratic, capabil să conceapă și să implementeze politici industriale pe termen mediu și lung, în colaborare cu bănci publice de dezvoltare, sectorul privat și organizațiile sindicale. Existența unor insule de excelență și oferta abundentă de absolvenți calificați la nivel competitiv în țară și în străinătate oferă premise încurajatoare pentru constituirea unei astfel de birocratii în România, iar abundenta practică internațională poate inspira modalitățile concrete de constituire a acestui corp birocratic.

9. Menținerea în sectorul public a monopolurilor naturale neprivatizate.

Costul energiei este unul dintre cele mai importante în conturile sectorului de export. Prin urmare, controlul public asupra acestuia trebuie menținut și negociat la nivelul UE. În sine, controlul public este insuficient, însă trebuie impus, dată fiind capacitatea sectorului privat de a capta aceste resurse energetice la preț redus. Sugerăm în acest sens adoptarea unei legi care să stipuleze că resursele naturale aflate în proprietatea statului pot fi exploatate doar cu profit împărțit egal între toți cetățenii țării, împreună cu depunerea unei părți din acesta într-un fond suveran de investiții.

10. Redirecționarea investițiilor publice în autostrăzi, turism și sport către:

(a) proiecte care reduc importurile de energie, decongestionează traficul și contribuie la sănătatea publică (centuri ocolitoare, transportul feroviar interurban și urban etc.)

și

(b) proiecte de construcție și modernizare de grădinițe, spitale județene, dispensare rurale, cămine studențești și locuințe sociale.

Evident că acest proiect heterodox va trebui să țină cont de limite structurale externe și interne. Există constrîngerile financiare internaționale și există constrîngerile ce rezultă din calitatea de membru al UE. De pildă, tranziția propusă de noi,

de la un model de dezvoltare bazat pe împrumuturi externe și remitențele emigrației la unul bazat pe economisire internă, nu se poate face decât gradual. Politicile publice vor fi constrânse de preferințele atât de volatile ale celor ce dețin titluri de stat emise de statul român și ale agențiilor internaționale de notare a acestor titluri. La fel, pînă la revizuirea sa, pactul fiscal al Uniunii Europene semnat de România în decembrie 2011 va constrînge în mod substanțial politica macroeconomică.

Obstacolele interne sînt și ele majore. Nu este vorba aici doar de rezistența rețelilor de „elite de prada” din sectorul public sau de interesele sectorului privat, care culeg rente și profituri din neoliberalismul cu caracteristici românești. Ci este vorba și de predictibila dificultate de a convinge clasa mijlocie de faptul că nivelul actual de impozitare a consumului privat și investițiilor imobiliare nu se împacă ușor cu nevoia de a conferi prioritate asigurării unor bunuri publice de calitate (sănătate, învățămînt, transport public), precum și unei oferte suficiente de locuri de muncă decente.

Însa nici globalizarea și nici integrarea europeană nu sînt niște prese mecanice. Există suficient spațiu de manevră și multe oportunități de dezvoltare bazate pe un model alternativ care să modeleze constrîngerile externe după politicile publice și instituții inspirate de o gîndire heterodoxă ori pur și simplu pragmatică. De pildă, chiar și în condițiile acestor constrîngerii externe, la negocierile de la Bruxelles, România s-ar fi putut alia cu țări care cereau politici fiscale anticiclice, în loc să se înroleze cu entuziasm în coaliția proausteritate formată în jurul Germaniei și Băncii Centrale Europene.

Da, ieșirea din neoliberalism pe calea heterodoxă schițată aici cere schimbări politice, instituționale, economice și intelectuale de natură sistemică a căror coordonare este extrem de dificilă. Însă dezbaterea despre alternative realiste este urgentă. În acest sens, sperăm ca demersul nostru să contribuie ca un prim pas în conceperea unei alternative mai echitabile din punct de vedere social și mai eficiente din punct de vedere economic.

Ultima politică. Insula de normalitate, renunțarea la însăși aspirația către democrație

de Ciprian Șiulea

În ultimele câteva luni a explodat din nou diviziunea socială fundamentală pe care este construită societatea românească și politica ei: dreapta europenistă, democrată, emancipată și civilizată și stînga retrogradă, paseistă, nedemocrată, nemodernă etc. Formulată astfel, diviziunea pare una mai degrabă politică și ideologică: de fapt, ea pare în primul rînd a fi una socială. Stînga și dreapta sînt aici etichete mai degrabă convenționale, folosite pentru valoarea lor denotativă.

Primul moment important a fost candidatura lui Nicușor Dan pentru primăria Bucureștiului. Șocantă aici a fost frenezia, chiar isteria cu care „lumea bună” s-a raliat în jurul proiectului și franchețea indecentă cu care această lume se definea ca bună. „Clasa de bun-simț a Bucureștiului votează Nicușor Dan”, sloganul poate cel mai semnificativ și caracteristic al campaniei acestuia, este, într-un fel, un sfîrșit al politicii. Cînd o categorie de oameni se autocaracterizează ca buni prin definiție, în acest caz datorită educației, civilizației, urbanității etc., scopul fundamental este marginalizarea și dominarea celorlalți, în cele din urmă excluderea lor: de la decizie, dar și, în general, din societate. Or, în acest caz, politica, în orice variantă de definire democratică a ei, devine imposibilă.

Asta nu trebuie să mire deloc. Proiectul Nicușor Dan, în forma „raliată” de un mare număr de intelectuali, artiști, ONG-iști, corporatiști și alți oameni de foarte mult bun-simț, este un evident moștenitor al Convenției Democratice. Or, „democrația” CDR era una mai mult nominală, reflectînd perfect presupusul „neocomunism” al FSN-PDSR, adică ceva ce nu a existat cu adevărat. Guvernarea CDR este amintită obiectiv, de către toată lumea, mai ales prin privatizare și prin atitudinea categorică pro-NATO, opțiuni care nu reflectă, în sine, cine știe ce principii democratice, ci doar o poziționare de putere pro-occidentală. În timpul acestei guvernări ajung la putere anticomunismul și anticorupția, cele două mari surrogate negative ale democrației care vor domina total regimul Băsescu.

Democrație și mesianismul celor buni

De fapt, proiectul CDR nu era democratizarea României. Nu pentru că cei în cauză, unii dintre ei cel puțin, nu ar fi vrut. Fără îndoială, atașamentul față de valorile democratice era semnificativ mai mare în rîndul membrilor și susținătorilor CDR, față de FSN-PDSR, chiar dacă diferența a fost, inevitabil, mult supraestimată în epocă și ulterior. Însă nu asta este problema – problema e că, datorită utopismului său violent, proiectul CDR și-a ignorat constant dimensiunea de politică reală, făcută în condițiile unei societăți dezvrăjite. Nu o să uit niciodată impresia de mesianism dezlănțuit și isteric pe care mi-a lăsat-o emisiunea TV în cadrul căreia s-a reunit Guvernul Ciorbea în seara cîștigării alegerilor din 1996. Oamenii erau evident convingși că lupta *fusesse cîștigată deja*, că era doar o simplă formalitate realizarea a tot ce doreau să realizeze, pentru simplul motiv că acum erau la putere *cei buni*.

Proiectul de democratizare CDR era mai mult o credință aberantă că democrația e o stare naturală la care se ajunge automat odată ce Răul, (neo)comunismul FSN-ist, este învins. CDR vorbea atît de mult despre democrație pentru că nu avea nici capacitatea internă, nici resurse externe pe care să le mobilizeze pentru un real proiect de consolidare a democrației, pe baza egalității reale dintre cetățeni.

Astfel, proiectul CDR nu era, de fapt, decît în mod secundar un proiect pentru România. Esența lui vitală era de afirmare a acelei părți bune a societății, cea de dreapta, pro-occidentală, procapitalism, civilizată, educată etc. Pe linia utopismului și bovarismului său, acest proiect și-a supraestimat consistența de proiect național și resursele cu care ar fi putut el să se realizeze. În ultimă instanță, legătura dintre proiectul CDR și comunism nu este anticomunismul lui tardiv și lipsit de obiect, ci faptul că baza socială a acestui proiect este consecința directă a eșecului total al comunismului: categoriile burgheze, tehnocratice și intelectuale care au susținut CDR erau consecința directă a eșecului proiectului egalitar-muncitoresc comunist, iar orientarea lor categoric pro-occidentală era consecința proiectului antioccidental (aparent antioccidental, de fapt mai degrabă paraoccidental, să zicem) al comunismului estic sau al proiectului autarhic al comunismului românesc¹.

Era un proiect de afirmare a acestei opțiuni și de promovare a acelor categorii, respectiv de recuperare a puterii. Iar caracterul ademocratic și paseist al proiectului CDR e atestat cît se poate de clar de suportul lui intelectual, respectiv gîndirea profund antidemocratică, în substanța ei, a școlii neointerbelice² grupate în jurul discipolilor lui Noica, o gîndire hiperelitistă bazată pe convingerea că indivizii superiori intelectual sau social trebuie să conducă și să fie plasați, în virtutea acestei apartenențe a lor, deasupra celorlalți.

Or, puterea reală a lui Traian Băsescu, reprezentantul politic al acestei părți a societății, a început să se piardă natural odată cu intrarea în a doua jumătate a mandatului său, pierdere agravată de efectele guvernării. Din această perspectivă,

¹ Vezi www.observatorcultural.ro/ZOOM-OUT-Jos-neocomunismul*articleID_23667-articles_details.html (n. a.).

² Vezi www.pagini.com/eseu/cultura-neointerbelica.pdf (n. a.).

explozia de ură a „lumii bune“ împotriva României „retrograde“ (adică de stînga, PSD-istă, necivilizată, neurbană, neoccidentală etc.), anticipată de momentul Nicușor Dan și ajunsă la maturitate prin momentele ICR, Năstase sau plagiatul lui Ponta, nu trebuie să mire și, mai ales, nu trebuie identificată cu războiul politic crunt dintre partide, ajuns în final la procesul de suspendare a președintelui. Ea are, evident, și o dimensiune politică, dar în principal este expresia acelei diviziuni sociale profunde de care vorbeam, acutizată politic. De altfel, prima manifestare a acestei acutizări este, poate, proiectul unui nou partid politic de dreapta care a circulat cu mult înaintea venirii USL la putere.

Identificarea diviziunii sociale cu cea politică este artificială într-o bună măsură, exact măsura în care politicile PDL și cele ale USL sînt aceleași, adică destul de mult. Marea asemănare a acestor politici exprimă limitele generale ale sistemului politic românesc: gravele lui probleme de reprezentare, caracterul închis și exclusiv (formalizat ca atare prin condiții aberante de intrare în viața politică a unor formațiuni noi sau candidați independenți), control social redus. De aceea nu există dispute reale pe probleme economice sau sociale între partide, de aceea raportarea la spațiul extern care ne tutează este, în mare, o simplă submisivitate generică, nereflectată și automată.

Iluzoria ocolire a partidelor

Desigur însă că nu putem să echivalăm ca atare stînga politică și dreapta politică. Există o diferență importantă, care este aceea că regimul politic constituit în ultimii ani în jurul președintelui, ca și strămoșul său CDR-ist, și-a dus, uneori, ideologia de „forță a binelui“ pînă la consecința logică de a numi în Guvern și administrație oameni animați de dorința sinceră de a face bine în domeniul lor, oameni din afara partidelor și nesupuși logicii acestora de apărare, de regulă brutală, a intereselor lor. Aceștia au produs unele rezultate, cum ar fi în justiție sau educație, dar acțiunea lor degrevată de imperativele pragmatice ale partidelor a sărit în extrema cealaltă, producînd excese ideologice nefaste. Un exemplu ar fi elanul disciplinar brutal al lui Daniel Funeriu, altul convingerea mistică a Monicăi Macovei că PSD-ul este o forță atît de satanică, încît corupția totuși evidentă din celelalte partide practic nu mai contează, singura corupție care merită combătută rămînînd cea PSD-istă.

Însă adevăratul cost, imens, al acțiunii „pozitive“ a acestor personaje vag providențiale este faptul că ea a venit pe modelul de regim creat de președintele Băsescu, un regim personal de mînă forte care a suspendat, în mare măsură, logica sistemului de partide, înlocuind-o cu o putere personală care evita cît mai mult procedurile și prefera relațiile personale. Președintele a lucrat cu un premier complet supus, care îi asigura controlul perfect nu doar al Guvernului, ci și al partidului din care provenea. Nu doar opoziția a fost marginalizată, cel mai flagrant prin refuzul de a numi un premier din partea unei majorități a opoziției, dar și propriul partid. Traian

Bănescu a lucrat, în posturi cheie, fie cu tehnocrați, fie cu oameni de apartenență formală la partide din tot spectrul politic, în realitate reprezentanți personali ai lui.

A fost, desigur, o eroare colosală. Atît în termeni principali, adică ai opțiunii între formule mai democratice sau mai puțin democratice, cît și în termeni practici. Pe lîngă faptul că nu exista suficient sprijin popular pentru o formulă coerent autoritară, care să producă rezultatele scontate, un astfel de regim personal nu avea cum să funcționeze într-o țară cu un cadru formal democratic relativ stabil, integrată într-o uniune europeană în care constrîngerile *de facto* măcar pe unele dimensiuni declarative ale democrației funcționează. Astfel, rezultatele din administrație legate de persoane susținute de președinte în dauna tuturor partidelor se dovedesc nu doar extrem de scumpe în termenii funcționării procedurale a administrației, ci și inutile, în măsura în care ele nu prea au cum să le supraviețuiască susținătorilor lor.

Regimul personal al președintelui a însemnat, de fapt, și că acesta a respectat, în mare, cadrul formal, preluînd puterea și exercitînd-o într-o manieră subterană și informală. Ceea ce, printre altele, însemna că toată această construcție nu putea să supraviețuiască nu doar sfîrșitului formal al mandatului său, ci și pierderii efective a puterii, datorată eroziunii și evoluțiilor economice și sociale. De aici și procesul de suspendare a sa, care a surprins mai mult decît ar fi trebuit s-o facă. Suspendarea președintelui este revanșa firească a partidelor pe care le-a marginalizat și le-a ocolit, venită odată ce puterea acestuia a intrat în declin. Violența evenimentelor din jurul suspendării este, desigur, și consecința obsesiei prezidențiale pentru corupție, o politică evident imposibil de susținut și absurdă: corupția este un epifenomen a cărui combatere, atîta vreme cît cauzele profunde nu sînt abordate, nu face decît să consume inutil resurse și să destabilizeze sistemul politic. „Sistemul” se răzbună pe un președinte care a jucat constant și absurd, fără nici un orizont logic posibil, cartea antisistem, inclusiv atunci cînd deținea marea majoritate a puterii politice din țară.

Antisistemul la putere

Opțiunea politică a președintelui era opțiunea facilă și greșită. Cealaltă opțiune, cea de a da substanță reală democrației, era mult mai complicată. Ea presupunea nu recursul demagogic la referendumuri, ci deschiderea reală a procesului politic pentru societatea largă, prin măsuri precum facilitarea accesului de forțe noi în politică (respectiv eliminarea condițiilor restrictive aberante de acum) sau transparentizarea procesului politic și administrativ. Pe lîngă aceste condiții formale, o reală democratizare ar fi necesitat crearea coeziunii sociale, respectiv reducerea inegalității, privilegiilor și marginalității, reuniversalizarea serviciilor sociale de bază, cooptarea la decizie a diverselor forțe sociale. Acesta ar trebui să devină, în continuare, proiectul minimal rezonabil al societății, după eșecul complet previzibil al aventurii prezidențiale. Desigur, pentru ca un astfel de proiect să aibă vreo șansă este nevoie de un alt cadru politic.

Dacă politica PSD și a celorlalte partide mari actuale înseamnă suspendarea *de facto* a democrației, din motive pragmatice ce țin de interese directe, politica CDR/ Băsescu înseamnă suspendarea de principiu a înseși aspirației către democrație. Există și o respingere a egalității în calitate de condiție fundamentală a democrației, dar și o neadeziune de fond la forma normală, instituționalizată, pe care o ia democrația. Pe urmele demagogiei antipolitice a intelectualilor mainstream grupați în jurul școlii de la Păltiniș, atît Băsescu, cît și intelectualii lui care se joacă de-a politica prin și pe lîngă PDL urăsc de fapt politica și sînt „antisistem” prin definiție, scăpîndu-le complet logica tranzacțională a democrației.

Toată această mișcare e străbătută de un utopism foarte ciudat, unul, desigur, pe spatele alegătorilor. Să nu uităm cum Traian Băsescu și-a început mandatul cu exact același gest aberant ca Victor Ciorbea: denunțarea corupției partenerilor de coaliție. Toți au aere și pretenții de călugări. Toți sînt și nu sînt politicieni. Nicușor Dan nu era interesat de funcția de consilier general, cea care i-ar fi putut asigura intrarea treptată în sistem, deși este evident că un adevărat independent nu are nici un fel de șanse la primăria capitalei, în condițiile actualelor mecanisme și mize. Fie pe un cal alb, fie deloc. Monica Macovei detestă partidul din care face parte, pentru că nu e imaculat, așa cum ar trebui să fie în imaginarul ei politic defect.

Moștenitorii fericiți și cei nefericiți ai comunismului

Marele eșec al comunismului românesc este, pînă la urmă, distrugerea unui sistem politic și social fără a pune în locul lui un alt sistem politic și social viabil pe termen lung. Dincolo de primele etape ale instalării comunismului, elanul ideologic și transformator al acestuia s-a consumat extraordinar de rapid, totul revenind, din lipsă de altceva, la modelul antebelic. Probabil că nu există etichetă mai jalnică a acestui proces decît cunoscutele cochetării ale regimului cu naționalismul mistic al supraviețuitorilor „generației de aur” interbelice.

Refacerea în timpul comunismului a unui model social burghez, eroziunea accentuată a egalitarismului și recuperarea ideologiilor interbelice ca unică alternativă la comunismul deja eșuat reprezintă originea diviziunii sociale de care vorbeam la început, ca și a confuziei pe care s-a putut construi absurdă ideologie anticomunistă intrinsecă proiectului dreptei luminate și pe care zilele astea o agită pe scenă, cu gesturi de DJ începători, diverse forțe ale binelui precum Monica Macovei, Mihail Neamțu, Cristian Preda, MRU sau TRU.

Sîntem, pe moment, prizonierii acestei diviziuni sociale care se definește, desigur, în termeni de interese mai ales, și doar apoi de ideologie. O bună parte a categoriilor „luminate”, de dreapta, pro-occidentale etc. consideră încă egalitatea dintre oameni o idee comunistă și își justifică astfel pretenția la un loc privilegiat în societate, din punct de vedere economic, social și politic. În ciuda frustrării lor constante de a fi trași înapoi de majoritatea neemancipată, ei sînt moștenitorii fericiți ai comunismului românesc dinainte de 1989, cel care a eșuat în obsesia occidentalizării și bunăstării pur individuale. Proiectele lor periodice de salvare

a României din mizerie sînt doar alibiul dorinței de izolare pe acea „insulă de normalitate” prosperă și, cum altfel, cu circuit închis. În cazul în care moștenitorii nefericiți ai comunismului așteaptă din partea acestor categorii un proiect real de emancipare și democratizare, fac o mare greșală. Aceste categorii nu au nici capacitatea, nici intenția de a oferi așa ceva.

În această perioadă de conflict politic accentuat, dar probabil inutil, plutesc din nou peste tot trimiteri disprețuitoare la instinctele primitive ale maselor dezlănțuite la începutul anilor '90. Și totuși, ai fi zis că ceea ce s-a întîmplat în ultimii ani ar fi trebuit, de exemplu, să pună în altă lumină atît de urîtul slogan „nu ne vindem țara”. Oare nu era bine dacă nu vindeam chiar tot sectorul bancar și aproape tot sectorul energetic? Sigur, cam toată lumea, de orice orientare sau profil, își dă seama de asta, dar reprimarea ideologică e încă atît de puternică, încît împiedică recunoașterea acestui lucru, oricît de simplu și evident ar fi. La fel, atît de batjocoritul slogan „voi n-ați mîncat salam cu soia”, exprimînd frustrarea celor cărora li se dau lecții de afară și li se reproșează mizeria evitată de cei care dau acele lecții. Oare nu ar fi fost bine dacă acum am fi avut o reală politică internă și o reală decizie internă, în locul impunerilor condescendente și arbitrare venite din Occident, fie de la diaspora română, fie de la occidentalii înșiși? Măcar ca aspirație, această idee merita o posteritate mai bună...

Dar astfel de idei și aspirații nu se ridică la înălțimea bunului-gust al insulei de normalitate. Elitele nu par deloc dispuse să bage în seamă opiniile prostimii – și nici nu pare că cineva îi va putea obliga să o facă în viitorul apropiat. Insula de normalitate continuă să lupte, cu papioane, funii de usturoi³ și alte practici voodoo, împotriva ideii comuniste de egalitate, pentru a se putea delimita cît mai bine de majoritatea celor căzuți sub linia de plutire a societății. Toți niște curajoși marinari de uscat...

³ Vezi www.youtube.com/watch?v=0ekZDYbI5_w&feature=share (n. a.).

Nu e cinstit! Constituția României permite modificarea legilor organice prin ordonanțe de urgență

de Ovidiu Gherasim-Proca

Vă rog să mă iertați pentru titlul exclamativ, sînt încă sub impresia lăsată de discursul președintelui Traian Băsescu. Aproape m-a convins că el este cinstit, deoarece adversarii lui sînt necinstiți. Totuși, am hotărît că nu mă voi bizui pe cinstea cutărui sau cutărui politician. Dacă am depinde de cinstea politicianilor din țară și din străinătate am ajunge foarte repede să renunțăm la drepturile electorale și să cerem statutul de apatrizi.

Dar să revenim la cele constituționale. Mă holbam hipnotizat prin coperta tricoloră a Constituției României ce orna patriotic fundalul discursului prezidențial¹. Eram pătruns de ritmul obsedant-repetitiv al apelurilor la cinste. Am prins însă din zbor o afirmație interesantă, care, mărturisesc, m-ar fi satisfăcut cu cîțiva ani în urmă. Ea se referă la capacitatea delegării legislative de a funcționa ca instrument de reglementare în cazul legilor organice. „Domnul Ponta are un mecanism să se pună în acord cu decizia Curții Constituționale: *anularea prin OUG a OUG prin care a intrat într-o zonă interzisă a fi modificată prin ordonanța de urgență – zona electorală*

¹ Poate că e cinstit să folosești tricolorul și stema țării într-o campanie referendară (presupunem că nu se aplică regulile stipulate pentru a reglementa o campanie electorală obișnuită), dar sper că s-a cerut aprobarea scrisă de la Regia Autonomă „Monitorul Oficial” pentru utilizarea copertei. Ea este, vrînd-nevrînd, o lucrare grafică protejată de drepturi de autor. Ca simplă observație colaterală, pare că Traian Băsescu e în apele lui doar cînd are adversari pe care să-i lovească. Nu se mai bîlbîie, e plin de viață, la referendum va atinge „vîrfurile de formă”. Grăiește poporului pe limba lui, simplu, simplist. Ocrotește copiii la piept, strîngîndu-i cu brațele lui vînjoase. A reușit să-i debusoleze în așa hal pe liderii USL, încît au început să acționeze în grabă, fără cumpătare, doar ca să scape de lovituri. Așa au ajuns să fie considerați în străinătate drept autori ai unei „lovituri de stat”, cînd de fapt sînt plini de vînătăi. Din potențiali restauratori ai dreptății au devenit – lipsa de experiență își spune cuvîntul – un fel de paiațe. Ca să vezi! Coloneii PDL nu se tem de superioritatea generalului Clark. Ei luptă cu alte bombe decît cele pe care le-a folosit Wesley Clark în Iugoslavia. Așa că atunci cînd oficialii comunitari se străduiesc să bage pe gît austeritatea oricui nu vrea s-o înghită în tăcere, lucrurile sînt potrivite în așa fel de aparatul ideologic de stat al „oamenilor de dreapta”, încît adversarii lui Traian Băsescu sînt stigmatizați mortal, chiar dacă și-ar dori din suflet să facă concesii mai mari decît dușmanul lor, să slujească cu la fel de multă credință interesele financiare ale puternicilor Europei și ale oricărei bănci străine, să dea exploatarea României oricărui exploatator (n. a.).

[sublinierea mea]. În mod automat, conform Constituției, când Parlamentul e în vacanță și Guvernul emite o ordonanță de urgență, președinții celor două Camere sînt obligați să convoace Parlamentul în termen de cinci zile.”²

Oare este interzisă legiferarea prin ordonanțe de urgență în domeniul legislației electorale? Ce bine ar fi fost să fie așa! Atunci am fi putut să ne lăudăm și noi cu faimosul „stat de drept” despre care se zice că tocmai a fost „încălcăt”. Haideți să lămurim doar această problemă constituțională, căci dacă ar trebui să le discutăm în amănunt doar pe acelea apărute în urma crizelor constituționale din perioada 2004-2012, ar trebui să rescriem întreaga doctrină. Mai ales că nu e vorba de o problemă nouă. Chiar deloc. În plus, s-ar putea ca subiectul să revină în atenția publică dacă guvernul va hotărî să mai schimbe legislația cu privire la alegerile parlamentare în fugă.

Din nefericire, în istoria electorală postcomunistă este evidentă relativa „permeabilitate” a legislației referitoare la alegeri, în sensul că atunci când a existat intenția politică necesară, normele electorale au fost modificate cu mare ușurință, chiar și prin ordonanță de urgență, în pofida principiilor democratice clamate acum. „Legea nr. 68 din 1992 pentru alegerea Camerei Deputaților și a Senatului” a fost modificată de mai multe ori prin ordonanțe de urgență în cursul anului electoral 2000, una dintre modificări vizînd chiar pragul electoral.³ „Legea nr. 33 din 2007 privind organizarea și desfășurarea alegerilor pentru Parlamentul European” a fost modificată ulterior în mai multe rînduri. De fapt, prima ordonanță de urgență emisă de Guvern în 2007 – „Ordonanța de Urgență a Guvernului nr. 1 din 2007 privind unele măsuri pentru organizarea și desfășurarea alegerilor pentru Parlamentul European” – avea în vedere tocmai modificarea legii abia adoptate.

Constituționalitatea modificării legislației electorale prin intermediul ordonanțelor guvernamentale sau prin ordonanțe de urgență este discutabilă, dar în măsura în care există un consens politic în spatele acestor demersuri de legiferare, ele vor fi considerate expresia unui consens politic tacit. Delegarea legislativă extinsă s-a dovedit a fi o practică obișnuită și a fost folosită cu succes pentru modificări considerate necesare în afara procedurilor parlamentare uzuale. Desigur, din punctul de vedere al principiilor constituționale capitale, încredințarea funcției de legiferare în materie electorală guvernului, chiar și temporar, nu poate să constituie o soluție favorabilă echilibrului politic. Dacă normele impuse de consensul democratic nu se bazează pe un acord ferm asupra regulilor competiției politice, delegarea legislativă în privința transformării voinței electoratului în mandate poate genera abuzuri sau, cel puțin, poate evoca un deficit de legitimitate, avînd în vedere că este evitată deliberarea parlamentară.

Potrivit Constituției din 1991, sistemul electoral se număra printre domeniile de reglementare rezervate legislației organice (art. 72, alin. 3, lit. a), prin urmare

² Vezi întreg textul, transcris de HotNews, aici: www.hotnews.ro/stiri-politic-12770213-conferinta-presa-traian-basescu-ora-20-00.htm (n. a.).

³ Vezi Cristian Preda, *România postcomunistă și România interbelică*, Editura Meridiane, București, 2002, p. 15 (n. a.).

în afara domeniului de exercitare a delegării legislative, articolul 114 fiind destul de explicit în această privință: „Parlamentul poate adopta o lege specială de abilitare a guvernului pentru a emite ordonanțe *în domenii care nu fac obiectul legilor organice* [sublinierea mea]“. Organizarea și desfășurarea referendumului de asemenea.

În mod oarecum surprinzător, revizuirea constituțională din 2003 nu a făcut altceva decât să dea consacrare juridică implicită unei practici care contrazice atât litera Constituției din 1991, cât și spiritul constituționalismului democratic, introducând limite relative acolo unde ar fi trebuit să existe o interdicție lipsită de echivoc. Astfel, înțelegem din cuprinsul noului text constituțional că se poate legisla prin ordonanțe de urgență în domeniul legislației organice în anumite condiții, în pofida prevederii citate mai sus. Ordonanțele cuprinzând norme de natura legii organice trebuie să se aprobe cu o majoritate adecvată. Coroborată cu procedura aprobării „din oficiu“ în cazul în care una dintre Camere nu decide în termen de 30 de zile, această nouă regulă face ca legislația electorală să poată fi modificată cel puțin la fel de facil ca și pînă la adoptarea legii de revizuire.

În cuprinsul textului constituțional în vigoare, articolul 73 stabilește că legislația privind sistemul electoral și organizarea referendumului ține de domeniul legilor organice, iar articolul 115 păstrează prevederea care permite delegarea legislativă doar în materii ce nu constituie obiectul legiferării organice. În schimb, referirile la ordonanțele de urgență par să contrazică această cerință aplicabilă ordonanțelor guvernamentale în genere. Potrivit aliniatului 5 al articolului 115, ordonanțele de urgență ce conțin prevederi de natura legii organice trebuie să fie aprobate cu majoritatea membrilor fiecărei Camere. Așadar pot fi emise, pot să rămînă literă de lege, nu sînt o absurditate anticonstituțională. Dacă în termen de 30 de zile de la depunerea spre aprobare a ordonanței de urgență Camera sesizată nu se pronunță, ordonanța trece la cealaltă Cameră pentru a fi analizată în regim de urgență. Practic, în loc ca interdicția impusă de Constituția din 1991 să fie întărită și clarificată în raport cu încălcările ei repetate, ea a fost anulată printr-o derogare îndoielnică sub aspectul adecvării la principiile constituționale și incoerentă prin raportare la conținutul documentului din care face parte. Unde-i urgență... nu-i tocmeală.

Să nu uităm, revizuirea constituțională din 2003 s-a făcut consensual. Aș spune, cu amară ironie, într-o atmosferă de colaborare transpartinică ce a devenit istorie. De aceea, practica legiferării curente prin delegare legislativă, un defect al tuturor legislaturilor de pînă acum, nu poate fi interpretată ca o lacună majoră din punctul de vedere al standardelor democratice atunci cînd efectele sale se răsfrîng asupra normelor electorale, așa cum pare la prima vedere. Legiferarea prin ordonanțe de urgență este un fel de tradiție parlamentară la noi. Este vorba mai ales de un mecanism funcțional, consensual, pus în mișcare de obicei cu asentimentul opoziției, mecanism menit să corecteze erorile sau lacunele legii, lucru dovedit de multe ori pînă acum prin absența unor reacții negative evidente și a sesizărilor de contencios constituțional în materie. Practica respectivă nu contravine regulii consensului cvasiunanim în materie de legiferare electorală, dar relevă stîngăcia

cu care politica electorală este articulată instituțional în forurile de reprezentare și de decizie, fiind concomitent un simptom al erodării profunde pe care o resimte din plin sistemul instituțional-normativ din România. Există unele riscuri. Se poate întâmpla să dispară consensul. Atunci se ridică vâlul, iar democrația noastră se arată Occidentului în toată goliciunea ei.

Păcat că politicienii noștri de marcă semnalează asta abia acum. Bănuiesc că nu este vorba de o preocupare sinceră în legătură cu soarta democrației. Nu e cinstit!

Despre decizia Curții Constituționale

de Codrin Codrea

În discuțiile despre referendumul de suspendare a președintelui au fost invocate trei acte: proiectul de lege din 2012 atacat la CC, Legea în vigoare 3/2000 și OUG 41/2012.

Legea 3/2000 prevede în art. 10 că *demiterea Președintelui României este aprobată, dacă a întrunit majoritatea voturilor cetățenilor înscrși în listele electorale.*

Atît proiectul de lege din 2012 atacat la CC și asupra cărui s-a pronunțat Curtea, cît și OUG operează aceeași modificare: *demiterea Președintelui României este aprobată dacă a întrunit majoritatea voturilor valabil exprimate ale cetățenilor care au participat la referendum.*

Diferența dintre OUG și proiectul de lege este că primul este un act în vigoare, iar al doilea nu. Decizia Curții înțeleasă prin noțiunea de *stat de drept* la care se face referire cu atît de mult patos exclude interpretarea deciziei Curții ca postulată de undeva din afara legii. Dimpotrivă, *stat de drept* presupune că însăși Curtea se supune unor proceduri legale și, deci, interpretarea juridică a deciziei se face prin grila oferită de Constituție și Legea 47/1992 privind organizarea și funcționarea Curții Constituționale care îi reglementează activitatea.

Există două feluri de control pe care îl exercită CC - *a priori* și *a posteriori*. În controlul *a priori* exercitat de CC în urma ridicării unei obiecții se analizează numai constituționalitatea unei legi înainte de promulgare, care nu este în vigoare, conform art. 15. al. 1, din Legea 47/1992. Urmărind această lege, este exclusă controlului de la bun început OUG 41/2012 din simplul motiv că de la momentul sesizării pînă în prezent produce efecte, este în vigoare. Actele în vigoare pot fi supuse controlului *a posteriori*, pe cale de excepție, care poate fi ridicată direct de către Avocatul Poporului conform art. 32 din aceeași lege.

Dacă se admite obiecția, proiectul de lege nu se mai promulgă, nu se publică în Monitorul Oficial, nu intră în vigoare. Însă CC a precizat că proiectul este constituțional, *în măsura în care asigură participarea la referendum a cel puțin jumătate plus unul din numărul persoanelor înscrise în listele electorale permanente.* Respectarea deciziei Curții înseamnă că înainte de promulgarea proiectului de lege, Parlamentul este obligat să reexamineze dispoziția declarată neconstituțională pentru punerea

ei în acord cu decizia Curții, cum se prevede în art. 18, al. 3, din Legea 47/1992, iar acest proces nu va avea nici o influență asupra OUG.

În prezent se aplică OUG 41/2012 asupra căreia Curtea nu a fost sesizată. Ideea că s-ar fi pronunțat indirect și asupra OUG nu are temei, însăși Legea 47/1992 prevede în art. 2, al. 3: *Curtea Constituțională se pronunță numai asupra constituționalității actelor cu privire la care a fost sesizată*, iar în art. 32 se prevede un subiect anume care poate sesiza Curtea cu privire la actele în vigoare: Avocatul Poporului. Cu toate acestea, numai Curtea se pronunță asupra propriei competențe, supunându-se doar Constituției și Legii proprii 47/1992, deci urmează să vedem în motivare cum a interpretat Curtea.

Articolul din OUG care se referă la validitatea referendumului cu votul majorității celor prezenți nu este automat constituțional dacă CC a confirmat constituționalitatea unui articol identic celui din OUG printr-o decizie în 2007. Jurisprudența nu este izvor de drept, CC nu este ținută de propriile decizii anterioare. OUG ar trebui să se aplice fiindcă este singurul act normativ în vigoare care reglementează referendumul și fiindcă CC nu a fost sesizată să se pronunțe asupra acestui act, iar dacă totuși prin decizia dată s-a pronunțat și asupra OUG, acest lucru poate reieși numai din motivarea Curții.

Semnificația istorică a suspendării lui Traian Băsescu

de Florin Poenaru

Acum douăzeci de ani, în martie 1992, FSN-ul s-a scindat în două facțiuni: FDSN – condusă de Ion Iliescu, care ulterior a devenit PDSR și apoi PSD – și PD, numele ulterior al facțiunii FSN conduse de Petre Roman. Suspendarea de vineri de către Parlament a președintelui Băsescu reprezintă apogeul acelei sciziuni și totodată epuizarea efectelor sale după două decenii.

Pretextul scindării FSN a fost moțiunea lui Petre Roman, sugestiv intitulată *Viitorul azi*, prin care acesta încerca să ia puterea în FSN și să îi imprime propria viziune conform căreia moștenirea comunistă nu e decât un morman de fiare vechi, singura soluție fiind privatizarea și liberalizarea imediate. Apropriații lui Ion Iliescu, precum Adrian Năstase, considerau acest program prea radical și prea pripit. Tensiunea dintre cele două grupuri era însă constitutivă FSN-ului încă de la apariția sa în vîltoarea evenimentelor din decembrie 1989. FSN-ul a fost expresia alianței dintre membrii eșalonului doi ai nomenclaturii comuniste sau a unor figuri marginalizate ale acesteia (precum Ion Iliescu sau Silviu Brucan), cu reprezentanții intelighenției tehnice (Petre Roman) și ai celei umaniste (Mircea Dinescu, Doina Cornea, Ana Blandiana). Această alianță politică a reprezentat forța care l-a înlăturat de la putere pe Ceaușescu și, odată cu acesta, eșalonul partidului comunist pe care se baza puterea acestuia. Succesul acestei alianțe, însă, ar fi fost imposibil fără mobilizarea muncitorilor în chiar decursul evenimentelor, o forță socială care, deși se afla în tensiune cu statul comunist, era însă dependentă de acesta. În general, mobilizarea s-a făcut la nivelul directorilor de fabrică, ei înșiși foarte apropiați și prinși în rețele de diferite forme cu secretarii de partid de la nivel local. Acest tip de alianță a dat caracterul particular al revoluției din 1989 din România. Însă aceasta, deși a fost îndreptată împotriva partidului comunist, nu ar fi fost posibilă dacă membrii acestuia nu ar fi achiesat, mai ales la nivel local. La fel, deși în primele zile a avut un caracter popular și a generat entuziasm autentic, revoluția nu a fost rezultatul unei mișcări cu adevărat populare, dinspre societate spre partid și stat.

Înainte de 1989 atât inteligenția (deopotrivă tehnică și umanistă) cât și eşaloanele inferioare și locale ale PCR erau unite de convingerea că viața lor ar fi mult mai bună dacă monopolul PCR asupra puterii politice și economice ar fi suspendat, mai ales în contextul particular al anilor '80 din România condusă de Ceaușescu. Primii erau frustrați de faptul că aveau o pregătire pe care nu o puteau valorifica în cadrul statului comunist, fiind mereu subordonați politic șefilor de partid, mult mai prost calificați. Mai mult, pregătirea lor nu le putea garanta un stil de viață comparabil cu cel pe care îl aveau omologii lor din țările vestice capitaliste, statul comunist fiind decis să țină muncitorii relativ bine plătiți deoarece pe aceștia se baza legitimitatea sa. Mai mult decât atât, în Vest, ca urmare a revoluției neoliberale, figura tehnocratului, a expertului depolitizat și bine plătit devenea centrală. Băsescu, în calitatea sa de comandant de navă și apoi de reprezentant economic – precum intelectualii umaniști care aveau acces la burse în Germania și Franța – era printre cei mai în măsură să devină conștient de dubla poziție de subordonare (politică și economică) a inteligenței tehnice în cadrul sistemului comunist și să se lase sedus de rolul tehnocratului în capitalismul neoliberal. Pentru aceștia, comunismul nu mai însemna nimic la nivel de ideologie și trebuie prin urmare să-l credem pe Băsescu când a spus că a intrat în partidul comunist doar pentru a putea avansa profesional. La fel ca mulți alții. Pentru aceștia, singura soluție viabilă era demantelarea cât mai rapidă a statului comunist și a piedicilor politice puse de acesta și deschiderea spre capitalismul vestic, ei fiind totodată cei mai bine plasați social pentru a gestiona și valorifica această deschidere în contextul comunist estic. Cu toate acestea, însă, inteligența românească nu a reușit să se mobilizeze politic, nu a reușit să dea expresie sub forma solidarității de clasă propriilor interese, preferând să se retragă în sfera consumului cultural privat, la Păltiniș (intelectualii umaniști) sau la Vama Veche (populată de ingineri cu aspirații culturale). În locul unei acțiuni politice concentrate împotriva partidului, inteligența locală a preferat tactica acumulării informale de capital financiar când s-a putut (precum Băsescu în urma voiajelor), dar mai ales cultural și simbolic împotriva nomenclurii de partid. Această lipsă de coagulare politică a inteligenței explică de ce România nu a avut un Havel (și nu stupizenia cu privire la nivelul ridicat de represiune a regimului Ceaușescu, în sine o ficțiune a inteligenței menite a justifica propria inacțiune politică de dinainte de 1989), dar mai ales dependența acesteia de anumite facțiuni „luminate” și reformiste ale nomenclurii de partid în ceea ce privește coagularea politică (precum Ion Iliescu).

La rândul lor, eşaloanele inferioare și locale ale partidului comunist erau împiedicate înainte de 1989 să își folosească la maxim poziția strategică pe care aceștia o aveau în cadrul procesului economic comunist, la fel cum lipsa relațiilor de piață împiedica valorificarea surplusului de capital și bunuri acumulate prin derularea schimburilor formale și informale, mai ales în contextul regimului de austeritate impus de Ceaușescu, în conjuncție cu FMI, după criza datoriilor din 1981. Totodată, la nivel politic, acestora le era limitată mobilitatea în partid, fiind practic blocați în

posturi inferioare ca urmare a acaparării puterii la vîrf de către familia Ceaușescu și favoriții acesteia. Nici aceștia, însă, nu s-au coagulat politic astfel încît să pună presiune de jos în sus pe conducerea de partid a lui Ceaușescu, determinînd schimbarea cu un lider mai reformist, așa cum s-a întîmplat în URSS, cu venirea la putere a lui Gorbaciov. În schimb, aceștia au preferat să continue procesul de acumulare și să șubrezească statul și partidul din interior, spre propriile lor beneficii.

Însă, dacă pe termen scurt interesele intelighenției și cele ale nomenclaturii inferioare au coincis ca aspirație împotriva regimului Ceaușescu, acestea și-au arătat caracterul în mod evident și necesar antagonic o dată ce scopul comun a fost atins. Astfel, în loc ca lupta politică dintre intelighenție și nomenclaturiști să se dea în interiorul statului comunist și împotriva acestuia (altfel spus confruntarea dintre tînărul comandant de navă Bănescu deschis spre Vest și tînărul nomenclurist Năstase dornic de putere politică și posibilitate de expresie a puterii economice), fixația pe Ceaușescu, care a ținut loc de mobilizare politică a celor două tabere în interiorul partidului comunist, a amînat această confruntare pentru postcomunism.

După 1989 intelighenția, reprezentată politic de către Petre Roman și facțiunea sa, a cerut un program neoliberal de restructurare rapidă a statului și de deschidere către piețele vestice. Sub masca de occidentalizare a țării și de revenire la familia europeană se încerca de fapt articularea unui program politic prin care intelighenția spera să elimine din joc nomenclatura în virtutea pregătirii sale superioare și a capitalului simbolic și cultural acumulat. Prin urmare, civilizația, Vestul, Europa au rămas pentru aceștia de atunci și pînă azi o referință importantă în lupta cu descendenții PCR. Prin contrast, fosta nomenclatură avea tot interesul să se opună implementării unui program neoliberal imediat după 1989 pentru că acest lucru ar fi împiedicat rearticularea ei sub forma unei clase capitaliste postcomuniste locale, și astfel mare parte din capitalul fostului stat comunist ar fi trecut direct în mîinile burgheziei transnaționale, prin facilitarea intelighenției care deținea funcții în stat după 1989, așa cum s-a întîmplat în Cehia, în Polonia și, într-o măsură însă mai mică, în Ungaria, și cum s-ar fi întîmplat și în România dacă Guvernul nu ar fi fost debarcat printr-o mineriadă. Vânzarea flotei către un concern norvegian sub formă de fier vechi, pentru care Bănescu a fost mai tîrziu anchetat, este expresia perfectă a acestui mecanism.

Intelighenția a pierdut așadar ocazia de a-și impune proiectul politic și de clasă, nu în ultimul rînd și datorită lipsei crunte de experiență politică a acesteia comparativ cu foștii nomenclaturiști comuniști. Așadar, mult mai mult decît revoluția din 1989, ruptura FSN din 1992 a inaugurat și trasat conturul ulterior al vieții politice postcomuniste din România. Atunci a fost de fapt momentul real al scindării partidului comunist în două facțiuni distincte și real antagonice, reliefind totodată mult mai clar caracterul de clasă al societății la finalul comunismului. Așadar, perioada postcomunistă de pînă în 1996 a reprezentat momentul consolidării unei clase capitaliste locale, grupată în mare parte în jurul facțiunii Iliescu

desprinsă din FSN.¹ Această clasă capitalistă a reușit totodată să obțină reprezentare politică la nivelul statului atât datorită figurii tutelare a lui Ion Iliescu, dar mai ales pentru că, prin procesul său de consolidare, a acționat paternalist și a demantelat mai gradual și mai puțin brutal fosta clasă muncitoare comunistă, lăsând totodată aproape intactă structura statului comunist. Astfel, acest bloc a reușit să își atragă nu numai simpatia birocrăției de stat (de la forțele armate, la magistrați, doctori și profesori de liceu, pentru aceștia 1989 fiind doar un moment bizar la televizor și nu o ruptură profundă), dar și a unei părți a intelighenției care depindea de colaborarea cu statul (intelectualii consacrați ai regimului Ceaușescu, dar și profesori universitari, artiști, specialiști tehnici).

Programul radical al intelighenției și lipsa de pregătire politică elementară au împins-o pe aceasta în opoziție, fapt ce i-a atras însă simpatia intelectualilor anticomuniști și a foștilor deținuți politici, a micilor întreprinzători și a profesunilor liberale (precum notarii și avocații), dar și a unei largi majorități a tineretului comunist și postcomunist pentru care vechii comuniști reprezentau obstacolul în atingerea Vestului. În 1996, prin accentul pus pe proprietate – o aspirație tipică a clasei de mijloc – intelighenția a reușit să atragă totodată și voturile unei părți a țărănimii ce spera astfel rezolvarea problemei funciare din agricultură. Intelighenția se afla în sfârșit la putere! Însă măsurile neolibérale dure luate de CDR, precum și evidenta lipsă de cadre capabile să asigure funcționarea birocrăției de stat (cei 15 000 de specialiști lipsă) a dus la eșecul total al acestei guvernări, sintetizată de renunțarea lui Emil Constantinescu de a candida pentru un nou mandat, simțindu-se învins de securiști. Însă nu securiștii îl învinseseră pe Constantinescu și CDR, ci birocrăția de stat, apropiată ca interese economice și politice de capitaliștii locali, pentru că puteau beneficia în mod direct de procesul de acumulare al acestora.

Revenirea la putere a deținătorilor de capital autohton se produce așadar în 2000. Odată consolidate propriile poziții economice, capitaliștii locali aspiră acum la integrarea pe piața mondială și la oportunitățile oferite de integrarea în spațiul economic al UE, în plină expansiune către est. Acesta a fost rolul istoric al mandatului lui Adrian Năstase: conectarea, pentru prima dată după 1970, a capitalismului local la rețelele de acumulare globală și, totodată, curățirea capitaliștilor autohtoni de stigmatul comunist și postcomunist. Deși capitaliștii români nu erau suficient de puternici pentru a putea face față unei concurențe directe cu capitalul global (precum a fost cazul cu oligarhii ruși sau ucraineni), aceștia se aflau în poziții suficient de puternice ca să joace rolul de mediatori ai intrării capitalului corporatist vestic în România (vezi de exemplu beneficiile uriașe acumulate de Copos la intrarea Vodafone în România), consolidându-le astfel averile și influența. Adrian Năstase a primit eticheta de corupt tocmai pentru că a efectuat această mediere

¹ Am scris despre asta mai pe larg într-un alt articol de pe CriticAtac (*Care e problema cu PSD-ul*). Ca și atunci, trebuie să fac următoarea precizare: faptul că mare parte din capitaliștii locali s-au coagulat în jurul PSD-ului din motive istorice nu înseamnă că toți capitaliștii locali au urmat aceeași traiectorie sau că celelalte partide nu au capitaliștii lor locali. Ce am în vedere aici este mai degrabă o anumită dispoziție decât stabilirea unor categorii clar delimitate care în practică oricum nu pot exista (n. a.).

în mod direct, folosindu-se de situația specială oferită de funcția de prim-ministru. Investițiile și investitorii străini – mult timp visul de aur al intelighenției ca speranță împotriva capitaliștilor autohtoni – veneau acum în țară, așteptați chiar de aceștia. Figura patriciană, arogantă și inexpugnabilă a lui Adrian Năstase exprima cel mai bine această stare de fapt și contrastul cu figura plebee a lui Traian Băsescu, îmbrăcat în pulover și purtat pe la parchet. La o decadă după ruptura din 1992, părea că foștii nomenclaturiști deveniți capitaliști câștigaseră total: și economic, și politic, și internațional.

Intelighenția în acest timp s-a manifestat ca întotdeauna: în afara politicului, fie prin retragere și emigrare, fie prin acumulare de status. Între 2000 și 2004, pe fundalul dominației totale a regimului Năstase, are loc o expansiune fără precedent a sectorului ONG-civic și, concomitent, o resuscitare a stațiunii Vama Veche, locul de *loisir* și acumulare de status al intelighenției lipsită de relevanță politică.

Însă pentru a putea face posibilă această relație de mediere între capitalul global și cel local, Guvernul Năstase a fost nevoit să introducă o serie de ajustări neoliberale în economie și să modifice structura statului, mai ales în vederea aderării la NATO și UE. Desigur, acest lucru nu a fost o problemă ideologică: încă de dinainte de 1989 membrii partidului comunist și viitorii capitaliști autohtoni (precum și economiștii transpartinici ai acestora, precum Mugur Isărescu sau Theodor Stolojan) erau convinși de superioritatea capitalismului, mai ales în versiunea sa neoliberală. Însă introducând măsuri neoliberale, Guvernul Năstase a crescut puterea economică a clasei de mijloc și deci a intelighenției, accentuând astfel presiunile acestora pentru schimbare, și și-a distrus prin privatizări propriul electorat format din foștii muncitori, al căror trai s-a înrăutățit, fiind presați astfel să emigreze pentru a găsi de muncă. Astfel, interesele lor economice au încetat să mai fie legate de cele ale capitaliștilor autohtoni, aceștia devenind cei care le-au furat fabricile și locurile de muncă și care, prin controlul asupra finanțelor statului, le fură acum munca prin taxare.

Pe fundalul acestor schimbări, Traian Băsescu ajunge la putere *in extremis* în 2004 cu un program neoliberal și mai puternic decât cel al lui Năstase, taxa unică generală de 16% fiind esența acestuia, reușind totodată să unească într-un singur bloc diferitele grupuri ale intelighenției și micilor antreprenori, mai ales cele din jurul PNL. Intelighenția avea din nou reprezentare politică împotriva clasei capitaliste locale, învingând-o în alegeri prin mobilizarea produsă de suprapunerea unor discursuri morale: cel anticorupție cu cel anticomunist (de altfel complementare în mod esențial). Practic, alegerile prezidențiale din 2004 au însemnat de fapt repunerea în scenă a conflictului ce a dus la ruptura FSN din 1992 (cu Năstase și Băsescu în rolurile de continuatori direcți ai lui Iliescu și Roman), însă cu o diferență majoră: clasa muncitoare prin care în 1992 aripa Iliescu a reușit să învingă politic aripa Roman nu mai exista. Așadar, pentru capitaliștii locali propriul succes economic postcomunist a dus în cele din urmă la înfrângerea politică din 2004 în fața intelighenției, acum mai numeroasă, mai stabilă economic și neamenințată

de furia muncitorilor. Și totodată mai dornică de răzbunare. Semnificația istorică a mandatelor lui Traian Băsescu constă în faptul că acesta a încercat să uzurpe puterea capitaliștilor locali (mai ales a relației privilegiate a acestora cu statul în procesul de acumulare de capital), dar și a marii birocrații de stat, ca singură soluție viabilă pentru menținere puterii politice pentru intelighenție. Ca participant la dezastrul CDR împreună cu PD, Traian Băsescu a înțeles perfect că principalul inamic al menținerii puterii politice a intelighenției comuniste, devenită între timp clasa antreprenorială, corporatistă *middle class*, este legătura dintre stat și capitalul autohton. Prin urmare, Băsescu a adoptat un program neoliberal masiv de reducere a funcțiilor statului, concomitent cu o deschidere fără rețineri către capitalul global. Escaladarea discursului anticorupție precum și retorica anticomunistă (Raportul, institutele de memorie etc.) nu au reprezentat decât codificarea ideologică și populistă a acestei lupte pentru consolidarea propriei puteri. Efectul a fost însă catastrofal: prin măsurile neoliberales, statul a fost pus la pământ, mai ales în zonele sale cele mai vulnerabile precum sănătatea, educația și asistența socială, iar deschiderea către capitalul global (dublată de o opțiune ideologică spre conservatorismul american și interesele acestuia) a adus țara la statutul de periferie a cărei valoare constă doar în resursele materiale și umane care pot fi extrase la un preț cât mai scăzut. Mai mult, marginalizarea capitaliștilor autohtoni de la reprezentare politică a dus la crearea și consolidarea unei camarile a președintelui, Elena Udrea fiind exponentul cel mai notoriu al acesteia, capabilă să dezvolte relații transpartinice cu diverși capitaliști locali în vederea acumulării de capital, ducând astfel la alienarea propriului partid și a unei părți a electoratului din 2004.

Pînă la criza din 2009, regimul condus de Traian Băsescu, pe baze puse de regimul Năstase însă, a reușit să își îndeplinească promisiunile față de propriul electorat prezidînd peste o creștere economică constantă. În condițiile taxei unice și a lipsei oricărei intenții a statului spre redistribuire, clasa de mijloc a reușit să acumuleze la rîndul ei mai mult capital, sporind însă nivelul de inegalitate (indicele lui Gini este în continuă creștere constantă în România din 1981 pînă azi) și accelerînd pauperizarea constantă a claselor muncitoare, mai ales din mediul rural și din fostele zone industriale urbane. În 2009 însă, atunci cînd s-a trecut de la creștere economică de peste 7% la una de -7%, lucrurile au început să se zguduie. Există o ironie majoră aici: ceea ce a dat peste cap planurile lui Băsescu și era să-l coste realegerea sa a fost izbucnirea crizei în chiar inima capitalismului global, aliatul său de nădejde în luptele cu capitaliștii autohtoni. Însă răspunsul la criză a fost unul în aceeași linie neoliberală și conservatoare, de data aceasta impusă și de FMI, organismul de la care am împrumutat banii pentru a salva de la faliment băncile străine. Desigur, această criză a fost privită de regimul Băsescu drept ocazia pentru a accelera măsurile de „reformare” a statului, invocînd criza financiară și dogma legată de austeritate drept motivul acestor tăieri și restructurări. Ca peste tot, efectul acestor măsuri a fost însă nul; din contră, efectele crizei s-au acutizat, pe fondul prelungirii acesteia în Europa, în asemenea măsură încît baza socială a lui

Băsescu – intelighenția *middle class* – a fost la rîndul ei foarte afectată. Protestele din ianuarie 2012, care au avut ca declanșator conflictul dintre președinte și un tehnocrat consacrat – deci parte a intelighenției tehnice – au reprezentat de fapt reacția de apărare a clasei de mijloc, care și-a văzut afectate propriile interese și nivel de trai. Deși au fost explicit împotriva lui Traian Băsescu și a reducerilor bugetare operate de regimul acestuia, protestele au exprimat în mare parte o aspirație tehnocratică, chiar neoliberală, nu atît una antisistem.² Protestele au fost astfel expresia unei nostalgii pentru perioada de după 2004, cînd intelighenția *middle class* se simțea și sigură din punct de vedere economic, și reprezentată politic în mod satisfăcător.

De cealaltă parte, după pierderea alegerilor de către Adrian Năstase, PSD-ul a intrat în criză, din care nu pare să mai fi ieșit. Balanța dintre partid și capitaliștii locali (ale căror interese politice le-a reprezentat istoric), pe care atît Ion Iliescu, cît și Adrian Năstase s-au străduit foarte tare să o mențină în favoarea partidului, a fost dezechilibrată clar în timpul conducerii lui Mircea Geoană. Atunci, la nivel central, partidul a fost subordonat intereselor economice și politice ale așa numiților „moguli”, precum Vîntu, Voiculescu și Patriciu, iar la nivel local a fost subordonat intereselor baronilor precum Oprișan sau Mazăre, care, reușind să își asigure propria perpetuare politică la nivel local, aveau un interes din ce în ce mai mic să contribuie la bătăliile politice centrale, mai ales împotriva lui Băsescu, care controlau pîrghiile justiției. Astfel s-a născut paradoxul că, deși guvernarea lui Băsescu a fost dominată de retorica antimoguli, aceasta a fost totodată perioada în care s-a petrecut de fapt feudalizarea țării, zone întregi fiind acum la discreția unei singure persoane sau clan, îmbinînd puterea economică cu cea politică. Motivul acestei transformări e de găsit tot în efectele neoliberale de dezmembrare a statului promovate asiduu de Băsescu, care prin descentralizare a mutat centrul de greutate al politicii și economiei de la nivel central la nivel local și regional. Neoliberalismul lui Băsescu a produs aceleași efecte ca și politicile lui Ceaușescu în cadrul PCR și parțial cam din aceleași motive de putere: mutînd puterea la nivel local, Băsescu a reușit să slăbească puterea liderilor centrali ai partidelor, principalii săi adversari, dar și a partidelor ca atare. Acestea au devenit dependente de propriii membrii (nu invers, așa cum ironic a dovedit-o trecerea lui Frunzăverde la PNL împreună cu mai mulți primari și consilieri din fieful său), fapt accentuat de introducerea votului uninominal, ceea ce a dus la posibilitatea racolării mai simple a parlamentarilor altor partide pentru crearea de majorități (vezi apariția UNPR). Revenind la PSD, după ce Geoană a pierdut alegerile ca urmare a prea marii subordonări față de capitaliștii locali, venirea la conducerea partidului a lui Victor Ponta nu a fost decît semnul clar al crizei acestui partid, nicidecum semnalul relansării sale. Ponta a fost soluția de compromis prin care diferite facțiuni locale și regionale ale partidului și-au putut impune propriile interese și oameni, lucru dovedit de numirile aberante

² Îi sînt dator lui Adrian Deoancă pentru faptul că mi-a prilejuit conturarea acestui punct de vedere (n. a.).

de la începutul mandatului de premier. La nivelul relației dintre partid și moguli, Ponta nu pare doar subordonat acestora, ci și subordonaților acestora, așa cum o sugerează relația sa cu realizatorii de la Antena 3. Cu toate acestea, beneficiind de o majoritate parlamentară creată nu în urma unor alegeri, ci ca urmare a sistemului de racolări patentat de regimul lui Traian Băsescu, PSD, în actuala alianță cu PNL-ul (USL) a reușit pe 6 iulie suspendarea, pentru a doua oară, a lui Traian Băsescu, impulsivat și de scorul alegerilor locale din iunie.

Așadar, printr-un act de justiție poetică demnă de un film hollywoodian, Adrian Năstase și Traian Băsescu au ieșit din scena politică aproape în același timp: Năstase prin încarcerarea sa pentru fapte de corupție (simbolul victoriei supreme a intelighenției asupra fostei nomenclaturi), iar Băsescu depozat de puterea politică pe care, ca orice reprezentant al intelighenției, s-a chinat atât de mult să o obțină și să o păstreze. Ieșirea celor doi din scenă în acest fel reprezintă în mod simbolic finalul confruntării pentru putere dintre cele două tabere ieșite din sciziunea FSN-ului în 1992, dar și dintre cele două clase dominante ale regimului comunist. Însă nu e nici un prilej de bucurie în această dublă anihilare: ea s-a petrecut în interiorul puterii, iar societatea în ansamblul ei nu a avut nimic de spus. Mai mult, peisajul general ce rezultă din această confruntare arată dezolant: statul este complet disfuncțional, hipermilitarizat și generator de inegalități colosale, menite să faciliteze acumularea globală de capital prin exploatarea ieftină și nestingherită a resurselor energetice și umane, parlamentul nu este decât o anexă a guvernului (oricare ar fi acesta) și complet decredibilizat, sistemul de partide a renunțat la orice pretenție ideologică și a fost subordonat intereselor personale și de grup și prin urmare nu mai poate oferi nici un fel de reprezentare, economia locală este dependentă de importul de materii prime, de credit și de consum, fiind foarte vulnerabilă la crizele globale, forța de muncă este tot mai flexibilă, mai pauperă și mai redundantă, iar societatea în ansamblul ei tot mai polarizată, ierarhică, conservatoare și violentă.

Totodată, întreg mecanismul instituțional care a dus la a doua suspendare a lui Băsescu a dovedit că, departe de lamentațiile penibile ale unora care strigă lovitură de stat sau mineriadă, sîntem de fapt în fața unei crize sistemice a statului și a societății postcomuniste. În definitiv, întreg eșafodajul instituțional actual a fost croit ca urmare a luptei istorice pentru putere dintre nomenclatură și intelighenție, în etapele succesive ale venirii acestora la putere, nu ca urmare a unui compromis sau a unei viziuni generale despre societate. Deși modificată parțial ulterior, constituția actuală a fost scrisă exact pe fundalul luptei dintre Iliescu și Roman premergătoare rupturii dintre cele două tabere. De aici decurg ambiguitățile cu privire la rolul președintelui și al prim-ministrului, precum și a relației acestora cu parlamentul. Aceste ambiguități generează constant tentația folosirii ordonanțelor de urgență, precum și nevoia de a apela la medierea Curții Constituționale – una dintre cele mai politizate instituții ale postcomunismului care a dat mereu dreptate celor ce se aflau la putere și a cărei putere provine din faptul că constituția are mereu nevoie de un supliment de interpretare politică pentru a fi inteligibilă. În această

luptă în care miza este mereu de fapt puterea de a schimba regulile jocului, partidele continuă să funcționeze după modelul Partidului-Stat: nu doar prin faptul că birocrăția de partid devine, după alegeri, birocrăția de stat, ci mai ales prin faptul că interesele particulare de clasă le înlocuiesc pe cele universale ale statului. În acest fel statul este captiv: pentru că exprimă mereu doar interesele particulare și de acumulare ale celor care îl controlează, ceea ce face ca miza acaparării puterii asupra statului să fie imensă.

Prin urmare, acest sistem este în mare criză de legitimitate și privit cu ostilitate și cinism de mare parte a societății. El nu mai poate funcționa decât dacă regulile îi sînt forțate, așa cum a fost cazul cu schimbările premergătoare suspendării. Spre deosebire de anii din urmă, nici unul dintre partide nu mai este capabil să reprezinte politic în mod satisfăcător interesele votanților săi. Din antagonismul social real și profund din 1992 nu a mai rămas decât sterilitatea unei lupte acerbe pentru putere într-un cerc restrîns. Precum înainte de 1989, structura politică formală a devenit complet inadecvată și ruptă de relații economice, sociale și politice, de societate în ansamblul ei. Traian Băsescu și PDL-ul se pare că au înțeles cel mai bine aceste transformări, lansînd drept urmare o serie de mișcări *astroturf* pe modelul Tea Party-ului American și de candidați de laborator precum MRU, sperînd astfel să capteze energiile de dreapta și conservator-ortodoxe din societate care nu se mai regăsesc în PDL, dar și o anumită predispoziție populistă antisistem, precum cea pe care se bazează acum suportul pentru PPDD. Această reorganizare politică a dreptei semnalează totodată mutațiile survenite în tabăra intelighenției postcomuniste în contextul global de după 1989, fiind caracterizată acum de alianța dintre proletarii corporatiști cu aspirații și ideologie *middle class*, micii antreprenori ai profesiunilor liberale (avocați, notari, softiști, bloggeri), intelectuali conservatori, artiști dependenți de granturi oferite de stat și ONG-iști – adică o combinație între votanții lui Nicușor Dan și admiratorii lui Dan Puric. Aceștia vor putea mobiliza cel mai probabil lucrătorii migranți și anumite segmente ale subproletariatului urban printr-un discurs populist îmbinînd retorica antistat cu cea naționalistă și antiminorități (roma, homosexuali etc.). Discursul anticomunist și anticorupție din trecut va fi treptat înlocuit de discursul axat pe familie, antiavort și normalitate. Ce va continua va fi aspirația către Vest și civilizație.

De cealaltă parte, PSD-ul a rămas deocamdată opac la mutațiile structurale ale societății, dar chiar și la presiuni de schimbare venite din interior din partea generațiilor mai tinere, fiind prins în totalitate în jocul de putere anti-Băsescu. Acesta a fost și principalul motiv ce a ținut partidul împreună, dar și alianța cu PNL-ul. Paradoxal, succesul suspendării lui Băsescu s-ar putea să deschidă calea reliefării contradicțiilor interne acumulate în PSD și în USL, mai ales pe fundalul migrațiilor recente. Mai mult, PSD-ul va trebui să facă fața presiunii de jos în sus a unor primari cu puteri imense și discurs populist, precum este cazul cu primul fascist Cherecheș de la Baia Mare, pentru care suspendarea lui Băsescu nu

era o prioritate politică (ci exterminarea romilor din localitate, s-ar subînțelege)³. Astfel, se pare că liderii de acum ai USL, Ponta și Antonescu, își vor epuiza întreg capitalul politic în această luptă cu Băsescu și nu vor fi cei care vor duce partidul, sau alianța, în epoca post-Băsescu. În lipsa deschiderii spre un mesaj și spre mișcări sociale cu adevărat de stînga, partidul pare că va fi dominat de clovneriile lui Mazăre, rasismul lui Cherecheș și figura expandată a lui Voicu.

Demiterea lui Băsescu la referendum, în locul terminării mandatului la termen, doar ar grăbi conturarea cît mai clară a acestor procese și ar încheia astfel definitiv secvența istorică deschisă de scindarea FSN. *Viitorul azi* – ar putea fi miza demiterii lui Băsescu – chiar dacă, precum în 1992, acesta se anunță mai înspăimîntător decît prezentul.

³ <http://www.ziarmm.ro/catalin-chereches-critica-usl-pentru-modalitatea-de-suspendare-a-lui-traian-basescu> (n. a.).

Despre stînga, cu neliniște

de Ana Bazac

Introducere

Critica personajelor de dreapta declarată, a discursurilor, programelor și politicilor? Desigur, *dar noi ce le opunem?* Mai sîntem credibili atunci cînd, deși este foarte clar că PSD nu oferă alternative la ceea ce criticăm, sînt unii printre noi care sugerează că „totuși, el nu e atît de rău”? Pe mine nu mă interesează prea mult cei care deplîng „neîndemînarea” USL în episodul referendumului sau care își arată talentul mușcînd – pe drept, firește, dar deja cu o miză cumva secundară – din țintele predilecte (enumerate mai sus). Sînt preocupată, însă, de imaginea pe care o oferim noi, un număr, nu foarte mare, de entuziaști ai poziționării „contra curentului”.

Oferim analize – frumoase, interesante, corecte – despre tot felul de aspecte din societate și învățăm mereu citindu-le. Sigur că învățăm și din etalarea unor puncte de vedere vulnerabile, dar oare e suficient? Nu e, știm cu toții. Discutăm critic – și modelul demn de luat în seamă este contribuția la critica anticomunismului – și învățăm, dar evenimentele se succed atît de repede, încît nu avem suficient timp să ținem pasul cu ele. Adică, nu avem nici măcar puterea de a le introduce în interpretările noastre, de a le evidenția semnificațiile *din punctul nostru de vedere*. Rezultatul – în țara noastră, aici, pe CriticAtac, dar și în lume – este că stînga este slabă, incapabilă să *preia puterea/să determine asumarea puterii* din perspectiva omului obișnuit, doritor să trăiască o viață demnă, să-și manifeste unicitatea prezenței sale în lume. Căci, în ultimă instanță, totul ține de preluarea puterii: dacă puterea politică – în sensul de relații de dominație – nu este dislocată, nu are rost să ne amăgim că nonconformismul nostru ar avea vreo valoare.

Chiar nu are? Deocamdată ne aflăm – pe plan mondial, cu toate diferențele și rămîinerile în urmă dintr-o țară sau alta (și dintr-o perioadă sau alta, pentru că acumulările de experiențe, de exemplu, duc la înțelegeri mai bune) – într-o „eră” de formare, de pregătire (inclusiv a spiritului critic), de pricepere, experimentare, nedumerire și tatonare. Este, cumva, analogă secolului XIII, pregătitor al Revoluției franceze (și a început odată cu critica societății capitaliste de după Primul Război

Mondial). Contează foarte mult să participăm la asta. Dar, pur și simplu, trebuie să ne privim cu circumspecție propriile încercări.

Încă o dată despre diferența stînga-dreapta¹

Nu atitudinea față de valorile egalității și libertății în sine, ci față de *raporturile de dominație-supunere* (de putere) este ceea ce diferențiază pozițiile politice. A considera aceste raporturi ca fiind naturale și eterne (dreapta) sau, dimpotrivă, ca istorice și istoric determinate (stînga) înseamnă, în fond, a milita pentru prezervarea acestor raporturi și a oricărui fel de *establishment* ce asigură mai bine această prezervare sau, dimpotrivă, contra acestor lucruri. Desigur că, dacă toate tipurile de dreapta asigură criteriul de mai sus, deși în maniere diferite, nu toate tipurile de stînga se înscriu în caracterizarea enunțată.

Ca urmare și discutînd doar despre stînga, se poate spune că există un sens *maximalist*, care are în vedere tocmai negarea eternității dominației de clasă și exploatării – susținut de doctrina comunistă – și unul *minimalist*, ce vizează ameliorarea condițiilor de viață, creșterea sau, cel puțin, păstrarea drepturilor categoriilor dominate în cadrul sistemului – promovat în practică de către social-democrație, indiferent de nuanțele acesteia, dar înainte de etapa capitalismului globalizat (deoarece în această etapă social-democrația își pierde specificul de stînga și devine o formă disimulată a dreptei). Ambele sensuri au în vedere și aspectele economice și cele politice, în diferite grade. (În acest sens, stalinismul a fost sistemul care a demonstrat că doar centralizarea economiei – deși mai eficientă, un timp, cel puțin, decît proprietatea dispersată, vezi doar anii 1929-1933 – nu este suficientă pentru a caracteriza o politică economică ca fiind de stînga. Ea a putut fi mai la stînga decît altele, dar nu de stînga în sensul consecvent, deci maximalist. De asemenea, doar intervenția statului în economie – înfăptuită și în Marea Britanie keynesiană și în America *New Deal*-ului, dar și în Germania nazistă – nu este neapărat semnul stîngii: important este scopul politicii și, desigur, articularea cu alte valori-mijloc, ca drepturile omului, de exemplu.)

Pe scurt, „stînga” social-democrată – marcată de reformismul bernsteinian, de congresul de la Bad Godesberg și de spiritul de coabitare și rotativă – nu reprezintă o critică antisistem și nu are drept scop practic decît amenajarea puterii în așa fel încît să asigure o anumită bunăstare populației, o guvernare capabilă de a controla sistemul și o poziție de parteneriat politic pentru propria birocrație politică. Iar în capitalismul transnațional de astăzi, tezele reformismului social-democrat sînt și ele în criză, cu atît mai mult cu cît reglarea eficientă a capitalismului nu (mai) este o chestiune încadrată în granițele statului-națiune. (Din aceste puncte de vedere, dreapta, mai ales cea respectabilă, nu se distinge prea mult de o asemenea „stîngă“.)

¹ Vezi Ana Bazac, „Elite de stînga în România înainte de 1945. Introducere”, în *Mobilitatea elitelor în România secolului XX* (coord. Mihai Dinu Gheorghiu, Mihăiță Lupu), Pitești, Paralela 45, 2007, pp. 145-190 (n. a.).

Totuși, nu trebuie să uităm nici originea antisistem a *doctrinei* socialiste și, mai ales, nici subtextul său:

1. În acest subtext, dacă în practică nu are loc asigurarea unor obiective de stînga, este oricînd posibilă catastrofa (acest ultim cuvînt în sensul său etimologic, de răsturnare), însă:

2. Perspectiva, oricît de amînată, *poate* aparține stîngii. Tocmai *originea* doctrinei – în teoria lui Marx – a dat deschiderea maximalistă. Care, trebuie precizat, exclude ideea de teleologie, de predeterminare a perspectivei și, în același timp, are în vedere sistemul global, transnațional, și constă în așa-numitul internaționalism.

Din cele de mai sus a apărut, așadar, diferența dintre *doctrină* (manifestată prin *lozinci* și *discurs*) și *politică*. Ambele au avut o evoluție și un conținut concret determinat tocmai de schimbările istorice și ale raporturilor de forțe. Ceea ce este însă interesant aici este că există și o istorie a consensului sau opoziției dintre doctrină și politică. Astfel, dacă la început, în Occidentul secolului XIX, a existat o anumită potrivire între doctrină și obiectivele politice ale stîngii, dacă datele secolului XX au dus la o inerentă îndepărtare a politicii diferitelor tipuri de stînga de lozincile vînturate, astăzi această distanțare este atît de mare – cel puțin prin faptul că, la putere, toate partidele (inclusiv cele autointitulate a aparține stîngii) aplică, într-un fel sau altul, politica de putere a celui mai puternic capital de astăzi, cel transnațional, iar în opoziție, toate partidele (inclusiv cele de dreapta) avansează critici ce sînt identificate ca aparținînd stîngii – încît o concepție larg răspîndită este aceea a dispariției opoziției stînga-dreapta.

De asemenea, din cele de mai sus, se separă analizele asupra discursurilor de la diferite niveluri. Aici am putea să amintim cu folos noțiunea de *ideologie* – ca reflectînd atitudini, noțiuni, teorii, despre diferite aspecte ale societății sau despre societate ca întreg, *din punctul de vedere al unei poziții sociale* (conștientizate sau nu, asumate sau nu, a propriei poziții sociale sau a altora). Cu alte cuvinte, imaginile noastre despre societate nu sînt neutre, dar fiecare analiză socială – deci din punctul de vedere al unei poziții sociale – urmărește explicația, așadar adevărul. Conceptul de adevăr referitor la societate, relativ și istoric ca toate celelalte concepte, nu este opus principial celui de ideologie, de reprezentare inerentă a poziției sociale. Doar tipul de prezumții, caracterul deschis sau ascuns al asumării unei anumite poziții sociale și, desigur, timpul istoric concret pot duce la divergența dintre adevărul despre societate și reprezentarea intereselor. Perspectiva ideologică mediază obiectivul gnoseologic (adevărul), fără de care nu există nici o rațiune a analizei.

De fapt, ideologia diferită este ceea ce duce la diferența dintre termenii de dreapta și stînga. Și tot ea determină ca, în pofida prejudecăților, și ele istorice și ideologice, diferența dintre ceea ce se numește îndeobște nivelul politic – capacitatea critică raționalistă, ducerea pînă la capăt a consecințelor politicilor, refuzul argumentului autorității, aplicarea consecventă a vechiului *cui prodest* – al

intelectualilor și cel al *nonintelectualilor* să nu fie atât de mare sau, uneori, chiar deloc favorabilă primilor.

Să menționăm și că alternanța acceptată *principal* de către mainstream este între dreapta și stînga în sensul lor *minimalist*. Sensurile maximaliste sînt respinse sub eticheta de a fi extremiste. Dar cele două extremisme sînt diferite. Această diferență este sesizată dacă extremismul politic este analizat potrivit a două criterii: atitudinea față de *regimul politic* și atitudinea față de *sistemul economico-social* (sau, în ultimă instanță, față de raporturile de proprietate). Astfel, fascismul a fost extremism de dreapta: din punctul de vedere al raportului față de regimul politic, fascismul a fost antidemocratic, în timp ce potrivit poziției față de sistemul economico-social, fascismul a fost un apărător al capitalismului. După cum, doctrina comunistă este un extremism de stînga: comunismul este opus capitalismului, în timp ce, arătînd limitele istorice ale regimului politic modern, susține relațiile democratice (drepturile omului...) într-un tipar ce depășește modelul democrației occidentale, ca o latură esențială a eliberării forței de muncă.

Criza istorică a stîngii²

Ideea modernă de stînga își trage seva, cum se bănuiește, din sentimentele celor de jos de revoltă în fața nedreptății și a sorții inexorabile, amestecate cu atitudinile intelectualilor umaniști de compasiune și preocupare pentru îmbunătățirea lucrurilor. Dar cum manifestarea ideii ca atare a fost rezultatul interpretării și poziției practice a acestor intelectuali, iar ei au fost mereu dependenți, în ultimă instanță, de clasele posedante – chiar dacă fără putere politică, cel puțin un timp – înfățișarea stîngii a avut mereu culorile împestrite ale dorințelor utopice și ale voințelor prudente. În acest sens, steagul umanismului a fost destrămat de șirul evenimentelor și a condus și la urmări nedorite și chiar tragice, iar observația lui Heidegger despre umanism este corectă: trebuie umblat la conținutul umanismului, simplul nume ce acoperă intenții precise sau vagi nu justifică și nu determină schimbarea umanistă a vieții omului. Este important că Heidegger – după tinerii Marx și Engels care au relevat puterea conștiinței false de a săpa făgașul acțiunii, inclusiv al filosofiei ce „demonstrează” existența plecînd de la concepte – a dezvăluit calea metafizicii ca dezvoltare iscată din nume/noțiune și slăbiciunea acestei căi: chiar dacă el s-a oprit – în ultimă instanță, așa cum se oprește fiecare gînditor în momentul dat în care nu mai poate merge mai departe – în fața raportului dintre nume și viață, avansînd (doar) metafora poeticului în și prin care trebuie să locuiască omul.

Umanismul iluminist a trasat jaloanele stîngii moderne: era vorba despre *libertatea* egală a indivizilor și/sau despre *egalitatea* lor în condițiile date de viață. Acest umanism, deci, a lucrat și lucrează cu idealuri/concepte ideale și, de aceea, vagi. Realitatea socială trebuia înghesuită în aceste idealuri: dar, cum această realitate este structurată de raporturi de forțe, de interese economice, deci vitale, de orizonturi

² Ana Bazac, „The historical crisis of the left”, în *Balkan Socialist Center „Christian Rakovsky”, Vol. 2nd Conference*, Atena, 15-19 martie, 2001, pp. 37-48 (n. a.).

culturale și de concretul unic al situațiilor, o rămânere în urmă a jaloanelor ideale sau un decalaj al lor față de realitate este evidentă. Definirea stîngii în termeni de ideal corespunde „etapei metaforice” a constituirii stîngii moderne și, de aceea, a defini stînga și astăzi în acest fel înseamnă doar că înapoierea ei continuă. Dar de ce a avut – și mai are – loc rămînerea în urmă a stîngii? Oare numai deoarece oamenii folosesc noțiuni pentru a înțelege și a acționa, deci numai pentru că aceste noțiuni sînt sinteze istorice ale diversității experiențelor, numai deoarece abstractul și generalul nu se suprapun peste concret și particular? Aceasta este, desigur, o cauză epistemologică (ce evidențiază caracterul de factor ontologic – explicativ pentru om – al logosului). Dar cauza fundamentală este sociologică: faptul că nu au existat *condiții sociale obiective* – și, deci, *nici subiective* – pentru ca oamenii să acționeze (și să acționeze bine și eficient) în așa fel încît să adevreze procesele reale la aspirațiile lor de libertate și egalitate. De aceea, cantonarea în domeniul ideal: cumva singurul cert care le rămîne, tărîmul reconfortant al visării, dar și, în același timp, drumul viclean al retragerii și renunțării.

Momentul istoric fondator al stîngii moderne nu este, însă, cel al utopiei și al Luminilor. Ci tocmai cel în care sînt prezente avertismentele legate de diferențele dintre condițiile obiective ale eliberării și, pe de altă parte, dorința de viață demnă și împlinită la nivel de masă. Este important să reținem că Marx a prezentat concomitent *două teorii/direcții de abordare a problemei stîngii*.

Pe de o parte, el a demonstrat că atîta timp cît nivelul forțelor de producție (al tehnicii, în esență) este slab, dominația de clasă (deci diviziunea de clasă a societății) este necesară ca „metodă” istorică a oamenilor de a compensa prin constrîngerea forței de muncă acel nivel slab al tehnicii și că dominația de clasă a corespuns diviziunii sociale „tehnice” a muncii: diviziunea tehnică între supraveghetor (să spunem, în principiu muncă intelectuală) și lucrător (muncă fizică) s-a transpus în diviziunea politică între clase dominante și dominate și, astfel, și în diviziunea economică între posesorii de proprietate privată și neposessori.

Pe scurt, atît dominația, cît și, mai tîrziu, exploatarea din capitalism au fost legate de nivelul slab al tehnicii și, deci, al forțelor de producție: oricît de dure-roase au fost oprimarea și constrîngerea, ele nu au putut fi anulate nici măcar prin revoltele care, desigur, au urmat mereu. Nici dominația și nici exploatarea nu pot fi înțelese (doar) cu ajutorul noțiunilor de etică, pentru că ele nu sînt, în esență, fenomene morale, ci social-economice și reflectă raporturile istorice de forțe. Deplîngerea și indignarea în fața lor nu sînt în nici un fel suficiente, dacă se dorește schimbarea lor.

Da, dezvoltarea forțelor de producție – ceea ce presupune, evident, sistemul societal pe plan mondial, în așa fel încît „forțele care stau la baza relațiilor dintre oameni” să se dezvolte „ca forțe universale și deci insuportabile” – „este o premisă practică absolut necesară” a eliberării de dominația de clasă și de exploatare și pentru că „fără ea nu se obține decît o generalizare a sărăciei, iar odată cu mizeria

crâncenă ar trebui să reînceapă lupta pentru strictul necesar și ar trebui să reapară toată vechea mîrșăvie³.

Este vorba, așadar, despre un *determinism obiectiv* – ce permite să se ajungă la „legi” care, în societate fiind, au caracter de *tendințe* – care a fost rău înțeles și respins și de către unii susținători ai eliberării, și de către oponenții de toate felurile. De către primii, deoarece părea că abolirea exploatării ar fi imposibilă, iar de către ceilalți deoarece logica acestui determinism obiectiv evidenția că fiecare sistem social este istoric (vremelnic) și că el pregătește, prin jocul propriilor forțe, elementele noului sistem. Altfel spus, tocmai jocul acestor forțe, rezultat din propriile lor interese, constituie terenul – sau temeiul *obiectiv*, deci nu cel moral, de revoltă în fața condițiilor nedemne și a nedreptății – de neînlăturat pe care *poate avea loc* transformarea anticapitalistă a relațiilor sociale.

Teoria determinismului obiectiv a părut a se opune revoluției așteptate de mulți încă din ultimele decenii ale secolului XIX. În realitate, această teorie se împletește cu aceea care cercetează dacă și cum se poate constitui o alternativă (ca participanți, politici, putere) la conducerea capitalistă a societății. După cum, dacă și în prima jumătate a secolului XX mecanismele capitaliste se bazau încă pe forțele productive specifice primei revoluții industriale – deci ideea determinismului obiectiv părea că susține amînarea la nesfîrșit a revoluției și sugera cauza fundamentală a eșuării sau deturnării încercărilor de eliberare – din ultimele decenii ale secolului trecut a început momentul de bifurcație istorică pe care încă îl trăim. Astfel că astăzi, dimpotrivă, teoria determinismului obiectiv – cu condiția de a nu ne pierde luciditatea – a căpătat cumva o importanță mai mare decît înainte: avîntul revoluției din știință și din tehnică, ritmul extrem de alert al descoperirilor ce permit o viață demnă și creatoare a tuturor oamenilor de pe Pămînt, productivitatea formidabilă ce asigură anularea factorului ontologic al rarității și înlocuirea sa cu abundența posibilă, nivelul la care a ajuns înțelegerea de către oameni a propriilor lor experiențe istorice, toate acestea coexistă cu – și sînt obstrucționate de către – organizarea capitalistă a societății, cu iraționalitatea războaielor și a fondurilor pentru distrugere, a proprietății private și a fragmentării, a manipulării și a controlului alienant al omului. Astăzi teoria determinismului obiectiv pare să, în opoziție cu sentimentul anterior al amînării, arate că „ar fi timpul”, că „timpul nu mai are răbdare”, că tocmai lucrurile, relațiile și instituțiile construite de om cer transformarea. Și că numai oamenii, cu slăbiciunile și inerția lor, sînt cei care fac ca impresia de ireversibilitate a capitalismului să fie atît de puternică.

Și într-adevăr. Oare nu e limpede că nici o tendință nu are loc automat, ci prin acțiunile, conștiința, impulsurile, inițiativele, creativitatea, visurile, idealismul oamenilor și, încă, prin ciocnirea acestor elemente „subiective”? Ei bine, tocmai aceasta a fost teoria lui Marx. Adică ea a unit în explicarea problemei cele două paradigme, aceea a condițiilor obiective și aceea a factorului subiectiv. Iar această

³ K. Marx, F. Engels, „Ideologia germană” (1845-1846), în Marx, Engels, *Opere*, vol. 3, București, Editura Politică, 1958, p. 35. Dar vezi și Marx, „Manuscrise economico-filosofice din 1844”, în Marx, Engels, *Scrieri din tinerețe*, București, Editura Politică, 1968, pp. 88-90 (n. a.).

unire nu este decât o sesizare a adevărului vieții, adică a contradicțiilor și a caracterului contradictoriu constitutiv și inerent societății.

Așadar, *pe de altă parte*, trebuie să înțelegem „factorul subiectiv“, nivelul și modul în care conștiința oamenilor conturează convingerile, inteligența practică și voința de a acționa – permiteți-mi o exprimare leneșă – în consens cu logica obiectivă. „Factorul subiectiv“ este numai conștiința: împărțirea în clase (și, desigur, și polarizarea socială, inclusiv la nivel subiectiv), lupta de clasă sînt date obiective. Poziția socială și condiția celor mulți poate determina indignare și spirit de revoltă, dar, cum forța dominației este nu numai materială, ci și spirituală, doar situația obiectivă de proletar⁴ nu impune hotărîrea de a duce mai departe sentimentul de adversitate la capitalism. În fond, oamenii sînt atît de bine integrați în „societatea spectacolului“ (Debord), atît de alienați și de controlați și, în același timp, este atît de clar că psihicul uman nu poate suporta la nesfîrșit un comportament de manifestații, greve și revoltă continuă, încît de cele mai multe ori opoziția este împotriva „împrejurărilor locale, înconjurate de superstiții“⁵, a șefului, a locului de muncă sau a liderilor politici, chiar a întregii clase politice.⁶

Capitalismul duce, cu tot consumul de masă susținut de politicile specifice statului social, la polarizare, adică (datorită tendinței de reducere a ratei profitului) la șomaj și scăderea veniturilor majorității populației. Dar sărăcia ca atare nu este defel un factor de conștientizare socială: dimpotrivă, precaritatea condiției o aduce și mai jos, la nivelul de *Lumpenproletariat*, de calici ce se vînd, pentru a supraviețui, oricui și care pot forma, astfel, chiar masa de manevră a celor mai

⁴ Deși poate că acesta nu este un termen care să mai aibă nevoie de precizări, voi face totuși unele: prin *proletar* se desemnează categoriile sociale ce trebuie să-și vîndă forța de muncă pentru a trăi. Proletarul nu este sinonim cu salariatul. Criteriul de departajare a oamenilor în proletari și nonproletari este proprietatea privată (a nu se confunda cu cea personală). Iar în acest sens, și țărani care au un teren și pe care îl muncesc singuri sau cu ajutoare ocazionale (sau își trimit animalele în cireada sau turma satului de care are grijă un cioban plătit colectiv), dar care depinde, în existența sa, de organizarea capitalistă (în care își vinde surplusul sau își cumpără mărfuri absolut necesare, inclusiv cu banii obținuți de către un membru de familie salariat) – deci și acești țărani sînt subordonați capitalismului, adică logicii sale private, chiar dacă nu sînt proletari. Problema proletariatului este dificilă deoarece, pe de o parte, a avut loc o evoluție a categoriilor sociale concrete purtătoare ale caracteristicii de proletar (ele nu mai sînt, odată cu modernitatea tîrzie, doar/în principal muncitorii primei revoluții industriale, ci și intelectualii și specialiștii din cea de a doua) și, pe de altă parte, mai ales această evoluție a relevat împletirea/suprapunerea dintre calitatea de proletar și aceea de categorie înzestrată cu abilități ce permit o anumită detașare sau „independență“ față de constrîngerea privată și, de aceea, cumva intermediară între proletari și deținătorii puterii economice și politice. Conceptul de categorie birocrată – corespunzătoare a ceea ce în limbaj economic se numește sfera serviciilor (administrație, politică, educație, sănătate, cultură, armată, biserică) – ne ajută: deoarece birocrăția este și ea stratificată, în fiecare din domeniile de mai sus există, în afară de cea înaltă și cea medie, și cea mică ce se poate asimila, din punctul de vedere al poziției față de proprietatea privată, cu proletarii. (De exemplu, personalul medical face parte din personalul birocratic prin funcția sa de asigurare a sănătății proletarilor, adică de intermediere socială și, în același timp, de „prelungire“ a forței celor de sus de a avea mereu la îndemînă proletari. Dar este o diferență între directorul de spital/personalul de conducere, medici și infirmiere) (n. a.).

⁵ K. Marx, F. Engels, „Ideologia germană“, *idem*.

⁶ Nici măcar decredibilizarea „elitelor“ nu este suficientă pentru o conștiință revoluționară de masă, arăta deja destul de convingător Mattei Dogan, în „Déficit de confiance dans les démocraties avancées. Une analyse comparative“, *Revue Internationale de Politique Comparée*, vol. 6, nr. 2, 1992 (n. a.).

reacționari „oameni providențiali“, aventurieri ai momentului. Dar dacă este așa – iar atacul capitalismului asupra *welfare state* este vizibil peste tot – ce șansă mai are constituirea „factorului subiectiv“?

Căci, după cum se știe, teoria lui Marx constă în descrierea trecerii proletarilor din stadiul de *în sine* – conștiința lor de clasă fiind cu totul subordonată obiectivului de a realiza, fiecare, statutul de forță de muncă ce își găsește un loc de muncă (și cât mai bun, desigur) – la stadiul *pentru sine*, în care conștiința lor de clasă nu mai este îndreptată doar spre amenajarea „împrejurărilor“. Doar acum se constituie conștiința revoluționară. Avem de-a face, deci, cu două figuri sau ipostaze ale proletarilor, corespunzătoare unor momente istorice diferite și unor niveluri diferite ale conștiinței de clasă.

Legătura dintre aceste ipostaze are loc, de asemenea, prin fenomene duble. Pe de o parte, dezvoltarea tehnicii cere creșterea nivelului de competență și cultură a forței de muncă în general și interdependența și cooperarea ei ca „muncitor colectiv“, iar această tendință are loc, desigur, pe plan mondial. (Și, în fond, tot ce vedem astăzi, expansiunea mijloacelor de informație și comunicare relevă o nouă etapă a „muncitorului colectiv“ ce se suprapune din ce în ce mai mult cu întreaga societate). Pe de altă parte, constrângerile raporturilor de forțe îi fac pe oameni să nu aștepte schimbarea condiției, sau chiar numai ameliorarea ei, de la ceea ce se întâmplă în plan obiectiv. Ei se manifestă, însă, și datorită tradiției obiective a împărțirii lumii în state-națiuni și datorită presiunii ideologiei dominante ce accentuează inerția viziunii fragmentate despre lume, numai *în sine*, protestînd și căutînd să opună *înfățișării* izolate a exploatării o luptă la fel de fragmentată, deci inefficientă. (De aceea, nici lupta sindicală și nici perspectiva „stîngii“ social-democrate nu mai sînt suficiente).

Ca urmare, aceia care înțeleg mai bine toate acestea trebuie să fie mereu militanți ai unei conștiințe sociale pentru sine. Dar ei trebuie nu doar să explice, să „lumineze“ de sus – așa cum cerea Iluminismul – ci să fie părți ale dezbaterii publice a clasei (a societății întregi, în fond) asupra fenomenelor și reacțiilor sociale. De altfel, nu la asta trimite publicitatea/caracterul *public* al scrierilor (Kant) și discursurilor militante?

Așadar, în plan subiectiv trecerea la un nivel superior de conștiință socială are loc, în principiu, prin *educația* politică și spirituală comună a clasei (în care, desigur, militanții și intelectualii militanți sînt foarte importanți, dar nu confiscă rolul de educator) și, evident, prin *organizarea politică de clasă*. Această organizare însoțește proletarii din primul lor moment: deci precede clarificările și autocritica fără de care proletarii nu sînt pe măsura vremurilor.

Este suficient? Teoria lui Marx este deschisă: firește, ea nu putea decît să jaloneze un proces istoric care, să nu uităm, nu este prestabilit. Logica lucrurilor

permite concluzia că *este posibilă* eliberarea de exploatare⁷ ca joncțiune între planul obiectiv și cel subiectiv: dar e vorba numai de *posibilitate*.

Totuși, tocmai această idee de posibilitate – care pare sîcîitoare sîngiștilor dogmatici – este temută de către cei care își asumă dominația societății. Căci ea include datele despre logica obiectivă a sistemului, ce le șubrezește inexorabil puterea. Și atunci, ceea ce pot ei să facă este numai să oprească transformarea conștiinței la nivel de masă în ceea ce am numit în mod sec factor subiectiv al schimbării sociale. Și o fac foarte bine, dar deocamdată, fără modalitățile radicale și definitive date de știință în a controla cu totul voința, procesul nu este infailibil.

Sînga a intrat în criza ei – istorică, dat fiind că a fost determinată de cauze sociale și, în același timp, poate fi vremelnică – după momentul Marx. Criza constă în decalajul dintre obiectivele ei de eliberare de exploatare și dominație de clasă și, pe de altă parte, condițiile obiective improprii pentru aceste obiective. De aici, momentele ulterioare – cel social-democrat și cel al lui Lenin – de adecvare a sîngii la aceste condiții. Primul a ilustrat această adecvare în situația favorizantă din țările Centru și doar de aici s-a răspîndit el. Iar evoluția sa – trădarea de către social-democrație a celor pe care spunea că îi reprezintă, în 1914, social-liberalismul și slăbiciunea (din nou trădare, în fond) în fața extremei-drepte, orbirea teoretică din Declarația Internațională socialistă din 1951 și apoi în programul de la Bad Godesberg din 1959, perioada anilor '80 din secolul trecut și pînă astăzi – arată că social-democrația nu-și poate, nici în teorie și nici în practică, depăși nici propria criză și nici pe aceea a sîngii. Al doilea moment a venit din perspectiva țărilor periferice și, de aceea, a reprezentat un efort și o încleștare fără precedent, o replică perspectivei statice social-democrate⁸: revoluția bolșevică a dus și la o schimbare calitativă a vieții majorității populației din Rusia rămasă în urmă, dar și la fenomene nedemocratice *implicînd această majoritate* și care au arătat că, așa cum a insistat Lenin, dacă eliberarea de exploatare depinde de condițiile obiective (menționate mai sus), atunci cel puțin continuarea procesului revoluționar, așa limitat cum putea să fie, cere internaționalizarea sa: fără o revoluție în Europa, aceea din Rusia nu avea decît șansa dată de particularul încarnat în lideri și împrejurări.

Momentul „alternativ” al anarhismului ilustrează și el criza istorică a sîngii⁹, căci a susține dispariția statului înainte de termen și a-l înlocui cu asociații auto-conduse fără a ține seama de condițiile obiective – și deci și fără a lua în seamă problema transnaționalizării – este și utopic (deci o rămînere în urmă față de momentul Marx) și incorect. Încercările de asemenea asociații – de la kibutzim la cooperative – sînt doar moduri de inserție temporar avantajoasă în sistemul care

⁷ Eliberarea de exploatare este numai un fenomen colectiv. Traectoria fericită a unui individ ce se descurcă nu reprezintă vreo eliberare, atît timp cît societatea este organizată pe baza principiului de dominație-supunere (n. a.).

⁸ Ana Bazac, „What felt? Remarks on the ontology of communism”, *Alternativy*, 2010, www.alternativy.ru/en/node/1334 (n. a.).

⁹ Ana Bazac, *Anarhismul și mișcarea politică modernă*, București, Editura Universitară, 2002 (n. a.).

nu este pus deloc sub semnul întrebării, din moment ce asociațiile nu dislocă puterea politică.¹⁰

Troțkismul este o direcție doctrinară ce reprezintă, în același timp, și o manifestare, și o încercare de depășire a crizei stângii. Troțkismul neglijează condițiile obiective și, de aceea, consideră că doar trădarea liderilor ar fi dus la „desfigurarea revoluției”. Dar oare nu avem suficiente motive de mînie împotriva acestor lideri? Oare nu vedem consecințele comportamentului lor și posibilitatea eroismului ce legitimează întrebarea celebră „ce-ar fi fost dacă...”? Oare nu sîntem martorii distrugerii și irosirii atîtor vieți pe fundalul cinismului „singurei lumi posibile” și nu înțelegem deloc că nici vâlul călduț al falsului confort nu anulează distrugerea și irosirea? Și că oamenii pot, totuși, să-și depășească egoismul și să considere, mai mult sau mai puțin corect, că numai revoluția mondială este soluția¹¹? Căci, într-adevăr, troțkismul este important tocmai prin sublinierea *activismului internaționalist*, a depășirii fragmentării luptelor potrivit fragmentării administrative în state-națiuni.

Deoarece, astăzi o direcție ideologică principală este aceea de a oferi imagini fragmentate, adică de a frîna înțelegerea dialecticii național-transnațional. Vezi teoria demondializării într-o variantă de dreapta radicală: a reîntoarcerii în țările de origine a industriilor delocalizate în Lumea a Treia de către capitalism în ultimii treizeci de ani și a revenirii la suveranitatea statelor din perioada *welfare state*, deci a protecționismului. După cum se știe, acest protecționism este, pe de o parte, o vorbă goală în perioada capitalului transnațional, iar pe de altă parte, nu ar rezolva nici o problemă economică actuală. Opusă variantei de mai sus este teoria demondializării din dezbaterile stângii: în accepția acesteia, este necesară împlinirea fenomenelor de mondializare (legate de cooperarea privind *bunurile comune ale umanității* – natura, resursele, cunoștințele, știința și tehnica, medicamentele, cultura) și demondializare, în sensul nu de reîntoarcere la statul național din perioada *welfare state*, ci de *reformă* pentru reconstruirea democrației, adică a puterii de decizie a cetățenilor, dar și pe plan național și regional, și mondial, deci de control asupra instanțelor politice (ale statelor și ale celor regionale, și mondiale)¹².

¹⁰ Vezi și Sharryn Kasmir, „The Mondragón Model as Post-Fordist Discourse: Considerations on the Production of Post-Fordism (1)”, *Critique of Anthropology*, Vol. 19, nr. 4, 1999, pp. 379-400; J.K. Gibson-Graham, „Enabling Ethical Economies: Cooperativism and Class”, *Critical Sociology*, nr. 29, 2003, pp. 123-161 (n. a.).

¹¹ Vezi www.ws.ws.org și www.marxist.com (în special www.marxist.com/lessons-of-marikana-class-collaboration-against.htm). Sau (în aceeași ordine de idei) www.workersinternational.org.za (n. a.).

¹² Deoarece suveranitatea modernă nu emană din națiune, ci din popor, iar poporul este colectivitatea (im)pusă ca suverană, cf. Frédéric Lordon, *Qui a peur de la démondialisation ?*, 13 iunie 2011, blog.mondediplo.net/2011-06-13-Qui-a-peur-de-la-demondialisation; dar vezi și Geneviève Azam et al., *La démondialisation, un concept superficiel et simpliste*, 6 iunie 2011, blogs.mediapart.fr/edition/les-invites-de-mediapart/article/060611/la-demondialisation-un-concept-superficiel-et-s; ca și Stéphane Hessel, Edgar Morin, *Le chemin de l'espérance*, Paris, Fayard, 2011; sau Bernard Cassen, „Et maintenant... démondialiser pour internationaliser”, *Utopie critique*, nr. 52, 2010, pp. 15-20 și același, *L'heure de la démondialisation est venue*, 22 august 2011, www.medelu.org/L-heure-de-la-demondialisation-est (n. a.).

Lăsînd la o parte acest aspect, se poate conchide că stînga este încă în criză deoarece: 1) ea este reprezentată și astăzi de orientări fie utopice, fie în răspăr cu scopurile ei, 2) chiar între grupuri avansate (ca troțkiștii între ei) există tensiuni și 3) mai ales – sau altfel spus, chiar tensiunile reflectă această situație – deoarece critica sa socială încă nu este întotdeauna „pînă la capăt”, corespunzînd caracterului fragmentat al abordării științifice însăși¹³. Cu alte cuvinte, nici ofertele sale teoretice nu sînt mereu consistente cu complexul dialectic avut în vedere și nici capacitatea ei de a se implica în practica socială nu este decisivă și pe măsura fenomenelor criticate.

Asta, în general. Concret, există și rămîneri în urmă determinate, desigur, de tot felul de cauze. Noi avem în față rămînerea în urmă a stîngii/încercărilor de stînga din România. Alții se confruntă cu alte niveluri dar – și pentru că stînga mondială este fragmentată – cu aceeași criză.

De ce cu neliniște?

Deoarece are loc *irosirea groaznică și ireversibilă* a atîtor vieți omenești, *a majorității lor*, și fiecare trăiește doar o dată. Iar stînga nu a reușit – în afara încercărilor practice, oricît de parțiale, din Rusia sovietelor, din Estul anterior lui 1989 și din experiențele din America Latină – să limiteze această irosire. Este datoria încă neonorată pe care trebuie să o rezolvăm, pe care stînga trebuie să o rezolve.

Depinde de ea, de noi, *dacă și cît* se formează – în această perioadă de tranziție – caracterul universal al clasei celor fără putere sau, altfel spus, caracterul lor de *clasă universală*: ceea ce implică formarea conștiinței lor critice și lucide. Deocamdată, reînvățăm să ne indignăm și, mai departe, să ne angajăm¹⁴, să ne entuziasmăm și să participăm la proteste – și să vedem că *nu sînt suficiente* – mereu pe plan local și, în același timp, să le depășim obiectivele.

Deocamdată, cei care au puterea dominației învață cel mai eficient. De exemplu, dreapta a preluat de mult metode ale stîngii (sloganuri, manifestații, culori, pe care tinde să le transforme în derizoriu). În timp ce „stînga” preia logica dreptei (de exemplu, opoziția la lideri, și nu la structura politicii¹⁵, sau circumscrierea națională și locală a luptei și refuzul internaționalismului) și astfel cooperează în procesul de decredibilizare a ideii de alternativă posibilă în fața dreptei. Dar, așa

¹³ Vezi și Ana Bazac, „Fragmentarea științelor sociale, filosofia socială și societatea cunoașterii”, *Unitatea științei între noutate și tradiție*, coord. Dan Gabriel Sîmbotin, Editura Academiei Române, București, 2011, pp. 193-226 (n. a.).

¹⁴ Stéphane Hessel, *Engagez-vous! (Entretiens avec Gilles Vanderpooten)*, La Tour d'Aigues, Éditions de l'aube, 2011 (n. a.).

¹⁵ Un exemplu este preluarea clișeului de dreapta, potrivit căruia lupta împotriva „dictaturii” este singura legitimă. Dictatura este, desigur, cel mai rău regim politic și cea mai rea formă de capitalism. Dar a considera că un președinte – oricare ar fi el – este dictator fără să fi încălcat legile și Constituția și, mai ales, a considera că el singur reprezintă cel mai mare rău și că nu ar exista defel interesele consonante ale clasei de sus de a conduce cu mîna forte înseamnă a prelua, pur și simplu, logica dreptei (n. a.).

cum nu doar vânătorul, ci și vînatul devine mai isteț în această întrecerea lor, este posibil să îi depășim.

De ce preluarea puterii?

Pentru că democratizarea *reală* („pînă la capăt“) a societății este, cum se vede în lumea de astăzi, imposibilă în cadrul capitalismului. Firește, trebuie să luăm în seamă lumea în ansamblul ei și nu vitrine preferate (țări Centru cu tradiția drepturilor etc.) și nici momentul trecut al *welfare state*.

Marx a vorbit despre revoluție după modelul celei franceze. Transformările din Rusia ar fi fost imposibile fără revoluție. Dar astăzi totul pare mai complicat. Lucrurile se pot schimba și prin strategia coerentă a reformelor, graduale prin natura lor, de care vorbea, de exemplu, Samir Amin¹⁶. Dar tocmai asta e revoluția: *transformarea structurală*, indiferent de ritm. Totul este, însă, să fim consecvenți. Să impunem noi ritmul.

¹⁶ Samir Amin, *Curaj, mai mult curaj!*, 2011, www.criticatac.ro/11973/curaj-mai-mult-curaj (n. a.).

Societatea civilă, proiectul de pace perpetuă al capitalismului

de Alex Cistelean

Să începem prin a ne rări cititorii. Societatea civilă este un supliment spectral, moral și necesar al democrației burgheze. Dacă există o figură conceptuală în care rolul fundamental, dar și natura structural aporetică a societății civile să fie surprinse și tematizate pentru, poate, prima dată, aceasta este figura comunității filosofilor așa cum apare ea în *Proiectul de pace perpetuă* al lui Kant.

Societatea civilă de la teorie la practică și retur

KANT

Poziția și funcția filosofilor în manifestul cosmopolitismului liberal sînt cel puțin paradoxale. După corpul principal al textului, care stabilește articolele de bază ale păcii interminabile, Kant stipulează prestația necesară a filosofilor în susținerea acestui proiect într-o clauză secretă; mai mult, această clauză secretă precedă un alt articol esențial, care postulează publicitatea – caracterul public și transparent al deciziilor politice – ca garanție a „armonizării politicii cu moralitatea” și criteriu de evaluare a corectitudinii acestor decizii. Iată, așadar, cum proiectul păcii cosmopolite al lui Kant, susținut de imperativul publicității ca mecanism de verificare și corectare a autorității politice constituite, are nevoie totuși de suplimentul secret, de prestația informală, ascunsă, dar vigilentă a filosofilor. De unde această nevoie politică de filosofi? „Nu e de așteptat ca regii să filosofeze sau ca filosofii să devină regi. Nici nu e de dorit, pentru că posedarea puterii corupe inevitabil judecata nestingherită a rațiunii. Însă regii... nu ar trebui să lase clasa filosofilor să dispară sau să tacă, ci ar trebui să-i lase să vorbească. E ceva indispensabil iluminării treburilor guvernării și, din moment ce clasa filosofilor este prin natură incapabilă să uneltească și să facă lobby, ea este, de asemenea, deasupra suspiciunii că ar fi alcătuită din propagandiști.” Care este, deci, resursa de competență a filosofilor în această chestiune a păcii perpetue, ce anume îi face un supliment necesar, deși secret, al proiectului cosmopolit? Nimic altceva decît plasarea lor „naturală” dincolo de orice interese particulare și condiția lor de specialiști ai universalului. Astfel, în

clasa filosofilor, liberalismul kantian întâlnește un alt regim de universalitate decât cea a autorității politice constituite și a sferei publice: universalitatea cunoașterii și conștiinței, care are sarcina politică necesară de a bîntui, suplimenta și controla sfera publică a vieții politice instituite. Invers, sfera publică nu este cu adevărat așa ceva și riscă să cadă sub incidența intereselor private dacă este lipsită de prestația clasei particulare în care universalul și generalul se întrupează în mod natural.

Ipoteza mea de pornire este că există o analogie structurală între rolul și poziția filosofilor în *Proiectul de pace perpetuă* al lui Kant și rolul și poziția societății civile în discursul și practica democrațiilor burgheze. Altfel spus, societatea civilă are același statut de entitate fantomatică, informală, publică, dar secretă, universală, dar extrem de particulară pe care îl are „clasa filosofilor” la Kant. La fel cum la Kant, în manifestul liberal, cosmopolit, burghez progresist care e *Proiectul...*, universalitatea publică instituită are nevoie de un supliment secret, care stă, paradoxal, chiar la baza întemeierii universalității politice prin imperativul publicității, iar publicitatea vizibilă a societății are nevoie de publicitatea ascunsă, dar cu atît mai direct universală, a filosofilor, democrația burgheză are nevoie, pe lîngă autoritatea politică formalizată și sfera publică instituită, de un supliment public, dar secret, public, dar neformalizat, de spectrul care e societatea civilă și conștiința sa morală.

Ce-i rău în asta? Deocamdată nimic. Pentru a dezvălui aporiile societății civile, să derulăm puțin filmul pînă în prezent.

ALINA MUNGIU PIPPIDI

„Știrea proastă este că societatea civilă este *foarte mică numeric*. La noi societatea civilă este ceva foarte mic... Ce nu există este acea *structură orizontală* de tip asociativ care a făcut posibil Occidentul... La noi sînt vreo 7% care să poată să facă așa ceva. În Occident sînt vreo 70%. Oamenii care *să facă ceva în timpul lor liber... Universalism etic...*, adică acel grup de cetățeni autonomi capabili să se asocieze *nu pe bază de interese, ci pe bază de idealuri*... Nu din alegeri [electorale] vine marea soluție. Marea soluție vine din construirea acestor constrîngeri permanente la nivelul elitelor prădătoare (?)... Cine-i acest grup [al societății civile]? Din grupul maselor sînt maxim 7%” (fragmente din discursul Alinei Mungiu Pippidi din cadrul dezbaterii despre societatea civilă organizată de CriticAtac, cu sublinierile mele).

Problema pe care liberalii actuali o descoperă la societatea civilă e că „este foarte mică numeric” – la noi, undeva pe la 7%. Dar asta nu apare ca o problemă și/sau surpriză decât dacă uităm de tematizarea kantiană, unde deja societatea civilă a filosofilor e una clar delimitată și restrînsă. Și-atunci, care e varianta corectă: societatea civilă e una restrînsă prin definiție sau una restrînsă doar prin accidentul istoric numit estul european postcomunist? Corectă și extrem de relevantă este mai degrabă tocmai oscilația între cele două extreme, tensiune care definește, de fapt, statutul societății civile: pe de o parte, un versant liber asociaționist, orizontal, incluziv, potențial deschis tuturor – ca orice societate a cunoașterii și conștiinței; pe de altă parte, un versant selectiv, elitist, închis, pentru care în societatea civilă

intră numai pătura conștiincioasă a burgheziei: meseriile liberale, oamenii cu studii, deținătorii de competențe generale și conștiință a universalului – pe scurt, societatea kantiană publică, dar secretă a filosofilor.

Conștiința universală și morală a societății se întrupează, deci, într-o clasă particulară și restrânsă a acesteia. Însăși condițiile prin care discursul liberal încearcă să deschidă larg porțile de intrare în interiorul societății civile sînt cele care îi trasează apăsător conturul și o delimitează de exteriorul său. În discursul Alinei Mungiu Pippidi există trei libertăți negative și una pozitivă care definesc înscrierea în rîndurile societății civile: acel spirit asociativ desfășurat de individul autonom în timpul său liber presupune, concret, libertatea de asociere, libertatea de conștiință și, extrem de important, cel puțin o anumită libertate relativă față de muncă – concretizată în disponibilitatea timpului liber. Mai mult, a patra condiție – să-i spunem pozitivă – care postulează capacitatea acestor indivizi de a urmări niște idealuri, nu simple interese, exprimă și mai clar existența unei anumite libertăți față de nevoile imediate și, deci, o anumită libertate economică – sau, mai exact, o eliberare, chiar și temporară, relativă, de economic. Odată luate în calcul aceste condiții de participare la societatea civilă, nu e deloc de mirare că societatea civilă e „foarte mică din punct de vedere numeric”. De mirare e doar că societatea civilă se mai poate surprinde pe sine atunci cînd își numără rîndurile și descoperă că bastionul valorilor publice și universale e o clasă restrînsă și clar delimitată. Tristețea și mirarea doamnei Alina Mungiu Pippidi la vederea dimensiunilor reduse ale societății civile trebuie, astfel, considerate mai degrabă o tehnică fină de *PR* sau poate glasul sincer al falsei conștiințe (retorica deschisă a societății civile), care pot fi desfășurate liniștit atîta timp cît mecanismele economice obiective lucrează silențios, dar eficient la asigurarea statutului de club închis și select al societății civile¹.

Dar nici această automirare a societății civile nu e străină de definiția sa. Și asta deoarece condițiile negative de înregimentare în societatea civilă (libertatea față de muncă, nevoi și economic) trasează, de fapt, prestația efectivă a acestei instanțe sociale: ocultarea constantă a structurii economice, a inegalităților și diviziunii sociale a muncii care fac, de fapt, posibilă tocmai constituirea societății civile într-o sferă particulară, dar cu pretenții de universalitate și generalitate. Pretinsul

¹ Dacă mărunțul procent de 7 pe care îl reprezintă societatea civilă la noi devine astfel perfect explicabil, mirarea se deplasează în schimb asupra procentului zdrobitor (70%) pe care societatea civilă a Alinei Mungiu Pippidi îl obține în Occident. Sociologic vorbind, acest procent nu se explică decît dacă includem în societatea civilă din Vest pe oricine are un hobby în timpul liber și participă la cîte-un club de parașutism sau traforaj – adică, literalmente, pe toți cei care „fac ceva în timpul lor liber”. Dar dacă așa stau lucrurile, ar trebui să obținem cam același procent și la noi, căci nu văd ce diferență politică există între hobby-ul mersului la meciuri sau la grătare și hobby-urile mai curățele ale vesticilor. Diferența dintre cele două procente cred, însă, că este reflexul rearticulării spațializante, geografice a discursului iluminist în societatea civilă românească: ceea ce în proiectul iluminist clasic depinde în primul rînd de dimensiunea temporală a educării și emancipării generale, la noi se face mai degrabă prin contopire spațială și asimilare a valorilor „europene”. Este, ca să folosesc un concept drag lui Ovidiu Țichindeleanu, reflexul rolului de „colonizare intimă” pe care discursul societății civile îl îndeplinește în ograda noastră publică (n. a.).

egalitarism și nonelitism care definesc societatea civilă nu sînt decît reversul diviziunii pe clase a societății și, totodată, neutralizarea sa ideologică. El nu face decît să consfințească sau întărească printr-un refren moral, umanist (indivizi autonomi, care sînt în stare să-și umple timpul lor liber cu idealuri...) diviziunea socială deja existentă. Prin mecanismul societății civile, exploatarea economică este astfel dublată, confirmată și recodificată ca excludere politică și descalificare morală: cine nu e capabil (din ce motive? nu are importanță) de timp liber și de idealuri, cine, adică, ar avea tot interesul să chestioneze structura economică existentă, n-are ce căuta în suplimentul moral al democrației burgheze.

HEGEL

Că imaginea societății civile se schimbă radical de îndată ce luăm în calcul dimensiunea economică pe care se bazează și pe care o maschează o putem vedea printr-un alt raid rapid prin istoria filosofiei. La Hegel, în *Filosofia dreptului*, minunatul club kantian privat al universalului se destramă de îndată ce ținem cont de condiția sa economică. Societatea civilă are aici trei elemente: sistemul de nevoi pe care se bazează și pe care îl exprimă; ideea de dreptate care o animă – conștiința sa morală; și corporațiile – singurele forme de asociere posibile la nivelul societății civile. Din cele trei libertăți pe care liberalii le postulau în rețeta societății civile, mai rămîn, așadar, doar două: libertatea de asociere și libertatea de conștiință. Libertatea față de muncă și de nevoi e însă măturată de Hegel: departe de a fi o sferă separată și autonomă, imună la constrîngerile economice și, prin asta, purtătoare a valorilor și idealurilor generale, la Hegel societatea civilă *este* deja economie. Și această structurare a sa într-un sistem de nevoi, această dependență strînsă de economic știrbește inclusiv din strălucirea celorlalte două libertăți: libertatea de conștiință nu mai depășește aici limitele raportării morale la lume, iar libertatea de asociere nu poate să depășească particularul într-un universal, ci rămîne la o simplă coagulare a unor grupuri de interese private în „corporații”. De asemenea, odată inclusă în calcul dimensiunea economică, idilica societate civilă ca tărîm al egalitarismului asociativ și orizontal se transformă în chiar spațiul de manifestare și amplificare a inegalităților: „oamenii sînt făcuți inegali de către natură, în care inegalitatea e în elementul său, iar în societatea civilă acest drept al particularității este atît de departe de a anula această inegalitate naturală, încît o reproduce și o ridică la nivelul unei inegalități de capacități și resurse, și chiar la o inegalitate de realizări morale și intelectuale”. Și iată cum, de îndată ce luăm în calcul constrîngerile materiale, sistemul economic de nevoi al societății, minunata societate kantiană de dincolo de clase și de interese, publicitatea secretă a conștiinței morale a societății se sparge, la Hegel, în clase. Mai mult de-atît, ultimul vestigiu al societății kantiene a filosofilor – clasa universală – este evacuat din societatea civilă de către Hegel și alipit statului sub forma clasei funcționarilor publici și, în general, a birocrăției. Pe scurt, odată introdus în ecuație „sistemul de nevoi”, societatea civilă

devine una iremediabil opacă tocmai la presupusa sa natură kantiană și calitate intrinsecă: publicitatea, universalitatea.

Dar oare nu încurcăm nepermis borcanele punând laolaltă două paradigme atît de diferite ale societății civile – cea liberală, în care societatea civilă este doar o secțiune particulară a societății civile hegeliene, și anume acea clasă determinată a cunoașterii și conștiinței; și cea hegeliană, unde societatea civilă cuprinde toată existența socială dintre cei doi poli opuși ai familiei și statului. Dacă de încurcătură sau eroare e vorba, tind totuși să cred că e una productivă și relevantă: în sensul că mitul liberal al societății civile nu poate funcționa ca atare decît prin ocultarea determinației și structurii sale economice. Societatea filosofilor a lui Kant, democratizată și lărgită – dar nu foarte – în societatea civilă a Alinei Mungiu Pippidi nu-și poate desfășura capacitatea de seducție decît atîta timp cît îl ține la distanță pe Hegel. În schimb, de îndată ce reintroducem în ecuație partea scufundată în economic a aisbergului numit societate civilă, universalitatea de conștiință și de idealuri a clasei democraților filosofi se dovedește a fi simplul reflex al diviziunii sociale a muncii.

De voie sau de nevoie, cert e că, din această poziție, societatea civilă în sensul ei liberal joacă un rol indispensabil hegemoniei capitaliste. Un dublu rol: pe de o parte, ascunzînd structura de inegalități pe care se bazează și pe care o accentuează modul de producție capitalist, și dezvăluind-o în schimb ca pe o pretinsă structură orizontală de asociere și negociere între egali; mai mult, concentrîndu-se, prin chiar statutul său de contrapondere la stat, pe nedreptățile violente, constrîngerile flagrante, devierile morale și trădările politice ale interesului general, societatea civilă liberală este, foarte convenabil, perfect oarbă la nedreptățile relațiilor economice, care, fiind apolitice, impersonale, contractuale, „liber alese“, sînt absolut corecte și licite din punctul său de vedere moralist și formalist. Separația pe care capitalismul o instituie între sfera libertăților politice și a drepturilor formale și sfera constrîngerilor și necesității economice intră, cu societatea civilă, pe mîini sigure². În al doilea rînd, însă, pe lîngă acest rol mai degrabă negativ de disimulare și ascundere a capitalismului, societatea civilă mai joacă și un rol activ în slujba acestuia: prin chiar pretenția sa de a fi dincolo de clase, transversală și transpolitică, societatea civilă e cea care ridică starea particulară de fapt la statutul de condiție morală, naturală și/sau universală. Prin vigilența sa neînteruptă, clasa posesorilor de conștiință, idealuri și timp liber, pătura economică a celor de dincolo de economic

² Ce se întîmplă însă cu acei actori ai societății civile care sînt mînați, în același timp, de simpatii de stînga sau chiar anticapitaliste, sau cu acele persoane de stînga care, în mod deliberat sau nu, intră în hora societății civile? Întreaga desfășurare de mai sus e menită să dezmințā ideea că societatea civilă ar fi un mecanism politic neutru, care ar putea fi pus în slujba oricărei cauze, fie ea morală, procedurală sau, de ce nu, anticapitalistă. Societatea civilă este o formă și o structură care își predetermină conținutul și practica: prin chiar forma și structura sa, ea are efectul de a ascunde capitalismul sub masă pentru a-l readuce la suprafață ca ordine morală sau procedurală a societății. Prin chiar conceptul său, angajarea activă în societatea civilă impune, de asemenea, un ritm alert al indignărilor morale, un patos al reacției spontane și punctuale, o lectură a socialului axată pe ideea transparenței răului și a corupției care sînt, toate, perfect imune și oarbe atît la structura abstractă și conceptuală a capitalismului, cît și la ritmul imperceptibil, dar implacabil al dinamicii sale (n. a.).

este, de fapt, operatorul hegemoniei burgheze, al transformării interesului particular în consens universal (și, simetric, al interiorizării acestui consens universal ca propriul său interes particular), al transformării legalității formale în legitimitate generală și al transformării domniei „curate”, „apolitice” și „nonviolente” a capitalului în condiție naturală și anistorică. Societatea civilă e locul în care capitalul își spală urmele și conștiința. E visul de clasă al unui capitalism fără clase.

În sfârșit, în stradă

De pe aceste poziții, să încercăm o lectură rapidă a prestației recente a societății civile românești. Fidelă pedigreeului său liberal, de clasă universală particulară, de comunitate interesată de idealuri, societatea civilă românească s-a poziționat, de-a lungul istoriei postdecembriste, nu doar într-o permanentă tensiune cu derapajele imorale ale clasei politice³, ci și într-o separație ireductibilă față de revendicările claselor populare. Atunci când nu s-au ciocnit efectiv în primele mineriade, idealurile universale ale celor puțini și interesele particulare ale celor mulți s-au ignorat ori disprețuit reciproc de la distanță. Din această perspectivă, protestele din ianuarie-februarie au adus pe scenă o distribuție cu totul nouă: pentru prima dată de la revoluție încoace, societatea civilă (sau măcar o parte a ei, mai vulnerabilă la criza economică) a ieșit în stradă de aceeași parte a baricadei și cot la cot cu clasele populare. Explicația pentru acest eveniment nesperat nu constă însă – așa cum ar vrea să ne facă să credem susținătorii mitului liberal al societății civile – în brusca și neașteptata trezire civică a plebei, într-o molipsire a acesteia de la spiritul democratic al societății civile, ci, dimpotrivă, în deklasarea și degradarea treptată, dar tot mai acută a condiției materiale a așa-numitei societăți civile. Opt ani de neoliberalism și austeritate au scos societatea civilă din postura confortabilă de idealuri & timp liber și au aruncat-o în focul, mai exact, gerul luptei.

Ceea ce nu înseamnă însă că societatea civilă s-a dizolvat și contopit în masa amorfă a protestelor. Însăși structura acestor proteste – exemplu, în opinia mea, de manual al lanțului de echivalențe al lui Laclau – a făcut posibilă participarea comună, însă distinctă, a mai multor grupuri sociale. Ca orice lanț de echivalențe, primul val de proteste a articulat în jurul revendicării principale anti-Băsescu o serie de grupuri din cele mai diverse: de la regaliști, microbiști, fasciști pînă la anarhiști, ecologiști, socialiști. Inițial fără altă coerență internă decît cea negativă, dată de opoziția comună la Băsescu, treptat protestele au dezvoltat un mesaj unitar și cuprinzător și o consistență pozitivă coagulată în mesajul antiausteritate. Această coerență anti-neoliberală a mișcărilor și această consistență critică a mesajului lor n-a fost, însă, de lungă durată: punctul de inflexiune al mișcărilor,

³ Nu întotdeauna însă. Constituirea Alianței Civice în partid și, mai recent, fenomenul „intelectualilor lui Băsescu” au demonstrat cît de indispensabil este pentru societatea civilă statutul său spectral, informal, neconstituit. De îndată ce societatea civilă se constituie într-o entitate definită sau definibilă ca joc politic, eficiența ei dispare. Odată făcut pasul acesta, universalismul său se arată drept ceea ce este, simplă facțiune particulară a societății, ale cărei așa-zise „idealuri, nu interese” sînt, de fapt, propriile sale interese particulare (n. a.).

dinspre critica incipientă a economiei politice înspre revendicări universaliste și apolitice specifice societății civile, a fost reprezentat de manifestațiile anti-ACTA. Nu întâmplător aceste manifestații au constituit atât punctul culminant al protestelor din ianuarie și februarie, cât și sfârșitul lor. Ceea ce au scos ele la iveală a fost elitismul constitutiv societății civile luminate și disprețul său față de mase și revendicările lor materiale, mărunte: cu excepția Clujului, în mai toate celelalte orașe manifestațiile anti-ACTA au scindat mișcarea în două tabere clar separate: pe de o parte, grupurile tot mai răzlețe de demonstranți antiausteritate și anti-FMI; pe de altă parte, o mare de tineri curăței scandînd „Jos cenzura, sus cultura!” și uitîndu-se, implicit, de sus, dacă nu chiar răsîndu-se la cealaltă tabără. În redescoperirea idealului său interesat, a interesului său particular universal (libertatea informației de pe internet), societatea civilă, deși prezentă în stradă mai ales prin aripa sa tînă, cu vagi orientări anarhiste și libertariene⁴, a fost mai preocupată să sublinieze diferența sa de condiție și de așteptări față de clasa populară, decît posibilul lor interes comun, și asta cu atât mai mult cu cît evoluția sa economică tinde tot mai mult să estompeze aceste diferențe.

Din acest punct, nu doar că protestele s-au stins, dar inclusiv memoria lor a început să fie re-elaborată: dintr-o mișcare generală împotriva austerității, neoliberalismului și capitalismului financiar, protestele din ianuarie au rămas în amintire ca încă un triumf al societății civile, care și-a afirmat și, unde a reușit, impus principiile și idealurile sale universale, morale, formal democratice. Nu o răbufnire a mizeriei și nedreptății sociale, ci o sărbătoare a spiritului civic și a participării democratice veritabile. Odată problema economică măturată de pe masa tratativelor, cîteva schimbări de personal politic, o ușoară atenuare a aroganței prezidențiale și o suspendare temporară a reformelor politice au putut consfinți victoria societății civile, redeșteptarea spiritului său vigilent și reintrarea vieții politice pe făgașul său moral. Și societatea civilă a reintrat, și ea, în casă.

Pînă nu de curînd. Ca să fie, parcă, și mai clar unde se plasează sensibilitățile societății civile, trei-patru luni de grosolănii politice, imoralități crase și depășiri flagrante ale regulilor democrației formale săvîrșite de noul Guvern au trecut drept mai scandaloase pentru societatea civilă decît cei opt ani de neoliberalism și austeritate ale vechiului regim PDL-ist (care nu-i vorba că ar fi excelat, în schimb, în corectitudinea democratică formală și moralitate). În numele depolitizării (?) instituțiilor publice, al condamnării corupției și al integrității academice, societatea civilă a pornit, astfel, o nouă campanie furtunoasă de curățire morală a vieții politice și de apărare a procedurilor formale burgheze. Și-atunci, problema să fie că societatea civilă a întors armele și că furnizează acum legitimitate și oportunități recoagulării

⁴ Modelul liberal al societății civile, în care structura socială inegală, complexă și sofisticată a capitalismului avansat este mistificată ca o mică și nevinovată comunitate consensuală și deliberativă, un fel de sfat al bătrînilor egalitar și echilibrat compus din Goldman Sachs, Google, asociația patronatelor și Gigescu Gigel, are un potențial de atracție aproape fatală pentru mișcarea anarhistă și libertariană. Dată fiind și inaderența constitutivă la teorie a anarhismului și insistența sa pe ferveura pasională și angajarea practică, cel mai adesea trecerea de la anarhismul de tinerete la liberalismul așezat se face prin simplul proces de maturizare (n. a.).

dreptei conservatoare și neoliberale? Asta ar fi într-adevăr o problemă, dacă am putea vorbi de o tabără stângă a politicii românești. Cum, însă, între marile partide politice de la noi, dincolo de animozitățile personale, domnește aceeași gândire economică și politică⁵ (și, pare-se, inclusiv același stil de guvernare), problema cu noua cruciadă a societății civile e alta: și ea ține, în fond, de prestația originală și definitorie a societății civile, de a oculta nedreptatea structurală a capitalismului și de a-i legitima din punct de vedere moral și procedural administrarea politică. Dacă societatea civilă e iarăși în stradă, trebuie că „strada” e în altă parte.

⁵ Proiectul noii legi a sănătății confirmă această idee: cu minime diferențe de ton și nuanțe, noua guvernare nu face decât să reia proiectul neoliberal de unde l-a lăsat vechea guvernare (n. a.).

Despre boala activismului civic cu insistență neimplicat politic. Argument pentru trecerea la activism civic-politic

de Alexandru Dumitrașcu

Între 15 și 19 august a avut loc la Roșia Montană festivalul FînFest. Pentru mine a fost prima participare la festivalul care este deja la a VII-a ediție; m-am întors de acolo cu ceea ce poate fi descris cel mai bine prin expresia „mixed feelings”. Pe de-o parte faptul că acest festival a avut ca element central un program de conferințe și discuții orientate spre implicarea socială (din păcate după cum veți vedea în continuare nu se poate vorbi despre o implicare social-politică) este îmbucurător. După cum au spus-o mulți: „Iată, totuși se petrece ceva pe scena socială românească. Oamenii sînt nemulțumiți de ceva și reacționează”.

Despre dialogurile surzilor și darul otrăvit al activismului civic neimplicat politic

La un nivel elementar acesta este într-adevăr un pas înainte față de o stare de fapt în care toată lumea manifestă dezinteres total față de orice problemă ce depășește bariera celor ce au un efect imediat dăunător direct asupra lor ca indivizi. În schimb riscul major aici este rămînerea la un nivel la care confundăm simptome cu cauze.

Desigur acțiunile generale ale multor ONG-uri și activiști civici au darul de a furniza la nivel subiectiv (adică la nivelul unei probleme particulare, a cîtorva oameni, a unui anume loc ș.a.m.d.) o îmbunătățire (spre exemplu iată cazul Roșiei Montane unde proiectul minier este în continuare amînat). Cu toate acestea ceea ce activiștii civici, interesați izolat de o cauză în care se regăsesc, nedoritori de a se implica efectiv politic, la un nivel mai general, trebuie să conștientizeze este că tot ceea ce ei oferă este un dar otrăvit, un cal troian modern al societății capitaliste contemporane. Darul otrăvit constă în faptul că acest tip de activism poate trata simptome în situații particulare, dar este însă complet incapabil de a identifica cauza reală a simptomelor și a trata boala cu adevărat. Este ca și cum un bolnav de

cancer la plămâni și-ar trata tusea cu un antitusiv puternic și ar fi fericit că numai tușește și s-a salvat (ce e drept, în cazul în care bolnavul nu știe că are cancer această situație este foarte posibilă). În cazul de față de la Roșia Montană este foarte posibil ca proiectul minier să fie amânat doar temporar, nu anulat. În plus, chiar dacă ar fi amânat, problema exploatărilor dăunătoare mediului în România nu va fi rezolvată. În cel mai bun (deși improbabil) caz acest proiect va fi amânat, dar alte proiecte similare nu (vezi exploatarea gazelor de șist).

Ceea ce marea majoritate a activiștilor pe care i-am întâlnit la FînFest fac este să trateze simptome ale bolii fără să conștientizeze că există o boală ce provoacă toate aceste simptome. Reprezentative pentru această situație sînt recurente dialoguri ale surzilor tragico-comice între activiști ce luptă pentru cauze diferite (adică, pentru a fi mai exacti, mai degrabă împotriva unor simptome diferite) care, atunci cînd vorbesc între ei, nu reușesc de obicei nimic mai mult decît să își prezinte fiecare problema lui ca fiind cea mai importantă cauză, ignorînd problemele identificate de ceilalți. Caricaturizînd puțin discuțiile, acestea se reduc uneori la un pseudodialog emotivist de tipul:

- Să salvăm copacii.
- Ba nu, să ne luptăm pentru drepturile omului.
- Ah! Esențială este lupta pentru dreptul comunității LGBT.
- (...)

Senzația mea a fost că adesea nu exista comunicare efectivă între activiști interesați de teme diferite. Momentul care mi-a confirmat această părere a fost după vizionarea unui film legat de abuzurile jandarmeriei în timpul protestelor din Piața Universității în București. Atunci a pornit un mic scandal între un dispozitiv de patru jandarmi și un protestatar din piață ce venise la Roșia Montană și purta un tricou cu mesajul „Jandarmeria apără hoția”. Această dispută nu a fost atît de deranjantă – jandarmeria bazîndu-se pe o veche lege din '90 (61/1990) care este interpretabilă astfel încît să reiasă că este (cel puțin) contravenție să jignești o instituție a statului (în paranteză fie spus, legea este încă în vigoare pentru că nici un partid/grup de partide aflat la guvernare din '90 încoace nu a avut interesul să o anuleze) – pe cît a fost faptul că una dintre organizatoarele festivalului i-a susținut pe jandarmi spunînd la un moment dat direct că activismul ei civic este mai important decît al celorlalți (în cazul acesta, al băieților din Piața Universității). Sper, însă, că atitudinea acestei organizatoare nu este reprezentativă pentru întreaga echipă de la FînFest.

Nevoia unei viziuni de ansamblu și a implicării efectiv politice

Cred că un mare pas înainte pentru ceea ce înseamnă azi activismul civic în România ar fi, deși poate suna contraintuitiv, nu să facă imediat cît mai multe acțiuni fiecare, ci, într-un moment de pauză, să facă un pas înapoi, să privească dintr-o perspectivă mai largă și să înțeleagă că există o legătură strînsă între diversele probleme identificate de aceștia.

Este de înțeles că problema ecologică, deși la un prim nivel depinde și de atitudinea fiecărui individ în parte, ține mai degrabă esențial de nivelul politicilor publice în acest caz (ne putem imagina o situație în care la nivel individual toți oamenii ar fi conștienți de problema ecologică și ar acționa în concordanță, însă menținându-se aceleași structuri de putere și aceleași politici ale marilor companii cu privire la mediu nici o schimbare semnificativă nu ar avea loc). În același fel și problema statutului femeilor în societatea contemporană îmi pare a fi (împreună cu situația dată istoric a unei societăți construite patriarhal) intrinsec legată de chestiuni precum lipsa de educație și sărăcia, care și ele țin tot de politici publice. Exemplele ar putea merge mai departe, însă ideea principală este că o mare parte din problemele actuale în cadrul societății noastre trebuie privite ca simptome ale unui sistem politic ce asumă în mod clar o poziție ideologică de tip neoliberal.

Activiștii civici care acceptă observațiile de mai sus sînt constrînși logic să se implice efectiv politic. Acesta este un pas complet ignorat de majoritatea societății civile. Există o contradicție clară între faptul că mai toți cei prezenți acolo așteptau faptul că în acest moment nu există soluții reale politice (că avem parte de o luptă politică foarte personală care, însă, nu are nici o relevanță la nivel de politici efectiv implementate, care sînt, în mare, aceleași oricine ar veni la putere) și faptul că aceiași oameni se declară complet reticenți la ideea de a crea o alternativă politică reală.

Pentru mine FînFest 2012 și în genere creșterea interesului față de implicarea socială din 2012 reprezintă un moment de cotitură. În continuare există două opțiuni radical diferite: pe de-o parte rămînerea la nivelul colorat, dar arid la nivel fundamental al activismului civic neideologic și nepolitic, pe de cealaltă parte trecerea la un nivel la care activismul civic devine efectiv politic. Ceea ce este necesar mai mult decît orice în măsura în care ne dorim o schimbare reală este apariția unei mișcări civic-politice ca alternativă reală la scena politică de azi foarte diversă și colorată în imagine, dar monocromă la nivel de conținut.

Despre ICR, Patapievici, societatea civilă și politică: câteva chestiuni de principiu

de Vasile Ernu

Știu că în astfel de perioade e cel mai bine să stai deoparte sau să te amesteci în marele val pentru a nu fi mai târziu „identificat”. Tradiția intelectualului român este aceea de a merge pe riscuri minime. Dacă acum ceva timp, când îl criticam pe domnul Patapievici & compania conservatoare (în general, nominal, cum nu se obișnuiește în lumea culturală „bună”), eram un „curajos om de stînga”, acum se pare că poziția față de problema nou creată cu ICR mă plasează pe poziția „trădătorilor de cauză”. Cum libertatea mea este destul de mare, dat fiind că nu sînt pe statul de plată al nimănui (ăsta e indiciul central al libertății la ora actuală) și cum visul meu în viață nu este acela de a avea un post calduț și un catafalc scump, pot să-mi spun păsul cum cred eu, fără menajamente...

Așa cum spiritele s-au înfierbîntat și au curs multe păreri, injurii, laude etc., o să încerc să punctez scurt câteva chestiuni de principiu și câteva idei clare legate de toată această poveste.

- *Demisia.* Cred că Horia-Roman Patapievici & Mircea Mihăieș trebuie să-și dea demisia. De ce? Pentru că de pe poziția de înalți demnitari de stat au jucat politic, au fost pe față de partea președintelui și împotriva opoziției de atunci. Era o formă de politizare a ICR? Firește că era, dar doar la vîrf. H.-R. Patapievici & Mihăieș erau într-un conflict de interese și încălcau o deontologie elementară, așa cum am spus și în scrisoare. Și asta o spun nu pentru că am ceva personal cu domniile lor, ci pentru că mi se pare firesc să demisionezi cînd ai jucat politic din poziția de înalt demnitar al statului român și cînd la putere a venit „dușmanul” mult hulit. E o chestiune de asumare. Și pe viitor poate ar fi bine de stabilit (ce propunea Dorin Tudoran): „statutele de funcționare ale unor instituții precum ICR ar trebui să interzică persoanelor din conducerea acestor instituții să se implice public”, cu toate că în România legea, principiile, regulile nu sînt chestiuni de respectat, ci lucruri aleatorii, care se negociază.

- *ICR.* A funcționat bine ICR? Din punctul meu de vedere echipa lui H.-R. Patapievici a făcut o treabă foarte bună și a mișcat lucrurile în direcția care trebuie.

Au existat probleme acolo? Cu siguranță, da, însă e de departe instituția de stat care merge cel mai bine în domeniul cultural, mult peste tot ce avem și care a reprezentat interesele grupurilor culturale indiferent de poziția lor ideologică, conceptuală etc. Însă înainte de a ne da cu părerea despre aceste lucruri, ar trebui să facem o analiză serioasă a ceea ce s-a întâmplat acolo, cu pixul în mână, cu bugetele pe față.

- *Ordonanța de urgență*. Cred că e o greșeală această OUG. Nu e o urgență pentru România această ordonanță de urgență. Dacă se vrea o reformă instituțională, e bine ca mai întâi să existe o analiză, o dezbateră și gândită o strategie la care să participe și breasla în slujba căreia este această instituție. Deci trebuie să luptăm pentru a nu se lua decizii de acest fel peste interesele grupurilor pe care le reprezintă instituția în cauză.

- *Societatea civilă*. Nu cred în ceea ce numim „societate civilă românească”. În același timp, nu cred că diverse grupuri din societate nu se mai pot solidariza pentru anumite cauze. (Nu cred că dacă semnez pentru o cauză alături de Alina Mungiu Pippidi sau Cristian Pîrvulescu, acest gest mă face mai puțin de stînga. Vă garantez că stînga și dreapta nu sînt molipsitoare.) Dar mai ales cred că o bună parte a *establishmentului* cultural românesc ar trebui să o ia cu un semiton mai jos pentru că s-a compromis. Un scurt istoric. Pînă în '96, a existat un liant puternic, o idee unificatoare pentru ceea ce numeam societatea civilă: se numea anticomunismul. Această idee unea toate forțele și dădea o coerență acțiunilor și criticii puterii acelor vremuri, dar care începînd cu 1996, își pierde sensul (asta nu înseamnă însă că elita și societatea civilă vor renunța la ea). De ce? Din simplul motiv că opoziția, puterea politică pe care a susținut-o *establishmentul* cultural și societatea civilă a ajuns la putere. Au venit „ai noștri” la putere și odată cu ea și „noi”. Problema majoră care s-a ivit: societatea civilă nu a reușit să devină autonomă, să se distanțeze critic față de puterea proaspăt unsă, pe care a susținut-o. O mare parte a societății civile a ajuns la putere (funcții, resurse financiare) sau cel puțin a devenit protectoarea puterii sau a luat poziții de noncombat față de ea. Autonomia și independența societății civile au dispărut. Mecanismul se repetă identic și cu venirea la putere a Alianței DA și a președintelui Băsescu. Aceasta este o primă linie de dezvoltare a practicii societății civile românești. Pe de altă parte, avem o linie ONG-istă, organizații profesionalizate pe diverse probleme cu o agendă foarte tehnică și mai deloc politică (minorități, ecologie, cîini vagabonzi etc.). Aici avem în mare parte un alt tip de elită specializată, de fapt, în atragerea de fonduri și de consum al acestor fonduri cu o funcție politică minoră. Ce este societatea civilă în varianta perioadei post-'96? Este un spațiu alternativ de apropiere de putere, resurse publice financiare. Pe cine reprezintă? Își reprezintă doar propriile interese de grup. Ce a uitat să facă societatea civilă? Politică în sensul ei cel mai minimal. Ce e de făcut? Vorbim la sfîrșit.

- *Credibilitatea establishmentului*. Cum pot fi credibile grupuri ca GDS & *Revista 22* sau echipa domnului Tismăneanu și Liiceanu? Au jucat politic pe față, fără restricții, și acum se plîng de politizare? E politizare numai cînd vine dintr-o singură

direcție? V-ați asumat politizarea, atunci acceptați consecințele ei, adică a „depolitizării” printr-o altă politizare. Ați jucat ca un grup politic, atunci asumați-vă consecințele. Nu vă mai convine situația? Atunci schimbați jocul și încercați să căpătați independență și credibilitatea pe care ați pierdut-o prin '96 și, mai ales, în perioada guvernării Băsescu-Boc. Un an sabatic nu v-ar strica. Sînt atîtea alte teme de discutat, așa că puteți să renunțați pe moment la tema politizării instituțiilor din simplul motiv că ați fost părtași la această politizare. Avem nevoie de voci noi? Da, însă de voci și grupuri credibile, independente care se țin departe de partidele politice. Despre intelectualii de partid gen Baconschi, Voinescu, T.R. Ungureanu, Preda nici nu are rost să vorbim: sînt doar membri de partid și nu pot avea decît funcția unor membri de partid, așa că să lăsăm predicile moraliste, căci nu sînt decît predici de partid. În cazul lui Mihai Răzvan Ungureanu, marea speranță a dreptei conservatoare, trebuie spus clar: deocamdată nu a dovedit că este un om politic, ci doar un rezultat al mașinăriei administrativ-politice. Competența politică nu ține de cîte dicționare ai citit...

- *Stînga românească independentă.* Nu am să-i spun decît că ar fi bine să încerce să mai iasă din biblioteci și să nu creadă că doar textele savante îi sînt suficiente pentru a se legitima. Da, și poate înainte de a verifica cît de „deviaționist” e unul sau altul, citînd din cărți savante, să-și asume niște riscuri și mai ales să se apropie de grupurile pe care au pretenția că le reprezintă, dar pe care le cunosc doar din cărți.

- *Intelectualii în slujba cui?* USL (în mod special PSD) a avut un moment potrivit pentru a-și îmbunătăți relația cu spațiul intelectual care i-a fost mereu ostil. Din păcate, se pare că a pierdut și șansa asta. Însă atît USL, cît și PDL știu bine că în România intelectualii sînt foarte ieftini și cînd adulemecă mirosul puterii devin nu doar ieftini, ci apare un adevărat fenomen de voluntariat politic în slujba acestora. Poate pe asta mizează și actuala putere. Acum mînea de joc e în curtea intelectualilor: să dovedească că nu o mai fac pe bani sau funcții, și cu atît mai puțin gratis. Rolul lor nu poate fi îndeplinit atîta timp cît sînt mult mai aproape de putere decît de păturile cu adevărat importante ale acestei țări.

- *Final.* De ce există o mobilizare atît de puternică în rîndul mediului cultural acum? Pentru că ne sînt afectate interesele de grup. E bine? E foarte bine, dar nu e suficient. Din păcate nu o să vedeți intelectualitatea românească să se mobilizeze atunci cînd sînt afectate interesele muncitorilor, țăranilor și a altor grupuri. De ce? Pentru că între aceste grupuri există o prăpastie și noi, nu-i așa, sîntem „elitiști”. A propos, știți ce s-a întîmplat cu grupul social urît și disprețuit de intelectualitatea noastră? Mă refer la mineri? Au dispărut, a fost distruși pentru că au fost tratați de o manieră cinică și în interesul puterii adevărate, adică a marelui capital, iar la acest lucru au contribuit și societatea noastră civilă, și intelectualitatea etc.

Ce-i de făcut? Să reinventăm noi forme de luptă și organizare, adică să reînvățăm să facem politică. Am o singură veste care e și bună, și rea: povestea începe de la capăt, cum o vom gestiona depinde de noi.

ICR, povestea unui fals eroism și altruism social

de Ciprian Șiulea

Discuțiile și scandalul din jurul ICR nu au pus, de fapt, problema unei relații abstracte dintre artă și politică. Deși au fost avansate interpretări de acest gen, mie nu mi se pare că problemele degajate din această dispută au fost dacă arta trebuie finanțată de stat, cum se împacă asta cu mesajul critic pe care se presupune (uneori) că ar trebui să îl aibă artiștii sau în general care este funcția politică a artistului.

De fapt, controversa a pus o problemă mult mai bine circumstanțiată local, anume care sînt ideile și opțiunile referitoare la societate și politică ale unui grup important de artiști și intelectuali. Știu că nu trebuie generalizat etc., dar eu vorbesc pe baza unui mare număr de reacții publice, semiprivat (Facebook, mai ales, desigur) și private care mi s-au părut semnificative. Reacții care au constituit adesea și o mare surpriză pentru mine, deoarece mi-am dat seama că mulți oameni despre care credeam că au o poziție foarte apropiată de a mea au, de fapt, poziții foarte diferite. Mai jos încerc să surprind această diferență.

Artistul, un pic altfel, totuși

Chiar dacă poate părea greu de crezut la prima vedere, mare parte a acestei controversă se reduce la chestiunea fundamentală a politicii actuale: credem sau nu credem în egalitate și în ce mod credem în asta. Ce mi se pare esențial în situația noastră și ce voi încerca să argumentez mai jos este că mainstreamul reacției de apărare a ICR a mers mai degrabă către o gândire puternic nedemocratică, tributară unor ideologii dominante ale tranziției precum elitismul, anticomunismul și antipolitica (nu mai argumentez de ce acestea sînt nedemocratice și în general nefericite; orice om, artist sau nu, interesat cît de cît de societate și politică ar trebui să știe deja acest lucru).

În primul rînd, reacțiile față de schimbarea conducerii și politicii ICR au depășit cu mult nivelul unei reacții față de o politică publică proastă și nedreaptă. Nici interesul personal al artiștilor, nici interesul pentru binele public nu pot explica

vehemența extraordinară declanșată împotriva autorilor deciziei și a noilor numiți în funcțiile respective, care în multe momente ale acestui episod a mers pînă la ură dezlănțuită. Paradigma în care a evoluat această reacție nu mi se pare a fi cea a deciziei eronate și nedrepte de politici publice, nici doar cea a unei politici publice care atacă interesele unei categorii sociale anume, ci aceea apocaliptică a barbarilor care atacă civilizația, a inferiorilor care emit pretenții la poziția care revine de drept superiorilor.

Elitismul reacției a fost evident. Horia-Roman Patapievici nu a fost apărut doar ca manager bun, ci ca om superior care are dreptul la acea poziție în această calitate a lui. Simbolul mișcării, papionul, o spune foarte clar, ironiile nesfîrșite la adresa inculturii presupuse a decidenților din acest caz sau a celor numiți de ei o spun și ele. Organizatorii Mișcării Papioanelor declarau că „Papionul înseamnă solidaritate, respect față de valori, normalitatea unei culturi și a unei societăți, profesionalism, rafinament și dăruire“, iar asociația Erudio (specializată în liniștirea conștiințelor corporatiste prin inducerea ideii că excelența umană este cel mai bine întruchipată de modele de abandonare totală a responsabilității sociale de tipul Pleșu-Liiceanu-Patapievici) îi cerea lui Victor Ponta să țină cont nu de voturile celor cîtorva zeci de manageri de multinațională aruncați în luptă cu această ocazie, ci de mărimea contribuției plătite de ei și firmele lor la bugetul statului.

Să mai reținem, în același sens, o viziune absolut sinistră despre rolul ICR și al elitelor grupate în jurul lui, viziune din păcate reprezentativă, mi se pare mie, pentru o parte semnificativă a susținătorilor ICR-Patapievici: „Imaginea negativă în lume a României o fac cei care umblă în străinătate pe banii lor, infractorii de toate soiurile. Statul român reacționează la acest fenomen trimițîndu-și mesagerii în străinătate: artiști, sportivi, oameni de știință care să arate că există și o altă Românie“, spunea Mircea Cărtărescu în articolul în care se victimiza pentru modul în care „valorile noastre“, și în primul rînd el, ar fi împrășcate cu noroi în România. Deci pe de o parte avem elite, oameni superiori care pot să arate că există „și o altă Românie“, pe de altă parte restul lumii. Coroborat cu alte articole ale autorului, s-ar părea că la bază avem o țară infectă, creație a maselor, dar deasupra ei e etajul superior al artiștilor, care sînt „ imaginea unei națiuni“ și care mai spală ce se mai poate spăla.

Micile excepții care nu confirmă nimic

Faptul că povestea ICR a fost integrată imediat în marea narațiune postcomunistă românească, respectiv lupta dintre neocomunism/pesedism și dreapta, dintre needucați și civilizați, dintre prostime și elită, dintre neeuropeni și europeni etc. s-a văzut clar atunci cînd decizia a fost catalogată, în mod absurd, drept stîngistă sau comunistă și a fost pusă covîrșitor în seama PSD, deși cultura era la liberali, ca și Diaconu și Marga, implicați direct în acest proces. Recursul la energia enormă pe care demonizarea stîngii o are încă în România era, însă, soluția cea mai facilă pentru susținătorii vechiului ICR, chiar dacă reformarea acestuia nu are o rațiune

clar ideologică, fiind doar o răzbunare politică și o satisfacere a clientelei noii puteri, pe schema clasică de pînă acum (revin la asta). Și chiar dacă naționalismul sau pășunismul acuzate la noul ICR se vor confirma, ele nu au, evident, nici o direcție de stînga.

La mulți dintre susținătorii ICR, artiști sau nu, atitudinea a fost aceea că un ICR așa cum era el sub conducerea lui H.-R. Patapievici li se cuvine de drept, ceea ce nu e deloc evident dintr-o viziune democratic realistă asupra societății. Dacă regula e că instituțiile nu funcționează, de ce ar fi atît de necesar ca instituția destinată elitelor culturale să funcționeze? Unii considerau chiar de la sine înțeles că alte categorii de intelectuali, și în general de societate, au obligația de „a-i apăra pe artiști” de agresiunea PSD-istă barbară, ceea ce din nou nu mi se pare deloc evident.

Aici, maniheismul care face din PSD suma relelor și a inculturii (și care e, în sine, complet incompatibil cu orice viziune democratică asupra societății), iar din vechiul ICR, un simbol al excelenței umane era combinat cu o atitudine antipolitică în genere, care nu agreează democrația reală a sistemului de partide și nu poate accepta această disfuncționalitate curentă a ei, care sînt numirile politice și interesate. Combinația maniheism politic-antipolitică nu e, însă, deloc contradictorie, dimpotrivă, e clasică, antipolitică fiind un alt pilon ideologic post-'89 înfipt de intelectualii neoconservatori care au ocupat atunci scena. Este, absolut întîmplător, desigur, și combinația pe care s-a clădit politica președintelui Băsescu.

Astfel, a pune pe seama USL distrugerea acestei feerii care a fost ICR sub conducerea lui Patapievici constituie o mostră de gîndire nedemocratică și într-un mod mai subtil, dar esențial. Fostul șef al ICR este (alături de Monica Macovei, Daniel Funeriu și mulți alții) unul din „tehnocrații” prin care președintele Băsescu a încercat să evite malaxorul democrației sistemului de partide. Esența și noutatea sistemului politic al lui Traian Băsescu a fost de a răspunde la disfuncționalitatea sistemului de partide prin ocolirea lor, inclusiv a propriului partid, căci apartenența la PDL a oamenilor controlați de el era mai mult formală. În schimb, el a recurs la un tip de conducere puternic personal bazat pe oameni, nu pe instituții, pe informal, nu pe formal. Probabil că speranța era ca acest tip de conducere să impună, prin modalități directe (anticorupție) și indirecte (impunerea unui model, inclusiv pe baza succeselor lui practice), reformarea tuturor partidelor.

Cum putem să nu ne pese unii de alții

Desigur, era o naivitate, în cel mai bun caz. Acest model prezintă o caracteristică esențială evidentă: nu are nici un viitor posibil într-un context politic intern și internațional precum al nostru. Dintr-o serie întregă de motive, în România nu poate funcționa un regim personal autoritar bazat pe oameni și nu pe proceduri; nu că ar fi dezirabil, desigur, dar el nu poate funcționa la capacitate deplină în timpul liderului și nu îi poate supraviețui acestuia. Astfel că, inevitabil, și în cazul nostru pierderea lentă a puterii de către președinte va antrena sau a antrenat deja

căderea oamenilor numiți de el, cei prin care a vrut să șunteze partidele și să ofere măcar o iluzie de putere, ordine și performanță.

Prin urmare, sfârșitul feeriei ICR i se datorează președintelui Băsescu cel puțin la fel de mult ca oricui altcuiva. Cei care deplîng atît de aspru sfârșitul ei uită că regula e ce a făcut USL la ICR, nu ce a făcut Băsescu la ICR. Excepția lui Băsescu la ICR a fost mai reușită decît ce s-a întîmplat la ICR înainte și, probabil, și decît ce se va întîmpla în continuare. Dar problema pe care trebuie să ne-o punem este dacă ne dorim o astfel de guvernare a excepției, care pentru niște exponate de vitrină precum acțiunea lui Patapievici la ICR, a lui Macovei în justiție sau a lui Funeriu la educație consumă energiile destinate mecanismului de fond și sacrifică regula. Cu atît mai mult dacă ne amintim încă o dată că aceste exponate, prin însăși condiția lor de excepții, nu au viitor.

În loc să se încerce soluția reală pentru cadrul politic în care ne găsim, respectiv potențarea democrației prin lărgirea cercului deciziei, prin implicarea politică a societății largi și în general prin obligarea sistemului de partide să funcționeze mai bine prin măsuri de fond care să producă schimbări structurale, au fost găsiți cîțiva oameni „deosebiți” care au făcut cîteva lucruri „deosebite” care nu aveau din start viitor. Iar cînd ele, în mod inevitabil, au luat sfîrșit, mulți au reacționat fără să se gîndească deloc la motivul pentru care ele au luat sfîrșit.

Argumentele de mai sus sînt cele care mă despart, în primul rînd, de susținătorii pasionali ai vechiului ICR. Doar în al doilea rînd politizarea mai mult sau mai puțin discretă a instituției, politizare absolut indiscutabilă; însă, deși s-a spus atît de des și eu sînt convins că e adevărat că marea majoritate a activității și personalului ICR nu era condiționată politic sau ideologic, și știu cu certitudine că o grămadă de prieteni de-ai mei cu opțiuni radical diferite de cele ale fostului președinte ICR au beneficiat de susținerea instituției, în același timp nu trebuie să uităm că, pe linie ideologică și politică, ICR a fost implicat total în promovarea unei ideologii anticomuniste primitive și interesate, care este doar o ideologie printre altele și care se identifică foarte bine cu o anumită tabără politică, întîmplător chiar cea care a făcut numirea respectivă la șefia instituției. În plus, prietenii mei nu au luat niciodată, și nici nu ar fi visat vreodată să ia sumele exorbitante plătite clientelei de lux a ICR, cum ar fi 5 000 de dolari pentru o conferință plicticoasă.

Dar asta e doar în planul doi, principala problemă e modul în care o bună parte din mișcarea de susținere a ICR s-a construit pe o retorică superioară și egocentrică și, mai ales, pe un tip de gîndire nedemocratică, pe un angrenaj social și politic care nu reușește să ia în calcul întregul societății, ci reprezintă doar interesele părții „bune” și superioare a acesteia. În aceste condiții, îmi permit ca pe mine să nu mă intereseze ce va continua sau nu să facă ICR pentru susținătorii vechii formule de aur. Dacă pentru ei nu există ideea unei societăți largi bazată pe un principiu clar de egalitate, nu înțeleg de ce societății largi ar trebui să-i pese de ei. Cred că asta rezumă cel mai bine întreaga situație.

De la indignare socială la luptă politică

de Claude Karnoouh

Manifestațiile de protest care, de cincisprezece zile, izbucnesc peste tot în țară sînt expresia furiei legitime a unei populații confruntate cu o stare de sărăcie pe zi ce trece mai acută. Se pare că, încet-încet, diversele segmente ale poporului cuprins de iritare încep să-și dea seama că responsabilii politici ai țării, politicienii PDL-ului și aliații săi, inclusiv UDMR-ul, nu sînt decît figuranți într-o piesă care-i depășește și ai cărei actori principali se află în spatele scenei: pe de o parte, președintele Băncii Naționale, Isărescu, reprezentantul grupului de la Roma și al Trilateralei în România, de cealaltă parte, *alter ego*-ul său, negociatorul FMI, inefabilul Jeffrey Franks – omul cu pîngelele găurite... Toți cei prezenți la manifestații se răscoală deci împotriva FMI și a Bruxelles-ului, percepute tot mai mult drept niște instituții ce dictează politica economică a țării, dar care, ocrotind multinaționalele, sînt dispuse în același timp să bage sub preș malversațiile și corupția unei elite politico-economice ridicate pe furtul proprietății publice și pe corupția generalizată de la nivel statal, județean și comunal¹.

Dar ce rămîne, în fiecare seară, după ce ultimii manifestanți părăsesc locurile în care s-au strîns pentru a-și face cunoscute nemulțumirea și indignarea? Din nefericire, nimic; pentru unii, doar vorbăriile amicale în fața unei căni de vin fiert sau a unei beri. Ori plăcerea de a-și regăsi, în atmosfera caldă a unei cafenele, grupul de prieteni.

Ce le lipsește acestor manifestații pentru a se transforma în act politic autentic?

Politica e simplă în teorie și complicată în practică: trebuie deci găsit sensul cuvintelor și al gesturilor care să poată realmente uni aceste grupuri aduse laolaltă de firul comun al indignării – și totuși atît de disparate. Căci pe de o parte avem pensionarii nemulțumiți de scăderea drastică a nivelului lor de viață, apoi tineri care doresc să obțină credite, locuri de muncă și un viitor profesional stabil, artiști

¹ Cf. Bruno Drweski, Claude Karnoouh (coord.), *La Grande braderie à l'Est ou le pouvoir de la kleptocratie*, Paris, 2005 (n. a.).

care-și află, în aceste adunări vespérale, o scenă pentru „praxisul” lor revoluționar, grupuri minuscule de sfințiști care descoperă cu uimire de ținți că forțele de ordine – recizelate la îndemnul consilierilor sosiți din bătrânele democrații occidentale – nu distribuie covrigi și că loviturile lor de baston nu sînt mai antidemocratice decît cele ale miliției comuniste. Mai sînt apoi felurite persoane fără apartenență marcată la grupuri sociale anume, care vin să-și verse necazul unui trai din ce în ce mai mediocru, în care supraviețuirea pare să fi devenit unicul orizont de așteptare – și nu numai al lor, al adulților, dar și al copiilor lor. De cealaltă parte, în fine, separați oarecum de cei de mai sus, se află suporterii diverselor echipe de fotbal, bine organizați și disciplinați, strigînd într-un cor vîguros tot felul de slogane vizînd delegitimarea puterii, a președintelui și a prim-ministrului, cu unele apartenuri împotriva cîtorva miniștri ce și-au exprimat mîrlănește dezaprobarea față de manifestanți sau împotriva deciziilor economice care periclitează echilibrul ecologic al unor regiuni întregi – exploatarea minelor de aur de la Roșia Montană, de pildă... Or, ceea ce-l surprinde pe observatorul neutru este, pe de o parte, masiva absență a studenților (din cei 200 000 de studenți din București, abia dacă găsești vreo sută în Piața Universității) și, pe de altă parte, forța protopolitică a grupurilor formate din suporterii, adică din proletariatul tînăr, sărăcit la limită, dar care pare să dea semnele unui început lucid de conștiință politică. Aceștia și-au dat seama primii – cu Candidatul la Președinție și Biroul de Cercetări Melodramatice – că dinamica economică a țării implică o răsturnare totală a direcțiilor economice impuse de FMI, adică de capitalismul hiperliberal. Pe scurt, într-un cu totul alt spirit decît al naționaliștilor protocroniști din anii '90 – cu al lor „nu ne vindem țara!”. În acele depărtate vremuri, un asemenea slogan se punea în slujba demagogilor de două parale ahtiați după voturile unei populații naive și amețite de miasmele național-comunismului, ca și de visurile unui consum nestăvilat. Acum, situația e cu mult schimbată. Căci naționaliștii de operetă au tăcut mîlc atunci cînd averile industriale, cele mai bune servicii și bănci ale statului au fost vîndute pe un boț de pîine unor întreprinderi străine pentru a fi mai apoi fie descompuse bucată cu bucată, fie reduse la nimic (a se vedea soarta oțelăriilor din Galați vîndute grupului Mittal)... Astăzi, acești buni patrioți se pitulează ca niște șobolani în spatele diverselor instituții ale statului (unde-i astăzi boier Funar, bunăoară?) sau aruncă în manifestanți cu lături, precum inegalabilul, inefabilul Gigi Becali. Iar țara a devenit nici mai mult, nici mai puțin decît o colonie administrată de către elite politico-economice de *compradores* (regăsite în partidele politice reprezentate în Parlament). Așa că suporterii echipelor de fotbal care strigă azi „România nu e de vînzare” merg drept la țintă: România chiar a fost vîndută și e pe cale de a fi lichidată definitiv. E o trezire a conștiinței încă difuză, nu îndeajuns de bine tematizată, dar care ar trebui generalizată cît mai rapid cu putință.

Și aici ar trebui să intervină mobilizarea politică. Acea mobilizare care, acum, lipsește: nici CriticAtac, nici alt grup de sfințiști nu par capabile să găsească vorbele și gesturile adecvate pentru a canaliza acest sentiment difuz de nemulțumire. Unora

nici nu le trece prin cap s-o facă, celorlalți le e teamă de raporturile spontane cu segmentul tânăr al clasei muncitoare, privit de mulți intelectuali și universitari drept o adunătură de derbedei, dar care, altminteri, în această societate foarte anomică, muncește zi de zi în condiții dure și abia la sfârșit de săptămână își îngăduie plăcerea reunirii la un meci de fotbal. Iar observînd comportamentul stîngii în diversitatea ei, am sentimentul că fiecare grupuscul se mulțumește cu o formă de protest care, fundamental, nu-l scoate din el însuși...

Dacă așa vor sta lucrurile și în continuare, atunci energia degajată de această mișcare de surprinzătoare spontaneitate după demisia lui Raed Arafat se va slei în meandrele irosirii, ale disperării, în impresia că protestele nu înseamnă decît zbatere în van, dînd apă la moară lacheilor puterii care, de la începutul conflictelor, repetă fără încetare placa protestului ca haos, rătăcire, primejdie a anarhiei, golănism – o versiune colectivă a insuportabilei ușurătăți a ființei... Spusele de odinioară ale lui Debord la adresa stîngiștilor francezi storși de energie rămîn însă valabile și în partea aceasta a Europei: „Încă un efort tovarăși, dacă vreți să fiți revoluționari!“.

Traducere din franceză de Teodora Dumitru

Cine îndeplinește funcția lui Potemkin în politica românească. Despre Mită-crație sau de ce mita nu trebuie și nu poate fi eradicată

de Vasile Ernu

Două interpretări ale „satelor lui Potemkin” sau cine îndeplinește funcția lui Potemkin în politica românească

Știți foarte bine expresia „satele lui Potemkin”. Sintagma a făcut mare carieră în întreaga lume. Există chiar un termen sintetic care vrea să definească această realitate: potemkiniada. Acest termen face referire la o „metodă de falsificare a realității prin înfrumusețare”. La originea acestei povești stă un înalt demnitar al imperiului țarist rus, unul dintre cei mai influenți oameni ai acelor vremuri și un favorit al țarinei Ecaterina a II-a a Rusiei, cneazul Grigori Potemkin. Istoria spune că la sfârșitul secolului XVIII, cu ocazia vizitei în Rusia a împăratului Iosif al II-lea și a reginei Poloniei, cneazul Potemkin, vrînd să arate imaginea strălucitoare și înfloritoare a investițiilor din teritoriile proaspăt cucerite ale Ucrainei, a construit de-a lungul drumului pe care avea să-l parcurgă țarina cu invitații săi sate și orașele din uriașe decoruri. În drumul dinspre Petersburg spre Crimeea, „satele lui Potemkin”, care aveau să impresioneze delegația străină, nu erau decît simple butaforii, ele în realitate neexistînd. Era un simplu joc de imagini, o simplă manipulare. Aceasta este interpretarea care a făcut mare carieră internațională, povestea „satelor lui Potemkin” devenind exemplu emblematic pentru acest tip de manipulare.

Însă această interpretare, spun vocile avizate, este una total falsă. Recent am avut o discuție cu unul dintre cei mai buni specialiști ruși pe secolele XVIII și XIX, istoricul Andrei Zorin, profesor la New College din Oxford (discuția apare integral în volumul *Intelighenția rusă azi*, publicat recent la editura Cartier). Profesorul Zorin, care s-a ocupat de studiul acestui caz, susține că interpretarea de mai sus este una total eronată.

Întrebarea mea era următoarea: „Știu că împărtășiți teza potrivit căreia Potemkin nu a intenționat să o înșele pe Ecaterina, ceea ce este o părere aproape unanimă.

Susțineți că el nu a construit satele acelea butaforice pentru a manipula sau minți, ci pentru a prefigura imaginea viitoare a Rusiei. Era un soi de proiect al viitorului, un proiect modernizator, iar pentru a-l face mai perceptibil a recurs la butaforie. Mi-ați putea explica această teză?”

Profesorul Zorin explică: „Teza despre care vorbiți a fost formulată pentru prima oară acum treizeci de ani, de către marele filolog rus Alexandr Mihailovici Pancenko. Mi-a revenit sarcina să o dezvolt puțin și să o relievez. Călătoria Ecaterinei în Crimeea era unul dintre multele prilejuri de prăznuire, puse la cale de Potemkin, care folosea de fiecare dată ocazia de a arăta și explica curții imperiale proiectele sale politice. Exemple pot fi aduse mai multe, iar deplasarea Ecaterinei în guberniile sudice se poate înscrie în chip minunat în poetica carnavalului potemkinian. Decorațiile întinse de-a lungul traseului pe care a mers suita imperială erau o emblemă a planurilor sale de ctitorire, pe care intenționa să le înfăptuiască ca guvernator al provinciei nou alipite. Este de neînchipuit ca Potemkin să fi decis să o ducă de nas pe împărăteasă, cea care știa foarte bine psihologia oamenilor din anturajul său – asta l-ar fi costat cariera și poziția ierarhică în preajma țarinei. Avem mărturii în acest sens ale Ecaterinei, expediate din Crimeea. Versiunea «sateelor potemkiene» își are originea în notițele călătorilor străini, care aveau o slabă cunoaștere a vieții de la curtea imperială rusă, dar și dinspre adversarii politici ai acestuia, îngrijorați de orientarea politicii sale radicale”.

Aici nu ar fi foarte mult de spus. E clar că ambele interpretări sînt întruchipate într-un fel sau altul și la noi. Pentru ambele modele există un epigon local. Proiectul de țară propus, de exemplu, de omul care a condus România în ultimii opt ani este mult mai aproape de modelul satelor butaforice ale lui Potemkin în varianta primei interpretări. Am avut un proiect de țară în care nu numai că nu au apărut satele de mucava ale lui Potemkin, ci au dispărut și multe lucruri care încă erau vizibile acum opt ani. Însă marea tragedie a proiectului de țară a președintelui Băsescu este că a adus țara într-un soi de „război civil soft” pe care România nu l-a mai trăit de la începutul anilor '90, iar încercările de reforme au dus la o fragmentare și precaritate socială fără precedent în istoria recentă.

Și totuși, un anumit tip de proiect a avut loc, însă artizanul lui nu este omul cu „satele de mucava”. Artizanul este omul care chiar are un proiect, dar reprezintă interesele unei instituții care nu aparține statului român. Dacă vă mai aduceți aminte, la manifestațiile din iarnă erau cîțiva tineri care aveau o placardă pe care scria mare: *JEFFREY FRANKS PREȘEDINTE*. Un adevăr greu de contestat dacă privim raportul autorităților noastre față de personajul în cauză și mai ales față de instituția pe care o reprezintă. Tot mai multă lume a observat, de exemplu, că între proiectul președintelui Băsescu & PDL și cel al USL nu există o deosebire de esență, pentru că încercările lor de schimbare nu sînt decît niște mișcări în cadrul grilelor prestabilite ale instituției numite FMI, cea care deține cu adevărat marea parte a puterii.

Practic, proiectul nostru real de țară este proiectul „președintelui Franks & FMI“. Noi trăim de fapt în visul unui bancher, iar visul unui bancher este acela de a-ți oferi împrumuturi pentru a te dezvolta și a câștiga atât cât să poți da datoriile înapoi, însă nicidecum nu-ți va oferi atât cât să nu mai depinzi de împrumutul lui. Cu alte cuvinte, visul bancherului este coșmarul nostru, căci presupune o veșnică dependență și supunere față de el. Din ce ne spune pe acest subiect Stiglitz, un mare economist și bun cunoscător al FMI, aflăm că din acest vis ies foarte bine doar bancherii, adică creditorii, și mai niciodată debitorii. Dar cum acesta este un subiect mai complicat, care necesită un spațiu mai larg, voi reveni la un element central din *reforma potemkiniană a domnului Băsescu*.

*Despre Mită-crație sau de ce mita nu trebuie și
nu poate fi eradicată*

Ori de câte ori vorbim de reformă în țări precum România sau Rusia, trebuie să fim foarte atenți la un lucru simplu: în ce măsură schimbările, transformările modifică felul de funcționare a mitei, adică a corupției. De ce mita? Din simplul motiv că mita este unul dintre lianții sociali, un element dintre cele mai importante ale unei societăți structurate și ierarhizate social așa cum este România. (Pe acest subiect am discutat pe larg cu sociologul Simon Kordonski, un bun cunoscător al fenomenului corupției în fostul bloc comunist. Discuția, din care se regăsesc multe idei aici, a fost publicată în același volum – *Inteligenția rusă azi*).

De ce mita, elementul central a ceea ce occidentalul numește corupție, un soi de lege nescrisă, este mult mai importantă și semnificativă în societatea românească decât toate legile scrise care în mare parte la noi sînt aleatorii și negociabile? Pentru că în societatea noastră păturile și grupurile sociale „*nu sînt ierarhizate după proceduri juridice*“. *La noi, grupurile și păturile sociale sînt mai degrabă un soi de clanuri sau, mai bine spus, caste, iar reglajul dintre aceste caste se face printr-o rentă socială, numită convențional mită sau corupție*. Într-o astfel de societate, mita are cu totul altă funcție decât în spațiul occidental, unde grupurile sociale își reglementează relațiile dintre ele pe reguli mult mai exacte, unde mita este văzută ca o formă gravă de corupție, iar funcția mitei în societate a fost monopolizată și preluată de o cu totul altă instituție (vorbesc mai jos despre aceasta).

De ce mita este atât de importantă în societăți precum cea românească? În România, dar nu e specific doar țării noastre, mita îndeplinește câteva funcții foarte importante. Mita este în primul rînd o *formă de recunoaștere a unei poziții de subordonare* a unui grup față de alt grup (mita la polițist, la birocrat, la șef etc.). Mita – această rentă socială, indiferent că e în formă de bani, obiecte, alimente sau servicii, se oferă în primul rînd pentru a recunoaște poziția de subordonare și supunere a unui grup față de alt grup poziționat pe trepte diferite ale ierarhiei sociale.

În al doilea rînd, într-o ordine aleatorie, *mita este o relație economică care permite un anumit tip de circuit economic financiar și de redistribuire economică* (mita la ministru, proiecte europene, licitații, medic, profesor, birocrat pentru a-ți

oferi niște servicii etc.). Acolo unde statul e principala sursă financiară, pentru a accede la finanțe trebuie să plătești renta socială, care trebuie să corespundă cu gradul funcției celui care are „cheia accesului” și corespunzător sumei sustrase. Într-o societate în care mecanismul mitei este „democratizat”, banii se redistribuie după rang și poziție, iar rentele sociale au un echivalent corespunzător funcțiilor și sumelor accesate. Bacșișul și banii dați cerșetorilor fac parte din aceeași categorie, doar că aici sînt anumite nuanțe și distincții.

În al treilea rînd, mita este o formă de democratizare a relațiilor dintre caste. Într-o societate în care „ascensorul social”, mecanismele de trecere dintr-o castă, clan în altul devin tot mai problematice, mita este singurul instrument care-ți permite trecerea dintr-un nivel ierarhic inferior la unul superior. Pozițiile și rangul social se cumpără prin diverse forme de mită: de la bani la servicii.

Și nu în ultimul rînd mita este un instrument de acces la resurse. Cu alte cuvinte mita este instrumentul prin care poți achiziționa dreptul de a avea acces la resurse (funcții, bani, rețele clientelare etc.).

Ar mai exista un lucru foarte important legat de mită, dar privită din direcția puterii. Mita este un privilegiu pe care statul îl acordă unor categorii sociale, așa, nereglementat și informal, care se poate transforma oricînd într-un instrument de control și de influență.

Aș mai putea dezvolta acest subiect, însă nu mi-am propus să fac un tratat despre mită care să epuizeze subiectul. Din funcțiile mitei descrise mai sus reiese foarte clar că ceea ce numește occidentalul mită are o cu totul altă semnificație decît ce numim noi mită. Mita pentru noi este unul dintre cei mai importanți lianți sociali, de aceea ea nu poate fi eradicată, iar încercarea de stopare directă a acestui fenomen poate avea efecte perverse foarte mari. Sînt cazuri în istorie în care lichidarea mitei și a diverselor forme a ceea ce numim convențional corupție au dus la lupte de stradă și chiar la războaie civile.

Repet: reformele care vor să stopeze direct și brusc corupția trebuiesc studiate cu atenție și e bine de văzut în ce măsură modifică formele ei de manifestare. Una dintre cele mai mari prostii care se predică și se încearcă în spațiul postcomunist este dorința de eradicare a mitei în forma cea mai directă și brută. Mita, corupția nu poate fi eradicată decît în măsura în care se poate construi un proiect politic care să schimbe fundamental structurile și grupurile sociale. Astfel de proiecte, din păcate, nu se pot face pe termen scurt și nici măcar mediu. De ce? Pentru că mita, așa cum am mai spus, este un rezultat al ierarhizării și organizării sociale. Această rentă socială nu este decît un efect al acestei ierarhizări și relații.

În ce privește meritocrația, cred că în țări precum România ea este accidentală și nu exclude nicidecum mecanismul mitei, iar de multe ori chiar îl întărește. De exemplu, tot discursul elitist promovat de dreapta conservatoare, de la Baconschi la Neamțu și de la MRU & TRU la Macovei, nu fac decît să întărească ideea unui soi de „mită naturală de elită” care li se cuvine în mod natural „celor aleși și plasați de partea cea bună”. Acești predicatori ai meritocrației sînt și ei, la rîndul lor, un

produs al acestei mașinării a mitei și o putem demonstra oricînd, pentru că totul e la vedere, iar vina nu e aînt a lor, cît a sistemului din care e foarte greu să te sustragi, mai ales cînd vrei să fii în centru și aproape de resurse. Căci sustragerea de la mecanismul mitei nu ține de cîte școli ai făcut sau cît de moral preținzi că ești, ci de cît de aproape ești de centrele de putere și resurse. Apropierea de centrul puterii și de resurse nu face decît să mărească șansa de apartenență la acest sistem și, firește, sporește cantitatea mitei-rente. USL-ul e la fel de prins în această mașinărie, doar că nu face caz de predici moralizatoare și nu abuzează de ideea de „reformă salvatoare” a celor buni. Dar asta nu le îmbunătățește situația.

Revenind la spațiul occidental față de care nutrim un respect aproape fanatic. De ce ceea ce la noi are o funcție socială atît de importantă, la ei este privit ca un rău social fundamental? Dincolo de partea legată de istorie, tradiții culturale, religioase și sociale, mita în forma pe care o cunoaștem noi a existat și în acel tip de societate. Eu, personal, nu cred că la ei ea a dispărut, ci doar s-a transformat și a fost transferată în două direcții puțin diferite.

Prima, o variantă soft, a fost transferată într-o zonă a *mitei nonmateriale a relațiilor*, care are o funcție foarte importantă în societatea occidentală de tip capitalist. Tot mecanismul de recomandări și poziționări e foarte cunoscut (contează mai puțin cine ești și mai mult cine te recomandă și unde ești poziționat). Un fenomen care și la noi merge foarte bine. Însă monopolul și funcția mitei în spațiul capitalismului occidental sînt preluate de cea mai importantă instituție a momentului, adică banca. De la bancă iei bani pentru a-i folosi în ascensiunea socială, iar pentru ei plătești o dobîndă, adică o rentă, așa cum în Est orice pătură socială plasată mai jos ierarhic plătește mită, adică o rentă socială, pentru a avea în principiu același rezultat. Funcția pe care o îndeplinește mita în societatea noastră (cea românească și cea rusească sînt cele mai bune exemple) este îndeplinită în societatea occidentală de către bancă prin mecanismul împrumutului cu dobîndă. În Occident, cumperi bani ca să poți accede la funcții, poziții etc., iar la noi plătești mită/rentă directă: la ei se plătește la un singur ghișeu (hai să zicem la cîteva), la noi plătești la foarte multe ghișee. Putem spune ironic că la ei este o mită reglementată și monopolizată, iar la noi dereglementată și descentralizată.

„Reforma potemkiniană” a președintelui Băsescu

Acum revenind la „reforma potemkiniană” a președintelui Băsescu & co. și lupta lor cu mita și corupția. Personal, cred că modul în care s-a dus „lupta anticorupție” a afectat profund mita/renta ca liant social și a dus la disfuncționalitatea unor mecanisme sociale care reglau niște relații sociale. Tipul de „luptă anticorupție” promovat de echipa Băsescu l-aș numi *antidemocratizarea corupției*. Acesta este un prim fenomen. Modul în care Cotroceniul & subordonații săi construiesc mecanismul de control și propagandă legat de corupție nu lovește grupurile mici instalate ierarhic la nivelurile superioare sociale (elitele politice, economice și intelectuale), ci grupurile masive aflate la baza societății (medici, profesori, țărani, muncitori,

grupuri sociale defavorizate). Dacă vă uitați atent la toată retorica promovată de echipa președintelui Băsescu, a Guvernului subordonat lui, dar și a elitei intelectuale și tehnice care-l susțin, veți vedea un atac fără precedent asupra grupurilor de la baza societății. Statul bunăstării se transformă în stat asistențial, grupurile masive care nu au acces pe piața muncii se transformă în grupuri asistate, leneșe etc. Cum s-a rezolvat marea problemă a corupției în învățământ? Prin introducerea camerelor de luat vederi, fapt care practic pedepsește ultima verigă și cea mai nevinovată, adică elevii. Atacul dur asupra medicilor și profesorilor corupți, a mecanismelor corupte din sistem etc. face parte din aceeași stratagemă. În realitate, datele ne arată că în sistemul sanitar, de exemplu, banii care se pierd și se fură sînt procentual vorbind mult mai puțini decît în alte domenii, despre care nu auzim nimic. Chiar și așa, banii mulți care se fură în sănătate se fură tot la vîrf, acolo unde se iau decizii, și nu la bază, acolo unde sînt medicii care duc greul sistemului.

Al doilea fenomen al tipului de luptă anticorupție care se duce la noi de echipa Băsescu nu duce la dispariția corupției, ci la un soi de *suspendare temporară a mitei la bază*. Care este cel mai bun indicator pentru a înțelege că o țară precum România este în colaps? Destul de simplu. În momentul în care omul obișnuit, pornind de la grupurile claselor de mijloc în jos, nu mai știe cui să dea mită, să știți că țara se află în pragul falimentului și inactivității. De ce? Nu pentru că dispăre subiectul care să ia acea mită, nu pentru că dispăre mita, ci pentru că ea se suspendă. Iar cînd acest mecanism se suspendă sau chiar e blocat, structurile grupurilor sociale rămînînd intacte, atunci are loc un proces social foarte periculos. În România, cînd se suspendă mita, se suspendă de fapt funcționarea instituțiilor statului, pe care mecanismele mitei le făceau să funcționeze de bine de rău. Cînd mita, această rentă socială, dispăre, dispăre însăși rațiunea de a exista a acelor instituții sau grupuri sociale. Și încă un lucru important: suspendarea mitei duce la o suspendare a posibilelor relații dintre diversele grupuri sociale, în care unele sînt avantajate pentru că sînt acceptate să participe la acest mecanism, iar altele sînt excluse. Și cum sînt excluse doar grupurile cele mai lipsite de protecție și cele mai numeroase, aceasta va duce mai devreme sau mai tîrziu la revolte.

Vreau să fiu bine înțeles: nu sînt un promotor al mitei și al mecanismelor ei. Cred că ceea ce noi numim mită nu e mită așa cum am arătat mai sus. Eu cred cu convingere faptul că nu aceasta este modalitatea de luptă cu acest fenomen. Mita, sau acest tip de rentă socială, este un efect și nicidecum o cauză, de aceea trebuie să încercăm să-i înțelegem cauzele. Mai întîi, cred că ar trebui să proiectăm și să stabilim ce tip de stat vrem să construim. Cînd rostești cuvîntul reformă, trebuie să spunem, dincolo de frazele goale, și ce înțelegem prin asta. Pentru că de fapt reforma lui Băsescu este o *reformă a efectelor și nicidecum a cauzelor*. Dacă privim atent modul în care s-a acționat asupra mitei & corupției, calul de bătaie al președintelui Băsescu, vom vedea că de fapt reforma a creat un mecanism mult mai pervers, cu riscuri și focare sociale fără precedent în România modernă: acces nelimitat al elitei economice, politice și intelectuale la mecanismele mitei și blocarea tot mai

accentuată a grupurilor marginale și lipsite de protecție, grupuri foarte numeroase, de la baza societății. Ruptura și isteria la care asistăm acum e doar un început timid al problemelor cu adevărat majore care vor apărea în următoarea perioadă în urma polarizărilor sociale.

Tragedia în care ne aflăm acum e că nu prea avem de ales. Avem de ales între un tip de *reformă a efectelor* după modelul Bănescu, care nu face decât să blocheze doar pentru unii accesul la niște mecanisme destul de arhaice, dar încă funcționale, și reforma *Jeffrey Franks*, pe care aș numi-o *visul bancherului* și care este pe cale să devină coșmarul nostru.

N.B. Acest text a apărut în urma discuției cu istoricul Andrei Zorin și sociologul Simon Kordonski, cărora le mulțumesc.

Libertarienii cu bani de la stat

de Iulia Popovici

„Actuala criză este mai degrabă o criză a statului decît a pieței.“

„Flexibilitatea unei economii caracterizate de libera inițiativă și relativ degrevate de povara cheltuielilor bugetare îi asigură o performanță superioară în ambele privințe, și a productivității economiei, și a asistenței celor defavorizați. Soluțiile de relansare economică sînt cele bazate pe mecanismul pieței libere, liberalizări, privatizări și dereglementări.“

„Costurile mecanismelor de intervenție ale statului exced beneficiile.“

Sînt principii pe care Centrul pentru Analiză și Dezvoltare Instituțională (CADI-Eleutheria) și le asumă, militînd, din perspectivă libertariană, pentru reforma statului prin micșorarea lui pînă la condiția exclusivă de garant al protecției în fața violenței. Deși se autodefinește ca fiind o organizație ce reunește „curente libertarian, liberal și conservator și alte mișcări intelectuale de centru-dreapta“, CADI tinde, pe de o parte, în materialele pe care le generează, iar pe de altă parte, prin natura partenerilor săi și a rețelelor din care face parte, spre cel dintîi dintre curente (libertarianismul de dreapta, conform *Stanford Encyclopedia of Philosophy*).

Ceea ce nu împiedică totuși, în mod surprinzător, s-ar spune, ca această organizație neiubitoare a statului să desfășoare în prezent două proiecte, „Competențe europene pentru mediul rural“ și, mai ales, „Economia socială ca soluție a dezvoltării comunităților Roma din România“, finanțate din Fondul Social European; proiecte POSDRU cu fonduri parțiale de la statul român, iar cel de-al doilea, în parteneriat chiar cu o instituție guvernamentală (Departamentul pentru Relații Interetnice al Secretariatului General al Guvernului) care, în conformitate cu ideologia CADI, ar trebui să nici nu existe. (Un alt partener important al proiectului este Programul Națiunilor Unite pentru Dezvoltare – UNDP –, și el susținut financiar de statul român.) Proiect *de intervenție socială*, orientat către dezvoltarea unui model economic – întreprinderile sociale – cu obiective principial sociale, în care surplusul

este reinvestit în comunitate sau pentru maximizarea efectului social, și nu în scopul creșterii profitului acționarilor. Mecanismele prin care funcționează întreprinderile sociale presupun prioritar tocmai ceea ce combate libertarianismul de dreapta ca „excedînd în cost beneficiile”: reglementare (protecția în fața tendințelor de monopol) și intervenție directă/indirectă a statului (facilități fiscale, asigurarea unor piețe de desfacere specifice, subvenții, finanțări locale sau guvernamentale) (a se vedea chiar Buletinul Informativ al proiectului în care CADI este principalul partener, pagina 4).

Ca să ajungi de la susținerea privatizării monedei și a resurselor naturale, a căror administrare ar beneficia de pe urma „motivației profitului” (vezi proiectul CADI *Costul statului*, din aprilie 2011), la implementarea de proiecte de intervenție socio-economică, trebuie să fii ori foarte interesat de bani (bugetul proiectului „Economia socială...” este de aproape un milion de euro, pe trei ani, din care 44% reprezintă costuri de management și consultanță), cît să nu-ți mai pese de incompatibilitatea ideologică, ori cu adevărat preocupat de îndoirea cercului conceptual pînă se potrivește în pătratul ideologic. Pe scurt, ori ipocrizie, ori tot ipocrizie.

Pentru că, vorba lui Dragoș Paul Aligică (membru în board-ul executiv al CADI, alături de Adrian Miroiu, Mona Muscă și Valeriu Stoica), trăim într-o țară cu milioane de oameni fără discernămint intelectual, CADI și-a făcut aproape o practică din a „strîmba ideile pînă se potrivesc”.

Așa se face că libertarianismul la CADI are de-a face cu:

1. *Grassroots Democracy*

Alin Fumurescu, ale cărui convingeri de dreapta sînt cît se poate de explicite și asumate, scria în 2009, pe *Voxpublica*: „Horia Terpe (*directorul CADI*, n.m.) a fost pentru cîteva luni la Bloomington, cu o bursă. Eu sînt aici de patru ani. NU există «școala de la Bloomington» în materie de Political Science și nici de Economy. Părerile oamenilor diferă radical. Lin Ostrom nu este, cum se subînțelege, oareșceva militantă a libertarianismului, ci a democrației la firul ierbii (*grassroots democracy*, n.m.), ceea ce e cu totul totul altceva. Haideți să nu deformăm dreapta”. Nota se referea la un articol, apărut în revista 22 cu cîteva zile înainte, în care H. Terpe spunea, în legătură cu cercetările lui Elinor Ostrom (Premiul Nobel pentru Economie în 2009) despre „guvernarea bunurilor comune”, că ar marca „o revoluție în științele sociale, una care (...) reduce statul la rolul potrivit – acela de cadru constituțional pentru libera interacțiune a indivizilor și nu de reglementator universal”. Sigur că Ostrom vorbește, de fapt, despre policentrism (în care autoritatea se împarte pe niveluri instituționale diferite) – ea susține avantajele descentralizării, dar avertizează asupra riscurilor de a o considera un panaceu economic (trebuie să intervină pe fundalul unei anume ordini socio-politice și economice), însă măcar Terpe nu e singurul care interpretează această direcție de cercetare de nișă după cum îi convine. Se pare că Elinor Ostrom a reușit performanța de a satisface, concomitent, viziunile libertarienilor, ale socialiștilor și ale adepților economiei de

solidaritate (despre acest interesant fenomen de împrăștiere ideologică scriu mulți discipoli ai lui Ostrom).

2. Liberalismul clasic

Dragoș Paul Aligică (despre care spuneam că e unul dintre sufletele executive ale CADI) definea, în mai 2010, libertarianismul astfel: „«libertarian» este, într-o definiție simplă, termenul folosit începînd cu a doua jumătate a secolului XX pentru a-i desemna pe adepții liberalismului clasic“. Asta e, tot într-o definiție simplă, abordarea libertarienilor de dreapta americani, și dă bine la pedigree, aduce în peisaj un arbore genealogic populat cu lume bună de care am auzit cu toții. Că, în ciuda multor idei comune, cele două nu sînt totuna o recunosc chiar și unii libertarieni (vezi, de pildă, un text despre diferența dintre liberalismul clasic al lui Milton Friedman și libertarianism, apărut pe *bleedingheartlibertarians.com*, o platformă *hard-core* libertariană; autorul, Matt Zwolinski, predă Filosofie Politică și Etică Normativă la Universitatea din San Diego). Iar la acest capitol e interesant de văzut urmarea.

3. Ordoliberalismul

În aprilie 2010, același Dragoș Paul Aligică anunța că Centrul, alături de Fundația Konrad Adenauer (strîns, foarte strîns legată de dreapta germană partinică), se va ocupa de lămurirea nelămuririlor din jurul ideilor economice ale ordoliberalismului și al formelor lor practice de existență, mai precis, economia socială de piață. Și la conferința organizată de CADI și Konrad Adenauer Stiftung în septembrie 2010, „Eșecul statului asistențial. Soluții de piață la criza economică“, a venit vorba, prin gura invitatului Lothar Funk, care dă cu versiunea contemporană a economiei sociale de piață de toți pereții, căci „odată implementat, modelul erhardian al economiei sociale de piață a deviat constant către modelul statului asistențial“. Ciudat, totuși, că Funk, un cercetător apropiat de Fundația Konrad Adenauer, dă în transcrierea fragmentară de pe blogul CADI verdicte mult mai radicale decît pare să fi pronunțat în intervenția lui propriu-zisă și, în mod cert, textul transcris e în răspăr adînc cu evaluarea economiei sociale de piață a ultimelor decenii făcută de șeful pe Economic al Fundației Adenauer, Matthias Schaefer. Într-o ediție a emisiunii *Business Daily* de la BBC (rezumatul – pe site-ul Konrad Adenauer Stiftung), Schaefer insistă asupra ideii de economie și piață liberă asociată unui stat puternic – modelul de succes al economiei sociale de piață din Germania, care garantează poate mai puțină creștere efectivă în termeni de PIB, dar mai multă stabilitate și sustenabilitate economică.

Dar să revenim. Și în 2012, September School of Philosophy, Economics and Politics, organizată de CADI și Fundația Konrad Adenauer, găzduiește un atelier despre ordoliberalism și economie socială de piață. Libertarianismul este, zice Aligică, liberalism clasic. Dar ce să vezi? Ordoliberalismul, la ale cărei origini trebuie întoarsă economia socială de piață, este o „alternativă moderată la liberalismul clasic“, unul dintre textele lui fondatoare fiind eseul *Piață liberă – stat*

puternic (1932) de Alexander Rüstow. Școala de la Freiburg, ai cărei reprezentanți au dezvoltat conceptul de ordoliberalism, n-avea nici urmă de încredere nețărnută în piețe, sigur nu voia să privatizeze moneda¹ (ideea unei bănci centrale care să controleze inflația e una esențială) și credea că statul trebuie să joace un rol activ pentru ca piața liberă să poată funcționa; credea în redistribuire și justiție socială și nu în statul minimalist, „paznic de avarie“, al libertarienilor de azi. Astea sînt originile la care vor acești luptători pentru dereglementare și privatizare să se întorcă economia socială de piață?

Poate că, dincolo de interesul Fundației Konrad Adenauer de a dezbate acest subiect, ce atrage CADI la ordoliberali e că se numeau pe ei înșiși neoliberali. Mai rămîne să aflăm că fundamentalismul neoliberal al pieței își are originea în Școala de la Freiburg...

Avem așadar o organizație care vorbește despre relele statului asistențial și vrea minimizarea lui pînă la a face figurație, care se dă liberală clasică, dar vrea și ca lumea să se întorcă la alternativa liberalismului clasic și i-ar transforma, cu ceva efort textual, și pe democrații la firul ierbii în libertarieni. Și care ia bani de la cine dă.

Cine sînt finanțatorii CADI?

Spune-mi cine-ți dă bani ca să-ți spun cine ești. În absența unui manifest-program, ideologia CADI poate fi recuperată, în paralel cu analiza programelor în care s-a implicat, prin prisma alianțelor pe care le face – și care sînt, în mod preponderent, cu organizații și rețele pur libertariene de dreapta, care se definesc fără dubiu ca fiind astfel și care refuză principal să apeleze la fonduri de stat. În timp ce desfășoară două proiecte cofinanțate din fonduri publice (bani de la statul român și din programe europene), Centrul pentru Analiză și Dezvoltare Instituțională este susținut financiar nu doar de firma de avocatură a fondatorului, Valeriu Stoica, de BRD, Coca-Cola și Fundația Konrad Adenauer, apropiată Uniunii Creștin-Democrate (CDU, de dreapta) din Germania, ci și, mai ales (conform propriei pagini web), de organizații care militează explicit în contra cheltuielilor de stat:

- *Americans for Tax Reform* (ATR). O organizație americană de lobby care se opune din principiu creșterii taxelor – și, pe cale de consecință, cheltuielilor publice, prezidată de Grover Norquist, membru, de asemenea, în board-ul directorial al National Rifle Association of America, American Conservative Union și The

¹ Să cităm din studiul despre *Costul statului*, capitolul „Costul monopolului statului asupra emisiunii de bani“, autori Cristina Muset și Ionuț Sterpan: „Puține instituții ale statului se bucură în rîndul populației de o mai bună imagine ca Banca Centrală. În perioadele obișnuite, Banca Centrală, ni se spune, permite coborîrea ratei dobînzii astfel încît antreprenorii găsesc întotdeauna fonduri pentru proiectele lor. În perioadele de criză, statul, tot prin Banca Centrală, se erijează în salvator furnizînd creditele de ultimă instanță. Însă această aură de binefăcător, imprimată de parteneriatul anticoncurență dintre elitele politice și marile afaceri, este clădită pe naivitatea indivizilor care nu înțeleg cît de mult ne costă monopolul statului asupra emisiunii de bani“ (n. a.).

Nixon Center. Tradițional susținătoare a republicanilor, cu care are legături strânse, ATR are conexiuni și cu industria tutunului, de care e finanțată și pentru care a făcut lobby. CADI e finanțat și de o organizație similară ATR din Marea Britanie, Taxpayers Alliance. Taxpayers Alliance este fericita câștigătoare a unui premiu de 10 000 de dolari din partea Atlas Network (vezi mai jos) pentru a fi documentat finanțarea din bani publici a unor sindicate britanice.

- Cato Institute. Think tank american libertarian, finanțat exclusiv privat (din donații deductibile și granturi ale altor fundații și organizații). Susține, printre altele, înlocuirea sistemului de învățământ public cu unul privat, în care școlile să intre în competiție pentru a satisface cerințele părinților, și privatizarea pensiilor publice (în *Costul statului*, CADI sugerează aceleași lucruri).

- Atlas Economic Research Foundation (Atlas Network). Dedicată susținerii „antreprenorilor intelectuali”, fondată de libertarianul Andrew Fisher, Atlas Network militează pentru „o societate pașnică și prosperă de invidizi liberi și responsabili” ce respectă fundamentele unei societăți libere, printre altele, un stat minimal. (Horia Terpe, directorul CADI, a fost în 2004 Koch Summer Fellow la Atlas.²)

- Competitive Enterprise Institute (CEI). Think tank american care promovează politici publice libertariene. Susține dereglementarea („libertatea”) în domenii precum energia, mediul, tehnologia, telecomunicațiile, alimentația și medicamentele. Îl are în board-ul de directori pe Leonardiggio, vicepreședinte executiv pentru cercetare al Atlas Economic Research Foundation. Cato Institute și CEI sînt strîns legate de Institute for Global Economic Growth (IGEG), alt susținător financiar al CADI. IGEG este condusă de Richard W. Rahn, fost consilier economic al lui G. Bush (tatăl) în campania prezidențială din 1988.

Alți finanțatori sînt firma de brokeraj de pensii private FinCop, organizația nonprofit belgiană European Enterprise Institute, susținătoare a politicilor antreprenoriale pe o piață liberă, fundația poloneză Projekt Łódź, think tank de dreapta fondat pe principiile europene creștine, Center for Freedom and Prosperity, încă un think tank american de susținere a statului minimal, reducerii taxelor, spiritului antreprenorial etc., și Business Angels Netzwerk Deutschland, organizație umbrelă de intermediere între climatul politic și companiile „tinere, inovatoare”. Printre susținători este inclus și Trust for Civil Society in Central and Eastern Europe (CEE Trust): 19 360 dolari, în 2007, pentru a patra întrîlnire internațională European Resource Bank – a organizațiilor militînd pentru libertatea piețelor (libertariene, adică), în care s-a discutat, printre altele, despre „suprareglementare – impozitarea în Europa” și „viitorul (*inexistent*, n.m., al) modelului social”.

Pentru alte proiecte punctuale, CADI însuși nu are atîtea scrupule în a apela la surse care includ bani publici, cum ar fi The German Marshall Fund of the United States. Organizație americană de politici publice și susținere financiară

² Koch Industries e unul dintre finanțatorii principali ai Atlas Network și una dintre companiile americane care cheltuie cel mai mult în lobbying – 50 de milioane de dolari anual, printre altele, pentru campanii împotriva reglementării derivatelor și a evaluării efectelor de seră.

prin acordarea de granturi, dedicată cooperării transatlantice în domenii de politică externă și întărire a democrației, fără orientare ideologică asumată, fundația este cofondatoare a Balkan Trust for Democracy, care la rîndu-i a finanțat proiectul CADI „Libertate și securitate” (2008-2009) (subiectul – statul ca agent polițienesc ce îngreșează libertatea individuală – este unul „clasic” libertarian). Balkan Trust are drept sursă importantă de finanțare USAID (United States Agency for International Development), agenție guvernamentală americană care lucrează, evident, cu bani de stat.

În afară de Atlas Network, Centrul pentru Analiză și Dezvoltare Instituțională este și membră a Stockholm Network, o rețea de 130 de think tank-uri orientate către eliberarea pieței de intervenția statului³, cu sediul la Londra, finanțată intens de Pfizer, compania cu cel mai puternic lobby pe piața farmaceutică.

Tare sînt curioasă cum o să le explice CADI colegilor de rețea ce-are de-a face cu ideologia libertariană incluziunea socio-economică a romilor prin dezvoltarea cu sprijin de la stat a unor întreprinderi sociale centrate pe valorile comunității.

³ Stockholm Network a fost părăsită de cîteva membre ale sale (International Policy Network, Liberalni Institute, Center for European Reform, Adam Smith Institute) în 2008-2009, după ce a cerut taxarea motoarelor de căutare pentru a compensa potențialele pierderi în drepturi de autor pentru materiale rezultate în urma căutării și, ulterior, intervenția financiară a statului în industria farmaceutică din Marea Britanie pentru a o face mai competitivă pe piața globală. Legăturile cu marii producători de medicamente par a nu fi fost străine de această din urmă surprinzătoare inițiativă intervenționistă (n. a.).

Stimate inamic!

de G. M. Tamás

Stimate inamic! Ai clasificat ca gunoi – deoarece *junk* e gunoi, nu „mizerie” – datoria și capacitatea de finanțare a împrumuturilor de stat maghiare. Conform *Magyar Nemzet* „Moody’s ne-a clasificat patria ca «mizerie» (corect: gunoi)”. Patria? Adică pe Arany János? Biserica din Ják? Centrul din Pécs? Pe Béla Bartók? Pe György Lukács? Pe Mándy? Pe Bodor Ádám? Portul din Csepel?

Nu, drag inamic, doar obligațiunile. Oricît de neplăcute ar fi consecințele acestei evaluări toată lumea știe că „ratingul de țară” e o înșelătorie. Aceste agenții de rating sînt cele care au acordat cele mai înalte clasificări corporației Lehman Brothers cu două zile înainte de cel mai răsunător crah din istoria financiară. Un alt lucru pe care îl știe toată lumea, pînă și cei mai ortodocși evaluatori ai economiei, e că la marginile Europei toate statele (chiar și Marea Britanie) se află în dezechilibru, în timp ce la centru nu; la periferie – în vest, sud, est – deficitul bugetar și datoriile de stat sînt ridicate și practic așa au stat lucrurile întotdeauna. Toată această agitație e complet irațională – tot acest sistem nenorocit e complet irațional.

Stimate inamic – mai ții minte? – acum cîteva luni îi numeai leneși, indolenți pe greci, ei erau cei care se bronzau elegant sub binecuvîntatul soare, în timp ce așteptau de la noi să le plătim nota de la cafenea (atunci cînd ți se pare că ai niște bani te simți întotdeauna foarte alb). Dar cînd tu ești cel lovit în moalele capului de către tsunamiul hipercapitalist începi să urăști Occidentul (și te bronzezi brusc). Iar dacă nu începi să urăști Occidentul atunci ceri capul guvernanților pe jumătate nebuni, pentru că ai preconizat că dacă guvernul nu îți ia ultimul ban din buzunar și acoperișul de deasupra capului atunci se opune civilizației, de la Platon încoace și înapoi. De o mie de ani încoace nu e nimic în cultura compatrioților noștri ce să nu fi fost occidental, Occidentul e totuși – încă – supra-ego sau baubau urlător. Dar poți să îl și disprețuiești, deoarece zilele acestea importă doar kitsch, fațade, spoială de cultură, pseudoștiință, superstiții și prost-gust, iar apoi tragi concluzia că nu e nimic mai mult acolo.

Stimate inamic! Tu continui să te uiți la est-europeni de parcă destinul, neșansa cultural-geopolitică i-ar fi condamnat la salarii mici, prețuri și impozite ridicate, iar dacă își exprimă nemulțumirea cu siguranță e pentru că au fost aduși sub

influența unei cliici politice; nu e suficient ca acești *Untermenschen*/suboameni nu sînt dornici să facă foame și frig, mai vor și telefoane deștepte, internet în bandă largă, muzică de cameră, șampon și traduceri bune, iar acestea, știm bine, se cuvin doar locuitorilor de pe țărmuri atlantice și nord-mediteraneene, dacă sînt suficient de albi. „Est-europenii nu au tradiții democratice“, sînt „antipiață“, să crape așadar. Nu te-ai plictisit?

Stimate inamic! Ai fost foarte mulțumit de tine atunci cînd, global, dictaturile militar-naționaliste au fost răsturnate de cei pe care îi considerai mase antidemocratice, dar pe care i-ai întîmpinat cu urale, iar în bucuria-ți ai început să tragi în stînga și-n dreapta din aparate de zbor automate – în timp ce susții din toată inima teocrațiile deșertice sîngeros-zdrobitoare, pentru că e nevoie de petrol pentru zombiautoturisme, în care așezat confortabil te îndoiiești voios de încălzirea globală, de efectul de seră, toate acestea nefiind nimic altceva decît expresia corectitudinii politice.

Stimată Autoritate Națională pentru Energie Atomică! Stimat Institut de Sănătate Publică! Stimat Organ Regional al Biroului Guvernamental pentru Sănătate Socială! Stimat Institut Național de Cercetări în Radiobiologie și Radioigienă! Stimat Inspectorat al Dunării de Mijloc pentru Protecția Mediului, Conservare Naturală și Gestionarea Apelor! Stimată Academie Maghiară de Științe! Faptul că în Csillebérc la Institutul pentru Izotopi SRL dă pe afară Fukushima, precum mirosul de bălegar, e pentru voi un chilipir, o nimica toată, pentru că plafonul de risc stabilit de către voi, de cîteva ori peste gradul de risc real, nu e depășit, chiar dacă tenișii micilor pionieri din împrejurimi fac contoarele Geiger-Müller să pulseze dement. Copiii maghiari nu sînt atinși de asta, nu există aici în Csillebérc nici un fel de fukușimă, hiroșimă sau gripă aviară.

Drag inamic! Nu vrei să înțelegi, porumbelule, sufletelele, că dacă salariile și veniturile reale sînt atît de joase, atunci consumul poate fi susținut doar de către stat, iar din moment ce contribuabilii nu mai rezistă, doar de către bănci – poate fi finanțat doar prin credite, iar dacă nu e consum, nu e profit, și atunci ce se va alege de tine? Cum se transformă datoriile în evacuări, și cum se ajunge la creștere economică prin evacuări și tăierea gazului, poți să-mi spui, trandafirașule?

Stimate bun inamic! Dacă scazi salariile și pensiile, elimini locurile de muncă, nu le permiți copiilor săraci să meargă la școală, strivești universitățile și ÎN ACELAȘI TIMP suspenzi ajutorul de șomaj, DAR TOTODATĂ în teama ta de revoluție nu vrei să lași mulțimea să crape de foame, ATUNCI nu poți face altceva decît să crești datoria de stat. E evident și pentru un copil că dacă nu există producție și consum (ceea ce tu numești „cerere agregată“), atunci concetățenii trebuie susținuți de către stat, de preinșii reprezentanți ai comunității. Dar, dacă mă întreb pe mine, cu un deficit atît de scăzut ca țintă e imposibil.

Stimate inamic! Visezi la un imperiu de o mie de ani, e un gînd confortabil acesta, are susținători și patină, dar lucrurile nu vor merge așa. Legi mîinile fiecărui viitor guvern. Ți-ai însărcinat funcționarii dresați cu administrarea instituțiilor

publice pe zeci de ani. Ți-ai înscris în constituție toate idiosincraziile. Searbădă ți-ai făcut domnia tot pe zeci de ani și prin noua lege electorală. Societatea civilă îți mănâncă din palmă fără ca societatea civilă să aibă ceva de spus. Biroul tău de presă produce știrile – și cele despre adversarii tăi. Ai făcut imposibilă greva. Ai făcut imposibil referendumul. Îi ameninți cu procese pe cei care îndrăznesc să scîncească, îi ierți cu procese pe alții, nu cumva să scîncească. Nu ai auzit trîmbițate crezurile sentimentale ale înțelepciunii politice, conform cărora „buna guvernare”, cea la care ții atît de mult, lasă mereu o IEȘIRE DE URGENȚĂ opozaților? Ce vrei de la cei pe care îi împingi într-un colț? La ce te aștepti din partea celor pe care îi condamni la moarte prin înfometare, simbolic sau concret? Nu vezi că împingi Ungaria înspre haos sîngeros? Nu simți că doar temporar poți să dai vina pe capitalul internațional, în special pe cel occidental pentru sărăcie și oprimare, capital al cărui salariat, fie el și nemulțumit, ești și tu? Nu bănuiești că s-ar putea să vină peste tine o lume urîță? Cu toate acestea eu nu vreau să suferi. Eu aș prefera dacă o societate egalitară și justă s-ar putea naște fără a i se da nimănui în cap – dar dacă mulți suferă datorită schimbării, unde mai e egalitatea și justetea?

Stimate inamic! Susții că prosperitatea ne pîndește, trebuie doar ca trupele tale paramilitare să mărșăluiească în sus și-n jos mai des decît oricînd, abundența ne așteaptă după colț, să închidem doar homosexualii și țiganii, să scăpăm cumva de evrei, comuniști și liberali. Toate acestea au mai fost încercate și dacă nu au adus prosperitate, treceri sub tăcere, cu siguranță da. Dar și asta e posibil doar dacă ai războiul la îndemînă. Doar cu alimentarea suferinței nu se poate guverna, vezi cele menționate anterior.

Stimate inamic! Ai fost dintotdeauna cizelat, chiar și acum gramatica ți se alterează lent. Nu suporti vulgaritatea puterii și – cu drepturi depline – soliciți susținerea și finanțarea de stat, obiectivă, imparțială, calificată, pînă și pentru nonconformismul și avangarda de atelier mărunț; formarea de comisii profesionale ale celor cointeresați și așa mai departe. Simultan, tu, dezinteresat, autodistructiv, un naiv altruist – preamărești cu exaltare retragerea statului, o nemiloasă să-o-vindem-și-pe-bunica piață, și ÎN ACELAȘI TIMP soliciți compasiunea comunității, discriminarea pozitivă a celor răniți, camere calde pentru cei fără adăpost, adăpost pentru cei ce nu-și găsesc locul, o vorbă bună pentru cei obosiți, pentru cei triști, pentru cei fără de speranță. Da, desigur, dar atunci din ce? Dacă mă auzi vorbind despre anticapitalism întorci capul. Bine ai sosit, îi spui FMI-ului, care îți ia nu doar premiile Kossuth și Munkácsy, ci și izmenele de pe tine. E vai de tine dacă prejudecățile tale se vor impune.

Stimate inamic! Din nou te-ai descurcat foarte bine cu inamicii tăi. Sindicatele cer să negocieze, să negocieze, se milogesc pentru negocieri – cu tine!...Ce recomandă mișcările societății civile? Evident, formarea unei comisii consultative, „pentru situații de criză, formată din specialiști calificați și certificați (!!!)”, cu semn de exclamare. Cine ne va spune, tovarășii mei de drum, cine sînt cei calificați și certificați? Evident inamicul. „Solicităm ca deciziile politice cu privire

la gestionarea economiei să fie încredințate unui consiliu de criză!“ Cu semn de exclamare. Iar asta solicită apărătorii constituției! Cu semn de exclamare. Da, experții în finanțe și economie și-au spus deja cuvântul. Poftim. Alianța pentru Reformă (*Reformszövetség*) – cel mai agresiv reprezentant politic al marelui capital – a dezvoltat deja forme de guvernare. Poate să vină următoarea. „Solicităm ca în formularea poziției maghiare să se țină cont de organizațiile sociale, profesionale și civice afectate, în concordanță cu negocierile susținute cu FMI-ul!“ E în regulă ca opoziții să discute între ei, dar dacă grupuri neîmputernicite, nealese de către nimeni au ceva de spus – într-o formă cu totul neclară – în acest proces, atunci cel mai probabil se vor retrage într-o încăpere lăturalnică unde un locțiitor de secretar de stat va sta de vorbă cu ele. Doar exact asta își dorește inamicul: o „guvernare tehnocratică“ fără mandat democratic, precum în Italia și Grecia. Asta propune inamicul inamicului. Atît. Stimate inamic, ești foarte norocos. Și în a fi reușit să-i înșeli pe cei care s-au revoltat împotriva ta, te-au crezut cînd le-ai spus că singurii lor inamici sînt băncile. De parcă ele dau de pămînt cu salariile, pensiile, ajutoarele sociale, de parcă ele cresc prețurile de consum, de parcă ele cresc ziua de lucru, de parcă ele impun disciplina și intensitatea muncii, ca și cum capitalismul ar fi constituit doar din sectorul financiar, de parcă ar exista doar consumatori și datornici, nu și producători și șomeri, pensionari, studenți și bolnavi, părinți și plătitori de impozite. Stimate inamic, ai reușit să elimini capitalismul din luptele sociale. Primește-mi urările de bine.

Traducere din maghiară de Natalia Buier

Răspuns din Est. Domnului Ujică

de Costi Rogozanu

Regizorul Andrei Ujică îmi explica acum două zile cum mă înșel atunci când mă uit și nu-mi vine să cred câte articole idiot-isterico-clișeistice apar în presa străină. O să încerc să-i răspund, să-i explic de fapt că nu dragostea de vreo grupare politică mă determină să critic o atitudine în Vest absolut aiuristică. Știu că răspunsul nu rimează cu pro-contra-ul din zilele de azi.

Urmăresc presa vestică aproape zilnic de zece ani. Nu am complexe, citez cu drag un material foarte bun, rîd cînd mai citesc un material foarte prost. Empatizez sau antipatizez. Citesc o știre precum cea cu minerii din Spania de zilele astea și sînt alături de ei. Îi înțeleg mai bine decît pe intelectualii noștri care urlă în engleză (la Liiceanu și Pleșu mă refer, care spun fără rușine că ei sînt „opinia publică”). Pleșu face și greșeala extrem de convenabilă pentru dreapta germană: spune că la noi e mai grav decît în Ungaria. M-a pufnit rîsul și m-am oprit din citit un articol pe care am avut senzația că l-am citit de mii de ori în ultimii douăzeci de ani semnat de diverși autori. Fie Pleșu, fie Patapievici, toți au un lucru în comun: ultraconservatorism agresiv, elitism dus la limită. Nu cred în acești oameni. Nu-i cred nici cînd plîng pe umerii ICR după ce ei înșiși și-au bătut joc de instituție. Asta deși îi înțeleg perfect pe artiștii care au nevoie de sprijinul statului ca să supraviețuiască, mi-e clar și voi urla public cît pot pentru sprijinul lor. Dar aceeași artiști ar trebui să înțeleagă cum a greșit Patapievici. Acești intelectuali nu reprezintă pentru mine decît portavoci ale unei clase de mijloc puțin numeroase, răsfățate cu vreun stipendiu de stat sau european sau job bun pe la vreo corporație. O să respect acest grup social cînd o să poată transmite și în public ceva mai interesant decît că îi enervează manelele și OTV și că vor liniște și curățenie.

Despre Constituție și altele n-o să m-apuc de discuții „pe puncte”. Nici nu o să fac ca alții, n-o să acuz „agenturile străine”. Fac presă serios, știu cum se propagă tîmpeniile, nu doar aranjat, ci și din comoditate amestecată cu hazard și idei primite de-a gata.

Spune domnul Ujică, și are dreptate, că un bursier nu poate deforma știri la ziare mari și mai spune că politicienii vestici se informează serios pe linie diplomatică. Eu îi spun doar atît, cum se poate să ai o știre pe AFP cu opinii numai de

la oameni care-l susțin evident pe Băsescu (scriu de ani de zile doar „pro“) și din partea opoziției să-l ai pe Toni Greblă și atât. Cum se poate să scrii pe tot felul de bloguri ale unor ziare celebre ca și cum Zidul Berlinului ar fi căzut ieri? Cum se poate să văd iar referința „comunistă“ chiar în FAZ pe care îl citați? Un discurs mai retrograd n-am văzut probabil decât în Bild despre grecii cei leneși. Unii-s leneși, ceilalți sînt „comuniști“, am înțeles.

Ca un tip care încearcă să țină echilibrul atât cît se poate, cu tot subiectivismul asumat pe un blog, am constatat că publicații de referință n-au nici un scrupul – își sună doar veșnicii prieteni din intelighenția românească acrită în anticomunism și cam atât. Un tip pe BBC a ajuns să scrie că presa îl iubește pe Băsescu. M-am tăvălit de rîs. Dacă unii politicieni au înființat tv-ul de tip FOX, isterie și emoție, cum e Antena 3, singura reacție a regimului Boc-Băsescu a fost să pună ANAF-ul pe urmele redacțiilor neprietene și să mai înființeze cîteva FOX-uri, precum B1 sau EVZ. Deci puteți transmite în Vest că sîntem mai americani decât americanii. În loc de un Fox, avem două.

Cît despre exemplul cu statul de drept și Tadjikistanul... rămîn politicoși și vă spun că nu sînteți prea bine informat. Vest în România înseamnă business, nu stat de drept. Consiliul Investitorilor Străini s-a apucat acum un an și jumătate să redacteze o lege (da!) sub formă de recomandări – cabinetul Boc a luat-o, și-a asumat-o în Parlament și gata, am avut o lege care a „flexibilizat“ (a se înțelege „adio drepturi“) complet drepturile angajaților. Alții se bucură de privatizări extrem de reușite pentru Vest, foarte nereușite pentru noi. Aici vina e împărțită în mod egal. Percepția mea e clară în acest punct: România nu a primit nimic cadou de la Europa, România a renunțat la foarte mult și a sacrificat foarte mult să fie aici și-și merită locul. Dacă nu și-l merită, înseamnă că acolo, în Vest, aveți și dvs. cam mulți corupți care vînd avioane, fregate, benzină contra locuri în UE. Iarăși o problemă comună.

Nu fac aici discursuri anti-Vest. Dar folosesc Vestul cu tot ce are mai bun – să critic, să nu casc ochii naivi de băștinaș provincial și să mă tot mir. Vă spun direct că Estul și Vestul au avut o relație cinică, plină de cîștiguri mai ales pentru o parte, nu spun care. Se pare că și acum avem o vină continuă, aceea de a fi fost comuniști. Cred că a venit un moment de cumpănă: ori înțelegeți că de douăzeci de ani e capitalism dur și pur în România, sălbatic intern într-o primă fază, sălbatic corporatist și lobbyistic într-o a doua, ori ne răcim gura de pomană. Avem capitaliști, inclusiv vestici, nu avem instrumentele de reglare și temperare pe care și Germania, și Franța știu să le folosească, dar nu prea au chef să le exporte. Un muncitor german, dacă ar cere aici drepturi pe care le are în mod normal în Germania în materie de drepturi, ar fi imediat reclamat ca aprig comunist – chestie preluată eventual apoi pe blogul *The Economist*.

Și cum să nu mă enervez cînd văd că, într-o mare de turbulențe economice și financiare, România își poartă în continuare tot soiul de stigmatе idioate, cum că n-ar fi destul de „democrată“. Eu zic că abuzurile sînt aici mai ales de natură economică sau în materie de drepturi, că așa cum sîntem pe ultimele locuri în toate topurile

europene, avem probleme europene: slujbe lipsă, costuri mari pentru educație și sănătate, excluderea periferiei, avantajarea perpetuă a marelui capital în defavoarea păturii sărace. Cum e la margine, se simte mult mai acut. Dar problema nu diferă mult. Ne sufocăm mult înaintea Vestului, ce surpriză! Nici măcar aici nu am chef să las de la mine. Criza financiară a venit din Vest, măreața corupție românească a fost doar bomboana de pe colivă. Deci ce-ar fi să ne vedem de problemele comune, în loc să-i tot tragem cu lipsa românească de democrație. Nu există democrație fără bani, fără responsabilitate socială, fără bani redistribuiți ceva mai corect – aici știți prea bine că nu ține doar de corupție, mai ține și de principii, și de ideologii (nu vreau să victimizez stînga, dar de la Năstase inclusiv încoace ideile au fost aceleași neoliberalisme triste reciclate), și de critică consistentă, nu doar cultural-artistică *à la Dilema*.

Vă mai spun că nu susțin corupții, plagiatorii, așa cum nu susțin fabulațiile Monicăi Macovei – Ponta va trebui să răspundă cumva pentru acel plagiat. Am criticat la rîndul meu destule gesturi făcute de putere zilele astea. Doar că mi se pare mai nasol că e pe cale să fie lansată o lege a sănătății crudă decît să mă plîng toată ziua că s-a mutat Monitorul Oficial. Mai mult, fosta putere, absolut dezastruoasă în ultimii 3-4 ani, are tupeul să considere că i se cuvine deja tratament indulgent după ce nu a răspuns pentru nimic.

Susțin relatarea echilibrată și corectă pe care mare parte din presa vestică nu numai că n-a dat-o în aceste zile, ba chiar spun că și-a bătut joc. Mai văd o Merkel mai indignată decît a fost cu Fidesz vreodată. Mai văd ambasadori americani aici care fac jocuri politice la pachet cu „sugestii” economice. Democrația românească merge după reguli. Cînd sînt abateri sau abuzuri, se dezbate, mult timp aiurea, dar se dezbate. Politicienii mai scapă critici la adresa Curții Constituționale, cam cum face și Merkel cîteodată. Cît despre informările diplomatice, nu le contest profesionalismul, dar pot să mă apuc să citesc telegrame din wikileaks ca să ne mai și amuzăm împreună pe seama marilor oameni de stat și a diplomaților. România e într-un impas. Economic, nu politic. Asta da, generează abuzuri, încălcări ale democrației, dar nu unde credeți dvs. Lupta politică se duce cu noroi, cu forțări din ambele părți care se bat tocmai pentru că au ajuns într-un echilibru al clientelismului și politizării, dar totuși reglajele încă funcționează.

Asta e, vă anunț că esticii nu mai sînt copiii ingenui din 1990 care au ieșit din comunism ca dintr-o placentă. Au văzut destul cinism și estic, și vestic la lucru, au văzut cinism ceaușist. Și chiar și așa au pus pe picioare o căruță care merge, se tîrîie. Nu mai pot auzi la nesfîrșit texte *à la* doamna Viviane Reding, care iar ne amenință că am dat cu cîțiva ani înapoi. Traducerea mea e una singură. Lupta între Europele cu diverse viteze s-a declanșat. Și nu pot privi decît scîrbit cum faptul că nu mai avem bani, noi, europenii, ne-a adus la o bătaie cu rahat. Să recunoaștem că e groasă și să facem dracului ceva împreună, dacă tot ne dăm „uniune”. Dar examenele astea continue despre cît de democrați sîntem noi de douăzeci de ani deja au depășit limita ridicolului.

Cu aceeași simpatie, un sălbatic din Est,
C.R.

Primitivi și civilizați

de Costi Rogozanu

Lumea arde economic și financiar. România are probleme de democrație. Ceea ce a determinat Vestul, mai ales prin voci politice sau ziaristice, să vorbească deja despre excludere, despre aspra pedepsire a elevului neascultător. Vine asta de la vreo prognoză economică deloc roz sau chiar îi doare că s-a accelerat procesul suspendării? Poate cea mai amuzantă reacție a fost cea a Consiliului Investitorilor Străini care au avertizat că România nu mai e „predictibilă“, asta după ce ei scriau acum doi ani legi (Codul Muncii) și Guvernul Boc și le asuma în Parlament fără probleme, fără dezbateri. Germania creștin-democrată jubilează că poate să mai arunce cu anatema pe o țară din sud-est, și deocamdată nici măcar din motive economice. Mai fac și ei o pauză de la „leneșii“ greci și trec la barbarii nedemocrați români. Așteptăm cu interes primul *cover* în *Bild*. Motivul democratic a ajuns un supliment de precauție la austeritate: când nu mai ești „democratic“ destul, înseamnă că mai poți să-ți permiți câteva tranșe FMI, dar nu multe. Niște rînduri notate la cald după ultima săptămînă:

N-am mai văzut de ceva timp așa injecție lexicală de „democrație“ cu toată paradigma semantică corespunzătoare. Se pare că e schema noastră de mini-revoltă civică. Atunci când ne supără ceva, inventăm automat două secvențe: revoluția din '89 și, la câteva luni, o Piață a Universității reacționară, de așezare în termeni digerabili ai revoltei. După ce strigăm „jos“, o clasă așezată și „civilizată“ strigă „democrație“. După ce cei mulți vor jos tiranul, președintele sau ce-o fi el, vin reprezentanții înaltei societăți sau aspiranții intelectuali și spun: acum că ați dat jos pe cine ați vrut e timpul să plătiți cu noi liberalizări, cu noi „deschideri economice“. Luptăm cu un dictator și ne trezim pe cap cu veșnica voce civilizatoare, inteligenția și Vestul. Am pus în scenă schema în '90, '96, 2004, 2009, 2012. O mică elită luptă furibund cu o majoritate care vrea ca proasta numai tîmpenii (în nici un caz „democrație“). Să suprautilizăm cuvîntul atunci. Avem două democrații.

Democrația fetelor și băieților care dau cu bolovani în poliști, care trag gaz lacrimogen în piept ca să se simtă puțin mai liberi, care vor să nu se vîndă tot, care se pișă inclusiv pe fandoselile și ochii dați peste cap în fața FMI și pe recomandările vestice de „civilizare“, care vor bani, mîncare, *touch-screenuri* poate, stabilitate,

care nu mai au răbdare, care pun întrebări simple despre justiție socială, despre protecție, loc de muncă, trecut și viitor, care au încredere în destin propriu, nu în „recomandări“. Asta ar fi miza protestatarului așa cum am văzut-o și cum am împărtășit-o și eu ca manifestant în ianuarie 2012 în Piața Universității. Asta e democrația periculoasă, nimeni n-o vrea, e copilul nimănui, capătă sens doar artistic din când în când. Protestatarul din ianuarie a zis și stop privatizării drepturilor, nu a strigat doar exotisme și slogane frumusele pentru televiziuni. Aceasta e falanga din piață care a contat, iar ea nu a fost nici elitistă, nici exotică, nici rod al societății civile clasice. Această bucată de piață – printre tipi fini ONG-iști, monarhiști, ziariști și ce s-o mai fi găsit pe acolo – a fost și cea mai puțin numeroasă, și cea mai fără viitor. A fost și un liant iarăși de neacceptat pentru forțele civilizatoare ale țării între „nu ne vindem țara“ nouăzecist și „nu ne vindem țara“ din ianuarie. Cu așa ceva e greu să lucrezi.

Apoi, democrația *corporate*, democrația curățeniei, a liniștii din cartierele rezidențiale, democrația narcisistă care urlă că e amenințată, democrația rentierului – eventual libertarian – care nu se poate desprinde de un loc cald, democrația tipului plătit bine care pur și simplu nu vrea să fie deranjat, democrația opoziției care nu vrea încă să lase din mână toată puterea, democrația noii puteri care votează și aranjează legi pentru mai multă forță în acaparare sau care anunță public viitorii condamnați exact în stil bășescian. Democrația funcționarilor bine înfiți care trebuie să se apere de stat, dar care mereu luptă cot la cot pentru ținerea sub control a păturii de jos. Democrația ecologiștilor care sug bani de la corporații ca să facă trei acțiuni cu peturi și strâns gunoaie. Democrația cultural-tehnocrată, camuflaj pentru puseuri hotărâte de conservatorism.

Două direcții protestatare, una greu controlabilă și greu de descris, cealaltă etic-estetic-înalt-burghezo-intelectuală – amîndouă au putut sta alături oarecum surprinzător în ianuarie 2012. „Mahalaua violentă“ care vine cu cerințe dure în haine naționaliste sau anarhiste, vrem joburi, vrem protecție, respect, jos poliția etc. Și o aripă liberală, neoliberală, progresistă care vrea, pe scurt, *ca-n Vest*. Cele două sînt într-o mare contradicție. Iar asta deja se vede, fie și prin faptul că mereu cîștigă mesajul public cei care vor *ca-n Vest*. Din start anunț că nu stau să discut autenticitatea mișcărilor așa cum ar vrea forțele politice principale. E inutil. Și PSD, și PDL au tot interesul să facă tot felul de ipoteze despre cum s-a regizat mișcarea din ianuarie (dacă ar putea să regizeze, ar face-o zi de zi, dar nu pot, se mocăie cu autobuze pline de membri și nu le iese mai nimic). A fost anti-Bănescu, pentru că Traian Bănescu a personificat voluntar și mesaje FMI, și mesaje UE, și mesajele marelui capital, și mesaje dure împotriva păturilor vulnerabilizate. Prin „jos Bănescu“ a fost mai ușor de spus o chestiune pe care, în trauma de tranziție, încă ne e mai greu s-o spunem decît oricărui mic-burghez central-european care are pretenția de la statul său măcar să pună condiții de formă marelui capital. Un sindicalist neamț (suedez sau francez etc.) banal ar fi aici blamat clar pentru conspirație comunistă.

Cele două direcții au repetat la scară mult mai mică, atât de mică încât atinge limita caricaturală, revoluția din '89 și mișcările de „lămurire progresist-anticomunistă”, de fapt recuperatoare de conservatorism interbelic și de neoliberalism vestic din Piața Universității '90. Despre caracterul reacționar, în ciuda pretențiilor de adevărați revoluționari, al Pieței de atunci am mai scris. Ce s-a întâmplat după ianuarie 2012 a însemnat însă o repetare parodică de-a dreptul a episodului '90.

Au cele două direcții reprezentări politice credibile? Numai una dintre ele, numai o „democrație” – ca să continui cu această denominare în ton cu obsesia zilei – e reprezentată public. Este vorba despre cea de-a doua democrație, cea care se vaită tot timpul de propria-i vulnerabilitate și apoi dă în cap viguros oricărei forme de contestare. Armele cu care luptă – intelectuale, mesianice, religioase, tehnocrate. Democrația frumosului și a ordinii (pentru a ne putea vedea liniștiți de treburile) este suprareprezentată. A fost la putere deja de două ori și nici măcar nu a știut să-și asume o întreagă masă de alegători. Singura ei obsesie a fost fanatismul. Mai curînd conservator, o dreaptă „fără milă” care își pilește asperitățile cu milostenie ortodoxă, mare iubitoare de capital și de investitor, dar cu mare apetit pentru aranjamentul pe bani publici. Atenție, nu am descris aici doar PDL. Ci și PNL și PSD-ul modernizat după Năstase. Toată lumea se mira în frunte cu Iliescu de unde atîta influență a PNL-ului în USL, dar forța acestui partid este de fapt extrem de mare prin precizia cu care-și țintește alegătorii.

Cea de-a doua democrație e esențială în toate partidele, fiecare cu mitologia ei despre clasa de mijloc și nucleul susținător. Așa ajungem, poate, prin eliminare, la câteva descrieri valabile pentru „ce e PSD-ul?” – întrebare la care încerca răspunsuri interesante Florin Poenaru cu un an în urmă. Este partidul capitalului autohton – acesta era unul dintre răspunsuri. Într-un text nou, Poenaru vine cu lămuriri suplimentare despre lupta dintre vechii comuniști și reformiștii nomenclaturiști („intelighenția”) ținuți în frîu în anii '80. Aripa Iliescu și aripa Roman care și-ar sfîrși abia azi reglările de conturi prin intermediul urmașilor lor. Aripa așa-zis prudentă care totuși a patronat mari furturi și reglări de conturi și o aripă care a trecut la demantelarea ceva mai estetică a economiei în numele unui viitor capitalism curat. Țasta e și avantajul lui Traian Băsescu – propriile camarile au lucrat în numele unei „curățenii” al cărei limbaj este mai bine înțeles de mai multe facțiuni din clasa de mijloc. Lucru care nu se poate spune despre PSD, încă extrem de confuz în a-și defini ținte elementare. Una e să vrei bani pur și simplu ca PSD-iști, alta e să spui ca unii intelectuali PDL-iști că nu vrei bani și să ai case de la stat, privilegii și, într-un final, și ceva mălai.

Poenar vede în articolul său o luptă străveche între două aripi ale FSN-ului, Ciprian Șiulea vede o luptă între un regim centrat în jurul figurii salvatorului (salvatorilor) și un regim centrat pe un soi de dictatură a partidelor. Este PSD partidul capitaliștilor autohtoni? Să ne amintim că unul dintre discursurile victorioase ale lui Traian Băsescu în 2004 a fost și favorizarea firmelor românești mai ales în zona construcțiilor. S-a ținut de cuvînt, practic a inventat în numai cîțiva ani o

nouă clasă de capitaliști români care l-au susținut pe tot timpul mandatului. Deci PDL s-a afirmat la început propunând și o capitalizare românească în contra unui Năstase prea pro capital străin.

Putem vedea acești ultimi zece ani, în ciuda aparențelor conflictuale și a suportului exemplelor istorice, ca pe o epocă Adrian Năstase continuă, neabătută. Adrian Năstase este marele ctitor al capitalismului cu față vestică recognoscibilă. După marile tunuri piramidale (sfârșite glorios într-un FNI susținut de instituții ale statului și de politicienii de la puterea din '96-2000), după privatizări sălbatice, Năstase a început racordarea la Vest în ritm accelerat. În epoca lui au început să intre propriu-zis mari corporații, în epoca lui s-au făcut privatizările strategice de tip troc – îmi dai o piață, o resursă, îți dau loc în Europa. Ceea ce era haosul anilor '90 s-a materializat într-o etapă de privatizări cu un scop: Vestul și țintele aferente în frunte cu UE. Nimic nu trebuia să incomodeze, nici o Constituție de care cetățenii nu erau interesați, nici presa care trebuia complet aservită și care mai avea răbufniri anticorupție. Năstase este cel care începe să aducă insistent suportul vestic în apărarea propriei politici. Tony Blair nu e doar un politician de tras în poză, ci devine politicianul care zîmbește pentru un contract sau pentru un trafic de influență mic. Băsescu îl bate pe Năstase cu o retorică anticorupție și o promisiune a accelerării lipirii de Vest. Fundamentale sînt tocmai filosofii normalității și ale făuririi unui capitalism perfect racordat. Numai că e trădat tocmai de același Vest, după criza din 2007, și după o primă creditare în forță a cetățeanului activ, fie clasă de mijloc, fie ce-a mai rămas din proletariat. Calamitatea este în continuare acoperită, inclusiv de specialiști în bănci de la BNR cum e Lucian Croitoru, de îngrijorările că nu am avea un capitalism tocmai corect, că-l distorsionăm prea mult. Năstase a demarat a doua mare perioadă de prosperitate – pe credit și pe privatizare – din ultimii cincizeci de ani.

Pentru unii oameni cu un ochi strict „macro” situația ar sta cam așa: am avut niște ani '60 buni cu o prelungire în '70. A urmat apoi criza petrolului, FMI și o nesfârșită perioadă de austeritate. Spre deosebire de alte țări din blocul estic, în România motorul consumului era aproape oprit în '80 și în anii '90 bucuria a durat foarte puțin – din austeritatea optzecistă, am trecut în precaritatea nouăzecistă. Practic am avut treizeci de ani de austeritate neîntreruptă. Traian Băsescu și Guvernul Tăriceanu au fost regii creditelor și facilitărilor de piețe pentru jucători străini mari. Viziune săracă, bani mulți în imobiliare și retail, și îndatorare privată la cote îngrijorătoare. Apoi politicile au mers lin. Inclusiv cu recuperarea și salvarea pe ocolite a băncilor străine (care sînt de fapt românești, cum se încapățînează autoritățile să ne explice).

Am făcut toată această paranteză ca să vedem că lupta se dă între două mase clientelare fără contur politic clar și chiar fără contur social clar – PNL-ul stă ceva mai bine la această ultimă definiție. În cazul lui Traian Băsescu, discursul anticorupție continuă să fie vîrfurile de lance. Se bazează pe o clasă de mijloc activă care nu mai poate, nu mai vrea să susțină tot ce e mai jos. De aici și claritatea extremă,

extremistă, la care s-a ajuns. Cum scria un fanatic în zilele trecute, România se împarte între cei care cer de pomană, adică votanții USL, și cei care muncesc. Capitalul autohton s-a împărțit și el în mod egal, de fapt și-a împărțit fondurile în mod egal între cele două tabere. Practic, pe praful ăsta, cine nu e cu puterea nu face business adevărat. Partea de jos a clasei de mijloc se lipește mimetic de plutocrație, vrea aceleași lucruri, vrea eliberare totală de social. Ce a făcut USL să câștige ceva înapoi din această tendință de izolare și de accelerare a unui spirit conservator, tea party sau cum mai vrem să-i spunem? Nimic. PNL și-a impus linii cheie în programul de guvernare. Miniștrii liberali au venit cu un discurs de privatizare reîmprospătat chiar. Pentru că mai e loc de făcut bani, pe lângă resurse și piața energiei. Legea sănătății, de exemplu, ar deschide iarăși o oportunitate imensă. Zona educației a cam fost epuizată din punct de vedere business, dar continuă să producă venituri frumoase.

Noua filosofie a clasei de mijloc, și cea solidă, și cea aspirațională, se rezumă la celebra deja reclamă Vodafone cu oamenii civilizați care-și fac treaba în care e esențială linia despărțitoare de „ceilalți“, de cerșetorii care au nevoie de ajutor. Liiceanu a rezumat perfect noua filosofie Vodafone, în variantă intelectuală. Nu rîdeți, e serios: „Un gând scurt care m-a electrocutat chiar în clipa asta: acum vreo lună scriam despre Shakespeare, Cervantes și Heraclit, azi scriu despre Ponta! Cîtă perversitate!“. Un alt prieten s-a oprit din scris la cartea despre parabolele lui Isus și acum compune articole furibunde despre felurile de trucare a realității pe care le trăim. Un altul îmi scrie: „Pe mine evenimentele ultimelor zile mă irită, mă obosesc și mă deprimă. M-au mîncat degetele să comentez plagiatul, sinuciderea și alte trișerii. Știu însă că ar fi mormîntul literaturii mele. Scriu un roman care va fi un protest absolut împotriva suferinței și morții. Nu pot să-l părăsesc pentru clovneriile vieții noastre politice, despre care nu va mai ști nimeni nimic în zece ani“. După zece ani de lipire totală de putere și de intențiile clar distrugătoare pentru pătura de jos, intelectualii din seria știută, Liiceanu, Pleșu și ceilalți, semnează zilele trecute o scrisoare către cancelariile străine în care vorbesc clar „în numele opiniei publice românești“.

O clasă de mijloc care încă se menține pe linia de plutire sau care are rente serioase din diverse surse de stat, europene sau private are un unic mesaj: *Linișteeee*. Pînă și un dilemist din a doua generație repeta precum maestrul Pleșu că nu vrea decît să fie lăsat în pace de vecinii care dau muzica prea tare. Ei fac politică pentru liniște, pentru a nu mai fi date manelele la maximum. Dacă vecinul învață să nu mai dea boxele tare sau să nu mai arunce hîrtii pe jos, problema democrației e ca și rezolvată. Dacă se strigă în stradă de foame, de disperare, nu e decît un nou bruiaj, preamărit eventual de socialiști periculoși. Ei nu fac politică, ei au o cale mesianică, singura dreaptă. Deci dacă eu iau un amic lingău și-l trîntesc într-un post plin de bani și privilegii, urmez Calea. Lor li se lipesc naiv manifestanți și protestatari care vor să găsească mai degrabă căi de curățire sufletească și exhibare a moralei impecabile.

Masa imensă de neprivilegiați, de nerentieri a fost scoasă complet din calcul din ianuarie pînă acum. Au înviat nucleele fanatice conservatoare care vorbesc pînă și din opoziție despre amenințarea bolșevică, comunistă. Asta în timp ce coaliția USL pune liniștită la cale un proiect al legii sănătății care e practic o pregătire de deschidere a unei noi piețe bănoase de asigurare. Au rămas doar luptele între privilegiați, între clienți de partid, care-și duc cinismul pînă la urlete de ajutor către Vest sau emisiuni despre cum a încercat un fost premier să-și înseneze sinuciderea, pînă la atac în forță în Parlament la orice fostă pîrghie de putere rămasă. Restul cetățenilor (pardon, „popor“; niciodată nu am auzit pomenit mai des cuvîntul „popor“), cantitate neglijabilă.

Ce s-a întîmplat din ianuarie 2012? Accentul periculos social și politic s-a mutat într-o zonă caldă etică în care s-au regăsit mult mai mulți oameni: fie că a fost vorba de ACTA (cum foarte bine menționa într-un text excelent Alex Cistelean), fie că a fost vorba de Nicușor Dan. Încet, alunecarea spre nucleul conservator a mers spre matcă: apărarea ICR, a democrației (cînd regulile nu au fost încălcate flagrant, poate doar forțate) îndeplinește rolul dorit de îngrijorări dincolo de condiționările economice.

Avem o clasă de mijloc de lux și o clasă de mijloc care e de fapt un ex-proletariat și un aproape-precariat. Simplul fapt de a avea o slujbă cu acte în regulă a ajuns un soi de rentierism. (O masă compusă din lucrători în zonele negru-gri, din supraviețuitori rurali, din căpșunari care sînt în du-te-vino continuu este foarte greu de prins în statistici sau măcar într-un concept care să aducă a proletariat). Cele două zone sînt de acord într-un singur punct: trebuie să ne apărăm de dez-echilibre și de agitație. Unii, îmbogățiți de politica retrocedărilor, alții de politica extrem clientelară, alții îmbogățiți de fonduri europene și alte combinații de tip nou, unii îmbogățiți de vreun post căldicel în zona financiară (de stat sau privată). Mai sînt cei care se tîrăsc cu ratele de azi pe mîine, dar care se roagă autentic pentru bunăstarea patronului, el fiind ultimul sprijin real – așa ceva nu e sclavie, că nu te ține nimeni pe masă și casă, dar se poate numi „tea party“.

Cum se poate face reactivarea și conștientizarea jumătății de jos? Lecția din „Opsprezece brumar“ ne spune că și atunci cînd se petrece (dacă s-o petrece), va fi prima anihilată violent; iar dacă e o luptă susținută dusă în ultimii patruzeci de ani, împotriva lor a fost dusă. E momentul să facem un ocol și pe la PPDD, partidul-minune al lui Dan Diaconescu. Numit „populist“, considerat de unii o amenințare, de unii o răzbunare. PPDD e un semnal real trimis de masa cetățenească necartografiată. Semnalul seamănă extraordinar cu vînzarea votului. Practic s-a găsit emisarul care vinde voturile în numele nostru. Așa cum vindea emisiunile de la OTV oricărui tip de client, fără discriminare. După alegerile locale, în proporție covîrșitoare, reprezentanții PPDD s-au așezat sub diverse umbrele partinice convenite. În fond, „răspunsul poporului“ vine cu un cinism autoflagelator: oricum nu contați, nu ne interesați, vindem tot ce ține de voi. Așa se face, de exemplu, că un destoinic precum Marian Vanghelie are o influență majoră în PPDD-ul bucureștean

– schema se repetă peste tot în țară, semiexcluzii din diverse partide aranjându-și plasă de siguranță cu „aleșii poporului“. PPDD e o bancă de rezerve pentru meciul principal, e echivalentul popular al UNPR.

Un alt susținător fanatic al taberei Băsescu spunea nu că se bat pomanagii cu „muncitorii“, ci că se bat cei care vor oligarhie cu cei care vor stat de drept. Cine e împotriva lui Traian Băsescu e pro-oligarhie. E adevărat că mogulii creați de regimul Băsescu n-au mai avut vigoarea unor Voiculescu sau Vîntu. E adevărat și că B1 nu are audiența Antenei 3. Dar intenția celui de-al doilea mandat a fost clară: de clonare a unor forțe de luptă. În anii '90, Voiculescu îl copia pe proeuropeanul Sîrbu. În 2000, Voiculescu a ajuns să furnizeze rețetele de succes politico-economic.

Cine se bate acum? Poți să le spui vechea nomenclatură și comuniștii tehnocrați? Da. Dar nu poți să le spui generațiile fondatoare '60-'70 și generațiile crescute în frustrare '80-'90? Nu poți să le zici generația prosperității și generația austerității? Capitaliștii autohtoni și justițiarii? Banul *cash* contra credit? Eu prefer să văd o situație de ruptură gravă în interiorul unei pături de mijloc precarizate. Așteptarea unei protecții de la stat și a unei protecții patronale au ajuns să însemne același lucru, pentru că protecția de la stat e reală dacă vine sub formă de privilegiu mai mare sau mai mic. Iar frica de viitor se transferă în frica de milioanele fără reprezentare. Apelul continuu la popor e și un semn de oarecare frică de popor, situația diferă mult de 2007.

Ultimele evenimente de luptă pentru democrație și Curte Constituțională neagresată au arătat că o clasă de mijloc conștientă de sine nu poate ieși din captivitatea normalității. Mișcarea anti-Băsescu s-a împărțit în mod egal: jumătate la PPDD, jumătate s-a consumat în fantasma etic-înălțătoare, anticorupție, antipolitică. Societatea civilă a sucombat în această ultimă schemă, reînvierea scenariului Pieței Universității și un nou puseu hipiot de „să fim toți mai buni“ și eventual noi să lucrăm în continuare pentru propășirea morală a poporului. Poziția CriticAtac de acum câteva zile o fi derutat, dar din punctul meu de vedere nu are nimic de-a face cu evazionismul adevărat din spatele strigătelor pentru o democrație frumoasă. Pregătirea pentru o perioadă în care plăcile tectonice își vor schimba mersul (aici sînt de acord cu Florin că se încheie o perioadă, poate nu FSN-istă, ci o perioadă Năstase-Băsescu a pro-Vestului sălbatic) și, da, pentru o perioadă în care se vînd chiar ultimele resurse și se epuizează ultimele reverii despre un trai în comun. A treia etapă a demantelării economiei și drepturilor unui punct zero extraordinar din anii '90 se apropie de sfîrșit. Cum ne pregătim de și mai puțini bani, de și mai puține joburi, și mai multe datorii, și mai puțin viitor? Cum întoarcem parte din clasa de mijloc cu ochii înapoi spre jos, nu spre plutocrație, nu spre miraj vestic păgubos? Acestea sînt întrebările obligatorii și pentru vocile publice de azi. Răspunsurile anticorupție, projustiție nu mai protestesc pe nimeni, au ajuns deturnări, ele se pot rezolva prin deschiderea marilor discuții despre redistribuire. Sînt necesare, dar nu mai au prim-planul, n-ar trebui să-l aibă.

Criză și nu prea.

Sociologia românească sub semnul întrebării

de Ștefan Guga

Ratarea publică¹

Cînd istoricii vor analiza retrospectiv protestele de stradă din ianuarie-februarie (-martie-aprilie-...?, după cum vor spune unii) 2012, dacă o vor face, se vor uita cu atenție (probabil, să sperăm) nu numai la oamenii din stradă – protestatari, jandarmi, țestoase, servicii, jurnaliști sau politicieni – ci și la multitudinea celor situați, aparent, cumva în afara „scenei” protestelor: telespectatorii de toate felurile, activiștii online, prietenii pe care cei din piețe nu i-au convins să iasă din casă (indiferent dacă le pasă sau nu), părinții protestatarilor tineri, copiii celor mai în vîrstă, taximetriștii care îi duceau în fiecare seară acasă pe unii dintre cei rămași pînă tîrziu în piață, cei care nu puteau participa pentru că lucrau în schimbul de seară sau pur și simplu pentru că se simțeau prea obosiți după o zi grea de muncă, cei ieșiți ca în orice alte seri la o bere în oraș, ignoranții, deziluzionații, cei excluși din piețe și mulți, mulți alții. Toți au participat și trăit, în moduri cît se poate de diverse, evenimentele respective și (in)acțiunile unora nu au fost izolate de ale celorlalți – nimeni nu a fost, propriu-zis, spectator, deși s-a construit, pe nesimțite, o scenă. Dinamica protestelor de la începutul anului a fost, deci, mult mai vastă decît poate arăta simpla observație a ceea ce s-a întîmplat, spre exemplu, în Piața Universității din București, orice analiză istorică (sociologică, antropologică etc., pentru cine mai e preocupat de astfel de distincții) trebuind să treacă dincolo de surpriza inițială a ieșirii oamenilor în stradă.

Banal? Desigur. Dacă ne uităm însă la reacțiile celor invitați și, astfel, implicit autorizați să comenteze public despre mișcările de stradă, vom vedea că lucrurile

¹ Folosesc aici un sens foarte precis și restrîns al ideii de „public”, referindu-mă la publicul constituit în jurul mass-media și mai ales la presa scrisă și televiziunile centrale. Există, bineînțeles, și alte feluri, cu nimic mai puțin importante, în care sociologii își fac simțită prezența în spații publice. Activismul este, de asemenea, o formă de angajament public, un exemplu foarte bun în acest sens fiind cel al Grupului pentru Acțiune Socială de la Cluj; evident, în cazul GAS nu putem vorbi despre vreo „ratare”, cu atît mai puțin de una publică. Căror tipuri de public pot și trebuie să se adreseze sociologii și care sînt posibilitățile de a acționa într-un fel sau altul s-ar putea număra printre subiectele importante în dezbateră CriticAtac despre științele sociale (n. a.).

nu stau chiar așa. Armatele de comentatori au trecut rapid și nesurprinzător de la surpriză la obsesie, rămânând blocate în tranșeele mașinațiunilor conspirative, blackjackului electoral și, după caz, elogierii crispate sau oripilării față de „vocea poporului”. Invitați parcă mai mult ca oricând să-și dea cu părerea, sociologii nu s-au sfiit deloc de la a intra, la baionetă, în cât mai multe dintre aceste false debateri, atât cei activi în mod obișnuit, cât și rezerviștii mobilizați în asemenea situații excepționale, întrecându-se în a investi cu autoritatea socială a specialistului semnele evidente ale lipsei de autoritate științifică.² Chiar și o scurtă trecere în revistă a acestor luări de poziție publice ale sociologilor referitoare la proteste ar arăta ca un bestiar al simțului comun, mult mai apropiat de repertoriile tocite ale celor care sînt chemați și se simt în putere să își dea în permanență cu părerea despre orice, oricând și în orice condiții. Spre deosebire de aceștia din urmă, totuși, sociologii preferă să își căpușească atent discursul, atât cel oral, cât și cel scris, cu metafore, referințe bibliografice și concepte care, deși din punct de vedere științific sînt lipsite de imaginație și de conținut, par îndeajuns de ezoterice încît să apară ca și cînd ar spune ceva, orice – același lucru, altcumva.

Nu trebuie să construim însă o altă scenă: falsetul public și voios al analizei sociologice nu ține de personalitatea sau acrobațiile retorice ale vreunui „specialist” sau altuia – deși fiecare dintre aceștia extrage profituri considerabile, atât materiale, cât și simbolice, de imagine; trebuie mai degrabă să vorbim, dintr-o perspectivă mult mai amplă, despre ce înseamnă sociologia astăzi, în sfera publică și în afara sferei publice, atât pentru publicul larg, cât și pentru publicul academic.³ Această ratare publică a sociologiei este strîns legată de modul în care sociologii își desfășoară activitatea profesională de zi cu zi, de cum își pun întrebări, cum citesc, cum fac cercetare, cum scriu – în orice caz, de lucruri care nu sînt direct vizibile publicului larg. La începutul acestui an, foarte probabil că nici un sociolog

² Mă interesează mai puțin aici diferențele dintre sociologie și alte discipline conexe; antropologia, în măsura în care putem vorbi deocamdată despre așa ceva și nu doar de cîțiva antropologi răsfirați, se confruntă cu probleme similare, deși rămîne în mare parte în umbra sociologiei. Folosesc deci „sociologia” mai degrabă ca prescurtare, referindu-mă pe cît posibil la științele sociale în general; se întîmplă des, de altfel, ca, în aparițiile publice, aceeași persoană să se recomande într-un loc ca sociolog, în altul ca politolog sau chiar antropolog. Termenul de „specialist în științele sociale” îmi pare a fi neadecvat aici, cel puțin din punct de vedere retoric, din moment ce destui dintre așa-zișii specialiști sînt de fapt niște impostori (deși, riguros vorbind, unii dintre aceștia din urmă sînt cu siguranță specialiști în ale imposturii) (n. a.).

³ Ideea de „sociologie” sau de „sociologia din România” este o ficțiune, din moment ce, în viața profesională de zi cu zi, sociologii relaționează și sînt organizați în contexte concrete, mai ales la nivel local, de facultate sau departament. Există diferențe enorme între sociologii de la un centru universitar la altul, cînd vine vorba atât de producția de cunoaștere, cât și de angajamentul public. Există, la fel, diferențe semnificative între sociologi, și nu poate fi vorba să putem spune ceva în acest fel despre toți sociologii, decît, cel mult, din moment ce practică aceeași meserie, că se află într-un fel sau altul în interacțiune. Pentru a nu complica excesiv lucrurile într-un asemenea text, dar și pentru a provoca, îmi asum riscul folosirii termenului generic și general de „sociologie”, prin care mă refer mai ales la un anumit fel de a face sociologie, acesta fiind, pe de o parte, cel mai prezent în public și, pe de altă parte, strîns conectat cu anumite practici și modalități dominante de a înțelege producția de cunoaștere sociologică în mediul universitar și de cercetare (n. a.).

nu anticipa în vreun fel ce avea să se întâmple de la jumătatea lui ianuarie.⁴ Lipsa anticipării nu este o problemă în sine, din moment ce sociologia nu trebuie să prezică dacă și când se va întâmpla ceva; surpriza – firească, deci – nu a venit însă pe fondul existenței unor cercetări serioase despre *lipsa* mobilizărilor împotriva măsurilor de austeritate și a precarizării accentuate a reprezentării politice. Până la urmă, cine își mai pune astăzi astfel de întrebări comparative plicticoase? De aici și incapacitatea sociologilor – a noastră, a tuturor, nu numai a celor care au luat poziții în media – de a înțelege, dincolo de locurile comune, de discuțiile la cafea sau de cunoașterea abstractă preluată din bibliografiile răsfoite în grabă, ce se întâmplă, cum și de ce.⁵ Cea mai onestă și responsabilă dovadă de competență de care puteau da dovadă sociologii ieșiți în public la momentul respectiv era să spună răspicat și în cor: „Sîntem incompetenți! Ca sociologi, nu sîntem capabili să înțelegem cum ar trebui lucrurile acestea“. Neplăcut de auzit, dureros de spus, dar adevărat.

Incompetență științifică, competență politic

Am fi putut avea astfel de-a face cu un moment de criză pentru sociologie, deși se pare ca nu a fost să fie. Oarecum paradoxal, dacă luăm în calcul potențialul reflexiv specific disciplinei, se poate spune că nu e vorba de nici un fel de criză, avînd în vedere că posibilul moment critic – de ruptură și necesitate a transformării – nu a fost și nu este perceput decît, cel mult, marginal. Și totuși putem și trebuie să vorbim de un eșec al sociologiei cînd ne gîndim la felul în care sociologii au reacționat față de proteste și față de criza ultimilor ani, în public sau nu (din moment ce ignoranța sau apatia sînt și ele forme de reacție). Este un eșec al sociologiei în a răspunde unor urgențe resimțite în viața de zi cu zi a oamenilor. Dar de aici pînă la a vorbi de criză e cale lungă.

Despre ce vorbim de fapt? Ce este această entitate numită „sociologie“? Există cel puțin două răspunsuri: pe de o parte, putem vorbi despre sociologie ca un construct simbolic, trebuind să ne uităm la care este imaginea publică a sociologiei

⁴ Asta dacă nu facem haz de necaz și luăm în calcul fantasmagoriile cu care ne-au obișnuit unii dintre cei cărora li se permite să se autointituleze sociologi (vezi, de exemplu, qmagazine.ro/articole/7547/demografia-iubirii-revolutie-sau-razboi.html) (n. a.).

⁵ Evenimentele din ianuarie-februarie i-au convins pe unii sociologi că merită totuși să facă cercetare pentru a înțelege ce se întâmplă, din păcate fără a vedea dincolo de scena spațiilor bine circumscrise (Piața Universității) și fără a merge mai departe de problematica jurnalistică („Cine și de ce se află oamenii aici?”, „Cum se simt oamenii în piață?” etc.), deși, spre deosebire de jurnaliști, sociologii au pretins un plus de autoritate în virtutea numărului de „interviuri” care i-au ajutat să afle ce toți oricum știam deja. Întrebat, în cadrul unei dezbateri publice, care este relevanța sociologică a cercetării pe care tocmai o prezentase, unul dintre aceștia din urmă nu a putut face nimic mai mult decît să mărturisească audienței că lucrurile sînt de fapt foarte complicate, întrebarea forțîndu-l să calce pe tărîmul plin de subtilități metafizice al „teoriei”, cu care, din moment ce oricum – noi, neinițiații – nu am fi înțeles mare lucru, nu putea să ne plictisească. Retragera subită într-o competență presupusă *a priori* este cel mai evident semn de incompetență (n. a.).

și, generic vorbind, a sociologului⁶; pe de altă parte, putem vorbi despre sociologie ca un demers colectiv la care participă, vrînd-nevrînd, fiecare dintre cei care activează în domeniul științelor sociale – un construct practic sau, tehnic spus, un cîmp în care nici unul dintre noi, dragi colegi, nu este spectator, indiferent de cît de pregătiți, bine intenționați, integri sau izolați ne place să credem că sîntem. Din oricare dintre aceste două puncte de vedere am privi lucrurile, situația nu e prea bună. Să le luăm pe rînd.

Care este imaginea publică a sociologului? Cum văd cei din afara mediului academic rostul și rolul sociologiei? Ce înseamnă „cunoaștere sociologică”? Depinde, bineînțeles, de ce înțelegem prin „public” și care sînt tipurile de public la care ne raportăm (vezi nota de la începutul articolului). Răspunsul standard ar fi că sociologul este un bun cunoscător – dacă nu un specialist, măcar un mai bun cunoscător decît ceilalți – al modului în care funcționează „societatea”, oricare ar fi sensul conferit spontan și implicit termenului de „societate”. S-ar putea chiar ca această frază de manual să corespundă într-un fel sau altul așteptărilor latente pe care le au nonsociologii în interacțiunile cotidiene cu prietenii sau cunoscuții lor sociologi, dar imaginea publică a sociologiei se produce și se reproduce mai ales în situații în care sociologii își asumă explicit sarcina de a produce cunoaștere în legătură cu probleme concrete. Din moment ce publicațiile de specialitate nu au nici pe departe o audiență largă (nici măcar în mediul universitar sau de cercetare), ce știu nonsociologii despre sociologi vine – cu puținele excepții în care sociologii se implică direct în viața unei comunități locale – mai ales de la televizor, presa scrisă și din online, unde sociologul apare, în principiu, în două ipostaze.

Primul avatar este cel al sondatorului („de opinie”). După toate aparențele, să sondezi înseamnă să aduni – să aduni 1 cu 1, iar apoi să aduni adunările într-un raport care poate fi prezentat sub forma „x% au spus A, în timp ce y% consideră că B etc.”. Sociologii ies astfel la rampă mai ales cînd activitatea lor presupune un așa-zis „subiect de interes public” („memoria comunismului”, „competența științifică a populației”, „problema Basarabiei”, „încrederea în politicieni”). Dincolo de chestiunea nechestionată a provenienței subiectelor de cercetare pe care le abordează de regulă sondajele, problemele nu ar fi așa mari dacă sondatorii care pretind a fi sociologi ar face mai mult decît să recite sec procente și să își asume rolul de umili purtători de cuvînt ai „datelor”. Partea cea mai importantă, cea propriu-zis sociologică, a interpretării datelor, a punerii în lumină a mecanismelor care stau la baza asocierilor respective (presupunînd, desigur, că acestea există de fapt și nu sînt simple artefacte de sondaj) ajunge de cele mai multe ori să cadă victimă cunoașterii comune a lumii sociale deținute de sociologul care se întîmplă să facă

⁶ Deși folosesc, tot ca prescurtare, forma masculină a termenului, e important de spus că femeile sociolog nu își fac aproape deloc simțită prezența în public. Din punct de vedere al relațiilor de gen, sociologia românească este marcată de asimetrii profunde (în universități, spre exemplu, femeile sînt clar majoritare în rîndul studenților și clar minoritare în corpul profesoral). Autorii unui studiu recent și voluminos despre integrarea sociologilor pe piața muncii nu au considerat relațiile de gen a fi un subiect semnificativ de cercetare (www.sociolog-pe-piata-muncii.ro/pdf/Raport-de-cercetare-Absolventii-de-sociologie-si-piata-muncii.pdf) (n. a.).

analiza, de aici încolo situându-ne pe domeniul diverselor stereotipuri și trivialități esențialiste despre „români“, „femei/bărbați“, „tineri/vîrstnici“ sau, mai abstract, „valori“, „norme sociale“, „religiozitate“ ș.a.m.d. (Dar deja presupunem că sondatorii au datoria de a interpreta și explica, lucru care nu este nici pe departe clar, avînd în vedere că de multe ori se mulțumesc doar cu a anunța rezultatele adunărilor.⁷) Avem aici un prim portret public a sociologului – acela de tehnician neangajat etic sau politic în vreun un fel, producător rece de date reci, cel care ne arată direct și pe scurt *ce* spune și vrea „poporul“ – „românii“, „bucureștenii“, „tinerii“ sau orice altă categorie care, din punct de vedere sociologic, nu există.⁸

De cealaltă parte stau cei care ne spun *de ce* spune și vrea poporul: contrapartida sociologului-tehnician este sociologul-comentator. Aceștia din urmă sînt deja figuri cunoscute, fiind chemați de regulă să interpreteze și să explice evenimente și fenomene despre care nu trebuie neapărat să știe prea multe, atîta timp cît produc ceva care să se plieze pe cerințele pieței jurnalistice (nu prea complicat, dar nici prea simplist, obscur, dar îndeajuns de convingător, preferabil senzațional și, neapărat, rapid); de multe ori ei sînt cei însărcinați să adauge o dimensiune sociologică discursului arid al tehnicienilor, indiferent dacă au participat sau nu la cercetările respective. Sociologul de talk-show, sociologul de blog, sociologul de editorial săptămînal, precum și sociologul de revistă culturală respectabilă sînt prezențe permanente în peisajul mediatic. Comentariile de acest gen venite din partea sociologilor nu sînt însă o problemă în sine – ca și în cazul sondatorilor, comentatorii sînt destul de diverși, mai ales cînd vine vorba de asumarea etică a faptului că „X este sociolog“ și vorbește în și către public. Problema este că derapajele, chiar și cele grave, nu sînt în nici un fel sancționate de comunitatea profesională a sociologilor. De aici și faptul că pentru a învesti un discurs cît se poate de arbitrar cu autoritatea specialistului este nevoie doar de o invitație și multă încredere în sine.

⁷ Spre satisfacția multora, fără îndoială, această practică frecventă are rezultate spectaculoase, așa cum s-a întîmplat atunci cînd sociologii au eliberat din cușcă un studiu despre biserici, dinozauri și horoscop, a cărei concluzie era, succint spus, că „românii“ sînt în mare parte „analfabeți științific“, prilej pentru nimic mai mult decît ca jurnaliștii, sociologii și comentatorii de toate felurile să își afirme în public, explicit sau implicit, grav și totodată panicard, superioritatea.

⁸ Bineînțeles, lucrurile sînt mai complicate decît atît, iar respectarea standardelor metodologice necesită eforturi serioase. Sînt destule voci care fac poliția erorii de eșantionare după publicarea unor cercetări mai laxe din punct de vedere metodologic și există, bineînțeles, și cei care sînt conștienți de și insistă asupra respectării standardelor sociologice (mult mai cuprinzătoare decît cele tehnice) și etice în producția datelor de sondaj. Cu toate acestea, aproape de fiecare dată, sondatorii apar în public ca niște adunători de adunări și nimic mai mult. Literatura critică despre sondajele de opinie este la momentul de față considerabilă, deși în România dezbaterile privitoare la acest subiect sînt practic inexistente (o resursă ușor accesibilă se găsește aici: [www. observatoire-des-sondages.org](http://www.observatoire-des-sondages.org)). La fel, nu este în nici un caz vorba de a denunța *in corpore* folosirea tehnicilor statistice (și cu atît mai puțin a celor care le folosesc), ci de a semnală derapajele inevitabile care se produc atunci cînd înțelegerea logicii sociale e confundată sau înlocuită cu înțelegerea logicii aritmetice. Din păcate, destui sociologi renunță prea ușor la meseria lor pentru labirintica școală profesională a statisticii, făcîndu-și un punct de onoare din a stăpîni cît mai multe pachete statistice, în detrimentul cunoașterii lumii sociale (n. a.).

(Bineînțeles, există și alte figuri care apar în public, ce-i drept, mai rar. Pe lângă sondatori și comentatori, specialistul în politici publice este probabil cel mai prezent, acesta făcându-și apariția de regulă în preajma schimbărilor legislative cu impact social sau cu ocazia prezentării acelor periodice cercetări despre „starea națiunii” sau a „populației”. Și aici avem de-a face cu grade diferite de scrupulozitate, deși în ultima perioadă au ajuns să ia cuvântul mai ales cei care predică, mai întâi, „neutralitatea axiologică” a științelor sociale – nimic altceva decât un mit prost înțeles – urmînd ca, mai apoi, să ne explice cu destul de mult patos cum, de fapt, pensionarii o duc cam foarte bine, nesimțit de bine chiar, „comunist” de bine. Aceștia nu sînt sociologi, ci, în cel mai bun caz, contabili subordonați bugetului de stat – un instrument nu tocmai neutru din punct de vedere moral sau politic.)

(Re)sursele crizei

Merită să ne întrebăm dacă nu cumva în spatele aparițiilor publice ale sociologilor stă ceva mult mai complex și mai important din punctul de vedere al producției de cunoaștere sociologică, cum ar fi, să zicem, un demers universitar și de cercetare amplu, care nu pătrunde prea ușor sau prea des în spațiul public – sînt sondatorii și comentatorii, după caz, doar niște purtători de cuvînt sau niște aberații rătăcite la marginea mediului academic? Nu chiar. Nu prea. Figurile publice sînt de regulă ancorate în mediul propriu-zis profesional al sociologiei, în universități și în institute de cercetare; nu plutesc izolate undeva deasupra vreunei „adevărate sociologii”, ci sînt parte integrantă a acesteia – de cele mai multe ori ei citesc, scriu, ascultă sau iau cuvîntul împreună cu ceilalți sociologi, cei care nu au apariții mediatice. E vina noastră, a tuturor celor care fac parte din comunitatea profesională a sociologilor, că derapajele acestora în numele sociologiei nu sînt în nici un fel sancționate. Sîntem responsabili, atît direct, cît și indirect, de modul în care apare sociologia în public.

Ar fi totuși nedrept să pretindem de la comunitatea sociologilor să ia o atitudine fermă față de cei care ies în public, atît timp cît în interiorul comunității respective este de domeniul excepționalului să se procedeze astfel pînă și față de ceea ce fac sociologii în mod obișnuit (cum și ce cercetează, scriu, predau). Derapajele sondatorilor, comentatorilor sau contabililor sînt doar vîrfurile unui aisberg alcătuit dintr-un volum considerabil de producție așa-zis specializată de cunoaștere pară-sau chiar pseudosociologică, în universități și institute de cercetare (ceea ce nu caracterizează, evident, întreaga producție sociologică, ci mai degrabă o parte semnificativă și influentă a acesteia).⁹ Faptul că pînă și cele mai grave abateri de

⁹ În condițiile acestea, e mai greu să-i condamnăm pe comentatori pentru incompetență. Aceștia pur și simplu nu au cu ce material să lucreze, din moment ce ei rămîn printre puținii sociologi care mai au cît de cît contact, chiar și indirect, cu viața de zi cu zi a celorlalți oameni, și cu siguranță printre puținii sociologi care încă mai scriu despre problemele urgente resimțite de aceștia. Cum putem pretinde de la un sociolog editorialist să scrie pertinent despre proteste în cîteva sute de cuvinte, cînd pentru restul sociologilor acestea aproape că nu există ca obiect de reflecție, ca să nu vorbim despre cercetare? (n. a.).

la standardele profesionale sînt de cele mai multe ori semnalate de actori din afara profesiei (jurnaliști, reprezentanți ai unor ONG-uri)¹⁰ decît de sociologi – aceasta întîmplîndu-se oricum foarte tîrziu, abia după ce studiile respective ajung să fie făcute publice – ar trebui să ne îngrijoreze. Dar acest lucru nu pare a se întîmpla sau, cel puțin, nu la nivelul colectivității academice.

Și nici nu se poate întîmpla. În condițiile în care ceea ce s-ar putea numi comunitatea profesională a sociologilor e practic în comă, este foarte greu să vorbim chiar și în mod abstract în termeni de „noi, sociologii”, iar despre acțiuni sau luări de poziție colective în situații concrete nici nu poate fi vorba. Pînă acolo, totuși, trebuie să vorbim despre sociologie ca un demers colectiv în care fiecare dintre noi luăm parte, într-un fel sau altul, indiferent dacă vrem sau nu. Dimensiunea colectivă a acestui demers nu este dată de existența vreunui discurs sociologic concertat, unitar sau uniform, ci mai degrabă se bazează pe și produce efecte prin dinamica relațiilor dintre oamenii de știință, care, la modul ideal, ar trebui să fie simultan relații de cooperare și competiție reglementate de reguli specifice producției de cunoaștere științifică.¹¹ Numai de la o înțelegere reflexivă a organizării sociale a producției de cunoaștere sociologică putem începe să trecem la a discuta despre cum se face că sociologia se află și nu se află în criză continuă – o dramă în care nici unul dintre noi, sociologii, nu este spectator.¹² Rămîne de văzut în ce măsură este posibil să conștientizăm și să dezbaterem problemele acestea – și, bineînțeles, să propunem soluții – atît în interiorul corpului profesional, cît și cu fața către diversele tipuri de public cărora ne adresăm.

Modul de organizare socială a producerii de cunoaștere

În prima parte a acestui text am vorbit despre situația deplorabilă în care se află sociologia, din punctul de vedere al imaginii și intervențiilor publice ale

¹⁰ Două exemple recente: blog.activewatch.ro/rubrica-cetateanului-necenzurat/82-manipulare; bog.activewatch.ro/antidiscriminare/scrisoare-deschisa-catre-presedintele-academiei-romane (n. a.).

¹¹ Am să discut mai pe larg în partea a doua a textului ce înseamnă și în ce fel aceste relații intra-academice sînt disfuncționale. Acest text este intenționat unul polemic și selectiv, mai degrabă decît exhaustiv sau analitic. Din moment ce scopul meu este să provoc reacții constructive pentru începerea unei dezbateri, sper că textele ce vor urma în cadrul temei CriticAtac vor intra în detaliu în privința unora dintre lucrurile discutate sumar și, probabil, superficial aici (n. a.).

¹² Insist asupra acestui ultim punct tocmai pentru că problemele cu care se confruntă sociologia nu țin, repet, de voința sau personalitatea unor indivizi în particular, ci mai degrabă de modul în care producția de cunoaștere sociologică e organizată social. Ar fi absurd ca oricine să spună că nu există sociologi care să-și pună cît se poate de serios problemele semnalate aici, dar în același timp trebuie să recunoaștem că, la nivel colectiv, lucrurile nu țin neapărat de bunele noastre intenții ca indivizi și, mai mult, că putem să vorbim despre sociologie ca demers colectiv, fie și doar de dragul angajării în anumite lupte simbolice, fără a trebui să renunțăm sau să ștergem cu buretele diversitatea și clivajele interne acestei categorii. Este necesar să fim sociologi mai ales cu noi înșine, urmînd ca apoi să putem să căutăm soluții, iarăși, la nivel colectiv și nu individual. Sînt convins, totuși, că multe dintre lucrurile scrise de mine aici vor fi interpretate fie ca tentative de a denunța *in corpore* sociologia și sociologii, fie ca atacuri *ad hominem* și că, bineînțeles, mi se va răspunde (direct și/sau indirect) ca atare. Într-un cîmp științific care nu funcționează după o logică proprie, autonomă, este greu ca lucrurile să stea altfel (n. a.).

sociologilor.¹³ Am vorbit despre lipsa oricăror sancțiuni venite din partea comunității profesionale față de enormitățile afișate de cei care se revendică drept sociologi în public, dar și despre cordonul ombilical care îi leagă pe aceștia din urmă de cei mulți care practică sociologia fără a lua poziții publice. Afirmatia din urmă poate fi contestată ca fiind fie neadevărată („Ce se produce în universități sau institute de cercetare este complet diferit și rupt de aceste figuri publice”), fie irelevantă („E adevărat că există legături strânse, dar asta nu contează prea mult, din moment ce în universități și institutele de cercetare se poate produce, și se produce, pe lângă cunoaștere para- și pseudosociologică, și cunoaștere propriu-zis sociologică; eforturile ar trebui, deci, să se concentreze mai ales pe demersul din urmă și mai puțin pe critica falselor sociologii”). Ambele critici sînt nejustificate.

După cum am spus deja, figurile respective nu sînt în nici un caz comentatori de profesie, ci rămîn – *de jure*, dacă nu *de facto* – ancorați în structurile instituționale ale producției de cunoaștere sociologică (ocupînd poziții în universități și în institute de cercetare publice și private). Au activitate de cercetare, publică, participă la conferințe etc. – sînt, astfel, cel puțin coprezenți celorlalți sociologi, intrînd în competiție cu aceștia pentru diversele resurse materiale și imateriale care circulă în mediul universitar și de cercetare. Pe de altă parte, figurile publice au un rol extrem de important în a impune o anumită definiție sau imagine publică (sau externă mediului academic) a sociologiei. Sociologia produce cunoaștere despre lumea socială, ceea ce înseamnă că sociologii sînt inevitabil implicați în conflictele ce au ca miză definiția legitimă a realității sociale (protestele recente sînt un exemplu perfect în acest sens); spre deosebire de științele naturale, sociologia este, deci, inerent și direct relevantă din punct de vedere public și politic, cunoașterea sociologică fiind predispusă astfel la a fi evaluată critic de către nonsociologi. În consecință, sociologii au nevoie de legitimitate nu numai în interiorul mediului academic, ci și în afara lui, de acest dublu proces de legitimizare depinzînd impunerea ca dominant al unui fel sau altul de practică și cunoaștere sociologică (cel mai clar exemplu în acest sens fiind sociologia birocratică a sondajelor de opinie).¹⁴

¹³ Nu am să repet aici toate clarificările și completările pe care le-am făcut în notele primei părți. Reamintesc doar că intenția mea este de a provoca și de a deschide o dezbatere și nu de a propune o analiză științifică a producției de cunoaștere sociologică, una dintre consecințe fiind renunțarea la precizia folosirii unor termeni, pe de o parte, și eliminarea echivocului, pe de alta, în favoarea obținerii anumitor efecte retorice (de exemplu, modul în care folosesc termenul de „sociologie” aici are, intenționat, destul de puțină relevanță analitică). Din punct de vedere analitic, ce scriu aici reprezintă cel mult niște observații preliminare. Sînt convins, însă, că toate aceste precauții vor fi ignorate, urmînd să fiu acuzat – oarecum paradoxal, avînd în vedere că refuz tocmai hybrisul de a pretinde că pot face ceva ce cred că, deși este necesar, deocamdată nu poate fi făcut (o analiză propriu-zis sociologică a sociologiei) – de vreun fel sau altul de infatuare infantilă. Vor fi dezamăgiți, desigur, și aceia care sînt obișnuiți să confunde sala de seminar cu sfera publică, refuzînd astfel să înțeleagă cum același discurs (spre exemplu, discursul conceptual cît mai abstract sau „teoretic”) poate fi, într-o situație, sursă de onoare și resursă a criticii puterii, iar în alt context poate deveni foarte ușor o sursă de dispreț și resursă a acumulării de putere – o situație tipică de ceea ce sociologul Pierre Bourdieu numea *allodoxia* (n. a.).

¹⁴ Mecanismele prin care se produce și reproduce această lipsă de autonomie a sociologiei față de legitimitatea acordată de nonsociologi sînt multiple – de la modalitățile de finanțare și alocarea

În cazul sociologiei, deci, luptele din interiorul mediului academic sînt dependente și inseparabile de cele din sfera publică. Toți sociologii ar trebui să fie interesați de cum apare sociologia în public.

Putem înțelege astfel mai bine de ce producția de cunoaștere sociologică este un proces eminamente colectiv, din moment ce relațiile dintre sociologi sînt mediate de anumite structuri instituționale, precum și de diverse tipuri de public situate în afara mediului academic; oricît de indiferenți ar fi față de această condiție, sociologii nu sînt izolați unii de alții, ci se situează într-un sistem complex de relații care le mediază activitatea. În afara acestor două tipuri de legături, dimensiunea colectivă a acestui demers nu este dată de existența vreunui discurs sociologic concertat, unitar sau uniform, ci mai degrabă se bazează pe, și produce efecte prin, dinamica relațiilor directe dintre oamenii de știință care, la modul ideal, ar trebui să fie simultan relații de cooperare și, mai ales, de competiție reglementate de reguli specifice producției de cunoaștere științifică. Aceste relații ar trebui să asigure exercitarea unui control reciproc între participanți, în calitatea lor de consumatori ai propriilor producții științifice, acest control reciproc – cenzură și sancțiuni reciproce, deopotrivă pozitive și negative – reprezentînd în același timp condiția esențială și efectul existenței unei colectivități științifice funcționale. În virtutea acestor relații, sociologii, indiferent dacă vor sau nu, indiferent dacă își dau seama sau nu, se află într-o situație de cooperare obiectivă. De gradul de funcționalitate a acestor reguli și relații de competiție depind modurile în care sînt pregătiți sociologii, în care fac cercetare (incluzînd aici temele abordate și cele neabordate, întrebările puse și cele absente sistematic, gradul sau mai degrabă lipsa de reflexivitate), în care scriu și își prezintă rezultatele cercetărilor (ce se publică, lipsa cvasitotală a oricărui tip de dezbateră profesională vizibilă și autentică pe marginea publicațiilor), în care vorbesc sau, mai bine zis, nu vorbesc unii cu și despre alții.

Există deci două principii care structurează aceste relații a căror totalitate constituie modul social de producție a cunoașterii sociologice – cu alte cuvinte, un cîmp¹⁵. Pe de o parte, avem o logică instituțională, diferențierea verticală și orizontală între sociologi făcîndu-se în funcție de măsura în care unii sau alții dintre aceștia se pliază pe cerințele explicit politice și birocratice ale instituțiilor de care depinde, în mod direct (universități, institute de cercetare) sau indirect (ministere, structuri guvernamentale și nonguvernamentale etc.), producția de cunoaștere. Pe de altă parte, avem o logică propriu-zis științifică prin care diferențierea se face în funcție de acumularea prestigiului și dobîndirii autorității științifice, aceasta din urmă fiind conferită unui sociolog sau altuia prin recunoașterea de către propriii colegi în funcție de măsura în care acesta produce cunoaștere care se ridică la

pozițiilor instituționale, pînă la confundarea autorității științifice cu autoritatea mai mult sau mai puțin charismatică a oratorului (n. a.).

¹⁵ Mă folosesc aici de analizele lui Pierre Bourdieu asupra cîmpului științific (vezi *Les usages sociaux de la science. Pour une sociologie clinique du champ scientifique*, 1997, Paris, INRA). Din motivele menționate anterior, am încercat pe cît posibil să evit multe dintre dimensiunile tehnice și detaliile analizei de cîmp, rezultatul fiind inevitabil selectiv și imprecis (n. a.).

anumite standarde stabilite, tot competitiv, între sociologi (inovare, rezolvarea unor probleme urgente sau dificile etc.). Primul principiu este extern producției propriu-zise de cunoaștere, limitându-i acesteia autonomia, pe când al doilea este intern acesteia, operînd spre creșterea autonomiei producției de cunoaștere. Deși sînt în mod necesar coprezente, trebuie văzut în ce măsură unul dintre aceste două principii tinde să devină dominant, precum și efectele pe care le are un tip sau celălalt de dominație asupra producției de cunoaștere.

Un câmp heteronom

În România, producția de cunoaștere sociologică este dominată de logica externă, instituțional-politică.¹⁶ Aceasta înseamnă că resursele materiale și imateriale pe care se bazează producția de cunoaștere – resurse care sînt întotdeauna distribuite în mod inegal între participanți – sînt alocate mai ales în funcție de poziția instituțională a indivizilor și mai puțin în funcție de prestigiul și autoritatea propriu-zis științifice deținute de aceștia. Mai mult, cei care domină structurile instituționale fac eforturi pentru a își impune viziunea proprie asupra ceea ce înseamnă cunoaștere sociologică legitimă, încercînd să dobîndească astfel recunoașterea colegilor, indirect, în virtutea ocupării anumitor funcții și mai puțin după criterii propriu-zis științifice. Pe de altă parte, cei care nu dețin putere instituțională nu au nici o șansă de a-și dovedi capacitatea de a produce cunoaștere sociologică și de a acumula astfel autoritate științifică; ei trebuie mai întîi să lupte, să încheie alianțe și să cucerească poziții în aparatele birocratice ale universităților și institutelor de cercetare. În aceste condiții, mizele competiției pentru funcții în aparatul birocratic sînt imense, din moment ce acumularea puterii instituționale asigură controlul cvasitotal asupra condițiilor producției de cunoaștere – repartizarea fondurilor, stabilirea programelor de studiu și a sarcinilor didactice și de cercetare, cine intră și cine pleacă din universități și institute ș.a.m.d. Cu alte cuvinte, puterea instituțională, conferită de ocuparea unor poziții în aparatul birocratic-administrativ al universităților și institutelor de cercetare, este sinonimă cu controlul asupra cui are acces și poate să participe la producția de cunoaștere și în ce condiții. Toate acestea se întîmplă mai mult sau mai puțin indiferent de logica acumulării prestigiului științific – de aici și faptul că există destui sociologi care, deși dețin autoritate științifică, fie nu pot pătrunde în mediul academic, fie sînt marginalizați sau chiar excluși.¹⁷

¹⁶ Nu am să discut aici problema măsurii în care putem vorbi ca atare despre o „sociologie românească”. O analiză sociologică a sociologiei ar trebui să clarifice măsura în care o asemenea categorie are sens. Mă mulțumesc aici cu a semna faptul că granițele câmpului sînt trasate de orientarea sociologilor unii către ceilalți și că, din anumite rațiuni instituționale, istorice și lingvistice, o categorie cum este cea de „sociologia din România” poate fi folosită provizoriu și cu prudență. În ciuda unui anumit tip de critică la modă astăzi, o asemenea ipoteză nu dă dovadă de „naționalism metodologic”, din moment ce un individ (sau un grup, incluzînd aici facultăți sau institute de cercetare) poate fi și este poziționat simultan în mai multe câmpuri (n. a.).

¹⁷ Bineînțeles, trebuie avut în vedere faptul că autoritatea științifică nu poate fi dobîndită decît în măsura în care există acces la anumite resurse (financiare, de timp etc.), ceea ce înseamnă, de cele mai multe ori, că excluderea sau marginalizarea instituțională duce la imposibilitatea obținerii oricărui

Principală consecință a dominării logicii științifice de către logica instituțională constă în faptul că producția științifică este retrogradată la statutul de produs secundar al funcționării instituționale. Producția de cunoaștere servește drept mijloc și nu scop, acest lucru devenind evident dacă ne uităm mai întâi la ce se publică și apoi la care este soarta publicațiilor de specialitate. Pe de o parte, se poate vorbi deja despre o adevărată industrie a „introducerilor” – în orice. Publicarea unei „Introduceri în sociologia X” este deja un rit de trecere pentru sociologii universitari, în ciuda faptului că astfel de lucrări sînt de importanță științifică zero (mai ales în condițiile unei inflații de asemenea publicații sau a accesului la lucrări similare publicate în străinătate – lucrări față de care publicațiile din România oricum nu aduc mai niciodată ceva nou). Publicarea unei „introduceri” este, însă, un mijloc pentru atingerea anumitor scopuri în cadrul logicii birocratic-instituțională (avansarea în grad, de pildă).¹⁸ La fel se întîmplă și cu soarta publicațiilor sociologice în general: sociologii nu sînt consumatori activi ai propriilor produse de cunoaștere, acestea rămînînd de fiecare dată nedezbătute și necriticate în interiorul cîmpului. Absența oricăror dezbateri sau polemici științifice – într-adevăr, evitarea cu orice preț a acestora, pentru a nu contesta în vreun fel autoritatea instituțională și a atrage astfel sancțiuni mai mult sau mai puțin drastice – este probabil semnul cel mai clar al dominării autorității instituționale asupra celei științifice, aceasta din urmă funcționînd după principiile criticii și dezbaterilor pe marginea publicațiilor, precum și a sancționării, pozitive sau negative, a luărilor de poziție în interiorul cîmpului.¹⁹

Lipsa totală a dinamicii dezbaterii face ca inovarea științifică să fie imposibil de asigurat prin mecanisme interne cîmpului, sociologii trebuind să apeleze la împrumuturi din exterior. Se poate vorbi la momentul de față de o dependență pronunțată de științele sociale anglo-americane, atît dominanții, cît și dominații sociologiei din România apelînd la importul de teme și întrebări de cercetare, teorii sau metodologii, de cele mai multe ori indiferent dacă acestea au sau nu importanță sau relevanță locală; o mare parte din activitatea sociologilor constă pur și simplu în a traduce și a reproduce ceea ce se face în mediul universitar anglo-american. Inovația este, pe de altă parte, subordonată logicii instituționale, „revoluțiile” științifice venind după cele politice și instituționale. De aici și importanța schimbărilor de cadre administrative, schimbarea conducerii facultăților marcînd posibile transformări semnificative pentru ce fel de cunoaștere este favorizată. (Nu are rost să discutăm despre cum negocierile, partizanatul, parteneriatele și patrimonialismul

fel de autoritate științifică. Marea excepție o reprezintă cei care acumulează prestigiu științific în afara cîmpului, mai ales în străinătate (n. a.).

¹⁸ Acest fenomen patologic a ajuns la paroxism odată cu publicarea unei introduceri a introducerilor, o inutilitate de 1000 de pagini prezentată cu mult fast ca o perlă a coroanei a sociologiei (n. a.).

¹⁹ Nu neg faptul că au loc dezbateri în cadrul unor grupuri restrînse, organizate explicit cu acest scop. Funcționarea cooperativă și privată a acestor grupuri nu trebuie însă confundată cu cea competitivă și publică a cîmpului academic. Un fenomen conex lipsei dezbaterilor științifice este, pe de o parte, tendința spre fragmentare a producției de cunoaștere (după obiectul de cercetare, preferințe teoretice și metodologice etc.) și, pe de altă parte, tendința spre raliere a producătorilor în jurul celor cu cea mai mare putere instituțională (n. a.).

care caracterizează alegerile administrative sînt antagonice principiului competiției și dezbaterii critice.) Mai departe, evaluarea pe baza cenzurii și criticii reciproce este înlocuită de cea ghidată de criterii birocratice cu totul exterioare cîmpului de producție a cunoașterii – obsesia standardelor ISI și orientarea cu totul nereflexivă spre „standardele internaționale” este mai degrabă un semn de slăbiciune și incapacitate obiective, decît unul al adecvării și asigurării calității cunoașterii. În ciuda faptului că la nivel internațional există deja dezbateri ample asupra fenomenului dependenței academice și a hegemoniei sociologiei americane, în România acest tip de dependență este încurajat explicit și ajunge să subsumeze întreaga activitate profesională a sociologilor (incluzînd aici, pe lîngă cercetare, activitatea didactică).²⁰ Importul din exterior este, astfel, o strategie folosită atît de cei care domină instituțional (mai ales în lupta pentru cucerirea pozițiilor de putere instituțională, iar apoi pentru a-și conferi un plus de legitimitate), cît și de cei dominați (din moment ce aceștia tind să opteze pentru adaptarea diverselor tipuri de cunoaștere „critică”, de partea lor riscul este dublu – pe de o parte, în absența puterii instituționale, există riscul excluderii sau marginalizării din partea dominanților, care tind să vadă critica științifică drept un afront direct; pe de altă parte, preluarea nereflexivă a unor teme și întrebări cu relevanță locală limitată, precum și excluderea altora, poate duce la reproducerea criticii critice, critică a cărei ultimă virtute stă în faptul că e pur și simplu critică). Efectul imediat este acela de reproducere a unora dintre „marile” dezbateri din științele sociale anglo-americane, însă la o scară mult mai mică și într-un mod cu totul efemer; în lipsa logicii competitive a acumulării autorității științifice și a polemicilor autentice, această reproducere duce inevitabil la multiplicarea pseudodezbaterilor – a dezbaterilor fără miză științifică, dar cu miză politic-instituțională. Toate acestea sînt efecte ale unui cîmp heteronom.

Ce e de făcut și ce se poate face?

Lipsa sancțiunilor celor care iau cuvîntul în public este, deci, dublată de lipsa sancțiunilor între producătorii de cunoaștere din mediul universitar și de cercetare. Fața publică și cea nonpublică a sociologiei se află în strînsă legătură; nu putem înțelege problemele ce țin de prima, fără a discuta modul în care cea de-a doua este organizată. În condițiile absenței autonomiei producției de cunoaștere, orice tentativă de a o izola pe cea din urmă de problemele publice nu poate duce decît la importul artificial de problematice, la ruperea de contextul local și la autoplasarea sociologilor la periferia sociologiei vestice unde, din moment ce beneficiază de resurse extrem de limitate, vor ocupa în mod necesar poziții extrem de marginale.²¹ Un prim lucru de care ar fi nevoie, deci, pentru redresarea sociologiei în

²⁰ Vezi publicațiile conferinței Asociației Internaționale de Sociologie din 2009: Burawoy, Michael, Mau-kuei Chang și Michele Fei-zu Hsieh (editori), *Facing an Unequal World: Challenges for a Global Sociology*, 3 volume, Taipei, Institute of Sociology, Academia Sinica, 2010, disponibil online la www.ios.sinica.edu.tw/cna/14proceedings.php (n. a.).

²¹ Întîmplător sau nu, unul dintre înalții prelați ai sociologiei românești predică de ceva timp necesitatea unei asemenea rupturi față de problematica publică și înlocuirea acesteia cu probleme „pur”

România ar fi o reorientare colectivă și concertată a sociologilor către probleme publice, luând aici în calcul multitudinea publicurilor, a modurilor în care acestea sînt constituite și, implicit, a problemelor diferite cu care se confruntă un tip de public sau altul. (Nu în ultimul rînd, sociologii ar putea să își transforme propriile probleme personale în subiecte de cercetare. Spre exemplu, transformările prin care trec universitățile – transformări care au impact direct asupra vieții de zi cu zi a sociologilor – sînt legate de procese de amploare, cu ramificații extinse dincolo de mediul academic. O sociologie a sociologiei ar putea duce la înțelegerea unei mulțimi mult mai ample de fenomene și procese sociale.) De aici ar putea să pornească o reconstrucție de jos în sus a sociologiei, în care inovarea teoretică și metodologică să fie fundamentate pe un angajament față de problemele resimțite public (ceea ce nu înseamnă automat că toți sociologii au datoria să ia cuvîntul în public). Pentru sociologie, acest tip de angajament trebuie să funcționeze ca o coloană vertebrală și *raison d'être*.²² Nu în ultimul rînd, un asemenea angajament le-ar permite sociologilor să joace ofensiv și reflexiv jocul legitimizării publice, să se implice în luptele ce au ca miză definiția legitimă a cunoașterii sociologice adecvate și, astfel, să aibă posibilitatea de a-și asigura în mod activ măcar o parte din resursele necesare producției de cunoaștere.

O asemenea strategie nu s-ar putea dezvolta decît pe o perioadă îndelungată. Ar trebui, de asemenea, să fie colectivă. Într-un cîmp în care resursele sînt alocate după o logică de putere instituțională și în care competiția și dezbaterile propriu-zis științifice ocupă poziții secundare, singura șansă este cooperarea și formarea de grupuri de lucru și echipe de cercetare care să se poată astfel împotrivi cu mai mult succes sancțiunilor arbitrare venite pe cale administrativă. Spre deosebire de ce se întîmplă în momentul de față, acest tip de organizare colectivă a producției de cunoaștere sociologică ar trebui să fie radical de ierarhizat și să lupte împotriva alocării individuale a resurselor materiale și imateriale în cadrul cîmpului. Din moment ce producția de cunoaștere sociologică este un proces organizat social, sociologii au privilegiul unic al posibilității de a înțelege sistematic ce li se întîmplă și de ce. Sociologii ar trebui nu numai să-și actualizeze acest potențial reflexiv, dar și să învețe de la cei pe care îi studiază că organizarea colectivă este cel mai eficient mod de a lupta împotriva mecanismelor care tind să reproducă relațiile sociale de dominație.

sociologice, acestea din urmă fiind, bineînțeles, în întregime importate. Demersul sociologic este indisociabil de problematica publică și politică, ceea ce nu înseamnă că nu putem distinge între cunoașterea sociologică și orice alt tip de cunoaștere; diferența nu stă neapărat în problemele pe care și le pune sociologia, ci mai degrabă în modul în care și le pune. Distincția dintre „probleme publice” și „probleme sociologice” este, din punct de vedere sociologic, cît se poate de falsă; a introduce o asemenea distincție înseamnă a ignora de la bun început atît întreaga istorie a disciplinei, cît și orice urmă de reflexivitate (n. a.).

²² Acesta este și motivul pentru care, contrar simțului comun al multor sociologi, cu ocazia protestelor de la începutul acestui an, nu cei ieșiți în stradă au fost cei anomici, ci mai degrabă sociologii s-au dovedit a fi într-o situație de anomie profundă, neavînd rost aici să discutăm validitatea și utilitatea unor asemenea concepte desuete, care totuși au priză la public și, nu de puține ori, în sala de seminar (n. a.).

Alegeri fără alegere: note despre situația de fapt

de Andrei State

Pentru prima dată după Revoluția din 1989, alegerile parlamentare la care sîntem așteptați în decembrie și-au pierdut orice relevanță socială. Și asta nu pentru că lipsește din oferta electorală partidul „autentic” de stînga¹, nici pentru că diferențele fundamentale dintre proiectele forțelor politice s-au estompat aproape cu totul, ci datorită faptului că nu mai avem, ca societate, nimic de obținut, în datele sistemului, din partea actorilor politici și a întregului act parlamentar. Făcînd pentru un moment abstracție de ce-i mai important, situația economică și efectele derivate, putem afirma că drepturile și libertățile cetățenești sînt astăzi respectate într-o măsură acceptabilă, că unele instituții ale statului (ANI sau DNA, de exemplu) funcționează relativ corect și că dispozițiile Uniunii Europene – o autoritate cu o influență mai curînd pozitivă în contextul nostru – sînt, de voie sau de nevoie, luate în considerare; așadar, sîntem aliniați, chiar dacă mai rămîne suficient loc de corecții. Formal, stăm bine, însă forma nu mai este capabilă să genereze și un conținut suplimentar; prin urmare, prezența la urne pentru a susține o democrație ce nu reprezintă decît interesele unui segment tot mai îngust al societății² și-a pierdut sensul. Căci atîta timp cît pericolul autoritarist sau cel populist rămîne o simplă temă de campanie³, o fantezie electorală ce ascunde

¹ Formațiuni de genul PAS și PSR nu trebuie creditate în vreun fel, și asta datorită faptului că ideologia lor este una total eronată, ambele partide fiind blocate într-o concepție anticapitalistă pe cît de vetustă, pe atît de irelevantă (n. a.).

² În articolele sale din ultima vreme, Ciprian Șiualea atenționează exact asupra acestui lucru: desprinderea acțiunilor guvernamentale de nevoile societății; însă posibilitatea ca actul politic să devină reprezentativ pentru societate este tot mai improbabilă, în condițiile în care există un acord tacit cu privire la necesitatea restrîngerii tuturor atribuțiilor sociale tradiționale ale statului modern. Acest lucru este vizibil și la nivel discursiv: de exemplu, nimeni nu mai vorbește de societate, ci numai de comunitate; de această trecere de la o înțelegere „artificial” universalistă a vieții în comun la una „organic” tribală nu este străină nici „societatea civilă” de stînga, prima care internalizează logica și limbajul puterii (n. a.).

³ Toate formațiunile politice românești (care au în prezent o cotă de încredere mai ridicată) sînt, electoral, populiste: USL a descoperit de curînd „avantajele” unui discurs antieuropean cu accente politice evident populiste, ARD afișează un proeuropenism complet tîmp, dublat însă de un populism economic ridicol, iar despre PPDD chiar nu-i nimic de comentat; cît privește așa-zisul pericol autoritarist reprezentat de Traian Băsescu, vectorul de campanie al USL, nu cred că mai trebuie luat

consensul tuturor „alternativelor“, legitimarea⁴ candidaților (indiferent cum se numesc: social-democrați, liberali, populari sau conservatori), punînd accentul pe diferențele de nuanță dintre partide și candidați, nu trebuie să devină preocuparea stîngii independente. În opinia mea, ce *trebuie* să facă stînga este strîns legat de ce *poate* să facă: nu foarte multe, ce-i drept, însă a privi realitatea fără iluzii este întotdeauna preferabil falselor speranțe.

Realitatea este că economia mondială se află în criză, iar aceasta este o criză a sistemului capitalist. Istoric, capitalismul a reprezentat un progres extraordinar: odată cu noul sistem economic, lumea modernă a devenit, treptat, mult mai liberă, mai egalitară, mai productivă, mai emancipată decît a fost vreodată. Însă același capitalism a însemnat ulterior, într-o lume unificată și interdependentă, principalul obstacol în calea unei și mai mari libertăți, egalități, productivități, emancipări. Ideea că sistemului îi sînt constitutive atît contradicția între muncă și capital (sau între forțele de producție și relațiile de producție), cît și apropierea privată a rezultatelor unor activități productive în definitiv publice sau colective a revenit în actualitate. Aceste precizări de domeniul evidenței trimit, firește, la o economie capitalistă evoluată, în care se regăsește, simultan, o forță de muncă educată (în toate accepțiunile cuvîntului) și o tehnologie de producție avansată – altfel spus, la societățile occidentale (sau de factură occidentală) dezvoltate. Numai în aceste societăți se poate începe și duce la bun sfîrșit o schimbare sistemică⁵ progresistă, adică socialistă. Ținînd însă cont că România este o țară încă subdezvoltată⁶, a vorbi despre posibilitatea unei

În serios – din punctul meu de vedere, suspendarea și apoi referendumul pentru demiterea președintelui s-au încheiat foarte bine: pe de o parte, Traian Băsescu s-a întors la Cotroceni (ceea ce e bine, pentru că astfel cineva poate contrabalansa cît de cît guvernarea USL), pe de altă parte a revenit cu o legitimitate populară foarte scăzută (ceea ce i-arăși e bine, întrucît voința de „modernizare“ a țării s-a mai temperat puțin) (n. a.).

⁴ Dimpotrivă, cu cît viitorul guvern – indiferent de culoare – va avea o legitimitate populară mai scăzută, cu atît vor exista mai multe șanse ca actul de guvernare să fie ceva mai echilibrat și prudent (n. a.).

⁵ Aproape de fiecare dată cînd se aduce în discuție problema unei astfel de schimbări, principala obiecție care se ridică – de pildă, în publicistica lui Liviu Ornea – este lipsa descrierii amănunțite a (funcționării) unei societăți postcapitaliste. Cred însă că problema e greșit pusă, căci însăși căutarea răspunsului indică faptul că sîntem încă tributari unei prejudecăți intelectuale, care presupune că practica nu-i altceva decît consecința directă a unor principii teoretice deduse abstract (dar și în cele mai mici detalii), conform unei științe universale, de către un intelect clarvăzător. O concepție cît se poate de idealistă; sau platonistă. Dacă există o gîndire de ansamblu și un proiect conștient în spatele societății, atunci de ce o chestiune decisivă cum e actuala criză economică nu poate fi soluționată „tehnic“? Istoric, nici o schimbare sistemică nu s-a produs în urma contemplării unor propuneri de transformare socială, în final selectîndu-se conștient o alternativă. Și nu trebuie să ne referim la prapuri istorice epocale, cum este cel dintre premodernitate și modernitate. Să mergem mai aproape: în cazul Revoluției din 1989, cine a contemplat situația, a trasat un plan omniscient și apoi l-a pus în aplicare? În realitate, oamenii au dărîmat un sistem nedrept, înlocuindu-l cu un altul, mai bun, fără să se gîndescă la faptul că trebuie să prevadă exact tot ceea ce va urma. Sigur, au existat niște principii generale care au insuflat acțiunea umană – dar acestea, de multe ori aceleași, există și în cazul socialismului democratic anticapitalist. Așadar, imaginarea unor aranjamente sociale care să corespundă tuturor criteriilor teoretice ale lumii perfecte este un exercițiu intelectual utopic (n. a.).

⁶ Deși relațiile capitaliste de producție sînt atît de bine dezvoltate (încît uneori avem senzația că ne aflăm în avangarda mișcării generale de pierdere a drepturilor sociale pe care angajații le-au cîștigat cu greu în ultimele două secole), mijloacele de producție și capitalurile sînt slab dezvoltate, respectiv insuficiente (n. a.).

revoluții socialiste aici și acum e cam extravagant, căci o astfel de transformare a sistemului capitalist nu poate surveni decât acolo unde există capital și condiții (obiective) pentru socializarea lui. În privința situației noastre, tot ce putem spera e să devenim cât mai integrați în lumea capitalistă, astfel încât o eventuală schimbare de sistem să se răsfrîngă și asupra noastră. Aceste simple constatări nu au intenția să invite la pasivitate și resemnare, ci doar să îndrepte atenția spre ceea ce, personal, cred că se poate realiza.

Principalul lucru pe care îl poate face stînga independentă este promovarea necondiționată a valorilor egalitarismului democratic⁷, iar acest lucru înseamnă astăzi delegitimarea capitalismului. Dacă sistemul capitalist, făcînd irelevante diferențele, este cel care îi unește pe oameni, arătîndu-le, concret, faptul că sînt cu toții, în aceeași măsură, supuși contrîngerilor materiale generate de sistem, atunci problema de fond cu care se confruntă toate societățile este funcționarea nedreaptă a sistemului economic. Așadar, de la ceea ce este comun și universal (și internațional) – sistemul economic – trebuie pornit. Delegitimarea capitalismului presupune denaturalizarea lui. Deși exemple și argumente contrare și-au făcut loc în conștiința publică, în continuare, pentru mulți oameni, acest sistem economic nu-i o instituție socială contingentă, apărută la un anumit moment istoric, deci susceptibilă de substituție, ci un fenomen aproape natural, o condiție de posibilitate a însăși ordinii societății moderne (în absența căruia existența umană este de neconceput); întrucît orizontul de gîndire și de expresie în termenii fixați de capitalism e încă monedă curentă, inclusiv pentru că orice rațiune socială a devenit în prezent una economică, stînga trebuie să producă noi rațiuni împotriva acestei percepții sociale. La mijloc se află nu doar hegemonia culturală și teoretică a ideilor egalitariste, ci și influența lor practică. Întrucît cadrul politic convențional este complet și structural corupt, fapt care începe să-i convingă încetul cu încetul pe tot mai mulți (în pofida ideii dominante că doar statul, prin instituțiile sale, deține monopolul reprezentării legitime a cetățenilor), ideea că numai prin intermediul politicii de partid există șansa unei schimbări reale este în clipa de față cu totul falsă. Pentru că scopul stîngii independente nu este să cîștige puterea ori să intre în structurile de guvernare, ci să contribuie la transformarea sistemului actual. Acest lucru este imposibil prin decizie parlamentară (națională) pe de o parte – n-au reușit nici social-democrații germani, la sfîrșitul secolului XIX și începutul secolului XX, cînd aveau în spatele lor o clasă muncitoare foarte determinată – și indezirabil, pe de altă parte, în absența cîtorva condiții absolut necesare: economie capitalistă dezvoltată, forță de muncă productivă, educație generală progresistă, solidaritate și emancipare socială, conștiință de clasă.

În concluzie, ce se poate face dacă într-adevăr situația generală în care ne găsim în prezent nu-i prea euforică? Cum nu cunosc cazul și cauzele activiștilor, mă voi limita la scurte considerații despre stînga intelectuală. În epoca burgheză, cum bine se știe, sarcina intelectualilor este să producă interpretări cât mai corecte ale lumii.

⁷ Egalitarismul democratic este o revendicare iluministă și socialistă, care nu trebuie înțeleasă ca o simplă egalitate (politică) *de jure* într-o societate de clasă a inegalității (economice) *de facto* (n. a.).

Bineînțeles, această idee nu e foarte populară în rîndurile intelectualilor de stînga, împotriva ei fiind mereu invocată teza a XI-lea despre Feuerbach a lui Marx. Însă cînd Marx scria că filosofii n-au făcut decît să interpreteze lumea, important fiind de fapt să o schimbe, presupoziția lui era că filosofia ajunsese – prin Rousseau, Hegel, Feuerbach ș.a. – la o interpretare finală a lumii, pe care revoluția comunistă avea s-o realizeze concret (și astfel s-o facă inutilă); în acest moment nu mai e cazul – nu există nici măcar un minim vocabular comun, deci există o relevanță practică în a înțelege și exprima adecvat ideile politice și sociale. În plus, ofensiva filosofiilor conservatoare îi obligă pe intelectualii de stînga să provoace contrainterpretări. În loc de o confruntare nemijlocită cu adversarul, sistemul capitalist, stînga intelectuală poate încerca, mai modest, să impună în spațiul public noi explicații și vechi sensuri ale lumii. Deci, să facă teorie anticapitalistă.⁸

⁸ Sînt conștient de caracterul paradoxal al poziției susținute, una care afirmă ca necesare atît o dezvoltare capitalistă a României, cît și o contestare a sistemului capitalist. Nu am un răspuns la această obiecție, pentru că nu mi-am propus să avansez o teorie a practicii. Pînă la proba contrarie, sînt însă convins că aceasta este poziția cea mai rațională *teoretic*, chiar dacă afirmațiile sînt *practic* aporetice (n. a.).

CORNEL BAN (n. 1973) este doctor în Științe Politice (University of Maryland), specializarea Economie Politică. Actualmente este director adjunct al programului de Studii de Dezvoltare al Universității Brown (SUA). A publicat și are în curs de publicare proiecte de cercetare pe teme legate de migrație, dinamica economiei sociale europene, dezbateri economice în puterile economice emergente, guvernare transnațională în Europa și transformările recente ale economiilor din periferia mediteraneeană și sud-est europeană. Contribuțiile sale în domeniul politicilor publice se pot găsi pe www.cogitus.ro, iar cele de jurnalism în *Dilema veche*, *Osservatorio sui Balcani* și *Financial Times*.

ANA BAZAC este profesor de filosofie la Universitatea Politehnică din București. Cărți: *Critica politicii. (I). Elemente de epistemologie a politicii* (1994), *Confuzie și speranță. Opțiuni politice ale bucureștenilor și unele probleme ale socialiștilor români* (1995), *Reformismul socialist. Repere* (1996), *Anarhismul și mișcarea politică modernă* (2002), *Puterea societății civile* (2003), *Geopolitică (I). Imperiul și războiul și Geopolitică (II). Războiul din Irak în contextul războaielor de după căderea Cortinei de Fier* (2003), „*Pacea*“ din Irak, după victoria decretată în 2003. *Probleme internaționale actuale (Dosare deschise și o introducere despre comunicarea evenimentelor internaționale)* (2006). Volume coordonate: *Comunicarea politică: repere teoretice și decizionale* (2006), *Cultură și adevăr. Studii despre filosofia lui Tudor Vianu* (2007). Volume coordonate în colaborare: *Logica și provocările sociale. Omagiu profesorului Cornel Popa la 75 de ani* (2008), *Matrici filosofice și concepte integrative. Volum omagial Angela Botez* (2009), *Filosofie și cultură. In honorem Alexandru Boboc – octoginta annis* (2010), *Omul activ și impersonalul „se“ (Perspectivă de filosofie socială asupra unor pagini din istoria gândirii românești)* (2010).

VLADIMIR BORTUN (n. 1986) a absolvit Facultatea de Filosofie de la Universitatea București, cu o teză în care critică teoria statului minimal a lui Robert Nozick, teză din care a rezultat un articol publicat ulterior în Revista Română de Filosofie Analitică. Apoi a absolvit masterul „etică aplicată în societate, afaceri și organizații“ de la aceeași facultate, cu o lucrare despre teoria lui Peter Singer privitoare la justiția globală. În prezent, traduce cărți din zona științelor sociale.

GABRIEL CHINDEA (n. 1972) este lector la Facultatea de Istorie și Filosofie a Universității „Babeș-Bolyai“ din Cluj. Licențiat în filosofie (1996) și limbi clasice (1999), doctor în filosofie al Universității „Babeș-Bolyai“ (2004) și al Universității Paris I „Panthéon-Sorbonne“ (2006), a publicat diverse articole și studii de istoria filosofiei și de filosofie politică. Traducător din greacă veche și latină (Porfir, *Isagoga*, Univers Enciclopedic, 2002; Plotin, *Enneade*, Iri, 2003-2007 [în

colaborare]; Toma d'Aquino, *Întrebări disputate despre suflet*, Humanitas, 2006), este și autorul cărții *Paradoxul transcendenței la Aristotel și Plotin* (Humanitas, 2008).

ALEX CISTELECAN (n. 1979) a studiat filosofia la Cluj, Poitiers și Roma. Doctor în teorie politică la Universitatea LUISS Guido Carli din Roma, cu o teză intitulată *O teorie lacaniană a birocrăției* (2011). Autor al volumului *Viața ca film porno. Protocoalele Lacan*, Aula, 2007, și editor (împreună cu Aakash Singh Rathore) al volumului *Wronging Rights? Philosophical Challenges for Human Rights*, Routledge, 2011. A publicat diverse studii, eseuri și recenzii în revistele *Cultura*, *Vatra*, *IDEA artă + societate*, *22*, *Cuvîntul*, *Observator cultural* etc. Membru fondator al asociației Proiect Protokoll.

CODRIN CODREA este absolvent de drept la Universitatea „A. I. Cuza”, Iași, și masterand în Drept European la aceeași instituție. Se declară uimit, încă din primii ani de studenție, de pretenția de neutralitate a unor legi, de genul celor care „interzic și săracilor, și celor înstăriți să doarmă sub pod”, și interesat pînă în prezent de discursul de legitimare și violența structurală.

CIPRIAN DOMNIȘORU este doctorand în Politici Publice și Management la Carnegie Mellon University (specializîndu-se în Labour Studies) și absolvent în 2011 al unui masterat de Politici Publice (specializarea Social Policy) la Duke University. Între 2003 și 2008 a urmat cursurile Academiei de Studii Economice București, cu o licență asupra ajutorului pentru dezvoltare acordat de Banca Mondială și cursurile SNSPA, cu o licență asupra castrismului ca ideologie politică.

ALEXANDRU DUMITRAȘCU este student la Filosofie în București. Își ocupă timpul pe șosele pe bicicletă, prin lume uitîndu-se la oameni, pierzîndu-se printre ei și uneori încercînd să convingă (ne)cunoscuți (ne)mulțumiți că singurul mod în care pot face o schimbare este prin participare activă. Crede că doar cetățenia poate salva România și încearcă să acționeze conform acestei credințe.

VASILE ERNU (n. 1971) este absolvent al Facultății de Filosofie (Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 1996) și al masterului de Filosofie (Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj, 1997), a fost redactor fondator al revistei *Philosophy & Stuff* și redactor asociat al revistei *IDEA artă + societate*. A debutat cu volumul *Născut în URSS* (Polirom, 2006, 2007, 2010), care a fost tradus în mai multe limbi. În 2009 publică la Editura Polirom volumul *Ultimii eretici ai Imperiului*. Alături de C. Rogozanu, C. Șiualea și O. Țichindeleanu este coordonatorul volumului *Iluzia anticomunismului. Lecturi critice ale Raportului Tismăneanu*, Editura Cartier, 2008. În ultimii ani a ținut rubrici în *România liberă*, *HotNews*, *Noua literatură*, *Suplimentul de cultură* și *Observator cultural*.

DANIELA GABOR este specialistă în bănci centrale, instituții financiare internaționale, studii economice comparative. Printre proiectele de cercetare la care lucrează în prezent se numără un studiu comparatist asupra opțiunilor de strategii macroeconomice în cadrul diferitelor economii politice (împreună cu dr. Cornel Ban). Este membru în boardul Fundației PACT (Parteneriat pentru Acțiune Comunitară și Transformare).

OVIDIU GHERASIM-PROCA (n. 1977) este absolvent al Facultății de Filosofie (2001) și lector al Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași. Principalele interese de cercetare: studiul ideologiilor politice, tranzițiile politice și procesele de democratizare, antropologia politică și studiile culturale. Împreună cu Gheorghe Teodorescu este autor al unui volum dedicat sociologiei electorale. A publicat recent câteva studii referitoare la efectele sociale ale răspândirii noilor tehnologii de comunicare și la politicile de supraveghere generalizată a sistemelor digitale de comunicații.

SIMINA GUGA (n. 1982) a studiat sociologie la Universitatea București și antropologie la SNSPA. De câțiva ani lucrează ca cercetătoare pe subiecte legate de migrație, în ultimii ani ocupându-se de drepturile imigranților și refugiaților în România. Face parte din câteva grupuri activiste informale, împreună cu care încearcă să afle ce mai e de făcut.

ȘTEFAN GUGA este doctorand în Sociologie și Antropologie la Central European University în Budapesta. A absolvit un program de master în cadrul aceleiași instituții și a urmat cursurile de licență în sociologie la Universitatea București.

CLAUDE KARNOUOH (n. 1940) a urmat studii de științe ale naturii (fizică și chimie) la Sorbona (1959-1965), și de științe ale omului (filosofie, antropologie socială, sociologie și lingvistică) la Universitatea Paris X Nanterre (1966-1969). Începând din 1970 este membru al Centrului Național de Cercetare Științifică (CNRS) și a predat, de asemenea, la Universitatea Paris X Nanterre, Sorbona, INALCO, Universitatea din Gand (Belgia), Charlottesville (Virginia, SUA), Urbino (Italia), ELTE (Budapesta). În 1973 a întreprins mai multe anchete de etnografie și folclor în satul Breb din Maramureș. A fost profesor invitat al Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj (1991-2002), unde a susținut un curs despre aspecte ale modernității târzii în postcomunism, îmbinând diverse abordări (politice, culturale, economice). Este autor a șase cărți și a peste o sută de articole și eseuri de antropologie culturală și politică, filosofie a culturii și filosofie politică. Volume publicate în limba română: *Românii. Tipologie și mentalități* (Humanitas, 1994); *Dușmanii noștri cei iubiți* (Polirom, 1997); *Comunism, postcomunism și modernitate târzie* (Polirom, 2000); *Adio diferenței. Eseu asupra modernității târzii* (Idea Design & Print, 2001).

NORBERT PETROVICI (n. 1980) este asistent universitar la Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj, unde predă Statistică socială și Sociologie urbană; bursier al Colegiului Noua Europă, București (2010-2011). Lucrarea sa de doctorat, susținută în 2009, examinează cum diferitele forțe economice sînt asamblate în cadrul unor cîmpuri de putere urbane pentru a crea un ansamblu spațial coerent pe parcursul unei perioade de timp. În prezent cercetează rolul cercurilor și rețelelor de afaceri în articularea unei politici urbane care transformă orașul Cluj într-o resursă spațială mobilizată în cadrul diferitelor jocuri economice postsocialiste. Scrie în mod curent și pe Blogul de urbană.

FLORIN POENARU (n. 1983) este doctorand în antropologie socială la Central European University, Budapesta, cu o teză despre relația dintre politică, clasă și istorie în post-comunism. Între 2004 și 2010 a activat ca observator electoral internațional în mai multe țări postcomuniste.

CRISTINA ALEXANDRA POP este doctorandă în Antropologie la Tulane University și bursieră a Centrului pentru Etică și Politici Publice al Murphy Institute din New Orleans. În 2003 a obținut un doctorat în lingvistică la Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj. Publicații recente: „Personhood, Emerging Medical Landscapes, and HPV Vaccination in post-socialist Romania”, în *Anthropology of Eastern Europe Review*, toamna 2011.

IULIA POPOVICI (n. 1979) este critic de teatru pentru săptămânalul *Observator cultural*, colaboratoare permanentă a portalului *LiterNet*. A ținut conferințe despre teatrul românesc la New York, Poznan, Varșovia, Viena, a coordonat ateliere de dramaturgie și a fost editorul suplimentelor de dans ale *Observatorului cultural*. A publicat, de asemenea, în revistele *man_in_fest*, *Vatra*, *Dilema Veche* (România) și *Dialog* (Polonia), precum și în reviste din Franța și SUA. Din 2006, coordonează colecția de teatru a editurii *Cartea Românească*. Este autoarea cărții *Un teatru la marginea drumului* (Cartea Românească, 2008) și a scris prefețe, note introductive și postfețe pentru diverse piese de teatru. A alcătuit antologia de dramaturgie românească nouă, în traducere maghiară, *Kortárs román drámák*, Editura Koinonia, Cluj (2008), o antologie de dramaturgie românească în traducere poloneză și o alta, de dramaturgie contemporană poloneză, în traducere românească. Acum lucrează la a doua antologie de teatru polonez și la propriul doctorat, face rapoarte internaționale despre finanțarea culturală în România și e o convinsă activistă socială *part-time*.

CRISTINA RAȚ (n. 1977) a studiat sociologie la Cluj, apoi în programul de master al Central European University (Varșovia, 2002). A urmat un stagiu de pregătire doctorală la Social Policy and Social Work Department, University of Oxford (2003-2004). Dizertația doctorală, *The Social Segregation of the Poor in Romania during the Transition. The Impact of Social Transfers*, a fost susținută în 2009, la Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj. În prezent este lector la Facultatea de Sociologie și Asistență Socială a Universității „Babeș-Bolyai”, unde predă cursul de Stratificare și Mobilitate Socială și cel de Probleme și Politici Sociale. Publicații: „The Impact of Minimum Income Guarantee Schemes in Central and Eastern Europe”, în *Post-Communist Welfare Pathways: Theorizing Social Policy Transformations in CEE*, A. Cerami, P. Vanhuysee (ed.), Basinstoke, Palgrave Macmillan, 2009, pp. 164-181; „Romanian Roma, State Transfers, and Poverty”, *International Journal of Sociology*, vol. 35 (2), 2005, pp. 85-93.

COSTI ROGOZANU (n. 1977) a absolvit Liceul „Unirea” din Focșani, specializarea informatică. A urmat cursurile Facultății de Litere din cadrul Universității București. A publicat la Editura Polirom volumul de critică *Agresiuni, digresiuni* (2006) și culegerea de proză scurtă *Fuck the cool. Spune-mi o poveste* (2007). A coordonat împreună cu V. Ernu, C. Șiulea și O. Țichindeleanu antologia *Iluzia anticomunismului. Lecturi critice ale Raportului Tismăneanu*, Editura Cartier, 2008.

ADRIAN SCHIOP (n. 1973) a absolvit Facultatea de Psihologie și Științe ale Educației (secția pedagogie – limba și literatura română) a Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj; master în lingvistică integrală la Facultatea de Litere a aceleiași universități. A fost profesor de limba și literatura română (1997-1998). Timp de cinci luni (2002-2003) a lucrat ca zugrav la Paintech LTD, Auckland (Noua Zeelandă). A publicat proza „Un threesome de weekend” în revista *Vatra* (2003), iar la Editura Polirom i-au apărut romanele *pe bune/pe invers* (2004) și *Zero grade Kelvin* (2009).

ANDREI STATE (n. 1979) a studiat filosofia, obținând doctoratul la Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj cu o teză despre întemeierea teologico-politică a modernității în secolele XVI-XVII (2009). A fost redactor la revista *IDEA artă + societate* (2006-2008) și a activat pentru scurt timp în asociația Protokoll (2009-2010). Din 2008 coordonează o colecție de filosofia istoriei la Editura Tact din Cluj. Interese de cercetare: istoria și teoria modernității, filosofie socială și politică, teoria și practica artei contemporane.

VICTORIA STOICIU (n. 1979) a absolvit Facultatea de Științe Politice din cadrul SNSPA în anul 2001. Între 2001-2006 a lucrat la Societatea Academică din România, iar din 2006 până în prezent este director de programe la Fundația Friedrich Ebert România. A publicat articole de specialitate în *Dilema veche, România liberă, Ziua*, iar în anul 2009 a fost nominalizată pentru premiul „Țînărul Jurnalist al Anului”, secțiunea Politică Externă, în cadrul concursului cu același nume organizat de Freedom House România. Este bursieră Transatlantic Forum on Migration and Integration (GMF) și absolventă a Școlii Europene pentru Democrație din Cadrul Consiliului Europei.

CIPRIAN ȘIULEA (n. 1969) a fost Profesor de științe socio-umane în perioada 1995-1999, ziarist între 2004 și 2008, iar în prezent este traducător. Autor al volumului *Retori, simulacre, imposturi* (Compania, 2003).

G. M. TAMÁS (n. 1948). După studii de filologie clasică și filosofie la București și Cluj, începând cu 1972 a fost redactor la un săptămânal literar din Cluj. Retrogradat din poziția de redactor la cea de corector, după ce, din 1974, i s-a interzis – cu câteva rare excepții – să mai publice și a început să fie hărțuit de Securitate, părăsește în cele din urmă România. Din 1979 a predat filosofia la Facultatea de Litere din Budapesta, fiind concediat în 1981 pentru scrierile sale clandestine și proteste ilegale. A fost unul dintre liderii disidenței maghiare. Ales deputat în 1989, va părăsi viața politică în 1994 și partidul liberal în 1999. Începând cu 1991 a fost director al Institutului de Filosofie al Academiei Maghiare de Științe. A ținut cursuri și a făcut cercetări la instituții precum Columbia, Oxford, Woodrow Wilson Center, Chicago, Wissenschaftskolleg din Berlin, Georgetown, Yale, New School for Social Research, Collegium Budapest etc. Cărți: *A teória esélyei (Șansele teoriei)*, București/Cluj, 1975), *Descartes a módszerrel (Descartes despre metodă)*, București/Cluj, 1977), *A szem és a kéz (Ochiul și mâna)*, Budapesta, 1983; Geneva, 1985) (samizdat), *Idola tribus* (în maghiară: Paris, 1989; tr. fr., Paris, 1991), *Másvilág (Cealaltă lume)*, Budapesta, 1994), *Törzsi fogalmak (Idolii tribului)*, vol. I și II, Budapesta, 1999), *A helyzet (Situția)*, Budapesta, 2002). A publicat numeroase eseuri, studii și articole în periodice și antologii; scrierile

sale au fost traduse în 14 limbi. De asemenea, publică în mod regulat articole de comentariu politic în marile cotidiene maghiare. Din 2003 este vicepreședinte al ATTAC Ungaria.

OVIDIU ȚICHINDELEANU (n. 1976) este filosof și teoretician al culturii, a urmat studii de filosofie la Cluj, Strasbourg și Binghamton și este doctor în filosofie (Binghamton University), cu o teză despre mediile moderne și arheologia cunoașterii la 1900, în curs de publicare în limba engleză. În cadrul activității sale în domeniul jurnalistic și editorial a îndeplinit următoarele funcții: cofondator al revistei independente *Philosophy & Stuff* (1997-2001), cofondator al platformei *Indymedia* România (din 2004), redactor al revistei *IDEA artă + societate* și coordonator de colecție al Editurii Idea Design & Print, editor, alături de V. Ernu, C. Rogozanu și C. Șiulea, al volumului *Iluzia anticomunismului. Lecturi critice ale Raportului Tismăneanu*, Editura Cartier, 2008, editor, alături de Konrad Petrovsky, al volumului *Revoluția Română televizată. Contribuții la istoria culturală a mediilor*, Editura Idea Design & Print, 2009.

ENIKŐ VINCZE (n. 1961) este profesor de Antropologie și Studii de gen la Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj, cu publicații despre politici identitare, naționalism, feminism, etnicitate și gen, excluziune socială și discriminare multiplă, intersecționalitate, femei rome. Dedicată unor cercetări activiste, este implicată în activitatea mai multor organizații civice pentru romi din România.

Cuprins

Criza, de la teorie la practică, de la cuget la stau.....	9
de Alex Cistelean	
Sănătatea neoliberală: o magistrală de la portofel la inimă	]13
de Ovidiu Țichindeleanu	
Politica marginalizării. Abrupt și invizibil.....	16
de Cristina Raț	
Muncă pe rupe plus sărăcie lucie – câteva considerații pe marginea statutului de marginal în România.....	23
de Victoria Stoiciu	
Flexibilizarea muncii: privilegii și marginalizați.....	30
de Ciprian Domnis,oru	
Cum să distrugi o industrie nefăcînd nimic: Oltchim și politica struțului	37
de Iulia Popovici, Victoria Stoiciu	
Interviu cu un angajat de la eMAG.....	46
de Vladimir Borțun	
Rampa de gunoi: spațiul marginalității urbane avansate rasializate în România de azi.....	53
de Enikő Vincze	
Lucrătoarele filipineze din industria domestică din România.....	68
de Simina Guga	
Lumpenii Ferentarilor, în capcana îngerilor din ONG-uri și a rechinilor din clasa de mijloc	81
de Adrian Schiop	
Gravidă în România: violență structurală sau responsabilitate personală?.....	89
de Cristina Alexandra Pop	

De ce un rector nu este un manager al universității	93
de Norbert Petrovici	
Ascensiunea Chinei sau povestea unui leninism de succes	99
de Gabriel Chindea	
Cum ieșim din neoliberalism?	114
de Cornel Ban, Daniela Gabor	
Ultima politică. Insula de normalitate, renunțarea la însăși aspirația către democrație	121
de Ciprian Șiulea	
Nu e cinstit! Constituția României permite modificarea legilor organice prin ordonanțe de urgență	127
de Ovidiu Gherasim-Proca	
Despre decizia Curții Constituționale	131
de Codrin Codrea	
Semnificația istorică a suspendării lui Traian Băsescu	133
de Florin Poenaru	
Despre stînga, cu neliniște	143
de Ana Bazac	
Societatea civilă, proiectul de pace perpetuă al capitalismului	155
de Alex Cistelean	
Despre boala activismului civic cu insistență neimplicat politic. Argument pentru trecerea la activism civic-politic	163
de Alexandru Dumitrașcu	
Despre ICR, Patapievici, societatea civilă și politică: cîteva chestiuni de principiu	166
de Vasile Ernu	
ICR, povestea unui fals eroism și altruism social	169
de Ciprian Șiulea	
De la indignare socială la lupta politică	173
de Claude Karnoouh	
Cine îndeplinește funcția lui Potemkin în politica românească. Despre Mită-crație sau de ce mita nu trebuie și nu poate fi eradicată	176
de Vasile Ernu	
Libertarienii cu bani de la stat	183
de Iulia Popovici	
Stimate inamic!	189
de G.M. Tamás	

Răspuns din Est. Domnului Ujică	193
de Costi Rogozanu	
Primitivi și civilizați.....	196
de Costi Rogozanu	
Criză și nu prea. Sociologia românească sub semnul întrebării.....	203
de Ștefan Guga	
Alegeri fără alegere: note despre situația de fapt.....	216
de Andrei State	
<i>Biografii</i>	221

Lector/redactor: Ana-Maria Lişman
Tehnoredactor: Cristian Moisa

Editura TACT, Str. Patriciu Barbu, nr. 13, Cluj-Napoca
Tel./fax: 0264-450129, www.imagnetact.ro